

84
S-90

ROBERT LUIS
STEVENSON

MEEROSXOER

Книга должна быть
возвращена не позже
указанного здесь срока

Количество предельных
выдач

2013 г.

18.03.15

21.12.16

11.02.17

20.08.17 (55)

10.09.17

ООО «Мириссида» торговая сеть типографии №1- (97)-4000

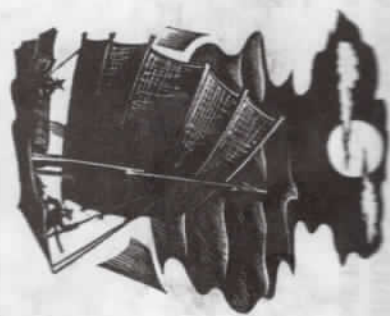
JAHOH
SARGUZASHIT
ADABIYOTI

Shayman

ROBERT LUIS STIVENSON

MEKROSKO'R

Roman

42-2121/k-

2012

OTBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA G'RIYA MAXSUS TALIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIQ
DAVLAT HUKUMATI
AXBOROT-RESURS MARKAZI
1-ETIYALI

CHIRCHIQ
IJTIMOIY-IQTISODIYOT
KOLLEJI
AXBOROT-RESURS
MARKAZI SHAXOBCHASI

«SHARO» NASHRIYOT-MATBAA
AKSIYADORLIK KOMPANIYASI
BOSH TAHRIRIYATI
TOSHKENT — 2010

BBK. I (Angl.) 527
S - 90

Tahrir hay'ati:

Omonulla YUNUSOV (*rahbar*), Ahror AHMEDOV (*rahbar o'rinbosari*), Alisher IBODINOV, Nizom KOMILOV, Tohir MALIK, Erkin MALIKOV, Qodir MIRMUHAMEDOV, Anvar OBIDJON, Xudoyberdi TO'XTABOYEV, Barnobek ESHPO'LATOV (*hay'at kotibi*)

**Tarjimon:
Nabijon Bogiy**

**Rassomi:
Osimxon Vosixonov**

S - 90 **Stivenson, Robert Luis.**

Merosxo'r: Roman. /Tahrir hay'ati: Omonulla Yunusov (*rahbar*) va boshq. //Tarjimon: Nabijon Bogiy. - T.: «Sharq», 2010. - 288 b.

BBK. I (Angl.) 527

ISBN 978-9943-00-607-2

© «Sharq» nashriyot-natbaa aksiyadorlik kompaniyasi
Bosh tahririyati, 2010.

MEROSXO'R

yoki

David Belturning

sarguzashtlari

Shul haqda kim, yigicha o'g'irlanadi, dengizda kema halokatiga uchraydi, kimsasiz orolda misli ko'rilmag'an azob-uqubatlarni boshidan kechiradi, odamzod oyog'i yetmagan tog'-u toshlarda sarson-sargardon bo'ladi, taqdir tagozosi bilan Alan Brek Syuart va boshqa fidokor shotland yakobinchi*lariga yo'liqadi. Qolaversa, hech qanday haq-huquqi bo'lmasa-da, o'zini Shos qo'rg'onining xo'jayini deb e'lon qilgan manfur amakisi Ebenezer Belturning adolatsiz g'azabiga uchraydi — jabrlanadi. Ushbu voguealar qahramonlarning o'z qo'llari bilan yozib qoldirilgan, endilikda Robert Luis Stivenson uni Sizning hukmingizga havola etadi.

* **Yakobinchilik** — XVIII asr o'rta qismida G'arbiy Yevropa mamlakatlari boshlangan inqilobiy xalq harakati. Yakobinchilar inson hurliyi uchun kurashganlar.

BAG'ISHILOV

Azizim Charlz Bakster!

Agar vaqt-soati kelib, ushbu qissani o'qib qolsangiz, ko'nglingizda bir talay savollar tug'ilishi turgan gap. Afsuski, Sizga qoniqarli javob berolmayman — bu mening qo'limdan kelmaydi. Masalan: «Iye, nahoiki, Epiudagi qotillik aynan 1751-yil ro'y bergan bo'lsa, qanday mo'jiza tufayli Torrenska qoyalari naqd Irreyd poviga surilib qoldi ekan?» yoki «Marbuotda e'lon qilingan maqolalarda David Belfur to'g'risida lom-min deyilmaganini qanday tushunish mumkin?» deb so'rashingiz mumkin. Men bunday yong'oqlarni chaqolmayman — tishim o'tmaydi. Ammo: «Alan aybdorni yoki aybdor emasmi?» deb qayta-qayta so'raydigan bo'lsangiz, men kitobda bayon etgan taxminiy fikrlarim uchun boshim bilan javob berishga tayyorman. Epiud tarqalgan rivoyatlar hozir ham Alanning begunoh ekanini tasdiqlaydi. Ishonmasangiz, o'zingiz, «o'sha» o'z qo'li bilan o'q uzgan kishini so'rabsurishirning, ehtimol, uning aybollarini hozir ham izlab topish mumkin, degan javobni eshitsangiz qizib qolmas. Rosini ayt-sam, qanchalik jon kuydirmang, baribir «o'sha» odamning nomini aniqlay olmasiz: Shotlandiya tog'liklari sir saqlashni qoyil qiladilar, tashabbusi ularning jisn-u-joniga qo'shib singdiriladi. Men mana shu yo'sinda ertalabgacha mayyan holatning asliga to'g'ri ekanini zo'r berib himoya qilishim va ayni chog'da boshqa har qanday holatni shubha ostida qoldirishim mumkin. Lekin aniqlikka ilovat etishga unchalik xushim ham, ishim ham yo'qligini bir yo'la bo'yininga olib qo'ya qolsam tuzuk bo'lmaydimi? Bu qissa olimlar foydalanadigan dasturlamal emas; uning joyi — uy vazifalari-bilmay, noiloj o'ringa kirayotgan o'quvchining yotoqxonasidir. Aslida, xiyala og'ir-vazmin, jangari shaxs — hadol Alan o'zining yangi hayotida faqat jangovarlikni targ'ib etish bilan shug'ullanmaydi: Ovidiy asarlariga mukkasidan ketib qolgan

ba'zi yosh do'stlarini ma'lum muddat o'tgan asrlarga oshmo etmoqchiman, ularni Shotlandiya tog'lari bo'ylab sayohatga chorlayman va o'ringa kirganlaridan keyin shirish-shirin, jozi-bador tushlar ko'rib uxlashlarini istayman.

Qadrdonim Charlz, bu kitob ko'nglingizga yo'l topa olishiga ko'zim yetmaydi. Ammo o'g'lingiz voyaga yetgach, qissangunga yozib qolishi mumkin; balki u o'z otasining ismini kitob boshlamasidan ko'rib xursand bo'lar. Hozir esa ko'pgina baxtli kanlarimiz bu zam boshimizga yong'ilgan kulfatlar xotirasi sifatida Sizning nomingizni yana bir bor eslayotganimdan, uni shu o'rinda muhr etayotganimdan bog' o'yat xursandman.

Shu tohda yoshligimda ro'y bergan g'arojib sarguzashtlarni xayolimga keltirsam, belxiyor yuragim haprigadi — o'zimni qo'yargu joy topolmay qolaman. Siz ham yong'ingizni ushlasangiz kerak-a? Qancha yillar, qancha zamonlar o'tib ketdi-yal! Kishini g'alat kayfiyat chulg'ab olishi tayin. Chunki Siz har kuni o'sha ko'chalardan o'tasiz; ertagiyog ko'hna muhozara klubining eshiklarini ochishingiz mumkin — u yerda bizni hozirdanoq Skot, Robert Emmet va unchalik mashhur bo'lmassa-da, lekin qizg'in muhabbatga sazovor Maklin bilan bir qatorga qo'yishmoqda. Shuningdek, Siz shavkatli L. J. R.* jamiyatining a'zolari yig'ilishadigan ibodatxona hovlisi yonidan o'tishingiz mumkin; esingizdami, qachonlardir shoiri zamon Byorns o'shma-og'aynlari bilan o'tiradigan o'sha o'rindqlarga yastanib olib pivo ichardik.

Men yaqqol tasavvur etyapman: do'stingiz faqat tushlarida ko'radigan joylarni, ana, Siz kappakunduzi tomosha qilib, sarsari kechib yuribsiz. Kundalik turmush tashvishlaridan forig' bo'lgan damlarda o'tmishdan kelayotgan sadolar quloqlaringiz ostida tinimsiz jaranglab tursa ne tong! Illo, u do'stingiz haqidagi ezgu xotiralarni tez-tez uyg'otib tursin.

R. L. S.
Skerivor,
Borrmut.

* Stivenzon a'zo bo'lgan talabalarining maxfiy jamiyati «L. J. R.» harflari taxminan inglizcha «Liberty, Justice, Reverence» so'zlarining qisqartma shakli bo'lib, «Ozodlik, Haqoniyat, Haq-huquq» ma'no-larini anglatadi.

Birinchi bob

MEN UZOQ SAFARGA — SHOS QO'RG'ONIGA JO'NAYAPMAN

O'z sarguzashtlarim haqidagi hikoyani 1751-yilning unutilmas javzo tongidan boshlashni istardim. O'sha kuni kindik qonim to'kilgan xonadon eshigini oxirgi marta qulfladim-da, kalitni cho'ntagimga solib, yo'lga chiqdim. Quyosh nurlari endigina tog' cho'qqilarida jilvalana boshlagan edi. Ana-mana deb, ruhoniylarning uyiga yaqinlashgan paytim sirenzorda qorayaloqlar sayrashardi; subhidamdan buyon vodiyni qoplab yotgan tuman pardasi ko'tarilmogda edi.

Essendinning ko'ngilchan ruhoniysi mister Kempbell kaminani chorbog' eshigi yonida kutib turgan ekan. U mendan, nonushta qildingmi, deb so'radi. Qorim to'q ekanini bilgach, qo'shqo'llab so'rashdi-da, qo'ltig'imdand oldi va yelkamga do'stona shapatilab qo'ydi.

— Shunaga gaplar, qadrdonim Devi, — dedi u. — Men seni daryogacha kuzatib boraman-u, yo'lni ko'rsatib qo'yib, izimga qaytaman. — Biz indamay qo'zg'aldik. Birpasdan keyin u: — Essendindan bosh olib ketayotganingga achinmayapsanmi? — deb so'radi.

— Nima deyishga hayromman, ser, — deb ming'irladim. — Agar qayogga ketayotganimni, peshonamga nimalar yozilganini bilganimda bormi, hech ikkilanmay javob qaytardim. Essendin — tabarruk maskan, bu yerda ko'ngildagiday yashadim, ammo umrunda musofirehlik boshimga tushmagan, axir. Otam ham, onam ham olamdan o'tdilar — endi men Essendinda yashaymanmi, Mojoriston qirolligidami barcha, ularning diydorini ko'rolmayman. Shuning uchun, rostini aytam, agar xorijiy yurtlarda murodi maqsadimga yetajagimni bilganimda, o'z uyimni tark etayotganimga sira ham achinmasdim.

— Shunagami hali? — dedi mister Kempbell. — Na-chora, Devi, taqdir ekan-da. Xullasi kalom, erta-indin boshingga tushadigan vogalardan ogoh etib qo'ymasam bo'lmaydi shekilli. Volidayi mukarramang bandalikinij bajo keltirgan, otang (u inson nomiga munosib zot va mo'min xristian edi) tez-tez kasal bo'la boshladi: kuni bitib borayotganini sezdi, asrab qo'yish uchun menga bita xat topshirdi; unda senga atalgan meros raqam etilganini ta'kidladi. «O'lganimdan keyin, qo'lga ilinadigan buyumlar sotilib, xonadonimiz tartibga keltirilgach, mana shu xatni shaxsan o'g'limga topshirasiz va uni Kremond yaqindagi Shos qo'rg'oniga kuzatib qo'yasiz», dedi. Devi, mahrumning barcha vasiyatlari ado etildi. «Men o'sha yerda tug'ilganman, o'g'lim ota yurtiga qaytishi lozim. U azamat yigiti, qo'rqoq odamlar toifasidan emas — juda abjir, shubhasizki, qo'rg'onga omon-eson yetib oladi va hammaning mehrini qozonadi», degan edi rahmatli otang. — Shos qo'rg'oni? — deb yubordim beixtiyor. — Sho'rlik otanmning Shos qo'rg'oniga qanday aloqasi bor ekan?

— Shoshmay tur, — dedi mister Kempbell. — Xudo biladi. Men senga aytсам, azizim, qo'rg'on egalari sizlarga familiyadosh — ularni shoslik Belfurlar deb atashadi: so'nggi paytlari obro'-e'tibori biroz to'kilgan bo'lsa-da, lekin ko'hna shajara: halolligi uchun hamma ularni hurmat qilardi. Qolaversa, otang rahmatli o'qimishli kishi edi.

Aslida, bama'ni muallim shunaga bo'lishi lozim. Uning maktabi namunali edi, gap-so'zlari-yu muomalasi xashaki o'qituvchilarnikiga aslo o'xshamasdi. Esingdami, men obro'li kishilarni mehmon qilgan chog'larda otangni albatta uyimizning to'riga o'tqazib qo'yardim; kiremetlik Kempbell, dansvirlilik Kempbell, minchlik Kempbell singari qarindosh-urug'larim va boshqa asilzoda jentelmenlar bilan suhbatlashib o'tirishni yaxshi ko'rishardi. Xo'p mayli, mana senga vasiyat qilingan xat: marhum birodarimiz o'z qo'li bilan adresni yozib qo'ygan.

U menga xatni berdi, konvertga quyidagi so'zlar bitilgan edi: «Shos qo'rg'oni. Eskvayr Ebenezer Belfurning o'z qo'liga topshirilsin. Xatni mening o'g'lim — David Belfur eltib beradi».

Yuragim hapirigib ketdi: ovloq Etriks o'rmonidagi bechorahol qishloq o'qituvchisining o'n olti yashar o'g'liga birdan omad yor bo'lsa-yal! Axir, bu hazil gap emas!

— Mister Kempbell... agar mening o'rminda siz bo'lganingizda nima qilardingiz? — deb so'radim, hayajondan tutilib-tutilib.

— O'ylab o'tirmasdan yo'lga otlanardim, — deb javob berdi ruhoniy. — Senga o'xshagan tiqmachoqday yigit Kremondga ikki kunday oq yetib boradi. Aytmoqchi, u yerdan Edinburggacha bir qadam qoladi, xolos. Agar ishlar chappasiga ketsa-yu, asilzoda qarindoshing (taxminmicha, sizlar harholda begona emassizlar) ketimga bir tepib, ko'chaga chiqarib tashlasa, buning qo'rqadigan joyi yo'q: yana ikki kunlik yo'ldan so'ng eshigimni taqillatishing mumkin. Lekin, umid qilamanki, seni quchoq ochib kutib olishadi, otangning niyatlari ro'yoga chiqadi. Nasib etsa, vaqti kelib katta odam bo'lib ketasan. Azizim Devi, shu tobdan — sen bilan xayrlashishdan avval, fursatdan foydalanib oz-moz nasihat qilib qo'ymasan ko'nglim joyiga tushmaydi. — U nigohi bilan o'tirgani joy qidiradi va yo'l chetidagi oq qayin ostida turgan katta yunaloq toshga ko'zi tushdi-yu, uning ustiga o'mashib o'tirib oldi: oftobdan saqlanish uchun dastro'molini uchburchak shlyapasining tepasiga tashlab qo'ydi — ikki qoya orasi-

dan ko'rinish turgan quyosh to'ppa-to'g'ri bizning manglayimizga olov purkardi. U ko'rsakich barmog'ini falakka o'qitgancha yer yuzidagi ko'pdan ko'p gunohlardan meni ogoh eta boshladi, jumladan, kamimni uzluksiz ravishda «Tavrobn» mutolaa qilishga undadi. Lekin ruhoniyning maslahatlari meni qiziqitmasdi. Shundan so'ng u badavlat xonadondagi hayot munazarasini tasvirlab berdi va xonadon sohiblari bilan qanday muomala qilishim to'g'risida yo'l-yo'riqlar ko'rsatdi.

— Devi, mayda-chuyda naralar uchun tortishib o'tirmagin, — dedi u. — Esingda bo'lsin: sen dvoryan oilasida dunyoga kelgan bo'lsang ham, qishloqda tarbiyalanganman. Yuzimni yerga qaratib qo'ymagin, Devi, bizni isnodga qoldirmas! Qarol-cho'rilarining har qanday toifasida uchraydigan o'sha to'kin-sochin, mashhur xonadonda boshqalardan orqada qolmagin; ehtiyot bo'lib, o'ylab qadam tashlagin, ko'p gapirmagin. Endi xonadon boshlig'i masalasiga kelsak, yodingda tutgin: u xo'jayin. Izohga hojat bo'lmasa kerak — og'zi qiyshiq bo'lsa ham boy gapirsin, degan maqol bejiz aytilmagan, axir. Shajara boshlig'iga itoat etish ham farz, ham qarz. Hech bo'lmasa, kishi yoshligida shunday deb o'ylashi lozim.

— Gaplaringizda jon bor, ser, — dedim. — Chizgan chizig'ingizdan chiqmaslikka va'da beraman.

— Binoyideksan-ku! — dedi mister Kempbell xursand bo'lib. — Xo'sh, endi ashyoviy dalillar xususida gaplashsakmi-a? Albatta, tajnis* uchun xudoning o'zi kechirsin-u, balki bu hech qanday ashyo emasdir. Yonimda bo'xcha bor, — dedi-da, ichki cho'ntagidan bir narsa oldi. — Bo'xchaga to'rtta narsani solib qo'yganman. Shulardan birinchisi qonun bo'yicha senga tegishi: boya aytganimdek, bu otangdan qolgan kitoblar va boshqa buyumlarining puli — ularni o'zim sotib oldim; keyinchalik otangning o'miga birovta o'qituvchi kelsa, o'shanga pul-layman, mo'ljalimcha, uch-to'rt tanga choychaga qoladi

* T a j n i s — so'z o'yini. Bu yerda «shakkoklik» ma'nosida qo'llanyapti (tarj. izoh).

shakilli. Yana uchta narsa esa men bilan missis Kempbell-dan sovg'a; qo'limizni qaytarma — chol-kampirni xursand qilgin, bolam. Biri — yum-yumaloq, dastlabki paylari shunisi ko'proq yoqsa kerak. Lekin, Devi, jigaram, bu daryodan tomchi, xolos, Hash-pash deguncha tamom bo'ladi — uning izi ham qolmaydi. Yaloq, to'rtburchak tumor esa bir umr senga madadkor bo'ladi: uzoz safarlarda horib-to'lsang unga hassaday suyanasan, tobing qochgan paytlarda yumshoq yostiqday bosh qo'yib yotasan. Xo'sh, oxirgisi — hamma tomoni teng ashyo — men chin dildan ishonamanki, bu narsa mushkuligini oson qiladi, seni bog'iy dunyo sari yetaklaydi.

U so'zlarini tugatdi-yu, o'rindan turdi, shlyapasini yechib hayotga ilk bora mustaqil qadam qo'yayotgan o'smir haqiga qizg'in duo o'qidi. Keyin meni ilkis bag'riga bosdi-da, o'zidan nari surib, diydorimga to'yib-to'yib tikilib oldi — uning yuzlari cho'g'day qizarib ketgan edi; so'ngra shartta orgasiga burildi-yu: «Alvido!» deb qichqirgan ko'yi biz kelgan yo'l bo'yab shitob iziga qaytdi. Nazarimda, begona odamga bu holat kulgili ko'rinsa kerak, ammo o'zim hozir kuladigan ahvolda emasdim. U ko'zga ko'rinmay ketguncha orgasidan termilib turdim; u qadamini sekinlatmadi, bir marta ham orgasiga qaytilib qaramadi. Shundagina ayriliq naqadar og'ir ekanini anglab yetdim va birdan o'zimdagi o'zim uyaltib ketdim — qani endi yer yorilsa-yu kirib ketsam! Axir, ovloq qishloqni tark etayotganimdan behiyo'ya shod edim, bosar-tusarimni bilmay qolgan edim: dang'llama, gavyum xonadonga — gondosh, jondosh bo'lgan badavlat, savlat to'kib yurishadigan janoblar huzuriga keyapman-ku!

«Eh, Devi, Devi! — dedim ichimda. — Axir, bu ko'mamaklik emasmi! Nahotki, dongdor kishilarning nomlarini eshitishing bilan darhol ko'zlarini chirt yumib, barcha yaxshiliklarni, do'stlarini esdan chiqarib yuborishga tayyor bo'lsang-a? Uyalgin-e, uyat!»

Men boyagina ko'ngilchan ruhoni qo'nim topgan yumaloq tosh ustiga o'tirdim-da, sovg'alarni ko'zdan kechirish uchun bo'xhani ochdim. «Hamma tomoni teng

aslyo» deyilgandayog nima nazarda tutilayotganini anglagan edim: albatta, bu cho'rtakbop mo'jaz «Tavro» edi — muqaddas diniy kitob. «Yum-yumaloq» — tangga ekan, bir shilling.*

Uzoq safarlarda horib-to'lsam, tobim qochsa va, umuman, menga bir umr madadkor bo'ladigan «tumor» esa sarg'ayib ketgan bir parcha dag'al qog'oz ekan — unga qizil siyoh bilan quyidagi so'zlar bitilgan edi:

«Marvaridguldan tomchi dori tayyorlash usuli. Marvaridgul olinadi-da, rangsiz vinoqa tushlab qo'yiladi, keyin har kuni bir yoki ikki cho'y qoshiqdan ichiladi, chitoyigga qarab late'mol qilinadi. Natijada daduqlarning nutqi izga tushib ketadi, o'tob urgan kishilar shifo topadilar, yurak o'ynog'ini to'xtatadi va xotirani mustahkamlaydi. Gul shisha idishga solinadi-yu, qopqog'i mahkam berkitiladi va chumoli uyasiga tiqib qo'yiladi, o'sha joyda bir oy turgandan so'ng qaytarib olinadi: gullardan sharbat ajralib chiqqanini ko'rsasan, uni kichik idishlarda asrash lozim — bu bemor-u sog' kishilarga ham, erkak va ayollarga ham birday foydalidir».

Bitik ostiga ruhoni o'z qo'li bilan ushbu so'zlarni qo'shimcha qilgan edi.

«Ayni cho'g'da suyak chiqqanda (surtish kerak) va sinchiq boshlanganda (har soatda bir cho'y qoshiq dori ichiladi) ham foydasi tegadi».

To'g'risini aytisam, bu qog'ozga qarab turib kulgim qistadi va ayni paytda ko'zlarimdan yosh tirqirab ketdi. Men zudlik bilan tugunchani qayqi tayoz uchiga ildim-da, kechuvdan daryoning narigi sohiliga o'tib oldim. Qiyalikdan adir tepasiga ko'tarildim va ikki chetini supurgi gullar qoplagan, poda yuradigan ko'm-ko'k so'qmoqqa qadam qo'ydim-u. Essendin ibodatxonasiga, ruhoni xonadoni tevaragida chayqalayotgan daraxtlarning uylariga va otanom dafn etilgan qabristonning baland-baland chetan devorlariga bir qur nazar tashladim-u, unsiz xayrlashdim.

* **Shilling** — pul birligi, funt sterlingning yigirmadan bir bo'lagiga teng (tarj. izohi).

Ikkinchi bob MANZILGA YETDIM

Ikkinchi kuni ertalab yana adir cho'qqisiga ko'tarildim: ko'z o'ngimda dengiz sohligga tutashgan manzara yaqqol namoyon bo'ldi, chek-chegarasi ko'tinmaydigan tog' tizmasi yonbag'rida — nishablik o'trasida go'yo qizdirilgan pechday Edinburg shahri tutab yotardi. Qo'rg'on tepasida bayroq hilpirardi, ko'rtaz uzra kemalar yuzib yurardi yoki bandargohga langar tashlashgan edi: masofa xiyala yiroq bo'lishiga qaramay, ularni aniq ko'rib turardim va kaminaning — qishloqi yigitchaning galbi birdan to'lg'inlanib ketdi.

Tez orada bitta cho'pon kulbasiga ro'para kelдим, Kremondga borish uchun qaysi yo'nalish bo'yicha ketish lozimligini bilib oldim. Shunday qilib, duch kelgan yo'lovchidan so'ray-so'ray poytaxtning yonidan o'tib, g'arb tomonga ketaverdim — Kollington ham orda qolib ketdi va oxiri Glazgoga olib boradigan yo'lga chiqdim. Ko'cha bo'ylab o'tib borayotgan polk askarlarini uchratdim: ular musiqa sadolari ostida bir maromda qadam tashlashardi: oldinda kulrang otga mingan, g'ishtga o'xshash dag'al yuzli keksa general borardi, norg'ul yigitlardan saralab olingan grenadyorlar rotasi esa safning oxiriga tizib qo'yilgan edi — ularning bosh kiyimlari Rim papasining tojini eslatardi. Men negadir ich-ichimdan suyunit, og'zim ochilganicha askarlarni kuzatib turardim: jangchilarning qizil mundirlari-yu tantanavor musiqa sadolari a'zoyi badanini jimiratib yubordi.

Birozdan keyin men Kremond viloyatiga qadam qo'ydim; endi odamlardan Shos qo'rg'onini so'ray boshladim. Ajab hol: kimga murojaat etsam, u menga hayratlanib tikilib qolardi. Dastlab, qishloqi turq-u atvorim, safar mobaynida obdan changga belangan qopga o'xshash ust-boshim o'zim yo'qlab borayotgan g'aroyib maskanga sira ham munosib bo'lmasa kerak, deb o'yladim. Lekin

ilki yoki uch marta bir xil javob qaytarishgach, turti qiyofalarda hayrat alomatlarini ko'rdim-u, ko'nglimda shubha paydo bo'ldi: «Balki Shos qo'rg'onida ishlar puchavadir? Harholda, u yerda bir sir bo'lsa kerak».

Ko'nglimda uyg'ongan shubhaga chek qo'yish maqsadida boshqachta tarzda savol berishga qaror qildim: dala-yo'lda foytun ko'rindi, o'rindiqda oltiyamob zot o'tirardi; men undan «Shos qo'rg'on» deb ataladigan yonning xo'jayini haqida biror gap eshitgan-eshitmaganini so'radim. U aravani to'satida, boshqa yo'lovchilar singari boshimdan oyog'ingachta sinchiklab razm soldi. So'ngi:

— Eshitganman, — dedi. — Nimaydi?

— Rosidan ham badavlat xo'jalikmi? — deb so'radim.

— Bo'lmasam-chi, — dedi. — Dang'illama imorati bor.

— Tushunarti, — dedim. — Xo'p, mayli, odamlari qanaqa?

— Odamlari? — deb qichqirib yubordi. — Eshushing joyidami, o'zi? Axir, u yerda odam yo'q-ku!

— Nimalar deyapsiz? — dedim. — Mister Ebenezer odam emasmi?

— Ha-ya, u rosidan ham odam, — dedi. — Agar sen-ga qo'rg'onning egasi kerak bo'lsa, shak-shubhasiz, u mavjud. Ammo buning nima hojati bor-a?

— Meni ishga yollarmikan deb o'ylagan edim, — dedim o'zimni go'llikka solib.

— Nima? — deb baqirib yubordi aravakash. Tovushidan hatto ot hurkib ketdi. — Menga gara, o'g'lim, — deb davom etdi, — albatta, bu mening ishim emas, ammo xushmuomala yigitchaga o'xshayapsan, shuning uchun bitta maslahat bermogchiman: esing bo'lsa, Shos qo'rg'onidan uzoqroq yurgini!

So'ngra boshiga dabdabali yasama soch qo'ndirib olgan harakatchan kishi duch keldi; fahmlashimcha, u mijozi huzuriga oshiqib ketayotgan sartarosh edi: avvaldan bilardimki, sartaroshlar gap tashishga nihoyatda o'ch

bo'lishadi — shuning uchun undan to'ppa-to'g'ri Shosda yashaydigan mister Belfur qanaga odam deb so'rab qo'ya qoldim.

— Diyori qursini! — deb pishqirdi sartarosh. — Odam emish, topgan gapingni qara-yul! Axir, uning odamlilik siyosi yo'q-kul! — Keyin til-yog'lamalik bilan mening asl niyatimni bilib olishga urindi, lekin men ayyorlik qildim — uning qo'ynini puch yong'oqqa to'ldirib yubordim.

Quloq-chakkamga birov tarsaki tortib yuborganday bo'ldi, esankirab qoldim. Men galvars, chuchvarani xom sanab yurgan ekanman-dal... Mavhum imo-ishoralar jonimga tegdi, xomxayollardan miyam g'ovlab keidi. Bu qanday janobning uyi bo'ldiki, o'sha tomonga etadigan yo'lni so'rab-surishtirang — bas, to'satdan butun viloyat bir sapchib tushadi, odamlar esa ko'zlarini pirlatish-gancha senga qarab baqrayib qolishadi? U qanaga odam ekanki, katta ko'chada uchragan yo'lovchi oting qashqasiday tanisa? Agar piyoda yurib Essendinga bir soatda yetib borish mumkin bo'lganda, sarguzashtlarim allaqachon poyoniga yetgan bo'lardi — men mister Kempbell huzuriga qaytardim. Lekin uzog yo'lining asosiy qismini bosib o'tdim, endi ortga qaytishga g'ururim izn bermasdi: hech bo'lmasa izzat-nafsimni qondirish uchun ham gap nimada ekanini aniqlashim, manzilga yetib borishim lozim. G'alati gaplarni eshitaverib dovdirab qolgan, oyog'imga tosh bog'langanday sudrab qadam tashlayotgan esam-da, o'jarlik bilan yo'lni so'rab-surishtirishda davom etardim, olg'a borardim.

Kun botayotgan payda bitta ayolga duch kel-dim; u miqigina edi, qora soch, aftidan, xiyla vaysa-gi ko'rinar — harsillab-harsillab nishablikdan past-ga tushardi. Unga ham odatdagi savol bilan murojaat etdim-u, u orqasiga ters burilib, o'zi hozirgina tark et-gan adir cho'qqisiga meni ergashtirib chiqdi va qo'li bilan vodiy tubini ko'rsatdi — yam-yashil o'tloqzorda ulug'vor toshqo'rg'on savlat to'kib turardi. Chor atrof nihoyatda go'zal edi: tepalikni dov-daraxtlar qoplagan

edi, irmoqda shildir-shildir suv oqardi, serhosil ekinzor ko'rilib turardi, lekin imorat odam yashaydigan mas-kanga o'xshamasdi; u tomonga olib boradigan birorta ham so'g'moq ko'rilmadi, mo'rtlardan tutun chiqmasdi, bog' esa huvillab yetardi. Birdan yuragim tovonimga tushib ketganday bo'ldi.

— Anaavini? — deb yubordim belxiyor.

Ayolning ko'zlarida g'azab uchquni yolg'inlandi.

— Xuddi o'zi! — Birdan uning jazavasi tutib vaysay boshladi: — Inson jonidan bunyod etilgan, qonirab yotib-di, beg'moch to'kilgan qonlar uni yer bilan yakson qiladi. Qarab tur men unga tufarmani! Tur-tuft! Abadul abad leb-chatib ketisni! Uy egasini ko'rsang, eshitgan gaplaring-ning hammasini ayting, xo'pmi? Jennet Kluston seni bir ming ikki yuz-u o'n to'qqizinchil marta qarg'adi, la'natladi deb ayting! Xudoyo xudovando, uning uyini, molxona-sini-yu otxonasini, oshxonasi-yu oshpazlarini, barcha qavm-u qarindoshlarini-yu xizmatkorlarini, mehmon-lari-yu yetti pushini yer yutsini!

Ayol shartta orqasiga burilib g'oyib bo'ldi. Men xud-di tizzangacha yerga botib ketganday, turgan joyim-da qaqqayib qoldim, qo'rquvdan sochlarim tikka bo'lib ketdi. O'sha zamonlarda hali yalmog'iz kampir borligiga ishonardik, qarg'ish odamlarni birpasda dahshatga solib qo'yardi; xullas, manzil ostonasida bunday gaplarning yangrashi yaxshiilik alomati emasdi, balki yo'limdagi to'siqalar nishonasi edi. Oyog'larimda majol qolmadi. Asa yerga o'tirdim-da, Shos qo'rg'onini ko'zdan kechira bosh-ladim. Qanchalik uzog tikliganim sari bu o'lkaga nisbatan tobora mehrim ortib borardi: chaman-chaman gullab yot-gan qalin do'lana ham, yam-yashil o'tloq, alohida pay-kallarda ogarishib ko'rinarayotgan sulizorlar-u to'p-to'p bo'lishib osmonda parvoz etayotgan go'ngarg'alar — bu-larning hammasi bu yer nihoyatda unumdor va o'z-jayosi orombaxsh ekanini bildirardi, faqat maydon o'tlasidagi ruti-batli to'siqalar ko'nglingga ko'lanka tashlab turardi; xo-

Dala-tuzdan qaytayotgan dehqonlar yon-vertimdan o'ta boshladilar, men bo'lsam, hamon yo'l chetida hufsalam pir bo'lib o'tirdim, hatto ularga: «Hormanglar!» deysishga ham yaramasdim. Nihoyat, quyosh ufqqa bosh qo'ydi va shunda men sarg'ish osmonga o'tlayotgan hildalay tutuni ko'rib qoldim, u xudbi shundan chiqayotganga o'xshardi — ingichka. Lekin ba'rib bu boshpanadan taralayotgan tutun edi; demak, o'choqqa o't yoqilgan, uy istilyapti, konga qaynama ovqat quyiladi — xonadonda turk jon bor, u gubson yoygapdi, shuning o'ziyoq kishiga tashkin berardi.

Men mayna qoplagan torgina so'qmoq bo'ylab o'sha tomonga jo'nadim. So'qmoqni arang ilg'ab olish mumkin edi, xolos. Inson bolasi istiqomat qilayotgan maskanga etiladigan yargona yo'lning bunday ko'rinishi g'alati tuyulardi, lekin boshqa yo'l ko'rinmasdi. Tez orada toshdan yasalgan ikkita ustun ro'parasidan chiqib qoldim; ularning ustiga gerb o'rnatilgan edi. Yoninasida esa toshdan qurilgan, tomsiz qorovulxona turardi. Ko'rinish turibdiki, bu yerda qurilish oxiriga yetkazilmagan edi: hashamati — quyma darvoza o'rniida ustunlarga somon bovliq bilan bog'lab qo'yilgan ikki qanotli bog'eshik turardi. So'qmoq na bog' chetiga tortilgan to'siqqa, na bo'sag'adagi mo'jaz xiyobonga duch kelardi — ustunlarni o'ng tomondan aylanib o'tardi-yu, ilonizi misoli imorat sari yo'nalardi. Manzilga qanchalik yaqinlashsam, imorat menga tobora huvillab yotganday tuyula boshladi. Go'yo u chala-yarim qurilishning cho'lloq qanotiga o'xshardi: dastlab rejalashtirilgan o'rta qismi ma'lum qavatgacha tiklangan edi, xolos. Pog'ona-pog'ona g'isht devorlar shundoq ko'rinish turibdi. Ko'pgina derazalarga oyna solinmagan edi; ko'rshapalaklar pir etib uchib chiqishardi-yu, yana ortlariga qaytishardi — bannisoli boloxonada istiqomat qilayotgan kaprtarlarga o'xshardi.

Imorat tomon borardim. Og'shom cho'kdi. Odatdigidan yuqori birinchi qavamin uchta derzasidan g'irashira shu'la ko'rina boshladi. Derazalarga qalin-qalin

panjara qoplangan edi. O'ha-ho', men uzog' yo'l bosib, istiqboliga intilayotgan saroy shunaga ekan-da! Nahotki, mana shu devorlar qurshovida kamini yangi do'stlar-u porloq kelajak kutib turgan bo'lsa? Ha, jonajon Essen-Uotersaydinda ham kindik qonim to'kilgan uying dera-zalaridan shunaga yog'du taralardi, mo'rilaridan shunaga tutun chiqardi — bir chaqirim naridan ko'rinish turardi. Qolaversa, eshigimizni hatto tilanchi taqillatsa ham darrov ochar ediki!

Uyga oyoq uchida yaqinlashdim-u, ichkariga quloq soldim: birov likopchalarni taraqlatdi, kindir quv-quv yo'taldi, lekin koshkiydi inson zotining tovushi eshitilsa, jillaqursa, it hursa ham go'rgaydi — yuragim siqilib ketdi.

G'ira-shirada ilg'ashimcha, eshik ulkan daraxtning bir bo'lagi shekilli, zil-zambilday tuyulardi, mix qoql-magan joyi yo'q. Zo'rg'atdan yuragim betlab qo'llinni ko'tardim va eshikni bir marta taqillatdim. So'ng kutib turdim. Jimjitlik — xuddi o'lik chiqqan uyga kelib qol-ganday bo'ldim; abadiyatday cho'zilgan daqiqalar o'tib borardi, ammo tiq etgan tovush eshitilmasdi, faqat bo-shim uzra ko'rshapalaklar charx urardi, xolos. Yana bir bora eshikni taqillatdim-u, ichkariga quloq tutdim. Endi quloqlarim jimjitlikka shu qadar ko'nikib qolgan ediki, beixtiyor ichkarida chiqillayotgan soat tovushini payqab qoldim — soniyalar bir maromda hisob-kitob qilinardi; le-kin uyning noma'lum egalari hamon sukut saqlardi, hatto nafas olmasdilar.

Ko'nglimda shubha uyg'ondi, yaxshilikcha juftakni roslasamnikan deb o'yladim. Lekin birdan jahlim chiqib ketdi va eshikni mushlay boshladim, gumburlatib tepib tepib yubordim, tovushining boricha mister Belfuri chaqirdim. Umuman, o'zimni idora qilolmay qoldim. Bir-dan aynan mening tepanda birov yo'taldi; zudlik bilan or-gaga chekinib, boshimni ko'tardim; pastki qavatning dera-zasidan tungi qalpog' kiyib olgan erkak kishining boshi va piltamiltiqning quvuri ko'rindi.

— O'qlangan, — dedi tovush egasi.

— Men Shos qo'rg'onining sohibi bo'lmish mister Elbenzer Belfurga xat olib keldim, — dedim. — Bu yerda o'sha kishi yashaydimi?

— Xatni kim yozgan? — deb so'radi piltamiltiqi kishi.

— Buning ishga aloqasi yo'q, — dedim, chunki g'azabim bemhoya jo'shib ketgan edi.

— Mayli, — degan tovush eshitildi yuqoridan. — Xat-ni eshik ostiga tiqib qo'ygin-u, tuyog'ingni shiqillati!

— Nima-olma? — deb qelagrib yubordim. — Bu xat kimga atalgan bo'lsa, o'sha kishiga beriladi: mister Bel-furning o'z qo'liga topshiriladi. Bu oddiy xat emas, tavsi-yanoma.

— Qanaga noma? — deb so'radi kimsa taraddudlanib. Men gapimni takrorladim.

— Xo'sh, o'zing kim bo'lasan? — deb so'radi u xiy-la vaqt o'tgach.

— Men o'z nomimdan uyalmayman, — dedim zarda aralash. — Mening nomim David Belfur.

Qusam ichishim mumkin, bu so'zlarni eshitishi bila-noq noma'lum kimsa tirab ketdi: piltamiltiq deraza raxiga turaq etib urildi. Navbatdagi savol ancha-muncha fursat-dan keyin berildi va, ajabki, u kishining tovushi muloyim-lashib qolgan edi.

— Qiang vafot etdimi?

Men hayratdan dong qotib qoldim, tilim kelimaga kelmasdi: ko'zlarimni pirliratganimcha serrayib turaver-dim.

— Afsus, vafot etibdi, afsus, — deb bosh chayqab qo'ydi u kishi. — Shuning uchun mening eshigimni do'mbira qilib chalayotgan ekansan-da. — Yana suku-nat boshlandi. So'ng u biroz dadillashib so'zlarini ya-kunladi: — Nachora, do'sti aziz, men seni mehmon qi-laman.

U deraza ortida g'oyib bo'ldi.

Uchinchi bob

AMAKIM BILAN TANISHUV

Tez orada qator-qator zulfilar-u zanjirlarning jarang-jarang tovushi eshitildi-yu, eshik salgina qiya ochildi va men ostona hatlab ichkariga kirgan zahotim yana yopildi.

— Oshxonaga kir, biror narsaga tega ko'rma, — deb buyurdi menga tanish tovush egasi.

Qo'rg'on sohibi zo'r hafsala bilan eshikni qulflay boshladi. Men tavakkal qilib oldinga yurdim-u, birdan oshxonaga kirib qoldim. O'choqda gurkirab olov yonar, xonaga yog'du taralardi; umrimda bu darajadagi shishiydam oshxonani ko'rmagan edim. Javonda besh-olitta ilkopcha turibdi, stol ustiga ovqat qo'yilgan edi: suli bo'tqa suzilgan kosa-yu suyak qoshiq, bir krujka pivo. Tosh gumbazli ushbu keng-mo'l xona yaroqsiz buyumlar makoniga aylantirilgan bo'lib, devor yonlarida qulffangan sandiqlaru burchakda kattagina qulf osilgan idish-tovog javonchasi turardi.

Anavi kimsa eshikka oxirgi zanjirni ildi-yu, orqamdan oshxonaga kirdi. U zahil yuzli, nimjongina kishi edi: bukhayib qolibdi, yelkalari puchmaygan — aftidan yoshini bilib olish mushkul; uni ellikka kirgan yoki yetmishga borgan mo'ysafd chol deyish mumkin. Qalpog'i to'qima edi, yirtiq-yamog ko'yilgining ustidan ham to'qima xalati kiyib olgan: na nimchasi, na belburna kamzuli bor edi. Ko'pdan buyon soqoliga ustara tegmagani ko'rinish turardi. Lekin, eng ajablanarlisi, hatto dahshatlisi — uning ko'zlari edi: u mendan nigohini uzmasdi, yuzlarimga yeb qo'ygudek bir alfozda tikilib-tikilib qarardi. Uning kasbkori, hunari nima ekanini aytish qiyin, albatta. Shunday bo'lsa ham, u ko'proq keksa xizmatkorga o'xshardi — allaqachon hech ishga yaramay qolgan-u, faqat qornini to'ydirish uchun uyni qo'riqlab yotardi.

— Ovqat yeysanmi? — deb so'radi u, nigohini tax-

minan tizmalarimga qadagan ko'yi. — Mamavi bo'iqaning tuzini ko'rishing mumkin.

— Nazarimda, bu ovqatni o'zingiz yemoqchisiz, — deb javob berdim.

— Hechqisi yo'q, — dedi u. — Men shunday ham bir ilojini qilaman. Lekin pivoni ichib qo'yaman, bu yo'lininga dori bo'ladi. — U mendan ko'zlarini uzmay yarin krujkani bo'shatdi-da, birdan qo'lini cho'zib: — Qani, ko'raylik-chi, qanaga xat ekan, — dedi.

Men e'tiroz bildirdim.

— Bu xat menga emmas, mulat belhurga atalgan, — dedim.

— Hechqicha, men kimman? — dedi u. — Aleksandrning xatini bu yoqqa ber!

Siz otamning ismini bilasizmi?

— Bilmas ekanman-da! — deb to'ng'illadi u. — O'rang mening tug'ishgan og'am, aziz do'stim Devi, men menga amaki bo'laman. Ko'rinish turibdiki, sen mendan ham, uyimdan ham, to'yimli suli oshimdan ham jirkanyapsan. Tag'in mening tug'ishgan jiyanimsan. Qani, xatni ber-chi, o'zing o'tir — qorningni to'ydirib ol.

Agar bir-ikki yosh kichikroq o'smir bo'lganimda bormi, uyalganimdan, charchaganimdan, hafsalam pir bo'lganimdan bo'ng'rab yuborardim. Hozir na bir og'iz haqorat yoki maqto'v so'zi aytishga qurdim yetmasa-da, indamay xatni unga berdim va yorma bo'iqani pok-pokiza tushirdim.

Bu payt amakim gulxanga engashgan ko'yi qo'lidagi xatni aylantira boshladi.

— Unda nimalar yozilganini bilasanmi? — deb so'radi u tuyqundan.

— Ser, muht buzilmagan, — deb javob qaytardim. — O'zingiz ham ko'rib turibsiz-ku.

— Shundaylikka shundayku-ya, — dedi u. — Lekin sen bu yoqqa bekordan bekorga kelmagandirsan, to'g'rimi?

— Xatni topshirgani keldim.

— Ana xolos! — dedi mug'ambirlik bilan. — O'ylaymanki, nimadandir umidvor ham bo'lgansan, shundaymi?

— To'lmayman, ser, — dedim. — Boy-badavlat qarindoshlarim bor ekanini aytishgan paytda rostdan ham umidvor bo'lganman: ular menga madad berishadi, deb o'ylaganman. Ammo men tilanchi emasman, sizning sadangizga qarab qolganim yo'q. Harholda, chin ko'ngildan hadya etilmagan in'om o'zingizga siylov. Odmigina ust-boshimga e'tibor bermang, mening do'stlarim ko'p — har doim jon deb yordam beradilar.

— Paq-puq, miltiqdori! — dedi Ebenezer amakim. — Bekordan bekorga tajang bo'laverna. Mana, ko'rasan, biz hali apog-chapog bo'lib ketamiz. Devi do'stinam, agar bo'ltaga to'yib qolgan bo'lsang, kosani o'zim yalab qo'yaman. Him-m, sul'i bo'tga — dong'i ketgan ovqat, — dedi u va meni taburetkadan nari surdi-yu, qo'lindan qoshigini oldi. — To'yimli yemish, shirinligini aytmay-sanim! — U shosha-pisha kalima qaytardi-yu, ovqat yemogga tutindi. — Esimda bor, otang ham ovqat yeyishni juda yaxshi ko'rardi. Uni yebto'yman deb bo'lmasdi-yu, lekin nihoyatda xo'ra edi, men unday emas — bir-ikki cho'qilayman-u, to'yaman-qolaman. — U pivoni lo'q-lo'q ichdi-yu, birdan mehmondo'stligi yodiga tushib qoldi shekilli: — Agar tomog'ingni ho'llab olmoqchi bo'lsang, eshik orqasida suv bor, — dedi.

Men indamadim, amakimdan ko'zlarimni uzmay, ser-rayib turaverdim. Sabr kosam lim-lim to'lgan edi. Amakim esa hamon og'ziga ovqat tiqqan ko'yi dam-badam mening boshmoqlarimga, dag'al, qishloqcha paypoqlarimga nazar tashlab qo'yardi. U faqat bir marta nigohini ko'tardi-yu, ko'zlarimiz to'qnashdi: amakim xuddi qo'lga tushgan kissevur kabi sarosimaga tushib qoldi. Bu holat ko'nglimda g'alati mulohaza uyg'otdi: balki, u ko'pdan beri odamlarga aralashmay qo'ygani uchun ham o'zini g'ayritabiiy tutayotgandir, biroz ko'nikma hosil qilgach, hammasi o'tib ketar — amakim butunlay boshqa odam-

ga aylana? Uning xirildoq tovushi xayollarimni to'zg'itib yubordi.

— Otang vafot etganiga ancha bo'ldimi-a?

— Uch hafta bo'lyapti, ser, — deb javob berdim.

— U xayolechan odam edi, Aleksandri aytmam-da, aytli ko'rinar, indaman edi, — deb davom etdi amakim. — Yoshligida ba'zan kun bo'yi bir og'iz ham gapirmadi. Hoynahoy, men haqimda ham ko'p gapirmagan bo'lsa kerak-a?

— Ser, o'zingiz aytganingizga qadar men uning ukasi bo'lgim ham bilmadim.

— Hay hay, hay, — dedi Ebenezer. — Nahotki, u Shos haqida hilkoya qilib bermagan?

— Bu nomni biror marta tilga olmagan, ser.

— Aql bovar qilmaydi! — dedi amakim. — Hayronman, u qanaga odam ekan!

Shunga qaramay, u o'zidammi, mendammi yoki otamning ajabovur xulq-atvoridammi — bilmadim-u, lekin nihoyatda mamnun edi. Shubhasizki, men paydo bo'lgan dastlabki paytlardagi begonasirash, hatto kin-adovat kayfiyati asta-sekin tarqala boshladi. Hargalay, birpasdan so'ng u sapchib o'rtidan turdi-yu, menga orqa tomondan yaqin kelib, dadil-dadil yelkamga qoqib qo'ydi.

— O'zgina muddat o'tsin, ana innakeyin biz apog-chapog bo'lib ketamiz! — deb qichqirdi u. — Ochig'ini aytsam, men seni uyga taklif etganimdan xursandman. Xo'p, endi o'zinga kirib damingni olgin.

Ajablanarlisi shundaki, u fonus yoki shamchiroq yoqib o'tirmadi, qop-qorong'i yo'lakka chiqdi-yu, paypaslangancha, hansirab-hansirab zinapoyadan yuqoriga ko'tarila boshladi, keyin qandaydir eshik qarshisida to'xtadi va uni ochib ichkariga kirdi. Men ko'r-ko'rona ravishda uning orqasidan ergashib borardim; oyog'ini bosib olgan zahotim u mana shu xona menga atalgani e'lon qildi va ichkariga kirishga taklif etdi. Ostonadan o'tdim-u, bir necha qadam yurganimdan so'ng joyimda taqqa to'xtab, o'zinga kirib olish uchun chiroq so'radim.

— Paq-puq! — dedi Ebenezer amakim. — Oppoq oydinga-ya!

— Ser, na oy bor, na yulduz! — deb e'tiroz bildir-dim. — Zim-ziyo, karavotni ko'rmayapman.

— Paq-puq, safsatal! — dedi u. — Men uyda chiroq yoqib o'tirishni yomon ko'rtaman. Yon'g'in chiqishidan o'lguday qo'rtaman. Xayrli tun, Devi, aziz do'stingim.

U yana e'tiroz bildirishini kutib o'tirmay, zudlik bi-lan eshikni yopdi-da, tashqaridan qulflay boshladi.

Dam kulgim qistardi, dam yig'lagim kelardi. Xona quduqdan ham sovuqroq edi; paypaslay-paypaslay kara-votni topdim; ma'lum bo'ldiki, u ham botqoq misoli shil-ta ekan. Yaxshiyamki, qalin jun ro'mol bilan bo'xhani qo'llig'imga qistirib olgan ekanman; ro'molga o'randim-u, salobatli karavot yoniga — polga cho'zildim. Birpasda ko'zim ilindi.

Tong otishi bilan uyg'onib ketdim: keng-mo'l xonada yotardim, devorlarga naqsh solingan terlar yopishtirilgan edi, xilma-xil mebellar terib qo'yilgandi va uchta yirik-yirik derazasi bor ekan. O'n yil, ehtimolki, yigirma yil muqaddam bunday joyda uxlash yoki uyg'onish kishiga huzur bag'ishlagan bo'lishi mumkin, albatta. Lekin o'tgan davr mobaynida namlik, taribsizlik, ko'rshapalaklar-u o'rgimchaklar o'z ishlarini ado etib ulgurishgan edi. Boz ustiga, derazalarning barcha oynalari chil-chil sinib tush-gan edi va, umuman, butun qo'rg'on oynasiz huvillab yo-tardi; beixtiyor o'ylash mumkinki, bir zamonlar amakim Jennet Kluston boshchiligidagi g'azabi qaynagan qo'ni-qo'shnilarining tajovuzkorona hujumlariga dosh bergan bo'lsa-da ajab emasdi.

Ayni chog'da deraza ortidan charaqlab quyosh ko'rindi. Men bo'lsam, la'nati xonada junjilib o'tirardim. Zo'r berib eshikni taqillata boshladim va tovushimni ba-ralla qo'yib, zindonbonni chaqirdim. Nihoyat, u meni ozod qildi.

U kamimani uy orqasidagi quduq boshiga ergashtirib bordi. Quduq tepasida yog'och paqircha osig'ilq turardi.

«Mama, istasang — yuvingim», dedi amakim. Yuvimib-turandim va tezda oshxonaga bordim: u o'choqqa olov qalab, yana suli bo'tiga pishirardi. Stol ustida ikkita kosa, ikki dona suyak qoshiq turardi-yu, lekin bir krugka piv-o bor edi, xolos. Nazarimda, dasturxonaga biroz sinchkov nazar soldim shekilli, balki ajablanayotganimni amakim sezgandir, harqalay, u mening fikrimga javob qaytarayot-ganday!

— Pivojon iching keyingini? — deb so'radi. Suyuq ichimlikni ulug'lab, epiyovon deb atardi.

— Odatda oz mo'z ichib turardim, lekin siz xotijam bo'ling, — deb javob berdim.

— Negiz emdi, — dedi u. — Sen uchun hech narsamni ayamayman. Albatta, me'yori umimastlik kerak.

Javondan ikkinchi krugkani oldi-yu, unga ko'zadan to'ldirib pivo quyish o'rni-ga o'zining krugkasidagi pivo-ni-ga roppa-rosa yarmini bo'lishirdi. Bu harakat o'ziga xos olibyorlik alomati edi; qalbm to'lg'lanib ketdi. Al-batta, qorshimda xasis cho'l turardi, lekin u uchiga chiqqan kasbi edi — uning illati ham go'yo fazilatday tuyulardi.

Ovqatlanib bo'ldik. Ebenezer amakim idish-tovoqlar suqplanatgan javon g'aladomini ochdi-da, sopol trubka-sini, bir quti tamakisini oldi va bir chekimlik tamakini uchatdi-yu, qutichani joyiga tiqib qo'ydi. Keyin derazadan tushayotgan o'lobyg'a o'zini toblagancha jimgina tamakisi-ni tutardi. Goh-goh menga nazar tashlab qo'yardi va uzug-yulug savollar berardi. Bir payt u mendan:

— Kampir qalay, onangni aytaman? — deb so'radi.

— U ham vafot etgan, — deb javob berdim.

— Ha, xushro'y qiz edi boyaqish. — Keyin ancha paytgacha miq etnadi va oxiri: — Do'staring qanaga oclamlar? — deb so'radi.

— Hammasi jentelmenlar — Kempbellar avlodidan, — deb javob berdim. Aslida esa, ularning orasi-da menga zig'ircha e'tibor beradigani bo'lsa, u ham yolg'izgina ruhoni edi, xolos. Ammo, nazarimda, ama-kim meni kamsiayotganday tuyuldi va yuzma-yuz turgan

payitimizda so'roqlaydigan jonkuyarlarim borligini unga pisanda qilib qo'yimochi bo'ldim.

Aftidan, u ichida nimalarnidir xomcho't qilib ko'rdi, so'ng tilga kirdi:

— Devi, do'sti aziz, amaking Ebenezer huzuriga tashrif buyurib xato qilmagansan. Men uchun oila shon-sharafi hamma narsadan yuqori turadi. Burchimni ado etaman, qarzimni uzaman. Lekin men seni qayogga joylashni uzil-kesil hal etmagunimcha og'zingdan gullab qo'ymasin; al-laganday tog'li o'lkadagi yalangoyok Kempbellar oldida Belfur o'z qadrlini tushirmasligi lozim. Seni huquqshunoslik sohasiga tavsiya etsamnikan yoki ruhoniylik durustmi, balki harbiy xizmat ma'guldur — axir, yigitlar faqat sipoh bo'lishni orzu qiladilar-ku?.. Iltimos, hozircha o'zingga mahkam bo'l: hech qanday xat-pat yozmayсан, birov bilan aloqa qilmaysan. Xullas, hech kimga hech narsa demaysan, agar bu talabim yoqmasa, ana — katta ko'cha, xohlagan tomonga ketaver, xudo yor bo'lsin!

— Ebenezer amaki, sizga ishonaman — menga faqat yaxshilik qilmogchisiz, — dedim. — Shunday bo'lsa ham, bilib qo'yinki, mendayam o'zingga yarasha g'urr bor: bu yerga o'z xohishinga ko'ra kelganim yo'q, agar bir marta ko'chani ko'rsatadigan bo'lsangiz, keyin bu so'zni takrorlashga hojat qoldirmayman.

Oh, ko'rdimki, javobim unga yoqmadi!

— Paq-puq! — dedi u. — Shoshqaloq ekansan, muhtaram do'stim. Bir-ikki kun sabr qilgin, axiri! Ko'rib turbsan-ku, men sehrgar emasman — bo'tqa suzilgan anavi kosadan jaranglatib oltin to'kolmayman. Sen faqat menga bir yoki ikki kun muhat bergin, hech kimga hech narsa demagin: xotirjam bo'l, men sening g'amingni yeyman, xolos.

— Xo'p, mayli, — dedim. — Qisqa va lo'nda. Agar siz menga yordam bermogchi bo'lsangiz, minnador bo'lardim.

Nazarimda, amakimning popugi pasayib qoldi (balki, yanglishayotgandirman), shuning uchun darrov unga yan-

gi talabimni buyon etdim: ko'rpa-to'shaklarimni o'tobga yoyib qurtish lozim, bunday bo'l latta-pultalarga burkalanib uxlabni mutlaqo istamayman.

— Bu uyda kim xo'jayin: senmi yoki men? — deb xilladi u yoqimsiz tovushda, so'ng birlan dami ichiga tashib ketdi. — Devi, do'stim, biz endi talashib-tortishib o'tirnak uyat bo'lar. Qondoshlik — quruq gap emas. Belfur avlodidan faqat ikkovimiz qoldik, xolos.

U tutilib-tutilib shajaramizning qadimiy shon-shuhrati haqida so'zlay boshladi: aytilishiga qaraganda, buyam ushbu qo'rg'on qurtishiga asos solgan ekan, lekin u ortiqcha sarf-sarajlariga chek qo'yibdi. Shu payt Jennet Kluston topshirig'ini bajarishga shod qilgan.

— Yaramas maxbuq! — deb to'ng'illadi u. — Birmning ikki yuzi o'n to'qqiz — demak, men uning qarzarlar evaziga lasb-hushlarini sotib yuborganimdan beri har kunl qo'rg'ayotgan ekan-dal! Hechqisi yo'q. Devi, hali u qo'lingga tushadi — dodini beraman! Men buni shundog qoldirmayman. Jodugar, kimdan xohlasang — o'shandan so'ra, u jodugar! Men hoziroq vositachi qoziga uchrashaman.

U javrab javrab sandiqni ochdi-da, kiyilmasdan eskirib ketgan chukmonot, nimchasini hamda binoyidek movut ahyupatini oldi: ust-boshlariga uga qadalmagan edi. U bor bisotini kiydi, javonchadan tuyog' oldi — qurollandi, so'ngra sandiqqa qulf osdi va endigina ostonaga qadam qo'yaman degan paytda xayoliga bir gap keldi-yu, joyida taqqa to'xtadi.

— Uyni senga yolg'iz tashlab ketolmayman, — dedi u. — Tashqariga chiq, men hozir eshikni qulflayman.

Miyamga qon tepdi, g'azabim gaynab ketdi.

— Agar uyni qulflasangiz, bundan keyin meni ko'rmasiz, — dedim. — Ishqilib, bundan buyon yaxshilikcha uchrashmaymiz.

Amakimning rang-ro'yi ogarib ketdi va labini tishladi.

— Devid, bunday qilish yaramaydi, — dedi u hirqirab, burchakka tikilgan ko'yi. — Bu ahvolda ikki dunyoda ham ko'nglingga yo'l topolmayсан.

— Ser, men yoshingizni, qarindosh ekaningizni nihoyda qadrlayman, ammo izzat-hurnat evaziga sizdan sadaga olishga nomus qilaman. Avvalo, o'zinni hurmat qilaman — kamnaga shunday tarbiya berganlar: menga yigirma barobar amaki bo'lsangiz ham, bu dunyoda sizdan boshqa birorta panohim bo'lmasa ham, lekin bunday tarzda ko'nglingizni ovlashni aslo istamayman, — deb javob berdim.

Ebenzer amakim oshxonaga o'rdi va derazaga qaragancha jim turib qoldi. U xuddi bezgak tutgan kishidaydir-dir titardi. Biroq, u orqasiga o'girilgan payt yuzlariga xanda yugurgan edi.

— Xo'p, mayli, — dedi. — Baribir xudoning aytgani bo'ladi, biz o'qiz bandalarniz. Men hech qayoqqa bormayman, vassalom.

— Ebenzer amaki, hayromman: nima balo, siz meni o'g'ri deb o'ylaysizmi? — dedim o'zinni tutolmay. — Muomalangizga qaraganda, kaminani ko'rarga ko'zingiz, o'zingiz yo'q shekilli. Har daqiqada, har bir so'zingizdan shu narsa ma'lum bo'lyapti. Siz jiyangizni unchalik xushlamadingiz, endi hech qachon yaxshi ko'rmaysiz. O'zingga kelsak, men vaqti-soati kelib odamlar bilan xuddi hozirgiday muomala qilaman deb, yetti uxlab tushimda ham ko'rmaganman. Xo'sh, nega meni ushlab turibsiz? Keling, men o'z do'stlarim — meni yaxshi ko'radigan kishilar yoniga qayta qolay!

— Yo'q, yo'q! — dedi u hayajonlanib. — Yo'q. Sen mening jigarimsan. Biz hali apog-chapog bo'lib ketamiz. Qolaversa, bu uydan qup-quruq chiqib ketsang yomon bo'ladi. O'zingna sabr qil, sabrning tagi olin. Esi bola bo'lgin — mehmonsan: indamay, bemaolol yuraver. Mana, ko'rasan, hali hammasi mixday bo'lib ketadi!

— Nachora, ser, — dedim biroz o'ylab. — Mayli, yana uch-to'rt kun yashab ko'raman. Harholda, begonalardan ko'ra, qarindoshlarim yaqinroq — baribir suyak tortadi-da. Agar biz chiqisha olmasak, o'ylaymanki, bunga faqat siz aybdor bo'lasiz.

T o' r t i n c h i b o b

SHOS QO'RG'ONI — BALO-QAZOLAR UYASI

Xiyala noxush boshlangan kun bahar mav poyoniga yetdi. Biz tushda suli yormasdan tayyorlangan bo'tqa yetdi: u yaxshay edi, kechki puyt ishq ovgat lechdi. Ma'lum bo'lishicha, bo'tqa bilan kuchsiz pivo amakim xush ko'radigan qanvoylar nomlari atnasiga kirar ekan. U kam gapirdi, o'z odatiga sodiq edi; ancha vaqtgacha churq etmay o'tirardi-yu, birdan savollarga ko'rib tashlandi; men o'z kelajagim xamida gap ochishga urinib ko'rdim, lekin u doimo javobdan o'zini olib qochdi. Mening ixtiyoringa topshirilgan xonada son-samog'siz lotincha, inglizcha kitoblar bor ekan: jon-jon deb ertadan kechgacha kitob titilib o'tirdim. Suyumli mashg'ulot bilan band bo'lganim natijali vaqt qanday o'tganini ham sezmay qoldim: endi taqdirga tin berishga — Shos qo'rg'oniga ko'nikishga deyarli rozi edim, lekin Ebenzer amakimni, uning olma-kesak teryotgan bejo ko'zlarini ko'rdim-u, ko'nglimda yana shubha uyg'ondi.

Tuygus g'alati narsaga duch keldimki, natijada ko'nglimdagi shubhalarim battar alanga olib ketdi. Yup-qigina manzumalar to'plami (Patrik Uoker turkumidan) qo'limga tushib qoldi; kitob muqovasiga mening otam o'z qo'li bilan (bunga zarracha ham gumon qilmayman) quyidagi jumalarni yozib qo'ygan edi: «Akam Ebenzeri besh yoshga to'ladigan kun bilan tabriklayman». Bunga naq bovar qilmasd: chunki otam aka-ukalarning kichkin-toyi edi-da, demak, u qo'pol xatoga yo'l qo'ygan yoki huquqatan ham hali besh yoshga yetmasdanog katta kishilardak chiroyli, dona-dona yozishni o'rganib olgan.

Keyin birtalay eski-tuski tarixiy kitoblarni, she'rlar va hikoyalarni ko'zdan kechirgan bo'lsam-da, biroq otamning dastxati sira xayolimni tark etmadi — u menga sirli bo'lib tuyulaverdi. Nihoyat, bo'tqa-yu pivo bilan qor-nimni to'ydirib olish maqsadida yana oshxonaga qaytib

kirdim-u, Ebenezer amakimdan, otam osonlikcha savod chiqarganni, deb so'radim shosha-pisha.

— Aleksandrmi? Qayoqda! — deb javob berdi. — Undan ko'ra, o'zim tezroq savod chiqarganman, bolaligimda nihoyatda qobiliyatli edim. Otang bilan barobar o'qishni o'rganib olganman.

Bundan so'ng yanada hayratlandim, boshim qotdi va amakimdan, mabodo sizlar egizak emasmisizlar, deb so'radim.

Amakim xuddi chayon chaqib olganday sapchib taburetkadan turti, suyak qoshiq tushdi-yu, polda yumalab ketdi.

— Sen nega meni tergov qilyapsan?! — dedi hirqiragan ko'yi yoqamga yopishar ekan. U chaqnaib turgan biko'zlarini ko'zlarimga qadadi-yu, kipriklarini ajabtovur pikipiratladi.

— Iye, bu yana nima qiliq bo'ldi? — dedim bosiq ohangda; chunki men undan xiyala kuchli edim, kaminani qo'rtqitib qo'yish oson emasdi. — Yoqamni qo'yib yuboring! Uyalmasizmi?

Amakim zo'r-bazo'r o'zini qo'lga oldi.

— Parvardigori olam hammasini ko'rib turibdi, Devid, — dedi. — Mening yonimda otang haqida gap ochmagin. Chakki qilding. — U qalt-qalt titragancha joyiga o'tirdi, likopchasiga qarab ko'zlarini pikipiratladi. — Bilasammi, mening faqat bitta-yu bitta birodarim bor edi, — deb qo'shib qo'ydi yasama ohangda. Keyin polda yotgan qoshiqni oldi-yu, yana ovqatini yeya boshladi: hamon titrog'i bosilmagan edi.

Nega u menga qo'l ko'tardi? Nima uchun kutilmaganda rahmatli otam to'g'risida yaxshi gapirib qoldi? Uning oxirgi so'zlari tasavvurimga aslo sig'masdi: ko'nglimdagi gumon battar kuchaydi, ayni chog'da yuragimning tubida milt etgan umid uchquni ham paydo bo'ldi. Rostini ayt-sam, amakim aqldan ozgan shekilli, deb o'yladim. Agar shunday bo'lsa, u bilan yolg'iz qolish xavfli edi. Beixiyor xalq o'rtasida mashhur bo'lgan bitta manzuma vo-

qealari xayolimga kelib qoldi: unda qo'rg'onning qonuniy metrosxo'ri baxtiqaro o'smir va uni hamma narsadan benasib qilmoqchi bo'lgan yovuz qarindoshi haqida hikoya qilindi. Darhaqiqat, kutilmaganda ostonasiga bosh urib kelgan kambag'al, qashshoq qarindoshi oldida amakim nega o'zini ming maqomga solyapti, nima uchun yuzidagi nigobni sidirib tashlamayapti, nimadan xavfsirayapti?

O'zim istamasam-da, badiin o'y-xayollar miyamga mixlanib qoldi va nogahon amakimning ajabovur odatini o'zlashtirib oldim: ko'z qirni bilan uning xatti-harakatlarini zimdan kuzuta boshladim. Biz stol tevarigida xuddi sichqon-mushuk misoli bir-birimizni yashirinchita ta'qib etardik. U endi to'ng'illamay qo'ydi, tilyog'lamaik ham qilmasdi, miq etmay o'tiraverdi, lekin muttasil ravishda nimalarnidir o'ylardi; biz qanchalik uzog o'tirgan bo'lsak, men uni shunchalik ko'proq sinchiklab kuzatardimki, oxir-oqibatda yomon niyati borligiga to'la-to'kis ishonch hosil qildim.

Tovog'ni yalab-yulqab bo'lgach, u xuddi ertalabki-day bir chimdim tamaki oldi, taburetkani burchakka — o'choqqa yaqinroq joyga surdi, o'tirdi va menga orqa o'girgancha tamaki cheka boshladi.

— Devl, xayolimga bir narsa keldi... — dedi uzog jimlikdan so'ng. Biroz sukut saqlab turgach, yana boyagi gapini takrorladi: — Ha, bir narsani o'ylab qo'ydim. Sen hali dunyoga kelmasingdan avval men otangga, chaqaloqqa bir hovuch tilla sovg'a qilaman, deb va'da berganday bo'lganman. Yo'q, sen to'g'ri tushungin, unga rasman va'da bergan emasman; ulfatchilik qilib o'tirib, hazil aralash shunday deganman, xolos. Xo'sh, o'zimga zarur bo'lsa-da, lekin o'sha pulni asrab qo'ydim — va'daga vafo qilish kerak, axiri! Yillar o'tgani sayin pul bolalayveradi, hozir roppa-rosa... — U so'zida tutilib qoldi, so'ngi: — Roppa-rosa... deyarli qirq funt* bo'ldi! — dedi to'rsillab.

* F u n t — pul birligi. Angliyada bir funt sterling yigirma shillingga tengdir, Shotlandiyada esa ancha qadrsiz (tarj. izohi).

Yelkasi osha menga nazar tashladi-yu, shu zahoti qo'shimcha qildi: — Shotlandiya puli hisobida!

Shotlandiya funti — ingliz shillingi qatorida turadi; amakimning qistirma gapri tufayli yer bilan osmoncha tafovut vujudga keldi, albatta. Qolaversa, uning hamma gaplari g'irt yolg'on ekanligi ham yaqqol sezilib turardi: nima uchun shuncha uydirmalarni to'qib chiqarayotganini anglab yetmoqchi bo'ldim-u, zaharxanda aralash:

— Bas qiling, ser, yaxshilab o'ylab ko'ring! — dedim. — Balki, funt sterlingdir-a?

— Men ham «funt sterling» dedim-ku! — deb ko'kragiga mushtladi amakim. — Sen bir daqiqa tashqariga chiqib, ob-havo qanaqa ekanini bilib kelganingda bo'lardi, men o'sha pulni hozirlab qo'yaman-da, seni chiqiraman.

Unga itoat etdim, miyig'imda kulganimcha tashqariga yo'l oldim: u meni osonlikcha laqillataman, deb o'ylayapti, galvars! Kecha qop-qorong'i edi, osmoni falakda onda-sonda yulduzlar multirab ko'rinardi; osmonda tutar ekanman, uzoqlardagi qir-adirlar uzta esayotgan shamolning mungli tovushi gulog'imga chalindi. Havo aynib turibdi, momqaldiraq bo'ladi degan qarorga keldim. Lekin bu qarorim qanchalik muhim ahamiyatga ega ekanini bilmasdim...

Keyin amakim meni chaqirib oldi; o'tiz yettita til-la tangani sanab-sanab qo'limga tutqazdi, lekin hovuchida bir siqim mayda-chuyda tilla, kumush tangalar qolgan paytda yuragi dosh berolmadi va ularni cho'ntagiga solib qo'ydi.

— Mana senga pul, — dedi u. — Endi bildingmi? Men g'alati odamman, ayniqsa, begona kishilar bilan sira til topisha olmayman. Ammo so'zimdand qaytmayman, buning isbotini ko'rib turibsan.

To'g'risini aytisam, amakim boylikka o'taketgan darajada hirs qo'yg'an kimsaga o'xshardi; uning favqulodda hotamtoyligini ko'rib, dong qotib qoldim, hatto ko'ngildagiday minnadorchilik bildirsa olmadim.

— Qo'y, gapirma! — deb xitob qildi. — Minnadorchilikning keragi yo'q! Men o'z burchimni ado etdim; hamma ham shunday qilardi deyolmayman. Lekin ehtiyotkor inson bo'lsam-da, tug'ishgan birodarimning o'g'liga yaxshilik qilayotganimdan bemahoya xursandman. O'ylaymanki, endi biz apog-ekapog bo'lib ketamiz, aslida ham, yaqin qarindoshlar orasidan qil o'tmas degar bo'lishi kerak.

Unga qo'limdan kelganicha javob berdim. Ayni ehtog'da endi nima bo'lishni tasavvur qila boshladim; axir, u joni dildan ham aziz ko'radigan tangalarini bekordan bekorga to'lon ehti yubormaganidur; soxta «dill so'zlar» go'dakni ham avray olmasdi.

Nihoyat, u menga qiyalantib nigoz tashladi.

— O'zing ham bilasan: mushuk bekorga oftobga chiqmaydi — sizdan u gina-yu bizdan bu gina, — dedi.

Men minnadorchiligimni isbotlashga tayyor ekanimni izhor etdim va bron-bir mushuk vazifani ifro etishimni so'zma kerak deb kutib turdim. Biroq amakim irodasini jantlab oldi-yu, fagat keksayib, kuchdan qolganidan nolidi hamda mendan uy ishlariga, tomorgaga qarashib turishimni so'radi, xolos. Menga uning gaplari jo'yalidek tuyuldi.

— Jon deb xizmatlaringizni qilaman, — dedim.

— Unday bo'lsa, boshlaymiz! — Cho'ntagidan zang bosgan kaltni oldi. — Bu — qo'rg'onning narigi qanotidagi boloxona-minoraning kaliti, — dedi. — U yoqqa fagat tashqaridan chiqish mumkin, chunki uyning o'sha qismati hali bitmagan. Qani, bo'laqol, pillapoyadan ko'tarilginda, yuqorida turgan sandiqni menga keltirib bergin. Uning ichida qog'ozlar bor, — deb irova qildi.

— Ser, chiroq ko'tarib olsam maylimi? — deb so'radim.

— Yo'-o'q! — dedi u mug'ambirona ohangda. — Mening uyimda hech qanday chiroq ishlatilmaydi.

— Baxayr, ser. Pillapoya baquvatmi?

— Pillapoya ajoyib, — dedi va men eshik tomon o'g'irishim bilan qo'shimcha qildi: — Devorga yaqinroq yuring, panjarasi yo'q. Lekin pillapoya zo'r!

Tashqariga chiqdim. Zim-ziyo tun edi. Uzoq-uzoqlarda hamon shamol chiyillardi, lekin Shos qo'rg'onida qilt etgan shabada yo'q edi. Tevarak-atrofi deyarli ko'rib bo'lmadi; yaxshiyamki, chala-yarim uy qanot bo'ylab, devorni paypaslab minora pillapoyasi eshigini topib oldim. Qulf teshigiga kaltini soldim-u, hali uni burashga ham ulgurmasindan tuyqus charaqlab chaqmoq chaqdi va yana hamma tomonni zulmat qoplab. Shamol yo'q, atrofdan mozor sukunati hukmron edi. Qorong'ilikka ko'nikma hosil qilish uchun ko'zimni qo'llarim bilan berkitdim, lekin baribir minoraga shapko'rga o'xshab kirib bordim.

Ichkari yanada qorong'iroq edi, xuddi nafas olishga havo yetishmayotgandek tuyulardi. Ehtiyotkorlik bilan harakat qila boshladim; oldinga cho'zilgan qo'llarim tez orinda devorga tegdi-yu, pillapoyaning pastki pog'onasiga oyoq bosdim. Silab-siyalab bildimki, devor silliq yo'nalgan toshdan tiklangan edi, pillapoya pog'onalari ham tep-tekis, mustahkam silliq toshlardan yasalgan bo'lsa-da, lekin xiyala ensiz va aylanna edi. Panjara yo'qligi haqidagi amakimning yo'l-yo'riqlariga amal qilib, devorga yaqinroq yurishga intildim: zim-ziyo qorong'ilik qo'ynida yuragim dukurlashi aniq eshitilib turardi, pog'onalarni paypaslab-paypaslab zo'rg'a topardim.

Shos qo'rg'oni cherdakdan tashqari, yana butun boshli besh qavaddan iborat ekan. Yuqoriga ko'tarilganim sayin, nazarimda, pillapoyada nafas olish ham yengillashayotganday tuyulardi, qorong'ilik biroz siyraklashdi go'yo. Faqat yana-tag'in tuyqus chaqmoq chaqqaniga hayron qoldim, xolos. Agar qo'qqisdan qichqirib yubormagan bo'lsam, buning sababi — qo'rquv tomog'indan g'ippa bo'g'ib olgan edi; agar to'stadan pastikka uchib ketmagan bo'lsam, buning sababi — mening epcilligim emas, balki parvardigori olarning marhamatidir. Har tomondagi devor yoriqlaridan minoraga chaqmoq yog'dusi bostirib kirdi: ma'lum bo'ldiki, go'yo o'rmon bag'ridagi yalanglik bo'ylab yuqoriga o'rnatilab chiqayotgan ekanman, boz ustiga, pog'onalar o'rtasidagi masofaning har xil ekanini

va o'ng oyog'im tubsiz jarlikdan bor-yo'g'i ikki entlik berida turganini payqash uchun o'tkinchi yorug'lik kifoya qildi. Pillapoya qay darajada «ajoyib» ekanini endi bildim! Ana shu fikr xayolimdan kechishi bilanov qalbimni allaqanday o'jar jasorat chalg'ab oldi. Demak, amakim bilib turib meni xavf-xatar sari yo'llab-da, ehtimolki, aqlga yo'lqitmoqchi bo'lganlar! Hatto bo'yim ostimda qolgan taqdirga ham amakim ehtib turib» yoki «bilmasdano» shunday qilganini aniqlovga qasam ichdim. Asla engashadim-u, toshbaqaga o'shlab to'rt oyog'lab emaklarni o'ziga pillapoyadan o'rtay boshladim; har bir qarich joyni paypaslab ko'rdim va toshlarning mustahkam ekaniga ishonch hosil qilganimdan keyingina olg'a sil-jidim. Chaqmoq chiqqanidan so'ng qorong'ilik go'yo ikki barobar quyuvlashib ketganday bo'ldi; ustiga-ustak, yuqorida — minora to'sinlari ostida ko'rsapalaklar dah-shatli shovqin-suron ko'tardi, natijada quloqlarim bitib qoldi, xayollarim parishon bo'lib keldi; o'lganning ustiga tepganday, jirkanch maxluqlar pastga qarab uchib tusha boshlashdi: ularning qanotlari goh yuzlarimga, goh yelkalarimga tegib o'tardi.

Aytish mumkinki, minora to'rtburchak shaklida edi, har to'rt zina oralig'idagi burchakli supa piltalari esa keng-roq bo'lib, hajmi jihatdan avvalgilarga o'xshamasdi. Men yana bitta burilish joyga ko'tarildim-da, ko'rlarday paypaslab o'zimga yo'l qidira boshladim va tuyqus qo'llarim bo'shliqqa duch keldi: yuqori tomonda pog'onalar yo'q edi. Notanish kimsani zimiston kechada bunday pillapoyadan ko'tarilishga majbur qilish — uni naqd o'limga g'iriftor etish bilan barobar edi. Albatta, chaqmoq sharofati va o'zining ehtiyotkorligim tufayli omon qoldim, lekin qanday xatarga ro'baro' kelganimni, nechog'li dahshatli balandlikdan qulab tushishim mumkinligini o'ylagan zahotin butun vujudimdan sovuq ter chiqib ketdi va birdan darmonim quridi.

Shunga qaramay, endi bundan keyin nima qilishim kerakligini bilardim: o'rtimga burildim-da, emaklab past-

ga tusha boshladim. Yuragim nafratga to'la edi. Taxminan yarim yo'lga kelgan paytim minoraga kuchli shamol urib berdi-yu, birpasdan keyin tindi va sharillab yomg'ir quya boshladi; oxirgi pog'onaga oyoq bosar-bosmasidan yomg'ir shunchalar kuchaydiki, xuddi chelaklab suv quyayotganga o'xshardi. Tashqariga chiqqanimdan so'ng tomon nazar soldim. Bo'ya tashqariga chiqqanimdan so'ng zichlab yopib qo'yilgan eshik endi qiya ochiq turardi, ichkarida g'ira-shira yorug'lik ko'rinar edi. Yomg'ir ostida esa odam sharpasi qimir etmay, go'yo nimagadir quloq solib turardi. Shu chog' ko'zlarini qamashitirib chaqmoq chaqdi-yu, yanglishmaganimga amin bo'ldim: o'sha joyda haqiqatan ham amakim qaqqayib turardi. Birdan momoqaldiroq guldirdi. Momogaldiroq guldur-gulduri mobaynida Ebenezer amakimning qulog'iga qanday tovush chalimgani bilmayman: ehtimol, u men tap etib qulab tushganimni ilg'agandir, balki qotilni fosh etayotgan parvardigori olamning g'azabnok tovushini eshitgandir? Qaydam. Bu haqda o'quvchi mulohaza yuritib ko'rar degan umiddaman. Lekin bir narsa shubhasizki, u talvasaga tushib qoldi: shosha-pisha o'zini uyga urdi, eshikni yopib qo'yish ham esidan chiqib ketdi. Ilojining boricha tovush chiqarmaslikka tirishib, uning orqasidan ergashdim: sezdimay oshxonaga kirib oldim-u, to'xtadim va kuzata boshladim.

U allaqachon tovadomni ochib, poxolga o'ralgan katagina viski shishasini olishga ulgurgan edi va eshikka orqa o'girgan ko'yi stol yonida o'tirardi. Dag'-dag' titrardi: birdan tovushining boricha ingrab yubordi va shishani bo'g'zidan ushlab dast ko'tardi-yu, suv aralashirilmagan quvvatli araqni qult-qult etkazib icha boshladi.

Men olg'a qadam tashladim, unga orqa tomonidan yaqinlashdim-da, yelkasiga zarb bilan shap etkazib tushirdim.

— Ha-al — deb qichqirib yubordim.

Amakim ma'rashga o'xshash g'alati tovush chiqardi-yu, qulochini yoygancha o'likday qulab tushdi. O'zim ham esankirab qoldim; harholda, avvalo o'zimning

g'amimni yeyishim lozim edi, ko'p o'ylab o'tirmay amakimni yotgan joyida qoldirishga quror qildim. Idish-tovoqlar saqlanadigan javonchada bir bog'larni kati oshq'itq turardi: amakim birorta hiyla-nayrang lablatisiga qoldir bo'lmagan — behush yotgan payidan foydalanib, o'zimga quror topib olishim lozim edi. Javonchada qandaydir bo'sh shishachalar-u dori-darmonlar, shuningdek, ko'plab hisob-kitob daftrialari-yu har xil qog'ozlar saqlanar ekan; agar voqt tig'iz bo'lmaganda jon-jon deb ularni titillab ko'rardim. Hundan tashqari, to'rt-tuman xo'jalik buyumlari ham shu joyga tiqib qo'yilgan edi, lekin ularning sartiq chaqalig' qimmatini yo'q. Keyin sandqlarni ag'dar-to'ntar qila boshladim. Birinchi sandiq limmon un ekan, ikkinchi sandiqda esa xalta-xalta tangalar-u bog'larni bog'larni qog'ozlar uyulib yotardi. Uchinchi sandiqda eski-tuski kiyim-kechaklar orasidan zanglagan bo'lma-da, lekin ko'rinishi xiyala mahobatli shotland xan-jarini topib oldim: qimsiz edi. Uni nimchamning ostiga yashirdim-u, amakim yotgan joyga qaytdim.

U xuddi bo'sh qopqa o'xshab shatvirab yotardi, holati o'zgarmagan edi: bir tizzasi bukilgan, qulochi yoyilgan bo'lib, boshbarasi ko'karib ketibdi, nafas olishi eshitilmasdi. Rostrini aytisam, qo'rqib ketdim: o'lib qolgan bo'lsa-ya! Suv keltirdim-da, yuzlariga parkay boshladim; shunday keyingina unga jon kirdi — labini chapillatdi, qovoqlari qimirladi. Nihoyat, ko'zlarini ochdi-yu, meni ko'rib qoldi va g'ayritabiyy qo'rquvdan aft-basharasi jiyilib ketdi.

— Hechqisi yo'q, hechqisi yo'q, — dedim. — Qani, astagina o'zingizdan turing-chi!

— Sen tirikmisani? — dedi hiqillab. — Xudoyim-ey, nahot, sen tiriksan-a?

— Tirikman, ko'rib turibsiz-ku, — dedim. — Buning uchun sizdan minnaddor bo'lishim kerakmi?

U hansirab-hansirab, chuqur-chuqur nafas ola boshladi.

— Moviy shishacha... — dedi esnitlar-esnitilmas tovushda. — Javonchada moviy...

Uning nafas olishi yanada sustlashdi.

Men javoncha tomon yugurdim. Haqiqatan ham u yerda qorniga o'Ichovli miqdor yozilgan yorliq yopishtirilgan moviy dori shishachasi bor edi. Zudlik bilan dorini amakimga keltirib berdim.

— Yuragin, — dedi biroz o'ziga kelgach. — Devi, yuragimning mazasi yo'q. Men kasalmand odamman.

Amakimni stolga o'tqazdim-da, sinchiklab nazar solдим: ko'rinishi nihoyatda ayanchli edi, to'g'risini aytсам, unga rahmim keldi, lekin ayni paytda qahr-g'azabimni arang jilovlab turardim. Uni savollarga ko'mib tashladim, javob berishni talab qildim. Nega siz har doim yolg'on gapirasiz? Nima uchun meni qo'yib yuborishdan qo'rqasiz? Nima uchun otam bilan egizakimisiz deb so'rasam, jiningiz qo'zib ketdi? Demak, taxminan to'g'ri ekan-da? Nega pul berdingiz, axir, bu pul meniki emas-ku? Va nihoyat, nega meni o'ldirmoqchi bo'ldingiz?

U hamma gapimni oxirigacha tingladi-da, keyin titroq tovushda o'ringa yotqizib qo'yishimni iltimos qildi.

— Ertalab hammasini aytib beraman, — dedi. — Hayotimni garovga tikib, qasam ichaman...

U shu qadar majolsiz ediki, noiloj taklifga rozi bo'ldim. Har ehtimolga qarshi u yotgan xonani qulfladim-da, kalitni cho'ntagimga solib qo'ydim; so'ngra oshxona-ga qaytib keldim va o'choqqa gurillab gulxan yoqib yubordim: bu o'choq ko'p yillardan beri bunday issiq olovni ko'rmagan bo'lsa kerak. Jun to'molga o'raldim-u, sandiqning ustiga chiqib cho'zildim va tezda ko'zlarim ilindi.

B e s h i n c h i b o b

«KUNSFERI» KECHUVI TOMON YOL OLDIM

Tun bo'yi yomg'ir yog'di. Ertalab shimoli g'arbdan achchiq izg'irin esa boshladi: juldurvoqi bulutlarni qayotlarga dir haydab ketdi. Daryo sohiliga yugurib borib,

nav to'la bochkaga sho'ng'ib-sho'ng'ib olgan puytim hali qayovsh yotog'idan bosh ko'tarmagan edi, osmonda tong yulduzi — Cho'ipon charnqlab turardi. Cho'milganidan so'ng butun vujudimni go'yo otash chalg'ab oldi; yana o'choq yoniga o'tirdim-u, gulxaniga tarasha tashladim va hozirgi ahvolim to'g'risida jiddiy o'ylay boshladim.

Amakim dushman edi — bunga endi mulaho shubha-lanmasdim; shubha yo'qki, men har qadamda o'z hayotimni xavf ostida qoldiraman, chunki u jamiki haq-nohaq yo'llar bilan bo'lan-da, kamimani juvonnarg qilishga intilishi tayin edi. Lekin men yosh edim, g'oyat-shjovtim jo'sh urib yetardi va har qanday qishloq o'smir singari o'z aql-idrokimga nihoyatda bino qo'ygan edim. Men go'yo tilanchi misoli, deyarli o'z bolasi-day uning ostonasiga najot intab borgan edim: u meni qanday kutib oldi? Mako-byla ishlardi, toshbag'irlik qildi; agar endi uni o'zimga itoat ettirib olsam ham, cho'pon qo'y podasini ming maqomga yo'rg'alatganday, xo'rhasam ham haqim ketadi!

Goh-goh tizzalarimni silab-siypalab, kipriklarim orasidan gulxaniga termilgan ko'yda jilmayib o'tirardim: xayolimda albaqechon uning sirlarini birin-кетин fosh etib, amakimning sohibi qirohga aylanib ulgurgan edim. Mish-mishlarga qaraganda, essendilik jodugar g'aroyib ko'zgu yasagan emish — har qanday odam o'sha ko'zguga qarab turib o'z peshonasidagi yozuvni o'qib olishi mumkin ekan; nazarimda, o'sha ustasi farang zot oynasini ko'mir cho'g'ida toblamagan shekili, chunki mening ko'z o'ngimda turfa xil manzaralar, ajoyibotlar surati namoyon bo'lgan esa-da, lekin ular orasida na kema, na savatdek shupka kiygan dengizchilar va na mening xumkallamga mo'ljallangan tayog bor edi — xullas, tez orada murg'ak boshimga yog'ilajak kulfatlar to'g'risida jindek imo-ishora ham uchramasdi.

Nihoyat, xursandligimdan terimga sig'may, o'pkamni qo'ltitlaganimcha yugoriga ko'tarildim va o'z mahbusimni ozodlikka chiqardim. U xushmuomala ohangda kami-

naga «xayrli kun» tiladi, men bo'lsam zaharxanda aralash, kekkeyib, xuddi o'shanday tilak izhor etdim. Ko'p o'imay birgalashib nonusha qilishga o'tirdik: go'yo kechadan beri hech narsa o'zgarmagandek edi.

— Xo'sh, ser? — dedim aqcheq qilib. — Nahotki, menga aytdigan gapingiz qolmagan bo'lsa? — Javob aniq bo'lgani uchun sabrim chidamay, qo'shimcha qildim: — Nazarimda, endi bir-birimizni tushunmog'imiz lozim. Siz meni qishloqi bo'sh-bayov bola, qo'rqoq, ahmoq, xuddi to'nkaga o'xshaydi deb o'yladingiz. Men esam, sizni oliyanob inson deb, hech bo'lmasa, boshqalardan yomon emasdir deb o'yladim. Ko'rinish turibdiki, iltimoz ham xato qildim. Xo'sh, nima uchun mendan qo'rqasiz, nega odamni aldaysiz, nechun hayotimga suiqasd qilasiz?..

U, hazilkash odamman, beg'araz hazil qilmogchi edim, deb to'ng'illadi-yu, lekin miyig'imda kulib o'tirganimni ko'rib, darhol muomala yo'sinini o'zgartirdi va nonushadan keyin zudlik bilan hammasini tushuntirib berishga va'da berdi. Biroq, aft-basharasi aytib turardiki, hozircha birotta yolg'on-yashirig uydirma to'qishga ulgurmagani edi: unga bekorga chiranyapsiz demogchi bo'ldim-u, ammo shu payt noxosdan eshik taqillab qoldi.

Amakinga joyidan jilmay o'tirishni tayinladim-da, eshikni ochgani ketdim. Ostonada dengizchilar ko'ylagini kiyib olgan qandaydir o'smir turardi. U meni ko'rishi bilan noq tizzalariga shapatlab, dengizchilarga o'xshab raqsga tusha boshladi (u paytlari dengizchilarning shunaga hunari ham borligini bilmasdim): raqos barmoqlarini qasirlatar, oyog'lari bilan yerni dupir-dupir tepar edi. Shunga qaramay, u sovuqdan gezarib ketgan, aftidan, o'smir nochor ahvolda edi: mana, hozir yo kulib yuboradi, yoki yig'lab yuboradi, deb o'yladim — uning chapanligi sira-sira shu tobda holatiga mos tushmasdi.

— Do'stim, ahvollar qalay? — deb so'radi hazil to'vushda.

— Nima ishing bor? — dedim mag'zur turib.
— Mening ko'nglimni shod etingiz! — dedi va asbula aytib boshladi:

*Oydin oqshom, behor ayvoni,
Oh, magdalar soz!**

— Qo'pol gapirib qo'yaman kechirasam-u, lekin bu yerga biror ish yuzasidan kelmagan bo'lsang, bor, yo'qol — toshingol to'p! — dedim.

— Shoshma, og'ayni! — deb qichqirdi. — Nima balo, hazilni tushunmaymami? Yoki meni boqlab savalashlarni istaymami? Men mister belkuraga mo'ysafid Xozi-ozilam maktab keldim. — U menga xatni ko'rsatdi-da, qo'shimcha qildi: — Bundan tashqari, og'ayni, ochdan o'lay deyaqman.

— Xo'p, mayli, — dedim. — Uyga kir. Qorinning po'stagi chiqsa chiqsinki, lekin senga bir burda non topiladi.

Undi oshxonaga boshlab kirdim va o'z o'rimga o'tqazib qo'ydim: sho'rlik nonushaning qolgan-qutganini pok-pokliza tushira boshladi; goh-goh menga qarab ko'zini qisib qo'yardi, g'ayrlabiy qilqlar qilardi — ko'rinish turibdiki, u odamxonam yig'iticha edi va haqiqiy erkak o'zini aynan mana shunday tutishi kerak deb o'ylardi. Bu paytda amakim xatga ko'z yugurtirib chiqib, teran o'yga tolgan edi. Birdan dilgir tortib, o'rimdan sapchib turti-da, meni oshxona burchagiga yetaklab bordi.

— Ma, ol, o'qib ko'rgan, — deb u xatni qo'limga tutqizdi.

Mana, hozir ham — ushbu jummalarni yozayotgan paytimda ham o'sha xat qo'l ostimda turibdi.

«Kunsferri» kechuvi,
«Do'lana» mehmonxonasi.

* She'riy tizimlarni Ravshan Fayz va Mushfiq Murtazo tajriba qilgan.

Seri

Men bandargohga kiraverishdagi joyda bekor yotib-man va kichik dengizchi vositachiligida sizga xabar yuborapman. Agar avvalgi topshirig'ingizga biror narsa qo'shimcha qilishni lozim ko'rsangiz, bugun oxirgi imkoniyatingiz bor, chunki shamol o'ng'ay tomondan esiyapti — biz erta ko'rfazni tark etamiz. Tommayman, biz ishonchli vakilingiz bo'lmish mister Rankier bilan ba'zi bir masalalarda kelisha olmadik; shoshilinch ravishda hal etilmagan har qanday muammo ma'lum miqdorda zarafat keltirishi mumkin. Men sizga tushum hisobotini tartib bo'yicha tuzib qo'ydim, ser, mablag' o'zida turibdi, deb

kamina qulingiz Elay Xozison».

— Bilasammi, Devi, bu Xozison ikki yelkanli «Vasiyat» savdo kemasi darg'asi, Daysetdan kelyapti. Biz u bilan bir ish qilyapmiz. Agar ikkovimiz hozir anavi bola bilan birga borsak yomon bo'lmadi: shunda men darg'ab bilan «Do'lan» mehmonxonasida yoki «Vasiyat» kemasida yuzma-yuz uchrashardim va, zarur bo'lsa, birovta qog'oz-pog'ozga imzo chekardim-da, keyin vaqtini bekor o'tkazmasdan to'ppa-to'g'ri ishboshi — mister Rankier huzuriga borardik. Bo'lib o'tgan voqealardan so'ng, o'ylaymanki, gaplarimni sariq chaqaga ham olmasan, lekin Rankierga ishonarsan. U mahalliy zodagonlarning teng yarmining ishboshisidir, keksa odam, hamma hurmat qiladi, boz ustiga, u otangni ham tanirdi.

O'ylanib qoldim. U meni boshlab bormoqchi bo'lgan tomonda kemalar serob, demak, odamlar ham ko'p bo'lsa kerak; amakim odamlar oldida zug'un o'tkazishga bo'tinmas, qolaversa, bizning yonimizda kichik dengizchi bor-ku — xavfsirashga hojat yo'q. Hozir amakim aldash uchungina ishboshini eslatgan bo'lsa-da, lekin u yoddan amakimni o'sha kishi huzuriga borishga majbur qilaman. Bundan tashqari, dengizni va kemalarni yaqinroqdan tomosha qilishni juda-juda istardim! Esingizda bo'lsinkim,

men sohilidan olishda — tog'da o'sgan bolaman; faqat ikki kun avval bepoyon, ko'm-ko'k ko'rfazni va xuddi o'yinchoqqa o'xshash, jumliday yelkanli kemalarni ko'rdim. Isqilib, nima bo'lganda ham, rozi bo'ldim.

— Ma'qul, — dedim, — Mayli, kechuvga borib kelamiz.

Amakim shlyapa va chakmonini kiyib, zang bosgan eski xangarini beliga taqib oldi. Mo'ngra o'choqdagi olovni o'chirib va eshikni qulflashda, yo'lga tushib.

Yo'l yayloq dalalar bag'ini kesib o'tgan edi. Shimoli g'arbdan esayotgan izzat yulizini ekinlilb-ekinlilb olardi. Iyun oyi edi, maynazor uzra dastorgullar oqarishib ko'rindi, daraxtlar chaman-chaman gullarga burkangan, lekin ko'karib ketgan barmog'larimiz-u to'ngib qolgan qo'llarimizni ko'rgan kishi qish keldimkan, xuddi dekabr oyidagidek qahraton-ku, deb o'ylashi mumkin.

Ebenezer amakim yo'l chekida imillab, taranglab bormadi — xuddi daladan horib-to'lib qaytayotgan qo'shchiga o'xshardi. U yo'l bo'yi miq etmadi va men beixtiyor kichik dengizchi bilan subhatlashib ketdim. Uning ismi Ramsom ekan; to'g'iz yoshidan boshlab dengiz bo'ylab safarga chiqadi, hozir necha yoshda ekanini aniq aytolmaydi, chunki hisobini chakshirib yuboribdi. U pand-nahutlariga qulog' solmay, ko'kragini ochib shamolga tutdi, shamollab qolsang bormi, ajalingdan besh kun burun o'lib ketasan deyishimga qaramay, badandagi naqshinkor yozuvlarni menga ko'z-ko'zladi; huda-behuda boloxonador qilib so'kinavardi, lekin so'kinishni qoyil-latmasdi — bo'z bolaligi bilimb qolardi; u qahramonona jasoratlarini birma-bir sanab berdi: yashirin o'g'irliklar, tubmatlar va hatto qotillik ham qilganmish. Lekin tafsilotlariga odam bolasi ishonmasdi, bular qup-quruq, nochor maqancholikdan boshqa narsa emasdi, undan ko'ra, tuyaning dum yerga tegibdi, degan uydimma rostroq tuyulardi, ayni chog'da bola paqirga odam achinardi.

Men undan yelkanli kema haqida so'radim: «O'-o', olam-jahondagi eng zo'r kema — o'sha!» — dedi. Ka-

pitan xususidagi so'rovimga ham og'zidan bol tomib, otashin javob gaytardi. Ta'riflariga qaraganda, Xoziozi (u xo'jalik boshlig'ini hamon shunday nom bilan atardi) shayton-u iblisdan ham hayiqmaydigan doyyurak zotlardan ekan, ya'ni «hatto qiyomat qoyimga ham yelkanli kemada uchib botar»mish, fe'l-atvori ham shunga monand ekan: vahshiy, quturgan, shafqatsiz. Shunga qaramay, sho'rtlik bola paqir darg'a sha'niga tahsinlar o'qirdi, uni dengiz bo'risi va haqiqiy erkak deb bilardi! Ransom o'z tangrisining bitta-yu bitta illatini ilg'agan ekan.

— Faqat dengizchi sifatida uch pulga qimmat, — dedi gulog'imga shivirlab. — Kemani mister Shuan boshqaradi, u haqiqiy dengizchi! Bunaqasi yetti iqlimdan ham topilmaydi, lekin ichkilikka mukkasidan ketgani yomon-da, bachchag'ari! Muni qaragin! — Paypog'ini tushirtdi-yu, yallig'lanib turgan o'ydim-chuqur yarasini menga ko'rsatdi. Nafasim ichimga tushib ketdi. U bo'lsa, g'ururlanib itova qildi: — Buning hammaisi o'sha mister Shuanning hunari!

— Nima? — deb qichqirib yubordim. — Sen shunday vahshiylikka ham chidayapsanmi? Nima balo, gulmisan, nega senga bunday muomala qilishadi?

— Hali ko'rsatib qo'yaman! — deb so'zimni ilib ketdi omadsiz savdoysi va darhol to'nini teskari kiyib oldi. — Shoshmay tursin, tavbasiga tayan tiraman! — G'illidan katta pichog'ini chiqardi. O'zining aytishicha, buni o'g'irlab olgan ekan. — Ko'rdingmi? — deb so'radi. — Qani, endi qo'lini tekizib ko'rsin-chi! Men uni bo'g'izlab qo'yaman! Xudoga shukrki, u birinchisi emas! — Dag'dag'asini mustahkamlash maqsadida boloxonador qilib so'kindi, lekin so'kishi o'rimga tushmadi.

Hech qachon hech kimga manavi g'arib kaltafahmga achinganidek ich-ichimdan kuyimagan edim; shunday bo'lsa-da, ang'lay boshladimki, yelkanli kemaaning nomi ilohiy — «Vasiyat» esa-da, ma'lum bo'lishicha, unda kamdan kam kishigina jahannamdagidan biroz afzal umr-

guzaronlik qilur ekan. — Qarindosh-urug'laring yo'qmi? — deb so'radim.

Uning aytishicha, ingliz bандаргохларining birida, af-suski, nomi esida qolmabdi, otasi bor ekan.

— Yaxshi odam edi, biroq vafot etdi.

— Xudoyim-ey, nabotki, quruqlikda o'zingbop birorta ish topolmayman-a? — deb so'radim tutaqib.

— E-e, yo'q, — deb e'tiroz bildirib u va makorlik bilan ko'z qalib qo'ydi. — Men sen o'ylagan odam emas-man! Quruqlikda birpacha birorta hunarmandga shogird tushirishadi.

Men undan hozir mashg'ul hunaridan ham hayot uchun xavfliroq — mafaqat bo'ronlar-u to'liqlar, ayni paytda xo'jayinning bag'ritoshligidan-da dahshatliroq kasb-kor bormikan, deb so'radim. U, gaplaring to'g'ri, dedi. Ammo shu zahoti o'sha hayotni ko'klarga ko'tarib maqlay boshladi, cho'ntak to'la pul bo'lsa, quruqlikka qadam qo'yishning ham o'zgacha gashiti borligi to'g'risida, dasta-dasta pulni sarflash naqadar soz ekanligi, olma xarid qilish va, umuman, «quruqlik churvaqalar»ning (u aynan shunday dedi) ko'zini kuydirish xususida to'lib-toshib gapirib berdi.

— Uchxalilik dahshatli emas, — dedi mardonavor. — Boshqalarning peshonasi yanada sho'rtroq. Masalan, «yigitma funtlik»ni olib ko'raylik. Ehi! Ularga nechoq'li og'ir ekanini bir ko'rsang edi! Bittasini o'z ko'zim bilan ko'rganman: sen tengur erkak (men uning nazari-da go'yo chol edim), soqoldor — mixday: ko'rfazni turk etishimiz bilanqo'q kayfi targaib ketdi va dunyoni boshiga ko'tarib, shunagayam dodladiki! Bundan ko'ra o'lgani yaxshi-yel! Ishonaver, uni rosa kalaka gildim! Yoki yana-tag'in tirnizaklar masalasiga qaytaylik. Oh, bular nihoyatda mayda gaplar! Ishonaver, ularni chizgan chizig'inda yurgizaman. Har ehtimolga qarshi, kemada tirnizaklar paydo bo'lib qolishsa, asqotib qolar degan maqsadda ataylab bitta tayog' olib qo'yganman — ularni kaltaklayman-da.

Es-hushimni yig'ib olgumicha ana shunaga oldi-qochdi gaplarni rosa eshidim. Fahmlashimcha, «yigirma funtik» — bu Shimoliy Amerikaga surgun qilingan baxtiqaro jinoyatchilar bo'lsa kerak, balki o'sha zamonlarda rasm bo'lgan ibora bilan aytganda, g'arazi niyada yoki qasos olish uchun aldab-sulab olib qochilgan begunoh sho'rtumshuqlardir?!

Biz tepalik ustiga ko'tarildik va ko'z o'ngimizda kechuv bilan ko'rfaz namoyon bo'ldi. Ma'lumki, Fyort shu joyda xiyala toraygan; shimoliy qismi o'ttacha daryo kengligida — kechib o'tish uchun juda qulay joy, yuqori tomonida esa har qanday kema foydalansa bo'ladigan yopiq bandargoh vujudga kelgan; ko'rfazning naq bo'g'zida xarobazorga aylangan orol bor; janubiy qirg'oqda solilar bog'lab qo'yiladigan maxsus joy hozirlangan va ushbu prichal oxirida, yo'lining narigi betida, gullab yotgan nay-zabargli daraxtlar-u do'lanalar orasida mehmonxona binosi ko'zga tashlanib turardi.

Kuinsferri shaharchasi g'arbiy tomonda joylashgan edi. Hozir mehmonxona atrofida odam siyrak bo'lib, yo'lovchilar chiqarilgan sol yaqinda shimoliy sohil tomon jo'nab ketgandi. Darvoqe, prichalga eshkakli qayiq bog'lab qo'yilgan edi, eshkakchilar bochkalarning ustida mudrab o'tirishardi. Ransom, bu «Vasiyat»ga qarashi qayiq, darg'ani kutib turibdi, deb izoh berdi. Taxminan sohildan yarim mil* narida langar tashlab turgan «Vasiyat» ko'rindi. Palubada safarga qizg'in tayyorgarlik ko'rildirdi: arqonlarga yopishib olgan dengizchilar machtalardagi yelkan bog'lanadigan ko'ndalang yog'ochlarni shamol esadigan tomonga to'g'rilashardi, ular jo'rovoz bo'lib kuylayotgan qo'shiqni shamol sohilga uchirib kelmoqda edi. Men yo'l-yo'lakay eshitgan gaplardan so'ng ikki yelkanli kemaga jirkanib nazar tashladim va dengiz safariga jo'naydigan manglayi qora odamlarga chin dildan achindim.

* Dengiz mil'yasi 1852 metrga teng (tarj. izohi).

Tepalik chetida men yo'lining narigi betiga o'tdim-da, amakinga:

— Ser, sizni ogohlantirib qo'yishim lozim: nima bo'lganda ham «Vasiyat» boriga qadam bosmayman, — dedim.

Nazarimda, amakim uyqudan endi uyg'ongandek bo'ldi.

— I? Nima gap? — deb so'radi.

Men gapimni takrorladim.

— Mayli, mayli, — dedi u. — Sen aytganicha bo'la qolsin, so'zimdand tomamayman. Nega g'o'dayib turibmiz? Sovuq jon-jonimdan o'tib ketdi. Agar yunglishmayotgan bo'lsam, «Vasiyat» yelkanlarini ko'tarishga hozirlik ko'ryapti shekilli...

Oltinchi bob

KECHUVDA ROY BERGAN HODISA

Mehmonxona ostonasini hatlab o'tishimiz bilanq Ransom pillapoya bo'ylab bizni yuqoriga boshlab chiqardi: bitta karavot turgan xonaga kirdik, o'choqda ko'mir loy-lov yonardi, xona xuddi tandir misoli isib ketgan edi. Ishchan qiyofali baquvvat, qoraygan erkak o'choq yonidagi stolga o'mganini bergancha bir nimalarni qog'ozga tushirish bilan mashg'ul edi. Xona issiq bo'lishiga qaramay, dengizchilar kurtkasining hamma tugmalarini qadab olgan, savatday shlyapasini esa qulog'igacha bostirib kiygan edi; rostini aytisam, umrim bino bo'lib men bu dengizchi darg'adek sovuqon, og'ir-vazmin insonni uchratmaganiman, uning olimona qiyofasiga hatto majlislar zalida o'tiradigan sudya ham hasad qilishi mumkin edi.

U darhol o'tmidan turda, bizning istiqbolimiz sari peshvoz chiqdi va kurakday qo'lini Ebenezer amakimga uzatdi.

— Menga muruvvat ko'rsatganingiz uchun minnatdor-

man, mister Belfur, — dedi jarangdor tovushda. — Kechikmay kelganingiz yaxshi bo'ldi. Shamol ham yo'limizga monand ravishda esyapti, umid qilamanki, kech kirmasdan Mey oroli sohildagi ko'lna mangaldon* bizni imlaydi.

— Darg'a Xozison, xonangiz toqat qilib bo'lmaydigan darajada issiq ekan, — dedi amakim.

— O'rganib qolganman, mister Belfur, — dedi dengizchilar boshlig'i. — Tabiatan sovuqqa chidamsiz kishiman, qonim sovuq, ser. Nafslamini aytganda, mo'yna ham, jun ham, hatto issiq aroq ham badaninni istamaydi. Tropik dengizlarda jigirigacha qovurilgan odamlar shunaga bo'lib qolar ekan, ser.

— Nachora, darg'a, — dedi amakim. — Kishi o'z tabiatidan hech qayoqqa qochib qutulolmaydi.

Shunday bo'lsa ham darg'aning g'alati qiligi bo'shimga bitgan balo bo'ldi. Qarindoshimni ko'zdan qochimayman deb o'z-o'zimga so'z bergan bo'lsam-da, lekin dengizni yaqinroqdan ko'rish istagi yurak-bag'rimni shunchalar o'rtab yubordiki, asti qo'yaverasiz! Boz ustiga, xona dimiqib ketgan edi, shuning uchunmi, amakim, «pastikka tushib, bir aylanib kelsang bo'larnidi-a?» deyishi bilan ahmogga o'xshab tezda ko'na qoldim.

Qandaydir qog'ozlarga ko'milib, vino ichishib o'tirishgan kishilarni xonada qoldirdim-da, mehmonxondan tashqariga chiqdim va yo'lni kesib o'tib, suv bo'yiga tushdim. Kuchi shamol esayotgan bo'lishiga qaramay, faqat mayin-mayin to'lqinlar sohil tomon yugurib kelardi — bular men ko'lda ko'rganimdan sal yirik edi, xolos. Lekin maysalar yangilik edi: goh ko'm-ko'k, gohida qo'ng'ir, naq belga urib qolibdi, ba'zilar g'ovachak hosil tugibdi, ularni barmoqlarim orasiga olib ezsam «paq-puq» etib yorlardi. Hatto shu yerda — ko'rfaздan ancha olisda ham dengizdan kelayotgan sho'rtaк ta'm burunlarimni qichishtirardi. Ana, «Vasiyat» machtalariga yelkanlar ko'tarilaypti: hamma narsa uzoz safar ruhi bilan

* Mangaldon — ko'mir bilan yoqiladigan ko'chma o'choq.

surg'orilgan edi, ko'ngilda notanish o'lkalarga nisbatan ajab qiziqish uyg'otardi.

Quyqida o'tirishgan eshkakchilarni ham tomosha qildim: badoqovoq azamatlar ekan, ba'zilar ko'ylakchan, toshqalar boshladi, bir nechta kishi tomoqlarini guldor ro'mol bilan bog'lab olgandi, bittasi beliga ikkita to'pmoncha olib olibdi, ikki-uch kishi esa beliga xujar olib, seko'z tayog' ushlab olgan edi. Ko'rinishidan shirakoy bo'lgan bir kishi bilan salom-alk qilgan-da, undan, kema qechon jo'nat ketadi, deb so'radim. U, to'lqin orqaga qayilgan zahol yo'lga tushamiz, dedi va na mayxonasi bor, na machahoglar uchraydigan la'nati shaharcha allaqachon joniga tekkani aytdi, so'ng boloxonador qilib so'kina boshladi-yu, kamina shosha-pisha jiftakni rostladim.

Bu uchrashuvdan keyin yana Ransom haqida o'ylay boshladim: nazarin-da, u mana shu shayka orasidagi eng mo'min-qobil yigitcha edi. Tez fursatda uning o'zi mehmonxonadan chiqib qoldi va musallas bilan siylashimni so'rab, yalinib-yolborgancha yugurib kela boshladim. Men unga, chuchvarani xom sanayapsan, turrancha, ularga o'xshab taniqlik qilishimizga hali yetitta qovun pishig'i bor, dedim.

— Itifot qilsinlar, taqsi! Atigi bir krujka pivo ichaman, xolos, — deb qo'shib qo'ydi.

U aft-basharasini burishtirib meni rosa bo'ralab so'kkan bo'lsa-da, lekin baribir pivo olib berishga rozi bo'ldim. Birpasdan keyin biz mehmonxona peshayvonida pivo bilan gazakni maqtib o'tirardik. Mehmonxonaxo'jayini bilan tanishib olsam yomon bo'lmasdi, deb o'yladim, axir u shu yerlik kishi. O'sha zamon odatiga ko'ra, men uni o'zimiz o'tirgan stolga taklif etdim; ammo u bizga o'xshagan tirmizaklar bilan ulfatchilik qilib o'tiradigan kishilar toifasidan emasdi, mo'tabar zot edi. U salmoqli qadam tashlagan ko'yi zaldan chiqib keta boshladi, ammo qulay fursatni qo'ldan boy bermay, mister Ranskilerni tanimaysizmi, deb so'radim.

— Nega tanimas ekanman! — dedi xo'jayin. — Beni-hoya hurmati inson! Aytmoqchi, sen Ebenezer bilan birga keldingmi?

— Ha.

— Mabodo sizlar yor-u do'st emasmi? — Bu — shotland tilida «sizlar qatindosh emasmi» degan ma'noni bildiradi.

«Yo'q», deb javob berdim.

— O'zim ham shunday o'ylagan edim, — dedi xo'jayin. — Hartugul, sen mister Aleksandrda juda ham o'xshar ekanman.

— Nima balo, Ebenezer o'lkada yomon nom chiqarganmi? — deb so'radim.

— Bo'lmasan-chi, — deb javob berdi xo'jayin. — Sassiqliq chol. Uning «marhamati» tufayli bitidan boshqa hech vaqosi qolmagan Jennet Kluston kabi odamlar Ebenezeri dorda tishlarini tirjaytirib turganini ko'rishsa, ko'z haqiga bor dunyosini hadya etishardi. Tavba, u qachonlardir bama'ni yigit bo'lgan edi. Keyin mister Aleksandr haqida mishmishlar tarqaldi-yu, butunlay o'zgarib ketdi.

— Qanaqa mishmishlar? — deb so'radim.

— Ebenezer uning boshini yegan, deysishardi, — dedi xo'jayin. — Nahotki, eshitmagan bo'lsang?

— Nima uchun boshini yegan ekan-a? — dedim talmonsirab.

— Nima uchun bo'lardi, qo'rg'omni o'ziniki qilib olish ilinjida, albatta.

— Qaysi qo'rg'omni? Shosunini?

— Bo'lmasan-chi! — dedi xo'jayin.

— Aniqrog'i, izzat-ikrom talashibdi-da? To'g'rimi? Demak, mening... Demak, Aleksandr to'ng'ich farzand ekan-da?

— Albatta. Aks holda, Ebenezer uning boshini yegandan nima foyda?

Shunday dedi-yu, avval-boshdan o'qitishga bahona topolmay turgan xo'jayin peshayvonni tark etdi.

Albatta, ko'pdan beri shular to'g'risida gummonsirab

yurardim, ammo gumon — boshqa narsa, asl haqiqat — boshqa. Rosini aytсам, bu xabar meni ekanlikim qo'ydi, quloqlaringa ishonmasdim; ikki kun avval cho'ntagida sariq chaqasi bo'lmagan. Ertik o'rmonning chang-to'zon yo'lida tentirab yurgan yigitcha birdan boyib ketasa, qo'rg'on-u yer-mulk egasiga aylanib qolsa va, ehtimolki, ertadan boshlab qonuniy huquqi kuchga kirsa-yal Xulas, peshayvonda lazzatlash o'y-nayollarga g'arq bo'lib o'tirardim, hech narsaga e'tibor bermasdim; faqat eshikda bori shuki, to'satdan darg'a Xo'zisonni ko'rib qoldim — u sohildagi eshkakchilarga qandaydir farmoyish berar edi. Keyin yana mehmonxona tomon yo'l oldi; dengizchilar kabi lapanglab emas, balki shaxdam qadam tashlab, azamat qad-qomatini tik tutib, og'ir-vazmin harakat qilardi, qiyofasi jiddiy, o'ychan edi. U haqda Ransom aytgan gaplar ko'nglimda shubha uyg'ordi: kamina eshitgan diydiorlar darg'aning hozirgi qiyofasiga mutlaqo yot edi. Aslida u men tasavvur eganidek oliyanob emasdi va ayni paytda Ransom tasvirlaganday yovuz kishiga ham o'xshamasdi: uning jismi jonida go'yo ikkita odam istiqomat qilardi-yu, kemaqa chiqayotgan chog'da darg'aning «yaxshi» qismi bandargohda qolib ketardi.

Nihoyat, amakim meni chaqira boshladi: boshimni ko'tarib qarasam, ular ikkalasi yo'lida tushgan ekan. Men bilan birinchi bo'lib darg'a gaplashdi; izzat-hurmatimni o'miga qo'yib, xuddi tengguriidek muomala qildi — shirin gap-so'zlar bilan o'smirlarni birpasda og'dirib olish mumkin.

— Ser, mister Belfur sizga nihoyatda yuksak baho berdi, — dedi u. — Qolaversa, bir ko'rishimdayoq menga juda yoqib qoldingiz. Afsuski, bu yerda siz bilan yaqindan tanisha olmayman — vaqt tig'iz, lekin ixtiyorimda qolgan fursatdan oqilona foydalanishga harakat qilaman. To'lg'in qaytishgacha yana yarim soat bor, men sizni kema bortiga taklif etaman: nasib etsa bir piyoladan may ichamiz.

Haqiqiy kemaning ichki qismi qanaqa ekanini bir ko'rishni juda ham istardim-u, ammo o'z hayotimni xavf

ostiida qoldirolmasdim; shuning uchun, biz amakim bilan ishboshiga uchrashmoqchi edik, deb javob berdim.

— Darvoqe, u ham menga shunga degan edi, — dedi darg'a. — Bo'пти, qayiqda sizlarni shahar bandargohiga cha kuzatib qo'yaman, keyin Ranklarga bir qadam qoladi, xolos. — Tuyqus engashdi-da, qulog'imga shivirladi: — Qari tulki qo'z-quloq bo'lib turing, uning niyati yomon. Yuring, mening kemamga chiqaylik — o'sha joyda bir-ikki og'iz gaplashib olamiz. — U qo'tlig'indan oldi-yu, qayiq tomon boshladi va tovushini balandlatib so'zlay boshladi: — Ochig'ini aytavering, Karolinadan men sizga nima olib kelay? Doimo mister Belfurning do'stlariga jon-jon deb xizmat qilishga tayyorman. Bir quti tamakimi? Paldan to'qilgan hinduyona bosh kiyimi kerak emasmi? Balki, xuddi mushukka o'xshab miyovlaydigan to'tiqush olarsiz-a? Yoki qizil qanotli sayroqi kardinal qushi ma'qulmi? Ko'nglingiz tushganini tanlayvering!

Biz deyarli qayiq yoniga borib qoldik, u meni o'rindiqqa o'tqazdi... Qarshilik ko'rsatishni xayolimga ham keltirganim yo'q; oliyanob do'st, maslahatgo'y topganimdan xursand edim — ahmoq bo'lmasam, kemani ham tomosha qilaman deb suyunarmidim! Biz joy-joyimizga o'tirishimiz bilan qayiqni qirg'oqdan itarib yuborishdi va u to'liqda chayqalgancha yuzib keldi. Bu harakat yangilik edi, qalbimni g'alati his-tuyg'ular chulg'ab oldi: men suv ichida o'tirardim, sohil ham ko'zimga ajabtovur ko'rinar, huv, narida turgan kema asta-sekin kattalasha boshladi — bularning barchasi meni o'ziga rom qilib qo'ydi; darg'aning gap-so'zlari elas-elas qulog'imga chalinar, xolos. O'ylashimcha, unga tumanroq javob qaytarardim.

Biz «Vasiyat»ga yondoshgan paytda (kemaning naqadar ulkan ekanini, borgan to'liqlar zarb bilan urilayotganini, har xil yumushlarni bajarayotgan quvnoq dengizchilarni ko'rib og'zim ochilib qoldi). Xozison, dastlab kema boriga chiqamiz, dedi va o'rta ko'ndalang turgan narvonni pastga tushirish haqida buyruq berdi. Meni

palubaga tortib olishdi va darg'a xuddi shuni kutib turganday darhol qo'tlig'indan qo'tlini o'tkazdi. Bir muncha vaqt joyimda qimirlamay turdim; boshim aylanib ketdi: oyoqlarim ostida qalqib turgan taxtada muvozanatimni saqlashga intildim, begona odamlar oldida sal-pal istihola qilardim-u, lekin xilma-xil nausaretlardan nihoyatda mamnun edim. Ayni chog'da darg'a meni ajoyibotlar bilan tanishtira boshladi: kema qismlarining vazifalarini, nomlarini hijjalab tushuntirdi.

— Iye, amakim qani? — deb so'rashim birdan.

— Amaki? — deb takrorladi Xozison va darhol yuzlari jiddiy tushga kirdi. — Ana xolos — pishdi gilos!

Holim xarob ekanini angladim-u, kuchim boricha yulqimib, uning changalidan chiqib ketdim va o'zimni bort to'sig'iga urdim. Ne ko'z bilan ko'rayki, qayiq shahar tomon yuzib borardi, qayiqning quytug tomonida amakim o'tirardi.

— Yordam beri-ing! — deb qichqirdim tomog'im yirtilguday bo'lib va tovushim ko'rfaz uzra baralla taraldi. — Yordamga-al Do-od, o'ldirib qo'yishadi-il!

Amakim men tomon o'girilib qaradi: uning yuz-ko'zlarida rahm-shafqardan asar ham yo'q edi.

Shundan boshqa hech narsani ko'rmadim. Baquvvat kishilar meni to'siqdan ajratib oldilar-u, go'yo birov boshimga gurzi bilan tushirganday bo'ldi va ko'zlarimdan olov chaqnab ketdi-yu, hushimni yo'qotib qo'ydim.

Y e t t i n c h i b o b

«VASIYAT» KEMASIDA DENGIZ BO'YLAB SAFAR

Zim-ziyo qorong'ilikda o'zimga keldim, a'zoyi badanim sirqirab og'rirdi, qo'l-oyoqlarim chirmab bog'tangan edi. Qandaydir g'alati tovushlar quloqni qomatga keltirardi. Suv xuddi tegirmon novidan tushayotgandek tinim-

siz shovullardi; to'liqlar kema bortiga gurs-gurs urilardi, yetkanlar jazavaga tushib «chapak» chalardi, dengizchilar esa bagirib-chagirishardi. Olam-jahon goh ko'ka sapchirdi, goho chipirak bo'lib tubanlikka sho'ng'irdi: holimga maymunlar yig'lardi, ko'nglim aynirdi, jismi jonim eski uvadaga o'xshab hilvirib qolgan edi, ko'z oldimda alla-nimalar jimirishardi, uzun-yulug' xayollarini jamlab, ingray-singray oyoq-qo'lim bog'liq ekanini anglab yetganimcha bir qancha vaqt o'tdi; la'nati kemanding allagay-si burchagida yotardim, shamol borgan sari kuchayardi, dovul boshlanayotgan edi. Boshimga qanday kulfat tushganini to'la-to'kis idrok etishim bilanog' qonim qaynab ketdi, bema'niligim achchig'inni keltirdi, shu tobda amakimni ko'rarga ko'zim, otarga o'qim yo'q edi. So'ng yana es-hushimni yo'qoldim.

Hushimga kelgan chog'imda hamon o'sha shovqinsuron quloqlarimni qomatga keltirardi, betartib zarbalar-dan dam narigi tomonga, dam berigi tomonga yumalab ketardim. Quruqlikda yashashga o'tangan menday bechora, o'lganning ustiga tepganday, dengizda chayqalardi. Yeldirim bolalik yillarimda boshimga ne-ne musbatlar yog'ilgan bo'lsa-da, lekin hech qachon yetkanli kemadagi dastlabki soatlardagidek umidsizlikka tushmagan edim, bunchalik azoblanmagandim.

Mana, oxirgi zambarak tovushi qulog'imga chalindi: endi kema dovulga bas kelolmaydi shekilli, shuning uchun tabiiy ofat to'g'risida signal berilyapti. Menga qolsa, bu azob-uqubatlardan qutulish uchun hatto dengiz tubiga cho'kib ketishga ham rozi edim. Biroq, o'q otishining sababi boshqa ekan: keyinchalik menga hikoya qilishlaricha, darg'aning shunaga odati bor ekan. Demogchiman-ki, eng bema'ni odanning ham qandaydir bema'ni fazilati bo'lishi mumkin. Ma'lum bo'lishicha, biz Dayset yonidan o'tayotgan ekanmiz: yetkanli kema shu yerda qurilgan bo'lib, bir necha yil muqaddam darg'aning onasi, kesa missis Xozison ham ushbu maskanga ko'chib kelgan ekan — «Vasiyab» safarga ketayotib yoki uyiga kelayotib,

bayrog'i baland ko'tarilgan holda albatla zambarakdan o'q uzib kampirishoni muborakbod etarkan.

Vaqt hisobini chalkashtirib yubordim, kamina yotgan biyig'ib ketgan kema qornidagi bu «molekondav» kunduz ham tunga o'xshardi; ustiga-ustak, bunday rasvo alvolda har bir soat odatigidan ikki barobar uzoqroq cho'zilar edi go'yo. Shuning uchun kema qandaydir qo'ylarga urilib, tumsuug'i bilan girdob korniga botib ketishiga ilhaq bo'lib qancha yotganimni aniq aytolmayman. Nihoyat, ko'zim ilindi-yu, barcha azob-uqubatlardan forig' bo'ldim.

Yuzimga tushayotgan qo'llonlar nuridan uyg'onib ketdim. Ko'zlarimni ochsam, o'ttiz yoshlardagi ko'k ko'z, patila sochli yigit ustimga engashgan ko'yi tikilib turardi.

— Xo'sh, ishlar qalay? — deb so'radi u.

Javob berish o'rniga ingrandim: notanish kishi tomirimni ushlab, chakkamga kaftini bosib ko'rdi va boshimdagi yara-chaqalarimni yuvib, bog'lashga kirishdi.

— Ha-a, boplab do'pposlashibdi-ku, — dedi. — Og'aynichalish, muncha shal'viraysan? E-e, qo'ysang-chi, icelik bo'li! Nima balo, oxirzamon bo'plim? Hay, bu gal omading yurishmabdi, keyingi safar ishlaring yurishib ketadi. Mana ko'rasan! Ovgat-povgat berishdimi?

Ovgat haqida o'ylasam, ko'nglim ayniydi, dedim. Shundan so'ng tunuka krujkada bir qultum suv aralash-tirilgan konyak ichirdi-da, yana o'zimni yolg'iz tashlab chiqib ketdi.

U qaytib kelgan chog'da qorong'ilikka tikilganimcha yo uxlab yotardim, yoki uyg'oq edim; dengiz kasalidan qutulgandim-u, ammo boshim gir-gir aylanardi, narsalar ko'zimga oyog'i osmonda bo'lib ko'rinar edi, xullas, azob-uqubatlarim zig'ircha ham kamaymagan edi. Boz ustiga, a'zoyi badanim zirqirdi, chirmab bog'langan arqon esa oyoq-qo'llarimni olovday kuydirardi. Bu yerda yotar ekanman, nazarimda, o'zim ham biyig'ib ketganga o'xshardim; yolg'iz yotgan paytlarim goh atrofimda izg'ib

yurgan, ba'zan ustimga ham o'rtnalab chiqib ketadigan kema kalamushlari, goh aloq-chaloq tushlar holi-jonimga qo'ymasdi.

Qopqoq ochildi-yu, fonarning g'ira-shira yog'dusi charaqlagan quyosh nuri ostiga ko'milib keldi: ko'zimga faqat o'zim yotgan «zindon»ning yo'g'on-yo'g'on qoramtir yog'ochlari ko'ringan bo'lsa-da, lekin quvonganimdan qichqirib yuborishga tayyor edim. Narvondan birinchi bo'lib boyagi ko'k ko'z yigit tushdi; negadir oyog'larini arang ko'tarib bosardi. Uning orqasidan darg'a paydo bo'ldi. Ikkalasi ham miq etishmasdi: ko'k ko'z xuddi avvalgiday zudlik bilan u yoq-bu yog'imni tekshirib ko'rdi va yara-chaqalarimni yangidan bog'lab qo'ydi, Xozison esa aft-basharamga o'qraygancha tikilib turardi.

— Ser, mana, o'zingiz ham ko'rib turtisiz, — dedi ko'k ko'z. — Istimasi yuqori, ishtahasi yo'q; na yorug'lik, na ovqat bor — oqibati nima bo'lishi o'zingizga ayon.

— Mister Riak, men folbin emasman, — deb javob berdi darg'a.

— Yetar, ser, — dedi Riak. — Yelkangizda turgan boshingiz butun, tilingiz biyron; har qanday shotlandni mot qilasiz — xo'p, mayli, mening gapim ham ichimda golmasin: yigitchani bu kandikdan chiqarib, kemanding umumiy xonasiga joylashtirishni istayman.

— Istaysizmi yoki istamaysizmi, bu sizning ishingiz, ser, — deb e'tiroz bildirdi darg'a. — Lekin men nima desam, shu bo'ladi. Bu joyda yotibdimi, mayli, yotaversin.

— Aytaylik, sizga mo'maygina haq to'lashdi, xo'p, biroq menga-chi? — dedi Riak. — Beodobchilik bo'lsa-da, eslatib qo'yishga ijozat berasiz: kamina hemiti ham olganim yo'q. Menga haq to'lashadi, albatta. Darvoqe, maoshim unchalik ko'p emas; faqat ushbu eski tog'orada ikkinchi yordamchi bo'lganim uchungina moyana berishadi, xolos. O'zingizga juda yaxshi ma'lumki, peshona terimini to'kib pul topaman. Afsuski, hamyonimga moyanandan tashqari sariq chaqa ham tushmaydi.

— Agar siz, mister Riak, topgan-tutganingizni darhol suvdonga tigavermangizda bormi, hozir bunchalik nomusdangiz, — deb javob berdi darg'a. — Shuning uchun ilimoqli gaplarni yig'ishtiring, tilingizga ehtiyoj bo'ling. Xo'p, endi palubaga chiqish kerak, — dedi u hukmdor ohangida va narvon pog'onasiga oyog' qo'ydi.

Mister Riak uning yengidan ushlab qoldi.

— Xo'-o'sh, aytaylik, sizga qotillik uchun ham pul to'lasha... — deb gap boshladi u.

Xozison tahdid so'ib ortiga o'g'irdi.

— Nima-nima? — dedi guldarak tovushda. — Bu yana qanaga gap?

— Ko'rinib turibdiki, sizni faqat shunaga gaplar bilan sergak torttirish mumkin, xolos, — dedi mister Riak, uning ko'zlariga tik boqib.

— Mister Riak, biz siz bilan uch marta dengiz safarida birga bo'ldik, — dedi kapitan. — Nazarimda, allaqachon mening fe'l-atvorimni bilib olishingiz kerak edi: ha, men cho'rkesar, shafqatsiz kishiman, lekin og'zingizga qarab gapiring!.. Uyalmasizmi? Faqat ko'nglida kiri bor, vijdoni toza bo'lmagan odamgina shunaga deyishi mumkin. Agar siz rostdan ham yigitchaning o'lib qolishiga ishonsangiz...

— Suv berilsa — bas, o'ladi! — deb ta'kidladi mister Riak.

— Bo'pti, ser, — dedi Xozison. — Uni xohlagan joyingizga etib qo'ying.

Shundan so'ng darg'a narvondan yuqori ko'tarildi, mister Riak esa uning ortidan masxaraomuz ta'zim bajo keltirdi: kamina hayratomuz subbatga guvoh bo'ldim. Jonim ko'zinga ko'rinib turgan bo'lsa ham, lekin ikkita narvani tushunib oldim: birinchidan, darg'a shama qilganidek, yordamchi shirakayf edi; ikkinchidan, mast yoki mast emasligidan qat'iy nazar, u bilan yaqinroq do'stlashib olishim lozim.

Besh daqiqalardan keyin qo'l-oyoqlarimga bog'langan arqon kesib tashlandi va qandaydir dengizchi meni yel-

kasiga orti-da, kemaning umumiy xonasiga eltib, dag'al adyol to'shalgan o'ringa yotqizib qo'ydi-yu, birdan hushimdan ketdim.

Eh, kuppakunduzi, odamlar orasida hushga kelishning gashli o'zgacha bo'lar ekan! Umumiy xona keng: mo'l bo'lib, shiftg'i osma karavotlar ilib qo'yilgan edi: posbonlikdan xoli dengizchilar tamaki chekib o'tirishardi, ba'zilar o'rinda cho'zilib yotishardi, boshqalar esa uxlashardi. Ob-havo sokin edi, g'ir-g'ir shabada esardi; tynuk qopqog'i ochiq bo'lgani uchun xonaga yorug'lik tushardi, kema bir yoniga qiyshaygan mahalda osmoni falakda porlab turgan quyosh ham xonaga mo'ralardiki, birdan ko'zlarim qamashib, ich-ichimdan to'liqlanib ketardim. Bundan tashqari, sal-pal qimirladim-u, darhol bitta dengizchi mister Riak tayyorlab qo'ygan dorini og'zinga tutdi va tezroq sog'ayishim uchun jimgina yotishim lozim ekanini ta'kidladi.

— Suyaklaring butun, — dedi u. — Parvo qilma, boshing ham yanchilgani yo'q. — So'ngra qo'shib qo'ydi: — Bilasanmi, seni kammayi kantarin siylagan edi!

Bu joyda uzoq kunlar mobaynida qat'iy nazorat ostida yotdim, darmonga kirdim va yo'ldoshlarim bilan sirt-dan tanishdim. Dengizchilar asosan dag'al xalq bo'ladi, bular ham o'shalar toifasidan edi: insonni oliyanoblikka, xushmuomalalikka o'rgatadigan muhitdan mosuvo, shafqatsiz xo'jayin qo'l ostida yaktan-u yakjon bo'lib, alg'ov-dalg'ov, berahm tabiat qucho'g'ida umruguzaronlik qilishga mahkum etilganlar. Ularning ba'zi birovlarini ilgari qarog'chilar kemasida xizmat qilgan bo'lsa, boshqalari qirolik flotidan qochganlar va bo'yindagi sirtmoq bilan yashaydilar-u, lekin o'tmishlarini sir tutmaydilar: ular ko'rgan-kechirgan hodisalarni hikoya qilishga til ham o'jiz: ajabki, eng qadrdon do'stlar «sal narsaga ham birtarining tumshuqlariga solib» qolishi hech gap emasdi. Umumiy xonada bir necha kun yotganimdan keyin amin bo'ldimki, dastlab bandargohda ular haqda yomon xulosa chigarganim — ularni hayvonlardan ham battar

ekan, deb o'ylab xato qilgan ekanman, bundan vijdonim qiyнала boshladi. Odamlar yoppasiga ablah bo'lmaydilar: har qanday toifa orasida yaxshi-yomon kishilar uchraydi va ayni paytda «Vasiyat» dengizchilari ham bundan xoli emas. To'g'ri, dag'al edi, affidan, axloqiz ko'rinishardi, lekin ularning ichida yaxshi kishilar ham ko'plab topilardi. Kezi kelganda, nihoyatda dikkash bo'lib ketishardi, hatto men kabi sodda qishloq yig'it qarashida ham ochiq ko'ngil ekanliklari bilinib turardi, halollikni hamma nasadan ustun qo'yardilar.

O'shalaridan biri — qirg'yoshlar chamasidagi dengizchi karavolim chetida sotilab o'tirardi va tinimsiz ravishda o'z xotini-yu o'g'li haqida hikoya qilaverardi. Ilgari u baliq ovlardi, ammo qayig'idan ajralib qoladi va ochiq dengizda yuzib yuradigan kemaga ishga yollanishga majbur bo'ladi... Mana, o'shandan beri necha yillar o'tib ketdi, biroq uni sira ham unut olmayman. O'zining sevimli iborasi bilan aytganda, «niholday, mendan ikki muhal kichkina xotinim» uyda inizzorlik bilan kutardi. Afsuski, u endi hech qachon erta tonglarda xotini uchun o'choqqa o'ti yogolmaydi, xotini betob bo'lib qolgan paytlarda esa o'g'lichasiga qarab turolmaydi. Ha, sho'tpeshonalarning ko'pchiligi o'shanda oxirgi safarga jo'nagan ekan: ularni dengiz o'z bag'riga oldi, jasadlari baliqlarga yem bo'lib ketdi. Aytmoqchi, marhumlar to'g'risida yomon gapirib bo'lmaydi.

Menga ko'rsatilgan oliyanob yordamlaridan biri — hammaga teng bo'lashib, targatib yuborilgan pulimni kamnaga qaytarib berishganidir: pulimning uchdan bir qismimi izziz yo'qolgan bo'lsa-da, lekin men baribir xursand bo'lib ketdim va cho'ntagim quruq emasligini o'ylab, biz borayotgan mamlakat to'g'risida shirin xayollarga cho'mar edim. «Vasiyat» Karolina tomon borardi, lekin u joyini men surgun qilingan ovloq deb o'ylamang. Rostini aytganda, o'sha zamonlarda hali qulfurushlik qizg'in davom etardi, faqat Amerika mustamlakalarida qo'zg'olonlar bo'lib o'tigach va Qo'shma Shtatlar tashkil

topgach, o'z-o'zidan ravshanki, quldorlikka chek qo'yildi. Biroq bolalik yillarimda oq tanliar ham zamindorlarga sotilardi; yovuz niyatli amakim meni qulbachadek sotib yuborishni ko'zlagam edi.

Kichik dengizchi Ransom quyruqdagi boshqarmada yotib-tutib yurardi, o'sha yerda xizmat qilardi va goh-goh mendan xabar olgan kelardi-yu, (bu yovuzliklar haqida ilk hora undan eshitgan edim) momataloq bo'lib ketgan yuzlarini, lat yegan joylarini miq etmasdan silab-sypalab o'tirardi yoki jazavasi tutib mister Shuanning go'riga g'ishti galay boshlardi. Yuragim zardobga to'lib ketardi, ammo dengizchilar katta yordamchini nihoyatda hurmat qilishardi, u haqda gap ketisa, «barcha shallaqlar orasida gi birdan bir dengizchi — o'sha, kayfi tarqalgan paytida odamga o'xshab qoladi», deyishardi. Haqroft, men birinchi va ikkinchi yordamchilarning alomat xususiyatlarini payqadim: mister Riak jiddiy, badqovoq, o'jar, asabiy edi; mister Shuan esa kayf bo'lmagan paytlarida chivinga ham ozor bermasdi. Darg'a to'g'risida so'rab-surishtirdim, bu temir odam mast bo'lgan chog'larida ham es-hushini yo'qotmaydi, deb javob berishdi.

Uzuq-yuluq subbatlar mobaynida Ransom ismli notavon jonzo'tni odam qilishga, aniqrog'i, uni risoladagidek yigitcha maqomida tarbiyalashga harakat qilardim. Lekin uning aql-hushi joyida ekaniga shubhalanardim. U bolalik yillarini, dengizga ketguncha bo'lgan davrini mutlaqo eslay olmasdi, faqat otasini sal-pal bilardi; otasi soatsoz edi, ustaxonasida chug'urchiq boqardi, chug'urchiq: «Mening maskanim shimol», deb sayrardi; boshqa narsalar muhtojlik va shiddatkor yillar mobaynida xotirasidan butkul o'chib ketgan edi. Dengizchilarning hikoyalari asosida unda quruqlikdagi hayot to'g'risida qo'rqinchli tasavvur paydo bo'lgan edi. Go'yoki u yoqda o'g'il bolalar hunarmandchilik deb ataladigan maxsus qulchilik «do'kon»ga topshirilar ekan va shogirdvachchalar rutubati qamoqxonalarda kechasi-yu kunduzi achib-sasib yotishavercar ekan. U duch kelgan shaharlikni odam yollaydigan josus deb,

har uchta uydan bittasini esa dengizchilar aldash-suldash tuzoqqa tushiriblagan, so'ng mast qilib bo'yiladigan o'y'rikona deb bilardi. Dargini eshitgan — bu, uning lablariga uchug' toshadigan quruqlikdagi odamlar haqida, ularning mehribonchiligi-yu shirin-shakar nomlar bilan siylashgani, ota-onam va do'stlarim mening ta'lim olishimga qanchalik g'amxo'rlik qilishgani borasida «ertaklar» so'yildim. Odadim, u kulak yeb kelgandan keyin uchchiq-uchchiq yig'ildirdi va «Xudo haqqi, qochib ketam!» deb gasamlar ichardi-yu, ammo boshqarmada bir stakan musallas ichib kelgan, xushchug'uch chog'larida mening kulgimni qistatardi, xolos.

Shubhasizki, mister Riak (ishqilib, uning gunohini xudoning o'zi kechirsini!) ko'ngilchanlik qilib yigitchaga «obi zamzam» quyib berardi, lekin alkogol Ransomning salomatligini puturdan ketkazardi: bechorahol jonivor nima balolar haqida javray-javray dovdirab raqsga tusha boshlagan kezlari unga odamning rahmi kelardi. Bu ajab holni ko'rgan ba'zi bir dengizchilar tishlarining oqini ko'rsatishib tirjayishardi, ammo hammasi emas; boshqalar esa o'zlarining bolaligini yoki farzandlarini o'yashib, tuntayib olishardi, qovoqlaridan qor yog'ardi va raq-qosning yengidan tortib karavolga o'iqazib qo'yishardi. «Bema'nlikni yig'ishtir, esingni yedingni, cho'chqa!» deyishardi. Men bo'lsam, sho'rlik yigitchaga qarashga ham uyaliib o'tirardim. U hozir ham mening tushlarimga kiradi.

Aytish lozimki, o'tgan kunlar davomida «Vasiyat» shamolga qarama-qarshi yo'nalish tomon yuzib bordi, ro'paradan bostirib keladigan to'liqlar yelkanli kemamizni u yoqdan bu yoqqa itqitib yuborardi, tuxruk qopqog'i doimo yopiq turardi, umumiy xonani shifta chayqalib turgan fonar g'ira-shira yoritardi, xolos. Yumush hamma-ga yetib ortardi: bir soat o'tar-o'tmas yelkan ko'tariardi yoki pastroq tushirildi. Odamlar nihoyatda dahanaki jang boshlanib ketardi; menga esa palubaga qadam qo'yish ta-

qilqangan edi, bunday hayot naqadar jonimga tekkani, bi-ror o'zgarishga qanchalik mushoq bo'lganini tasavvur etish unchalik mushkul emas, albatta.

Nihoyat, o'zgarish ro'y berdi, lekin avvalombor, mis-ter Riak bilan qilgan bitta subbatim tafsiloti to'g'risida gapirib berishim lozim, chunki o'shandan keyin sinovlar-ga bemalol bardosh beradigan bo'lib qoldim. Uning kay-fi taroq bo'lib turgan qulay fursatini (mister Riak mast bo'lmagan paytlari men tomonga hatto qiyo boqmasdi) poylab turib, tilni tiyishga qasam ichirdim-da, ko'rgan-kechirganlarimni ochiq-oydin gapirib berdim.

U, men eshitgan gaplarning hammasi manzumaga o'xshaydi, dedi va kuch-quvvatini ayamadan menga yor-dam berishga va'da berdi, faqat pero, qog'oz-u siyoh to-pib mister Kempbell bilan mister Ranklarga xat bitmoq dardkor: agar men yolg'on gapirmayotgan bo'lsam, Riak ularning ko'magida meni uzil-kesil kulfatdan qulqarib oladi va huquqlarimni himoya qiladi.

— Hozircha ruhing tushmasin, — dedi u. — Sen dastlabkisi ham, oxirgisi ham emassan, menga ishona-ver. Bahri muhimning narigi qirg'og'ida tamaki ekishib, dehqonchilik qilib yurishgan kimsalar juda ko'pchilik. Eh, kim ham o'z yurtida shoh bo'lishni orzu qilmaydi-yal! Achchiq-chuchukni tatib ko'rmagan inson bu hayot-ning qadriga yetarmidi? Hammamiz eski ashulani xirgoyi qilishga majburiy shakilli. Mana, o'zim zamindorning o'g'liman, salkam o'qimishli tabibman, lekin Xozisonning soyasida yashayman!

U meni beqadab ekan deb o'ylamasligi uchun o'z o'lmishini so'ylab berishni iltimos qildim.

Hush-tak chaltib yubordi.

— Qanaqa o'lmish, axiri! Ernak qilishga ishqivoz edim, vassalom.

U zudlik bilan umumiy xonani tark etdi.

S a k i z i n c h i b o b

Q U Y R U Q D A G I B O S H Q A R M A

Bir kuni yarim kechasi, soat o'n birlarda mister Riak smenasidagi posbon bushlatini olib uchun palu-badan pastga tushdi va birpasda umumiy xona bo'ylab mishmish targaldi: «Shuan uni barbar o'lar holatga yet-guncha do'pposlabdi». Manglayi qorning nomini hech kim tilga olmasdi, ammo kim to'g'risida gap ketayotga-nini bilardik; biz bu yangilikni rostakamiga idrok etib, muhokama qilishga ulgurmasimizdan tynuk qopqog'i ochildi-yu, narvondan darg'a Xozison tushib keldi. U fonarning o'ynoqi shu'lasi tushayotgan karavotlarga bir qur sinchkov nazar soldi-da, to'ppa-to'g'ri mening yo-nimga keldi va hech kutilmaganda muloyim ohangda so'zlay boshladi:

— Og'ayni, gap bunday: biz seni quyruqdagi bosh-qarmaga xizmatga olmoqchimiz. Ransom bilan karavotla-ringni almashitirasan. Qani, boshqarmaga yugur!

U hali gapini tugatmasdan tynukda ikkita dengizchi ko'rindi — ular Ransomni ko'tarib tushishardi. Shu payt kema bir tomonga qiyshayib keldi-yu, fonar chayqaldi-da, kichik dengizchining yuziga shu'la tushdi. Uning yuzi qog'ozday oppoq edi, lablarida qo'rqinchli zaharxanda qotib qolgandi. Xuddi meni birov zarb bilan urgandek yu-ragim hapriqib ketdi, nafasim bo'g'ildi.

— Boshqarmaga yugur, imillama! — deb qichqirdi Xozison.

Men dengizchilar qo'lida sas chiqarmay, behush yot-gan Ransom yonidan qisilib o'tdim-u, narvondan jadal yurib palubaga chiqdim.

Kema xuddi mast kishidek chayqalib, son-sanoqsiz to'lqinlarni yoritib borardi. U o'ng tomonga qiyshayib qolgan edi, chap tomonda esa, oldingi machtaning pastki yelkani ostidan qip-qizil ufq ko'rinishi turardi. Men hay-ratdan dong qotib qoldim — vaqt allamahol bo'lsa ham

quyosh endigina yotog'iga bosh qo'yardi! Shollandiyaning shimoliy chegarasini kesib o'tayotganimizni, Orkney va Shetland orollari oralig'idan Petlend-fyortning vahshi-yona oqimini chetlab, ochiq dengiz sari yo'l olganimizni bilmasdim, albatta, ko'z o'ngimdagi ajabovur hodisalar-ni to'g'ri baholash uchun bilimim yetishmasdi. Bir qancha vaqt tutqunlikda bo'lganim, yorug'likni ko'rmaganim tufayli va doimo ro'paramizdan shamol esayotganini e'tiborga olmay, o'zimcha Atlantika okeanining yarmiga yoki undan ham nariga borib qolgan bo'lsak kerak, deb o'yladim. Kechasi quyosh botayotganini ko'rib, yoqam-ga tufiab qo'ygan bo'lsam-da, lekin boshimni qashlashga ham fursatim yo'q edi: dam-badam paluba ustiga to'liqin shalop etib tushardi, tarang tortilgan argonni ushlagan ko'yim zo'r-bazo'r olg'a siljirdim; agar doimo marhamatini darg' tutmaydigan bitta dengizchi yonginamda paydo bo'lib qolmaganda bormi, kuchli to'liqin meni birlasda kemadan itqitib tashlardi.

Quyruq ustiga qurilgan boloxona palubadan bir guloch chamasi baland bo'lib, «Vasiyat» kabi kemalarga munosib edi. Endi shu yerda yotishim, xizmat qilishim lozim. Ichkarida palubaga mahkamlangan stol, o'rindiq va ikkita karavot bor ekan: bittasi darg'aga mo'ljallangan, boshqasida esa navbati bilan yordamchilari uxlashardi. Devorga qadalgan javon shiftga tegib turardi; unda boshliqlarning shaxsiy buyumlari va kemaning asbob-anjomlari saqlanardi; quyiroqda yana bitta xona bo'lib, unga maxsus qop-qopdan kiritilardi: eng yaxshi oziq-ovqatlar, a'lo navli tuzlangan go'shtlar, spirtli ichimliklar hamda miltiqdorning barcha qo'r-quti asrab qo'yilgan edi. Bir juft mis zambarakdan tashqari «Vasiyat»ning barcha o'q otish qurullari xona devoriga osilgan bo'lsa-da, qurol-yarog'larning asosiy qismi boshqa joyda saqlanardi.

Boshqarmaga kunduzi qo'sh qavatlilik darchadan yorug'lik tushardi, yuqoridagi qopqoqli tynukdan ham nur kirardi; ogshom cho'kishi bilan lampa yoqilardi. Ichkariga kirgan chog'inda lampa yonib turardi, g'ira-shira

shu'la sochardi; boshqarmada mister Shuan o'tirganini darhol payqandim: uning oldidagi stolda bir shisha konyak bilan tunuka krujka turar edi. U novcha, qad-qonmati kelishgan, qoracha, qora soch kishi bo'lib, hozir ma'nasiz ingichni stolga qadab o'tirardi.

U menga mutlaqo e'tibor bermadi; darg'a kirib kelgan paytda ham joyidan qo'zg'almad, darg'a mening yonimga keldi-da, karavotga buyumguncha yordamchisiga o'qrayib nazar tashladi. Xozisonidan o'tgudek qo'rqar edim, lekin u hozir menga umibalk qo'rqinechlik tuyulmadi va negadir dadillashib qulog'iga pichirladim:

— U qanqqa odam?

Darg'a bosh chayqadi, go'yo bilmayman va bilishni ham istamayman demogechi bo'ldi; affidan, g'azabi qo'zib kelgan edi.

Tez orada mister Riak yetib keldi. U darg'aga ma'noli ingich tashladi: uning qarnslaridan yigitcha o'lganini bilib olish mushkul emasdi; keyin u yonimizga yaqinlashdi va biz uchalamiz indamasdan mister Shuangga tikilib turaverdik, ayuni paytda mister Shuan ham stolga tikilgan ko'yi miq etmasdan o'tirardi.

Birdan u ko'nyak shishasiga qo'l cho'zdi, lekin xuddi shu tobda mister Riak olg'a itildi-yu, shishani tortib oldi (u kuchli bo'lgani uchun emas, balki Shuan kutilmagan harakattan esankirab qolgan edi) va tovushini baland ko'tarib so'kindi; bu joyda ko'p bema'ni ishlar qilindi, buning kasofati kemaga ham urdi, dedi. Shundan so'ng u shimolga betkay tomondagi ikki yoqqa ochiladigan eshikdan shishani dengizga uloqitirib yubordi.

Ko'z ochib-yumguncha Shuan oyogqa qalqdi. U hamon tashjiblanib turardi; ko'zlari qonga to'lgan edi; agar ularning o'rtasiga darg'a turib olmaganda bormi, qotil bir kechda ikkinchi marta qon to'kishdan ham qaytmasdi, albatta.

— Joyingga o'tir! — dedi Xozison guldurak tovush-da. — Nima qilib qo'yganingni bilasanmi, o'zi, hayvon?! Norasida bolani o'ldirding!

Aftidan, mister Shuan tushundi; harholda u joyiga o'tirdi-da, kaffi bilan peshonasini ishqaladi.

— Nima bo'пти? — dedi u. — O'zi menga yuvig'siz krjukani tutqazdi-da!

Shu so'zlar qulog'imizga chalinishi bilan qo'men, darg'a, Riak — hammamiz bir-birimizga xavotirlanib nazar tashladik; Xozison o'zining katta yordamchisiga yaqinlashdi-yu, yelkasidan quchganicha karavot yoniga boshlab keldi va yotib uxla, dedi. Odarda, sho'xlik qila-yotgan bola paqirni xuddi shunday tarzda ovuntiradi. Qotil yig'lab yubordi, lekin etigini yechib, karavotga ito-atkorona cho'zildi.

— O'-o'-i! — deb qichqirib yubordi mister Riak dah-shatli tovushda. — Siz allaqachon aralashmog'ingiz lozim edi! Endi juda ham kech bo'ldi.

— Mister Riak, bugun kechasi ro'y bergan hodisani Daysetda hech kim bilmagligi kerak, — dedi darg'a. — Ser, bola paqir bordan yiqilib tushdi, hamma gap shundan iborat, xolos. Agar menga qolsa, aynan shunday bo'lishi uchun cho'ntagindan ketadigan besh funt pulim-ni ham ayamadim. — U stol tomon o'g'irildi-da, qo'shib qo'ydi: — Nima uchun siz liq to'la shishani ing'itib yubordingiz? Bu kalafahlik, ser. Qani, Dev'id, menga og'zi ochilmaganidan olib ber-chi! Huv, anavi joyda, past-dagi qutida. — U menga kalini ing'itdi. — Darvoqe, ser, siz ham bir stakan olib olsangiz ziyon qilmasdi, — deb u yana Riakka murojaat etdi. — Chamasi, jasadga rosa tiki-lib qaragan bo'lsangiz kerak-a?

Ikkalasi ham stol tevaragiga o'tirishdi-da, stakanlarini urishtirishdi, shu choq karavotda hiqillab yotgan qotil tir-sagiga suyanib, o'mganini ko'tardi-yu, avval shishadosh-lariga, so'ngra menga nigohini qadadi...

Yangi xizmat joyimdagi dastlabki kecha xuddi shunday o'tdi, ertasi kuni esa o'z vazifalarimni deyarli o'zlashtirib oldim. Men yemishlarga ko'z-quloq bo'lib turishim lozim edi: darg'a posbonlikda turmagan birotta yordamchisi bilan birgalashib har soatda albatta ovqat-

lanardi, xudoning bergan kuni hali unisiga, hali bunisi-ga ichkilik tashirdim; boshqarmam poygukdagi ikki eshik o'tasida yuydoq taxta ustida adyolga o'rilib uxlardim, yon-verimdan yelvizak g'irillab o'tardi. Bu qutiq, sovuq o'rin edi: qolaversa, hech bemalol uxlatishmasdi; dam-badam patubadagilar tomoqlarini bo'lib olishga kirib tu-rishardi, posbonlar almashayotgan paytlar esa ikkala yor-damchi ham (ko'pincha ularga darg'a ham shertik bo'lardi) stol atrofiga o'tirishardi-da, piyolalarni to'ldirishib musal-las ichishardi. Ularning va o'zining ham qanday qilib sog'lansalomat yurganligiga hech eqlik bovar qilmadi.

Umuman, xizmat unchalik og'ir emadi. Stolga hech qanday dasturxon yozilmadi, asosiy ovqat — bo'tqa bilan tuzlangan go'sht edi, haftasiga ikki bora suli yor-maldan qovurdoq hozirlanardi; chaygalayotgan kema-da zo'rg'a oyog'da tursam ham, ba'zan taom to'ldirilgan patulani ko'tarib borayotib to'ntarib ketardim-u, lekin mister Riak bilan darg'a menga nihoyatda bosiqlik bilan muomala qilishardi. O'zimcha ularning vijdonlari azob-lanayotgan bo'lsa kerak, deb o'ylardim, agar ilgari Ran-nonga nisbatan nohaqlik qilishmaganda, hozir men bilan puchaklashib o'tirishmasdi.

Mister Shuang kelsak, ichkilikbozlikmi yoki jimoyat azobimi, ehtimol, ikkalasi qo'shilishib, uning es-hushini xiralashtirib qo'ydi. Uni aql-idroki joyida bo'lgan holat-da biror marta ham ko'rmadim. Boshqarmada turishimga u sira ko'nikolmasdi, doimo ko'zlarini olaytirib qarardi, nazarimda, meni nogahon ko'rib qolsa, qo'rqib ketardi, stol tevaragida o'tirgan paytida unga biror narsa uzatsam tushunmayapti, deb o'yladim va ikki kundan so'ng bunga ishonch hosil qildim. Bir kuni ikkovimiz yolg'iz qoldik; u uzooq vaqt menga tikilib o'tirdi-da, keyin sapchib o'rindan turib keldi va jon-ponimni chiqarib, yonimga yaqin kel-di: rangi o'liknikiday oppoq edi. Lekin bekorga qo'rqqan ekanman.

— Sen ilgari bu yerda yo'q eding-a? — deb so'radi u.

— Ha, ser.

— Bu yerda qandaydir boshqa bir bola bormi?

Men javob berdim.

— O'-o'! O'zim ham shunaga bo'lsa kerak deb o'ylagan edim, — dedi u va mendan uzog'lashdi, joyiga borib o'tirdi-yu, lom-mim demadi, faqat: «Konyak keltir!» deb buyruq berdi, xolos.

Bu holat g'alati tuyulishi mumkin. Uni qanchalik yomon ko'rsam ham, ichimda unga achinarдим. U uylangan edi, xotini Litada yashardi; ularning farzandlari bor-yo'qligini hozir aniq esolmayapman; chamamda, farzand ko'rishga ulgurmag'an edi.

Umuman aytganda, bu yerda unchalik ko'p yashamagan bo'lsam-da (tez orada o'zingiz shunga amin bo'lasiz), hayot kechirishim og'ir bo'lmadi. Meni darg'a hisobidan boqishardi, tuzlangan go'sht va ziravor sepilgan baliq berishardi (eng noyob yemish), yordamchilar bilan tepa-teng miqdorda ovqat ajratishardi; agar o'zim istasam erta-dan kechgacha mister Shuan kabi ichkilikbozlik qilishim mumkin edi. Boz ustiga, oshna-og'aynilardan ham noli-masam bo'lardi. Hartugul, mister Riak kollejda saboq olgan edi, u xunobi oshib turmag'an kezlari do'stona ravishda gurg'lashib o'tirardi, qiziqarli, ibratomuz hikoyalari so'ylab berardi; odatda, darg'a meni o'zidan sal naritroq tutishga intisa-da, lekin ba'zan ko'ngli yumshab ketardi-yu, o'z ko'zi bilan ko'rgan ajib mamlakatlar to'g'risida gapirishdan sira charchamasdi.

Biz o'zimizni qanchalik u yoqdan bu yoqqa urmaylik, ammo baribir to'rovimizni ham, ayniqsa, men bilan mister Shuanni sho'rtlik Ransomning arvohi tinmasdan ta'qib etaverardi. Ustiga-ustak, kulfatim o'zimga yetib ortadi. Xo'sh, gayerga kelib qoldim! Qora ischiman, uchta erkakning yugurdagiman; lekin ularni ko'rgan ko'zim yo'q, eng kamida ular bittasi dorga osilishi lozim. Hozirgi ahvolim shunday. Kelajagim-chi? Tamaki ekladigan dalalarda zanjilar bilan yelkama-yelka turib, quldek ishlashim zarur: bundan boshqa narsaga umid qilolmasdim. Mister Riak, ehtiyotkorlikni ko'zlabmi, meni og'iz ochir-

gan qo'ymasdi; darg'a esa unga murojaat etishga og'iz jiftlashi bilanoq xuddi iga gapirgandek: «Jin bo'li!» deb po'plab qilib berardi, hatto gapimni eshitishni ham istamasdi. Kunlar birin-ketin o'taverdi, borgan sari rahim cho'kaverdi, oxir-oqibatda jon-jon deb ishga yoplashardim; hech bo'lmasa, og'ir o'y-xayollardan qutulardim, boshimni qashlashga fursatim ham qolmasdi.

T O' Q Q I Z I N C H I B O B

THA KAMALI KISHI

Bir haftadan ko'proq vaqt o'tdi. Safar mobaynida «Vasfayotni ta'qib etib kelayotgan shun taqdir o'zini yaq-qol ko'rsata boshladi. Ba'zi kunlari oz-moz olg'a siljirdik, kolum. Boshqa paytlari esa kemamizni to'liqlar orqaga itqitib tashlardi. Nihoyat, oqim bizni janub tomonga surib ketdi-yu, to'qqiz sutka davomida odam oyog'i yetmagan, Rai burnining sergoya qing'og'lari ko'rinitib turgan joyda tebranib o'tiraverdik. Darg'a kengash chaqirdi; qandaydir qaror qabul qilindi, lekin qarorning mazmunini to'liq tushunmadim, faqat uning oqibatini ko'rdim, xolos: biz shamol yo'nalishi bo'ylab yuzga boshladik, demak, janub tomon burilibmiz.

O'ninchi kuni oqshom mahali dovul pasaya boshladi, ammo namchil, oqish, qalin tuman tushdi — quyruqda turib kema tushug'ini ko'rib bo'lmasdi. Tun bo'yi palubaga chiqqan paytim men har gal bort to'sig'iga o'nganlarini berib turgan dengizchilarni, darg'a va uning yordamchilarini uchratardim, ular nimanidir ilg'ab olmoqchi bo'lishardi, bir-birlaridan: «Oq to'liqin ko'rinnayapimi?» deb so'rashardi. Bu so'zlarning asl ma'nosini bilmasdim-u, qandaydir xavf-xatar borligini his etardim, shuning uchun hushyor tortib qolgan edim.

Chamamda, kechasi soat o'nlarda — mister Riak bilan darg'aga endigina kechki ovqat berayotgan chog'imda

yelkani kema bir narsaga gumburlab urildi-yu, birdan shovqin-suron ko'tarildi. Ikkalasi ham sapchib o'rindan turishdi.

— Suv ostidagi qoyaga urildik! — deb qichqirdi mister Riak.

— Unday emas, ser, — dedi darg'a. — Bor-yo'g'i qandaydir qayiq bilan to'qnashib ketdik, xolos.

Ular shosha-pisha palubaga ko'tarilishdi.

Darg'a haq bo'lib chiqdi: biz tumanda bitta qayiqqa urilgan ekamiz; qayiq ikkiga bo'linib ketibdi va butun komandasi bilan g'arq bo'libdi. Faqat bir kishi omon qolibdi: keyinchalik bilam, u yo'lovchi ekan, qayiq quyrug'ida o'tirgan ekan, boshqalar esa bankalar ustida o'tirishgancha eshak eshayotgan ekanlar. To'qnashuv chog'ida qayiq boshqarmasi-yu yo'lovchi osmonga uchib ketibdi, u tizzasidan pastrog'ini paxmoq chopon bilan o'rindiqqa bog'lab qo'ygan bo'lsa-da, qo'llari bo'sh bo'lgani uchun havodan qaytib tushayotgan paytda kema-miz tumshug'idagi yelkan o'rnatiladigan yog'ochga osilib qolibdi. Ko'rinish turibdiki, omadi bor ekan; agar shunday og'ir vaziyatdan ham omon-esson qutulib chiqibdimi, demak, epchil, baquvvat ekan. Ko'p o'tmay, darg'a uni boshqarmaga olib kirdi va men birinchi marta notanish yo'lovchini ko'rdim: uning qiyofasi nihoyatda xotirjam edi, go'yo hech narsa ro'y bermagandek beparvo. O'rta bo'yli, zuvalasi pishiq, echkiday abjir kishi edi; istarasi issiq, oftobda xiyala qoraygan yuzlarida chechak izlari bor edi, sepkildor; ko'zlari chagnab, olma-kesak terib turardi, nigohidan jumuni zo'r ekanini bilisa bo'lardi, bu hol darrov e'tiborni o'ziga tortardi va ko'ngiliga g'ulg'ula solardi. U egnidan plashini yechdi-da, kamariga qistirilgan bir juft alomat, kumush dastali to'pponchasini olib solga qo'ydi; belida uzungina qilich osig'lik turardi. Boz ustiga, nozik harakat qilardi; bejonidil darg'aning sog'lig'i uchun qadah ko'tardi. Xullas, dastlabki, taassurotlarimga binoan, bunday kishini dushmanim deb emas, do'stim deb atagan bo'lardim.

Darg'a ham notanish kimsani sinchiklab ko'zdan kechirardi, lekin uning shaxsiyatidan ko'ra, ust-boshiga ko'proq e'tibor berardi, chamamda. Tabiiyki, mehmon plashini yechib tashlagandan so'ng ko'z o'ngimda ajab ko'rinish namoyon bo'ldi: pati shlyapa, tolarang nimcha, qop-qora ipdaxoba yengilcha — shim tizzasiga qadaltib turardi, yog'ulariga zar uqa qadalgan, kumush tugmali moviy chakmon — qimmatbaho kiyim-bosh tuman ta'sirida bir oz namlangan, yechilmagan ushlagani uchun jiyilib qolgan edi, shunga qaramay savdo kemasining boshqarmasida bunday insonni uchratish kamyob hodisa hisoblanardi.

— Men sizning qayig'ingizga juda achindim, ser, — dedi darg'a.

— Naqadar ajoyib insonlar suv ostiga g'arq bo'ladilar! — dedi notanish kimsa afsuslanib. — Ularni yana yer yuzida ko'rish uchun o'nla qayiq berishga ham rozi edim.

— Ular do'stlaringiz edimi? — deb so'radi Xozison.

— Sizlarning o'lkangizda unday do'stlar bo'lmaydi, — degan javob eshitildi. — Ular men uchun itday o'lishga ham tayyor edilar.

— Baribir, ser, yer yuzida odamlar shunchalar ko'pki, hammaga quyqlar yetmaydi, — dedi darg'a, mehmonni sinchiklab kuzatishda davom etarkan.

— To'g'ri, nima ham derdim! — deb qichqirdi notanish kimsa. — Ko'rinish turibdiki, siz, ser, juda ham sinchiklov odam ekansiz.

— Taqdir, men Farangistonda bo'lganman, — dedi darg'a sirli ohangda nimagadir ishora qilib.

— Ijzatingiz bilan, barcha munosib insonlar singari, deb qo'shib qo'yimogchiman, — dedi mehmon.

— Shubhasiz, ser, — dedi darg'a. — Aytmogchi, yarrashiqli mundir kiyib borgan edim.

— O'h-ho'! — dedi notanish kimsa. — Mana, gap qayoqqa qarab ketaypti! — U zudlik bilan qo'llarini to'pponchalariga uzatdi.

— Shoshmang, — dedi darg'a. — Bemavrid yomon-

lik qilmang. Ha, siz farangi harbiylarining mundirini kiyib olibsiz, lekin xuddi shotlandga o'xshab gapirypsiz, xo'sh, nima bo'пти? Bizning zamonda juda ko'pchilik halol kishilar shunday qilishadi va, rostini aytganda, bundan hech narsa yutqazmaydilar.

— Shunangini? — dedi mundir kiygan jentelmen. — Demak, siz ham halol odamlar to' dasiga mansub ekansiz-da?

Bu degani — yakobinchilar* to' dasini bildiradi. Hozirgidek o' zaro dahanaki janglarda har qaysi tomon faqat o' zini halol deb biladi.

— O' zingiz bilasiz, ser, — dedi darg'a. — Xudoga shukrki, men haqiqiy protestanman. ** — Bu mening oldimda din haqida aytilgan dastlabki so' z edi; keyinchalik bilsam, u quruqlikda ibodatxonaga kanda qilmay borib turar ekan. — Shunga qaramay, devorga taqab qo' yilgan bo' lsa-da, lekin taslim bo' lishni istamayotgan kishiga yordam berishga qodirman.

— Rostidanni? — deb so' radi yakobinchi. — Nacho- ra, agar bor gapni aytadigan bo' lsam, men qirq beshinchi va qirq oltinchi yillarda boshiga musibat tushgan halol jentelmenlardan bittasi bo' laman. Endi gapning indallosini aytсам, mabodo qizil mundirli janoblar qo' lga tushib qolsam bormi, ahvolim yomon bo' ladi. Shunday qilib, ser, men Farangistonga yo' l olgan edim. Mana shu joylarda farangi kemasi sogchilik qiladi; ular meni kemaga tortib olishlari lozim edi, lekin tuman xalaqit berdi — ancha naridan o' tib ketishdi; sizlar ham meni ko' rmasdan o' tib ketganlaringda ayni muddao bo' lardi! Bir gapni aytib qo' ymoqchiman: agar sizlar kamini o' zim aylagan joyga eltib tashlasalaring, munosib taqdirlashga qurbim yetadi.

* **Yakobinchilik** — XVIII asr oxirlarida Farangistonda boshlangan inqilobiy-demokratik xalq harakati.

** **Protestantlik** — G'arbiy Yevropada XVI asrda xristian dinidan ajralib chiqqan turli diniy mazhablarning nomi (tarj. izohlari).

— Farangistongami? — deb so' radi darg'a. — Yo' q, ser, bu ish qo' lmdan kelmaydi. Agar siz hozir kelgan joylaringizda bo' lgan taqdiringizda bu haqda kelishib olish mumkin edi.

Haxtga qarshi, darg'a shu payt burchakka ko' z tashladi-yu, meni ko' rib qoldi va oshxonaga zing' illab bo' rib, jentelmeniga ovqat keltir, deb buyurdi. Ishonchnigiz komil bo' lsin, vaqtinni zo' ye ketkazgani yo' q, ammo boshqarmaga qaytib kelgan chog' imda mehmon belidagi kamarini yechib, uning qatidan ikki yoki uchta tilla tangani stol ustiga qoqib tushirgan ekan. Darg'a esa goh tilla tangalarga, goh kamarga, gohida notanish kimsaning yuzlariga qarardi; nazarında, u sezilarli darajada hayajonlanardi.

— Yarmini bersangiz, xizmatlingizga tayyorman! — deb qichqirdi u.

Notanish kimsa tilla tangalarni kamarga tiqdi-da, uni nimchasi ostidan beliga bog' ladi.

— Ho' kizning qulog' iga tanbur chertayotganim yo' q, ser. Buning ichida meni bir chaga ham haqqim yo' q. Pul-lar qabilamiz boshlig' iga tegishi. — U hurmat ma' nosida ta' zim bajo keltirdi. — Men bor-yo' g' i bitta choparman, xolos. Ulguji boylikni asrab qolish uchun jindek chiqimdan qochilsa, bema' nilik bo' lardi. Ammo o' z boshimni saqlab qolish uchun xonumonimdan kechib yuborсам, hayvondan farqim qolmaydi. Agar meni qirg' oqqa chiqarib qo' ysangiz — o' tiz tanga, Lox-Limnga eltib qo' ysangiz — oltinsh tanga olasiz. Istasangiz — shu, istasangiz — o' zingiz bilasiz.

— Ana shunaga, — dedi Xozison. — Mabodo sizni askarlar qo' lga topshirsam nima bo' ladi?

— Chuchvarani xom sanayapsiz, — deb javob berdi mehmon. — Xabaringiz bo' lsa kerak, qabilamiz boshlig' ining bor bisoti Shotlandiyadagi barcha halol insonlarning mol-mulki qatorida musodara qilingan. Yerlari qiról Georg nomi kishining ixtiyoriga o' tib ketgan, endi kelgindi amaldorlar mo' may daromad olishmoqda; aniqrog' i, daromad olishga tirishmoqdalar. Shotlandiya-

ning haqqi-hurmati, batrak-chorakorlar yo'lboshchilari quvg'inda bo'lsa-da, uning yuziga oyoq qo'yamayptilar: bu pullar o'sha daromadning bir qismi, qiro! Georg ham shunga ko'zini olaytirib turibdi. Ser, nazairinda, tushnandigan odamga o'xshaysiz; xo'sh, aytinchi, agar bu pullar bir yamlab-bir yutadigan hukumatning qo'lga tushib qolsa, sizga qancha ulush beriladi?

— Albatta, unchalik ko'p emas, — deb javob qaytardi Xozison va bippas jim turgach, quruqgina ohangda qo'shib qo'ydi: — Pul borigini bilishsa hisob-da. Men bo'lsam, ishonchingiz komil bo'lsinki, agar harakat qilisan tilimni tiya olaman.

— Xuddi shu o'rinda men sizga pand beraman! — deb qichqirib yubordi notanish kimsa. — Al-qasos ul min al-haq! Agar qo'lga tushsam bormi, qancha pulim borigi hammaga oshkor bo'ladi.

— Xo'p, ko'rinib turibdiki, iloji yo'q, — dedi darg'a. — Xullasi kalom, oltmish tanga. Qo'l tashlaysizmi?

— Qo'l tashladik, — dedi mehmon.

Darg'a negadir shosha-pisha tashqariga chiqib ketdi va men notanish kishi bilan boshqarmada yolg'iz qoldim.

U paytlarda qirg beshinchi yil sadolari hali tinmagan edi; juda ko'pchilik qochoqlar hayotlarini xavf ostida qoldirib bo'lsa ham vatanga qaytardi — do'stlar bilan diydor ko'rishmoqchi yoki oz-moz pul g'amlab olnmoqchi bo'lishardi; mol-mulki musodara qilingan shotland tog'liklarining yo'lboshchilari haqida har xil mishmishlar tarqalgan edi; chorikorlar esa o'zlari yemay-ichmay, topgan-tutganlarini xorijga jo'natishardi, lekin askarlarining tushug'i ostida qabilar oralab pul to'plash, us-talik bilan xayriya yig'ish va shavkatli Buyuk Britaniya flotining ko'zini shamg'alat qilib, mablag'ni Katta yerga yuborish xiyala mushkul edi. O'z-o'zidan ravshanki, ular to'g'risida bировlardan eshitgan edim, hozir esa gunohlari uchun o'lim jazosiga hukm etilishi mumkin bo'lgan insonni o'z ko'zim bilan ko'rib turardim: ustiga-ustak, u

inget g'alayonda ishtirok etib yoki chegaradan yashirincha pul olib o'tib qo'ya qolmasdan, ayni chog'da farangi qiroli Lyudovik tug'i ostida xizmat qilmoqda edi. Bular ham kamlik qilyotgandek, u qatiga tilla tanga to'ldirilgan kamaroni beliga bog'lab olgandi. Dunyoqaraman qanday bo'lishidan qat'iy nazar, bunday odam qiziqish uyg'otmactigi mumkin emasa.

— Demak, siz yakobinehlisiz a? — dedim uning oldiga ovqat qo'yar ekanman.

— Ha, — dedi u tomonga qo't cho'zayotib. — Sen, maynov, bo'y-bastirga qaraganda, vig* bo'lsang kerak, to'g'rimi?

— Yaramta-O'raniyonaman, — deb javob berdim uning g'azabini qo'zg'atib yuborishdan xavotirlanib. — Aylida, mister Kempbelldan saboq olgan ashaddiy vig edim.

— Bu degani — bunn-bunn! — deb cho't kesdi u. — Biroq, meningcha, mister Yaramta-O'raniyona, shisha bo'm-bo'shga o'xshaydi-ku? Yaramslar-ey, oltmish tangamni shilib olishadi-yu, yana-tag'in bir qultum musallasini qizg'amishadi-yal!

— Men hozir kalitni olib kelaman, — dedim-da, palubaga chiqdim.

Tuman hali ham qaliningina edi, lekin dovu! tinibdi. Biz qayerga borib qolganimizni hech kim aniq bilmasdi; shamol ham (yoki shamolning qoldig'i — shabada) bizga o'ng'ay bo'lmagan tomondan esardi, bunday paytda kemamiz langar tashlab bir joyda turishga majbur edi. Ba'zi bir dengizchilar hamon ko'pikli to'lqin bor-yo'qligini ku-zatib turardi, lekin darg'a va uning yordamchilari yuqori puluba sahnida to'p bo'lib olishib, o'zaro shivir-shivir qilishardi. Sababini bilmayman-u, ammo ularning niyati buzuq ekanini darrov ko'nglim sezdi va pisibgina yaqinlashgan paytimda eshitgan dastlabki so'zlar ham taxminim

* Vig y o k i b o' l m a g' u r v i g l a r — qiro! Georg mux-lislarining masxaralomuz laqabi (muallif izohi).

to'g'riligini to'la-to'kis tasdiqlaydi. Mister Riak go'yo tesha tegmagan fikr topib olgandek bunday dedi:

— Agar uni aldab-sulday boshqarmadan chiqarsak-chi?

— Aksincha, o'sha joyda tursa bizga foyda bo'ladi, — deb e'tiroz bildirdi Xozison. — Qilichi bilan bemalol harakat qila olmasligi lozim.

— Gapingiz to'g'ri, — dedi Riak. — Lekin uni osonlikcha qo'lga tushirib bo'lmaydi-da.

— Safsata! — dedi Xozison. — Uni gap bilan chalg'itib turamiz-u, siz bir tomonidan, men boshqa tomonidan — sharta qo'lga yopishamiz. Ser, agar bunga muvaffaq bo'lolmasak, boshqa yo'li ham bor: ikkala eshikdan tuyqus bostirib kiramiz-da, qilichini qinidan sug'urgancha qo'lini qayirib, tappa ostimizga bosib olamiz.

Bu gaplarni eshitganidan so'ng vujudimni qo'rguv, g'azab chulg'ab oldi: taqdir taqozosi bilan kemade tasodifan hamroh bo'lib qolganim munofiq, ikkiyuzlamachi, qonho'r odamlarni ko'rarga ko'zim yo'q edi. Dastlab, darhol jufakni rostlab qolmoqchi bo'ldim, ammo birpasdan keyin qaysartilgim tutib qoldi.

— Darg'a, anavi jentelmen konyak so'rayapti, shisha esa bo'm-bo'sh, — dedim. — Siz menga kaltini berasizmi?

Uchalasi ham seskanib ketishdi-yu, men tomonga o'g'rilishdi.

— Voh, ana, qurul-yarog' olib chiqish uchun qulay imkoniyat tug'ildi! — deb qichqirdi Riak. — Menga qara, David, sen to'pponchalar qayerdaligini bilasanmi? — dedi u menga.

— Nega bilmas ekan, nega bilmasini! — deb gapni Xozison ilib ketdi. — David biladi, David biladi, zo'r bola! Og'aynichalish. Shotlandiya tog'laridan tushib kelgan anavi kallakesar kemamizni albatta birorta falokatga guriyor qiladi; uni xudo yarlagagur qirol Georgning quturgan g'animi ekanini aytib o'tirmayman.

«Vasiyatga chiqqanimdan beri atrofmda bunchalik

qirillapalak bo'lishmagan edi: «Davidjon, Davidboy!» va hokazo, ayt qo'yaversiz! Biroq, men:

— Ko'rgulik ekan-da, ser, — deb qo'ya qoldim pinajimni buzmay.

— Gap shundaki, qurul-yarog'larimiz — piltamlig'imizdan tortib, to oxirgi to'pponchamizgacha boshqarmaga yashirilgan, anavi kimsaning tumahug'i ostida turibdi, — deb davom etdi darg'a. — Porox ham o'sha yerda. Mahbudo men yoki mening yordamchim boshqarmaga quril olgan kirasak bormi, uning ko'nglida shubha uyg'ontishi mumkin. David, seniga o'sahagan yosh bola bir juf to'pponcha bilan uncha-muncha porox olib chiqsa, hech kim sezmaydi. Evini topolsang, buni unutmayman, zarur paytda seni qo'llab-quvvatlayman, Karolinaga borgan chog'imizda bironing yordamiga muhtoj bo'lishing tayin, albatta.

Shu payt mister Riak uning qulog'iga bir nimalar deb pichirladi.

— Mutlaqo to'g'ri, ser, — deb javob berdi darg'a va yana kaminaga murojaat etdi: — Bundan tashqari, David, anavi nusxaning bel to'la tillar: chin so'zim shuki, seni ham qurtuq qo'yamaymiz!

Xohishingizni bajo keltiraman, dedim. Nazarimda, tovushimni o'zimdand boshqa odam eshitmadi, shekilli. Shundan so'ng darg'a menga ichimlik saqlanadigan sandiq kaltini berdi-yu, asta-sekin boshqarmaga yo'l oldim. Nima qilmoq kerak? Ular itvachecha, talonchilar edi; meni vatanimdan judo qildilar, sho'rlik Ransomning boshini yedilar: nahotki, navbatdagi qotillikka zamin hozirlasam? Ayni paytda qo'rguv ko'nglimga g'ulg'ula solardi, bilar-dimki, agar ularning aytganini qilmasam bormi, holimga maymunlar yig'lar; bitta o'smir bilan bitta katta kishi, hatto arslondek jasur bo'lsalar ham butun boshli kema dengizchilariga qarshi nima qila olardi?

Boshqarma ostonasiga qadam qo'ygan paytimda ham, qat'iy bir qarorga kelmagan edim, o'ylab o'yimning oxiriga yetolmasdim; yakobinchi esa lampa shu lasida

o'tirgancha apil-tapil ovqatlanardi: ajabki, birpasda aniq to'xtamga keldim. Bu yerda mening xizmatim yo'q: go'yo birov organdan itarayotganday beixiyor stol yoniga yaqinlashdim-da, yakobinchining yelkasiga qo'llimni qo'ydim va:

— Qachon o'lishingizni kutib o'tiribsizmi? — deb so'radim.

U sapchib o'rtidan turti-yu, savol nazari bilan menga tikildi.

— Ha, ularning hammasi qotillari! — deb qichqirdim. — Kemaning ichi odamxo'rlarga liq to'la! Ular bitta yig'itichni asfalasoflarga jo'natishdi, endi sizning navbat-ingiz.

— Hay-hay, — dedi u. — Hozircha men ularga taslim bo'lganim yo'q, axir. — U menga qiziqsimib nazar tashladi. — Men tomonda turib urishasami?

— Bo'lmasan-chi! — dedim kuyunchaklik bilan. — Men talonchi ham, qotil ham emasman. Men siz tomonda bo'laman.

— Unday bo'lsa, ayt-chi, isming nima?

— Devid Belfur, — dedim va bunchalik bashang ki-yingan odamga balandparvoz unvon moyday yoqsa ke-rak degan xayolga bordim-u, umrimda ilk bora: — Shos go'rg'onidanman, — deb ilova qildim.

U kaminaning so'zlariga shubhalanmadi, albatta. Chunki tog'lik shotland tagli-tugli zamindorlarni qashshoq ahvolda ko'raverib, diydasi qotib ketgan edi; o'zining yer-mulki bo'lmasa-da, bolalardek maqtanchoqligi tuib kedimi, birdan qaddini rosladi-yu:

— Men esam, Styuartlar avlodidan bo'laman, — dedi. — Ismim — Alan Brek. Kaminaga qirohning ismi sharfini ko'tarib yurishning o'ziyoq kifoya, agar nomim quyruq'iga qishloq ko'chalari ilashtirib olgan axlatni ilova qilmayotgan bo'lsam, aybga buyurnaysan-da!

Go'yo muhim narsa haqida gap ketayotgandek piching qildi-yu, «qal'a»ni ko'zdan kechira boshladi. Quyruqda-gi boshqarna kuchi to'liqlilar zarbasiga dosh beradigan

darajada mustahkam qurilgan edi. Unda beshta tirqishu tuyruk bo'lsa ham, biroq faqat yuqoridagi qopqoqdan va bir juft eshikdan odam sig'ardi, xolos. Boz ustiga, eshiklar jipslashib yopilardi: qalin, emandan yasalgan eshik qano-tlari u yoq-bu yoqqa qarab ariqchasimon iz bo'ylab siljirdi va zarur paytda ochib yoki yopib qo'yish uchun maxsus ilgak bilan jihozlangan edi. Yopiq turgan eshikka ilgak soldim-da, narigisi tomon yo'l olgan chiqq'inda Alan ka-minani to'xtatib qoldi.

— Devid... — dedi u. — Negadir menga qarashli yer-ning nomi esimdand chiqib ketaypti, shuning uchun ijo-zat bersang-u, seni shunchaki Devid deb chaqiraversam... Xullas, mudofaa planimiz zafar keltirsin desak, o'sha eshikni ochiq qoldirgan ma'qul.

— Yopib qo'ysak yanada ishonchli bo'lardi, — dedim.

— E-e, yo'-o'q, Devid! Axir, mening yuzim bitta, tu-shundingmi?! Agar shu eshik ochiq bo'lsa, unga yuzma-yuz turaman: dushmanlarimning asosiy qismi ham ko'z o'ngimda bo'ladi, — bu hamma-sidan-da qulay-kul!

U peshtaxtada turgan xanjarlarning bitasini menga olib berdi; milliq va to'pponchalardan tashqari Alan ham bitta xanjarni tanlab oldi-yu, bosh chayqagancha, umrim-da bunaqa rasvo qurolni ko'rmaganman, deb qo'ydi. Ke-yin u meni stol yoniga o'tqazdi-da, porox to'ldirilgan mu-guz va o'q to'la xaltachani oldimga qo'ydi: birpasda stol ustini to'pponchalarga to'ldirib tashladi hamda hammasini birma-bir o'qlagin, dedi.

— Ijozat bersinlar, taqsi! Tug'ma dvoryan g'ujaloq dengizchilarning kosa-tovog'ini yuvib, ularga ichkiilik ta-shib yurganidan ko'ra, mana shunaga ish bilan mashg'ul bo'lgani afzal.

Keyin u eshik ro'parasiga bordi-da, qilichini qini-dan sug'urib, bemalol qilichvozlik qilishga imkon bor-yo'qligini chamalab ko'rdi.

— Faqat qilichning uchi bilan ishlashga to'g'ri ke-lar ekan, — dedi u bosh chayqab. — Men esam, aksiga

olgandek qulochkashlab qilichvozlik qilishning havosi ni olganman. Afsuski, bu yerda bor hunarimni namoyish etolmas ekanman. Hechqisi yo'q. Sen to'pponchalarni o'qlayvergin-u, ayni chog'da gaplarimni ham eshitib o'tirgin.

Qulog'im sizda, dedim. Yuragim hapriqmoqda edi, og'zim qurt qoldi, ko'z oldim qorong'lashdi; bu yer- ga qanaqa to'da bostirib kirishini-yu, ustimizga tashlani- shini o'ylasam, beixiyor yuragim orgasiga tortib ketardi va kema tashqarisidan eshitilayotgan dengiz shovullashi qulog'imdan nari ketmasdi: chamamda, jonsiz jasadimni tong otguncha dengizga ulotqirib yuborishsa kerak.

— Avvalambor, bizning dushmanimiz nechta? — deb so'radi Alan.

Barmoqlarimni bukib sanay boshladim, lekin xayol- larim parishon bo'lganligi tufayli tezda hisobdan adashib ketdim va qaytadan xomcho'i qilib ko'rdim.

— O'n beshta.

Alan hushak echalib yubordi.

— Mayli, nima ham qilardik, — dedi u. — Endi ga- pimga quloq sol: mening vazifam — shu yerda turib eshikni himoya qilishdir; sezyapmanki, olishuv nihoyatda qizg'in bo'ladi. Olishuvda sen ishtirok etishing shart emas. Ehtiyot bo'lg'in, bu tomonga qarab o'q uzmag'in, — faqat meni qulatasan, xolos. Senga o'xshagan organdan otadi- gan bitta itifodqosh ortimda turgandan ko'ra, o'nta dush- manim ro'paramda turgani ming marta afzal.

Rostdan ham mening qanday mergan ekanimni xudo biladi, dedim.

— Mardonavor gap bo'ldi! — dedi u to'lg'inlanib. — Har qanday oliyanob dvoryan ham ochiqchasiga gap- rishga jur'at etavermaydi.

— Ser, organgizdagi eshikni nima qilamiz? — deb so'radim. — Tuyqus uni buzib yuborishsa-chi?

— Bunisi endi sening vazifang bo'ladi, — dedi u. — To'pponchalarni o'qlab bo'lgan zahoting, tirqish ro'pa- rasidagi huv anavi karavot ustiga chiqib olasan. Mab-

do biror-bir kishi eshikka qo'lini tekizsa — bas, ola- san! Bu hali hammasi emas. Hozir sendan qanaqa askar chiqishini ko'ramiz. Xo'sh, yana nimani qo'riqlashning lozim?

— Qopqoqni, — deb javob berdim. — Hroq, mis- ter Syuart, ham unisini, ham bunisini qo'riqlashim uchun mening orgamda tag'in bir juft ko'zim bo'lishi dardkor; axir qopqoqqa qarab turgan puyim tirqishga orqa o'girib turaman-da.

— Juda to'g'ri, — dedi Alan. — Xo'sh, qulog'ing bormi?

— Haq-rost! — deb qichqirdim. — Oyna chl-chl sin- sa, eshitiladi-kul!

— Senda sog' aqlning kurtaklari ko'rinyapti, — dedi Alan ma'yus ohangda.

O' n i n c h i b o b

BOSHQARMA QAMALI

Ayni zamonda tinchlik fursati poyoniga yetib qolgan edi. Palubada kutib turgan kishilarning sabr kosasi to'ldi: Alan hali gaplarini tugatmasdanq ostonada darg'a paydo bo'ldi.

— To'xtal! — deb qichqirdi Alan, qilichini raqibining ko'ksiga yo'naltirib.

Darg'a joyida taqqa to'xtadi-yu, qiyofasida biror o'zgarish sezilmadi, ayni chog'da origa ham chekinmadi.

— Qilich yalang'ochlanibdi-kul! — dedi u. — Mehmondo'stlik kirasi shu ekan-da!

— Siz meni aniq ko'ryapsizmi? — dedi Alan. — Men qirollar avlodidan bo'laman, ismi-sharifim ham qirollar- ga xos. Gerbimga eman tasviri tushurilgan. Qilichimni ko'ryapsizmi? Bu qilich shunchalar ko'pchilik bo'lmag'ur vjglarning kallasini uzganki, marhumlarni sanashga siz- ning oyoq-qo'lingizdagi barmoqlar ham yetmaydi. Ser,

qalang'i-qasang'ilarni madadga chorlang-da, hujum qil-
ling! Olishuv ganchalik erta boshlansa, ushbu po'lat
ta'mini shunchalik barvaqt tatib ko'rasiz!

Darg'a Alanga hech qanday javob bermadi, men to-
monga gattolona nigoh tashladi.

— Devid, men senga hali ko'rsatib qo'yaman! —
dedi u.

Uning tovushini eshidim-u, a'zoyi badanimdan sovuq
ter chiqib ketdi.

Birpasdan so'ng u g'oyib bo'ldi.

— Xo'p, endi mahkam bo'l, dovdiram: hozir mush-
lashamiz, — dedi Alan.

Birota murtad yugori ko'tarilgan qilich ostidan o'tib
ketishga harakat qilsa yo'lini to'sish uchun Alan chap
qo'lga xanjarini ushlab oldi. Men bo'lsam, bir quchoq
to'pponchani ko'tardim-u, karavot ustiga chiqdim va na-
fasimni ichimga yutganimcha darchani ochdim: shu yer-
da tashqarini kuzatib o'tirishim lozim edi. Palubaning
bir parchasi ko'rinish turardi, biz uchun shuning o'zi ki-
foya edi. Dengiz tinchib qolgandi, shamol hamon o'sha
yo'nalish bo'yicha esmogda — yelkanlar qit etmas-
di, kemada mozor sukunati hukm surardi, ammo qasam
ichishim mumkinki, bo'g'iq shovqin-suron elas-elasi qu-
loqqa chalinardi. Biroz vaqt o'tgach, po'lat jarang-jurungi
eshitildi, demak, raqiblarga xanjar taqsimlanardi; kimdir
qurolini palubaga tushirib yubordi shekilli, so'ngra yana
hammayoq suv quygandek jimjiti bo'lib qoldi.

Bilmadim, qo'rqayotgan edimmi-yo'qmi, ishqilib, yu-
ragim qatqasdag'i qushcha misoli tipirchilardi, ko'zlarimni
dam-badam yupqa parda qoplab olardi; mijjalatimni
tez-tez ug'alab qo'ysam-da, xob yana bosib kelaverardi.
Ko'nglimda jimtday ham umid uchquni yo'q edi, shu
tobda hech nimadan tap totmasdim, butun dunyodan naf-
ratlanardim va o'z hayotimni imkon qadar arzigulik ish-
ga qurbon qilishni istardim, xolos. Esimda, kalima qayta-
rishga urinib ko'rdim, lekin parishon xayollarimni baribir
jamlay olmadim: diqqat-e'tiborim chalg'ib ketaverardi.

Hammasi tezroq boshlanishini istardim; keyin nima bo'lsa
bo'lar!

Nihoyat, biz kutgan damlar yetib keldi-yu, bu men
uchun barbir kutilmagan hol bo'ldi: tuyqus tapti-tupur qa-
dam tovushlari: baqir-chaqirar, Alanning jangovar da'vati
eshitildi va shu zahoti zarba berildi-yu, kimdir og'riqqa
chidamay ingrab yubordi. O'g'irilib qaramam, ostonada
Alan mister Shuan bilan qilichlarini urishtirib turtishardi.

— O'sha bolani ana shu ablah o'ldirgan! — deb qich-
qirdim.

— Darchadan ko'zingni uzma! — deb baqirdi Alan va
uning qilichi katta yordamchining qorniga g'irch etib kirib
ketganini ko'z qirini bilan ilg'ab qoldim.

Alan o'z vaqtida ogohlantirgan ekan, mundaq qara-
sam, darcha yondan besh kishi yugurib o'tib ketdi: ular
yelkan bog'lanadigan yog'ochni quchoqlab olishgan edi,
chamasi, eshikni pachoqlamoqchi edilar. Men bir-ikki
marta miltiq otib ko'rgan bo'lsam-da, ammo to'pponchani
qo'limga ham olmagan edim: ustiga-ustak, odamga qara-
ta hech qachon o'q uzmagandim. Shunga qaramay, hozir
o'ylab o'tirishga fursat yo'q edi: hayot-manot masalasi
hal bo'layotgandi. Ular yog'ochni sarson qilishib, eshikka
urishmoqchi bo'lgan paytda men: «Mana, sizlarga!» deb
qichqirdim-u, to'daga qarata o'q uzdim. Hartugul, bita-
siga o'q tegdi shekilli, dodlagan ko'yi ortiga chekindi,
boshqalari esa kalovlanib qolishdi. Es-hushini yig'ishtirib
olguncha osmonga qarab yana bir marta o'q uzdim: ni-
shonga tegmagan uchinchi o'qdan keyin to'da yog'ochni
tashladi-yu, juftakni rostladi.

So'ngra tevarak-atrofimga nigoh tashladim: o'q uzil-
gandan keyin boshqarma porox tutuniga to'lib ketgan edi,
quloqlarim esa bitib qolgandi. Alan esa hamon hech narsa
bo'lmaganday beparvo turardi: qilichi dastasigacha qip-
qizil qonga botgan edi: xuddi g'alaba nashdasini surayot-
gan jangchiga o'xshardi: haqiqatan ham, u yengilmas pah-
lavonni eslatardi. Oyoqlari ostida Shuan emaklab turardi,
og'zidan tinmasdan qon ketardi, holsizlanib tobora yerga

yopishardi; ko'z o'ngimda kimdir uning oyog'laridan ushlab tashqariga sudradi va boshqarmadan olib chiqib ketdi. Afidan, birpasdan so'ng jon taslim qilgan bo'lsa kerak.

— Mana, sizga viglardan bittasi! — deb qe'chqirdi Alan va menga o'g'irilib, qanday yutuqni qo'lga kiritganini so'radi.

Bittasini qulatdim, o'ylashimcha, u da'g'a edi, deb javob berdim.

— Men ikkitasini tinchitdim, — dedi u. — Ha, ko'p qon to'kilmabdi, ular yana qaytib kelishadi. Joy-joyimizga boraylik, David. Bu xamir uchidan patir, xolos.

Yana o'z postimni egalladim va darchuga ko'z-quloq bo'lib turdim, boya otilgan to'pponchalarni qayta o'qladim.

Raqiblarimiz palubada kengash boshlashdi: to'lqinlarning shovullashiga qaramay ularning ba'zi bir gap-so'zlarini eshitib turardim — baland tovushda gaplashishardi-da.

— Manavi Shuan biz boshlagan musiqani rasvo qildi! — deb xitob etdi kimdir.

— Endi foydasi yo'q, og'ayni! — deb javob qaytardi boshqasi. — U o'z nasibasini oldi-ku.

Shundan so'ng, odatdagidek, tushunib bo'lmaydigan shivir-shivir boshlandi. Endi ko'proq bir kishi gapirmoqda edi, go'yo u galdagi vazifalar haqida ko'rsatma berardi-yu, boshqalar xuddi buyruq olgan askarlar kabi qisqa-qisqa javob qaytarishardi. Angladimki, ular yangi hujumga tayyorgarlik ko'rishardi. Alanga o'z fikrini bayon etdim.

— Shunday bo'lsa, xudoga shukr! — dedi u. — Agar biz ularning es-hushini joyiga keltirib qo'ymasak bormi, ikkalamizni ham tinchitishmaydi. Faqat esingda bo'lsin: ular endi hazillashib o'tirishmaydi.

Bu paytda to'pponchalarni jang-u jadalga tayyor bo'lgan edi; biz endi tiq etgan tovushni ham e'tibordan chekida qoldirmay payt poylashimiz lozim. Qizg'in olishuv paytida qo'rquv haqida o'ylashga fursat topolmagan edim,

lekin hozir ham, hammayov jimjit bo'lib qolgan chog'da ham xayolimga hech narsa kelmasdi. O'tkir tig' va muzday po'latni yaqqol tasavvur etardim: boshqarma sirtidan ehtiyokorona qadam tovushlarini-yu kiyim-kechak shirtilashini payqagan paytim amin bo'ldimki, raqiblar qorong'i tushganidan foydalanib, qulay joylarni egalab olishmoqda edi. Rosini aytam, dodlab yuborishimga o'zgina qoldi. Ko'ngilsiz hodisalar Alan turgan tomonda ro'y bermoqda edi; endi jang qilishimga hojat qolmasa kerak, deb o'ylay boshladim-u, birdan kindir boshqarma tomondan naq boshim uzra osilib tushsa bo'ladimi!

Botsnanning hushtagi churilladi (shartli imo-ishora nishonasi) va to'dalashib turishgan xanjarli kishilar birdan eshikka o'zlarini urdilar, xuddi shu soniyada yorug'lik tushadigan qopqoq oynalari chil-chil sindi-yu, sochilib ketdi va tynukdan bita dengizchi amal-taqal qilib o'ldi-da, polga sakradi. Hali qaddini rostlashga ham ulgurmadan uning orqasiga to'pponchamni tiradim: birdan uni otib tashladim-u, lekin tirik vujudga qo'lim tekkan zahoti butun borlig'inni qahr-g'azab chulg'ab, tepkini bosishga holim qolmadi. Ayni paytda qanot chiqarib uchib ketish ham qo'lindan kelmasdi, albatta.

U polga sakrab tushgan chog'da qo'lidagi xanjar uchib ketib edi, orqasiga to'pponcha quvuri tiralganini sezgan mahalda sharta o'girildi-yu, meni mahkam ushlab oldi: boloxonador qilib so'kina boshladi: shundagina martligim qo'zib ketdi yoki qo'rquv o'rmini shjoat egalladi-yu, quloqni qomatga kelitiradigan darajada chinqirganimcha uning qorniga qarata o'q uzdim. Vahimali tarzda ingradi-yu, polga quladi. Shu payt tynukdan oyog'ini ositirib turgan ikkinchi dengizchi poshnasi bilan boshimning uchiga tepdi: darhol boshqa to'pponchani qo'limga oldim-u, uning soniga qarata o'q uzdim. U teshikdan sirg'alib o'ldi-yu, pasida yotgan sherigining ustiga qop misoli dup etib tushdi. Nishonga urnaslik mumkin emasdi, lekin mo'ljallab o'tirishga ham fursat yo'q edi: to'pponcha quvurini unga tekizib turib tepkini bosdim, vassalom.

Jasdlardan ko'zimni uzmay yana qancha payt tikilib turardim bilmadim-u, lekin Alanning qiechqirganini eshitishim bilanq darrov es-hushimni yig'ib oldim: chamamda, u meni yordamga chorlardi.

U shu paytga qadar eshikka qalqon bo'lib turardi, ammo Alan bita mal'un bilan olishayotgan chog'da boshqasi qilich osidan emaklab o'tibdi-da, orqasidan quchoglab olibdi. Alan chap qo'lidagi xanjarli bilan timasdan raqibning qorniga zarba berardi-yu, biroq u Alanni sira qo'yib yubormasdi, — xuddi kanaga o'xshab yopishib olgan edi. Boshqarmaga yana bir kishi yopirilib kirdi. Eshik o'mida ayqash-uyqash qiyofalardan iborat sun'iy devor paydo bo'ldi. Endi biz asfalsotilga ketdik, deb o'yladim va xanjarimni changallagan ko'yim yon tomondan to'daga tashlandim. Lekin yordam berishga shoshilmasam ham bo'lardi: nihoyat, Alan raqibini ustidan ulotirib yubordi: orqasiga usarilib turib xuddi yarador bo'kiz misoli bo'kigancha dushmanlari ustiga o'zini otdi. Ular ikki tomonga ajrab, tumtaragay qocha boshlashdi: bechoralar bir-birlariga urilgancha yiqilib tushishardi. Alanning qilichi esa havoda yalt-yult qilardi-yu, pitrakka o'xshab qochoq dushmanlar to'dasiga sanchilardi va po'latning har bir chagnashiga javob tartiqasida yaradorlarning voy-voylashi eshitilardi. Hamon endi kunimiz biddi, deb turardim ichimda. Lekin birdan hujumchilarga sichqonning ini ming tanga bo'lib qoldi: Alan ularni paluba bo'ylab quvlab ketdi — go'yo bo'ri qo'y-qo'zilarini oldiga solib quvlayotganga o'xshardi.

Biroq, u boshqarmani tark etgandan so'ng darhol iziga qaytdi, chunki ehtiyokkorligi jasurligidan qolishmasdi: dengizchilar esa hamon bir-birlarini turtklashgancha, baqirishib-chagirishib qochib borishardi, xuddi izaridan Alan yugurib borayotgandek tuyulardi shekilli. Ular shosha-pisha umumiy xonaga kirishdi-da, tynuk qopqog'ini yopib olishdi.

Quyruqdagi boshqarma qassobxonaga o'xshardi: ichkarida uchta jasad yotardi, ostonada bittasi o'lim bilan

olishmoqda edi: men bilan Alan — g'oliblar sog'-salomat edi.

Alan quehog'ini ochgan ko'yi yaqinlashdi.

— Kel, seni bir quechoqlab olay! — dedi u va meni quechoqladi-yu, ikki yonog'imdan cho'lp-cho'lp etkazib o'pib qo'ydi. — Devid, senga xuddi ukandek meh-rim tushib qoldi. Rostini ayt-chi, bahodir jangchiga o'xshaymami? — dedi u tantanali ohangda.

So'ngra u tor-mor keltirilgan dushmanlarimiz tomon o'g'irildi-da, to'rtalasini ham birin-keini sudrab tashqari-ga chiqarib tashladi. Goh qandaydir qo'shiqui eslashga urinardi, aslida esa o'zi qo'shiq to'qimog'chi edi! U xuddi yangi o'yinchoga ko'zi tushgan besh yashar bola singari yuzlari qizarib, ko'zlari chaqnaqab keldi. Keyin siol ustiga o'tirdi-yu, qilichini dirijyor tayovqchasi misoli silkitgancha ko'nglidagi taronani izlay boshladi: dastlab o'ziga ishonqiramay kuyladi, oxiri tovushini vadavang qo'ygancha shotland keltlari tilida o'zi to'qigan qo'shiqui aytib yubordi.

Quyida o'sha qo'shiqning mazmunini keltirmog'chi-man, lekin uni nazm bilan ifoda etolmayman, chunki men she'r to'qishga usta emasman: lekin inson bolasi tushu-nadigan tilda bayon etishga harakat qilaman. U keyinchalik ham tez-tez xirgoyi qilib turardi, hatto o'sha qo'shiq mashhur bo'lib ketdi: qisqasi, uni bir necha marta eshi-tishga muvassar bo'lganman va turlicha talqin qilinganiga ham o'zim guvohman.

Bu qo'shiq Alaning qilichi haqda:

Uni degrez o'g'li charxlagan.

Gulxan o'z bag'rida toblagan.

Endi Alan Brek ilkida chaqnamoqda ul.

Son-sanog'siz edi yovning ko'zlari,

Har bir nigoh nayza yoki joh.

Qullarning son-sanog'siz qo'llari talpinaverati,

Qilich esa tanho, turaverati.

Tog'da o'ynoqlaydi sarg'ish bug'ular,

Ular ham son-sanog'siz, tog' esa tanho.

Sarg'ish bug'ular ham ketarlar ahas,
Tog' esa qo'r to'ktib turaveradi.

Hey, o'tirko'z lochinlar,

Archagull yashil qiltarlardan,

Orollardan uchib kelingiz,

Bu yerda o'taksalar muntazir sizga!

Ilk g'alabani qo'lga kiritgan paytimiz Alan tomoni-dan yaratilgan (so'zini ham, kuyni ham o'zi to'qigan) ushbu qo'shiqda kamining xizmatlari munosib baholan-gan deb bo'lmaydi: axir, men ham u bilan yelkama-yelka turib kurashganman-kul! O'sha kurash payti mister Shuan va yana besh dengizchi bandalikni bajo keltirdi: ba'zilar til tortmay o'ldi, boshqalari og'ir yarador bo'ldi, o'shalardan ikkitasi — boshqarmaga tynukdan tushgan kimsalarni o'z qo'llarim bilan narigi dunyoga ravona qildim. Bundan tashqari, yana to'rt kishi yaratilgan edi, eng kamida o'shalarning bittasini kamina safdan chiqardim. Ko'rinish turibdiki, unuman ayganda, dushma-nimizni tor-mor etishda munosib hissa qo'shganman va Alan to'qigan qo'shiqdan joy olishga haqqim bor edi. Sir emaski, shoirilar avvalo she'rning qo'fiyasi xususida gayg'uradilar, lekin Alan o'zaro subbat chog'ida (qo'fi-yador tarzda jumla tuzmasa ham) doimo xizmatlarimni yuksak baholardi.

Biroq o'sha paytlarda menga nisbatan qandaydir adolatsizlik qilayotganini xayolimga keltirmasdim. To'g'ri, shotland shevasida aytilgan so'zlarning ma'nosini tushummasdim. Sertashvish damlar, qizg'in olishuvlar natijasida boshimni qashlashga ham fursatim yetmasdi: ustiga-ustak, qo'lim qonga botganini eslasam beixtiyor vujudimni vahima bosardi, ur-yiqitlar poyoniga yetgandan benihoya xursand edim, tezda stulga o'zimni tashladim. Ko'krak qafasim tobora torayib borayotgandek tuyulardi, hansirab-hansirab zo'rg'a nafas olardim: o'z qo'lim bilan otib o'ldirgan anavi ikki kishini eslasam aloq-chaloq tush ko'rayotganday sandiraqlay boshlardim. O'zimga

nima bo'lganini to'la-to'kis idrok etolmasdim: birdan yosh bola misoli ho'ng'rab yubordim.

Alan yetkamga qoqdi-da, dovyuraksan, azamat yig'it-san, sen ozgina mizg'ib olishing lozim, dedi.

— Birinchi bo'lib o'zim qorovullik qilaman, — dedi u. — Devid, boshidan oxirigacha menga pand berna-ding. Seni butun boshi Epin tog'lariga ham almashir-mayman. E-e, Epin nima bo'libdi! Bredalbenga almash-irmasman!

Polga joy soldim, u bo'lsa beliga qilichini taqgan-cha, qo'lida to'pponcha tutib birinchi smenada qoro-vul turdi: devorda osig'liq vaqt o'lgachig (darg'aniki) bo'yicha uch soat postni tark etmasligi lozim edi. Keyin u meni uyg'otdi, men ham uch soat turib berdim: nav-batchiligim poyoniga yetguncha osoyishta tong oldi; qi-yalama to'liqlar kemani ohista tebratardi, darg'a bosh-qarmasi poliga to'kilgan qon halqobi u yoqdan bu yoq-ga borib-kelardi: tomga taqir-tuqur etib yomg'ir yog'a boshladi. Navbatchilikda turgan vaqtimda hech kim bosh ko'tarmadi, ruhiy tarq-turuq etishidan sezdimki, hat-to shturval ham o'z holiga tashlab qo'yilgan edi. Ke-yin ma'lum bo'lishicha, ular orasida o'lgan va yarador bo'lganlar anchagina ekan. qolganlar esa ochiq-oydin no-rozilik bildirisha boshlashibdi va darg'a bilan mister Riak xuddi men bilan Alan kabi navbatma-navbat posbonlik qilishibdi (kema noxosdan qirg'oqqa chiqib qolmasligini istashardi). Shukrki, tun osoyishtalik bilan o'tdi, yomg'ir yog'a boshlagan zahoti shamol ham tindi. Kema atrofida chit aylangan ko'yi baliqchi qushlarning yangrog' tovu-shidan bilimki, to'liq «Vasiyab»ni Shotlandiya sohili-ga yoki Gebrid orollarining birorta qirg'og'i tomonga surib ketgan edi. Nihoyat, boshqarma tuyrugidan boshimni chi-garib qaradim: borting o'ng tomonida Skay tog'ining ul-kan qoyalari salobat to'kib turardi, yanada narida esa sirti Ram oroli yastanib yotardi.

O' n b i r i n c h i b o b

DARG'A TAQDIRGA TAN HIKKI

Ertalabki soat olti-larda biz Alan ikkalamiz nonush-ta qilgani o'tirdik. Boshqarma poliga oyna shiqdari so-chilib yotardi va qon bilan bulg'angan edi — dahshatli manzara: unga ko'zim tushgan zahoti ishaham bo'g'ilib, tomog'imdan ovqat o'tmay qoldi. Lekin, umuman olgan-da, ahvolimiz yomon emasdi, balki alomat edi: darg'a bilan uning yordamchilarini kayutasidan haydab chiqar-ganimizdan so'ng kemadagi barcha spirtli ichimliklar zapasi (vinolar ham, konyaklar ham), ziravor sepib tay-yorlangan sabzavot qoqilari-yu oppoq undan hozirlangan qotgan kulchalar kabi lazzatli oziq-ovqatlar ixiyorimizga o'tib qoldi. Shularning o'ziyoq dillarimizni shod etardi. Achinarlisi shunda ediki, Shotlandiyaning ikkita yutoq-gan o'g'li (marhum mister Shuan bu hisobga kirmaydi) tashqarida — barcha noz-ne'matlardan bevasib bo'lib o'tirishardi va o'zlarini jinnidan ham battar yomon ko'radigan narsani, ya'ni sovuq suvni ichishga majbur edilar.

— Ishonaver, tez orada ular tavbasiga tayanishadi, — dedi Alan. — Urishqoq odamni insofga keltirish mumkin, lekin ichkilikboz odam ikki dunyoda ham insofga kelmay-di — ichmasa turolmaydi.

Biz juda inoq edik. Alan nihoyatda mehribon edi: u stolda turgan pichog'ni oldi-yu, mundiriga qadalgan ku-mush tugmachadan bitasini kesib berdi.

— Bular otamdan — Dunkan Styuardan meros, — dedi u. — Endi o'shalardan birini senga beraman, o'tgan kunlardan esdalik sifatida asrab qo'ygin. Qayoqqa bo-rishingdan qat'i nazar ushbu tugmani ko'rsatsang bas, darhol atroffingda Alan Brekning do'stlari hozi-ru nozir bo'lishadi.

Jiddiy qiyofada so'zlardi, beixtiyor uni Buyuk Karl deb o'ylash mumkin edi, go'yo qo'l ostida son-sanog'siz qo'shin bitta ishorasiga mahall bo'lib turardi: men esam,

rostini aytсам, dovyurakligiga qoyil qolarim-u, ammo shuhratparastligidan kulgim qistadi — arang o'zinni tutib qolarim, chunki «piq» eib kulib yuborsam bormi, xudo ko'rsatmasin-u, olamshumul janjal boshlanishi turgan gap.

Ovqatlanib bo'lganimizdan keyin Alan darg'aning sandig'ini tikilab cho'tka topdi-da, mundirini egnidan yechib, sinchiklab ko'zdan kechirdi va erimmasdan dog'larni tozalay boshladi. Menimcha, bu fagat ayollarga xos fazilat edi. To'g'ri, boshqa mundiri yo'q edi. Qolaversa, agar gaplari rost bo'lsa, bu mundir qiroлга tegishi edi, demak, uni sidirib-siyalash ham ulug' martaba hisoblanardi. Shuning uchunmikan, kesib olgan tugmacha o'midagi har bitta ipni diqqat bilan sug'urib olayotganiga ko'zim tushdi-yu, sovg'asi bebahol ekaniga imon keltirdim.

Mister Riak palubada turganacha bizni chaqirib, yarashish uchun muzokara boshlashni taklif etgan paytda Alan hamon cho'tkani qo'ldan qo'ymagan edi. Boshqar-ma tomiga chiqdim-da, tynuk yoniga o'tirgan ko'yim mardonavor qiyofada (oyna siniqlariga ko'zim tushib, yuragim orqasiga tortib ketayotganiga qaramasdan) unga to'puncha o'q'talib, beriroq kelib so'zlashni buyurdim. U boshqarma yoniga keldi-da, argonga suyandi: iyagi tom bilan barobar edi, shu tarzda bir necha daqiqa bir-birimizga lom-mim demay tikilib turdik. Ko'rinishdan mister Riak jang maydonida unchalik jon ko'yimanganga o'xshardi, shuning uchun yuzi salgina shilimibdi, xolos. Lekin tun bo'yi dam yaradorlar tepasida, dam posbonlikda tik turgani tufayli nihoyatda afodahol, horib-tolgan kishidek ko'rinar edi.

— Xunuk voqea bo'ldi, — deb ming'irladi bosh chay-qagancha.

— Uni biz boshlaganimiz yo'q, — deb javob berdim.

— Darg'a sening do'sting bilan gaplashmoqchi ekan. Deraza orgali bo'lsa ham mayli.

— Balki yana xiyonat qilmoqchidir, men qayodan bilaman?! — deb qichqirdim.

— Aslo unday emas, Devid, — dedi mister Riak. — Rosini aytсам, u istagan tugdira ham biz baribir odamlarni o'z tomonimizga og'dirib ololmaymiz.

— Shunagami hali! — dedim jo'rtiga.

— Senga bundan boshqa gaplarni ham aytaman, — deb davom eidi u. — Gap fagat dengizchilarda emas, gap o'zimda. Mening bo'larm bo'ldi, Devid. — Milyg'ida kulib qo'ydi. — Biz bir narsani istaymiz, xolos: u bizga tegmasin.

Shundan keyin Alan bilan maslahatlashib oldim va muzokara boshlashga rozi bo'ldik: ikkala tomon ham harbiy harakatlarni to'xtatish majburiyatini o'z zimmasiga oldi. Biroq mister Riakning vakolati shu bilangina cheklamadi: yalinih-yolvorib bir qultum ichkitlik berishimni so'ray boshladi, xira pashshadek g'ing'irlayverdi, rahimimni keltiradigan tarzda ilgari yaxshilik qilganini bot-bot eslatdi: oxiri tunuka krujkani yarimlatib konyak quyib berdim-u, qutuldin. U o'zginasini ichdi-da, qolgan qismini darg'a bilan teng baham ko'rish uchun olib keldi.

Shartnomaga ko'ra, birpasdan keyin boshqarma dar-chalarining bittasi ostiga darg'a yaqinlashdi: u yomg'ir ostida turardi, qo'lini bog'lab bo'yiniga osib olgan edi, qiyofasi tund, rang-ro'yi oppoq, qarimsigqa o'xshardi: uni yarador qilganim uchun ich-ichimdan afsuslandim.

Alan darg'aning manglayiga to'punchasini to'g'ir-ladi.

— Bu zornandani nari oling! — dedi darg'a. — Ser, so'zimda turaman deb kafolat berdim-ku, axir! Yoki meni kalaka qilmoqchimisiz?

— Darg'a, baribir gapingizning burdi bo'lmaydi, — deb javob berdi Alan. — Kecha oqshom ham bozordagi chaygovchi xotinga o'xshab rosa qiyshanglad-ingiz, ko'zlaringizni suzdangiz: gapingizdan tommaslik-ka va'da berdingiz, boz ustiga, ishonchli bo'lishimiz uchun erkakchasiga qo'l tashlashdik. Keyin nima bo'lganini esa o'zingiz bilasiz. Siz bergan va'dalarga la'natlar bo'lsin!

— Qo'ying-e, ser, — dedi darg'a. — So'kinishdan hech qanday foyda chiqmaydi. — Qoyil qolish lozim, darg'aning o'zi shunday nuqsondan xoli edi. — Boshqa gaplarimiz ko'p. Siz kemani kulfatga giriftor etdingiz, — dedi u alam bilan. — Kemani qanday boshqarishni ham bilmayman, odamlar yetishmayapti: mening o'ng qo'lim bo'lib qolgan katta yordamchining qorniga qilichingizni zo'g'otasigacha botirib olibsiz shekilli, sho'rlik xayrma'zurni ham nasiya qilib narigi dunyoga ravona bo'ldi. Ser, endi Glazgo bandargohiga qaytishga majburman, boshqa ilojim yo'q: yangi dengizchilar yollayman, keyin... agar ijozat etsangiz, siz bilan yaxshiroq til topishadigan kishilar ham topiladi.

— Shunagami? — dedi Alan. — Baxayr, xudo haqqi, mening ham ularga aytaadigan gaplarim ko'p! O'sha shaharda ingliz tilini tushunadigan har qanday kishiga qiziq-qiziq voqealarni so'ylab beraman. Bir tomonda sha'nimi bulg'agan o'n beshta dengizchi-yu ikkinchi tomonda — bitta erkak bilan g'o'r o'smir. Tuf-e, sharmandalik!

Xozison qisqichbaqaga o'xshab qip-qizarib ketdi.

— Yo'q, — deb davom etdi Alan. — Bunagasi ketmaydi. Istaysizmi-istamaysizmi, shartnomaga binoan, meni qirg'oqda qoldirib ketishingiz lozim.

— To'g'ri, lekin mening katta yordamchim halok bo'ldi, — dedi Xozison. — Qanday o'lganini o'zingiz juda yaxshi bilasiz. Bundan tashqari, ser, birtamamiz ham o'sha qirg'oqni bilmaymiz, bu yerlar kema qatnovi uchun nihoyatda xavfli.

— Sizni yo'l tanlash imkoniyatidan mahrum qilmayman, — dedi Alan. — Meni Epin sohliga tashlab ketishingiz mumkin. Ardgur, Marven, Ariseyg yoki Morar sohliga, xullas, Kempbellar o'lkasidan boshqa istagan joyingizda — vatanim sarhadlaridan o'tiz mil atrofidagi har qanday sohilda qoldirib ketsangiz ham roziman. Bu xiyala katta nishon. Agar yana mo'ljalga urolmasangiz bormi, bir pulga qimmat, jangari dengizchi ekaningizni namoyish qilasiz, xolos. Agar bilimogchi bo'lsangiz, biz tomonlar-

da har qanday kambag'al odam ham kechna-yu kunduzi shaloq qayiq bilan bir oroldan boshqasiga bema'ol yuzib o'taveradi.

— Ser, qayiq — kema emas, — deb o'tiroz bildirtdi darg'a. — U to'inkarilib ketsa ham, suvga cho'kmaydi.

— Unday bo'lsa, ijozat eting, Glazgoga ketdik! — dedi Alan. — Jilla qursa, sizning uatimgizdan kutib qaytaminiz.

— Hozir mening ko'nglimga xushchahachlik sig'maydi, — dedi darg'a. — Ser, muhtok bekorga o'tobga chiqmaydi.

— Baxayr, ser, — dedi Alan. — Men bo'kizning qulog'iga tambur chertishni yomon ko'raman. Agar sohilga eltib qo'ysangiz o'tiz tanga, Lox-Limnga olib borib qo'ysangiz — oltin tanga beraman.

— Ammo o'zingiz o'ylab ko'ring, ser, bu yerdan, biz hozir turgan joydan Ardnamyoxangacha bir necha soatlik masofa bor, xolos, — dedi Xozison. — Oltin tanga bersangiz sizni o'sha yerga eltib qo'yaman.

— Sizga qulay bo'lsin deb etgimni to'ziyamami, o'z hayotimni xavf ostida qoldirib, qizil mundirli to'ng'izlarga duch kelamami-a?! — deb xitob qildi Alan. — Yo'q, ser, oltin tanga olishni xohlasangiz, marhamat, avvalo peshonangizdan ter chiqsin, — meni ona yurtimga eltib qo'yasiz.

— Ser, shunday qilsam kemani xavf-xatar ostida qoldirgan bo'laman, — dedi darg'a. — Ayni chog'da hayotingiz tahlikada bo'ladi.

— Istamasangiz, keragi yo'q, — dedi Alan.

Darg'a qoshlarini chimirdi.

— Hech bo'lmasa, bir navi yo'l ko'rsatib borasizmi?

— Hm-m, qo'limdan kelamikan? — deb javob berdi Alan. — O'zingiz amin bo'ldingizki, men jangchiman, zinhor-bazinhor dengizchi emasman. Qolaversa, kamimani tez-tez o'sha sohillarga eltib qo'yishardi, o'ylaymanki, qanday qilib qirg'oqqa borishni bilsam kerak.

Darg'a yana qoshlarini chimirgan ko'yi bosh chayqadi.

— Ser, agar men bu xosiyatsiz safar mobaynida chiqimdor bo'lmaganida bormi, o'z kemamni xavf ostida qoldirgandan ko'ra, tanobingizni tortib qo'yishga jon-jon deb rozi bo'lardim, — dedi u. — Mayli, endi siz aytgancha bo'laqolsin. Shamol yo'nalishi o'zgarishi bilan noq yo'lga tushaman. Yanglishmasam, shamol yo'nalishi o'zgarayapti. Lekin yana bir gapni aytib qo'yishim lozim: agar yo'l-yo'lakay giro'l ixtiyoridaqi kemaga duch kelib qolsak, ular bizni iskanjaga olishadi — mendan ruxsat so'rab o'tirishmaydi. Bu yerlarda sohili bo'ylab soqchi kemalar izg'ib yurishadi. Ular kimning manfaatini himoya qilishi o'zingizga ma'lum, albatta. Shunday qilib, ser, bi-ror kor-hol ro'y bersa, pulingizni menga qoldirsangiz durust bo'lardi.

— Darg'a, agar siz kambar bayroqchani — tanqlik belgisini ko'rib qolsangiz, zudlik bilan juftakni rostlashingiz lozim, — dedi Alan. — Eshitishimga qaraganda, palubada spirti ichimlik tanqis ekan: xo'sh, ikki paqir suvga bir shisha konyak almashirsak qanday bo'larkan-a? Xohlaysizmi?

Shartnomaning oxirgi moddasini ikkala tomon ham sidqidildan ado etdi. Shundan keyin biz Alan bilan boshqarmani tartibga keltirdik: marhumlarni eslatib turgan izlarni yuvib tashladik. Mister Riak bilan darg'a esa ko'ngillari istagan tarzda, ya'ni bir shisha mayni maydalab o'tirishib, rohat-farog'at qilish imkoniyatiga sazovor bo'ldilar.

O'n ikkinchi bob

MALLA TULKI

Shimoli sharq tomondan shamol ko'tarilgan paytda biz hamon darg'a boshqarmasini tozalash bilan ovora edik. Shamol bulutni haydab ketdi, quyosh ko'rindi.

Kezi kelganda, biroz nafasimni rostdab olishim va

ba'zi bir nuralarga izoh berib o'tishim lozim, ayni paytda o'quvchi huf qilsa, xaritada ko'z tashlab qo'yaman ham chakkli bo'lmaydi. Dengizga qalin tuman tushgan o'sha mash'um kunni biz Alanning qayig'ini suvga g'araq etib yuborgan Kichik Minch bo'g'ozi uzra yuzib borardik. O'ng'indan so'ng, erta tongda Kann orolining sharqiy tomonida, aniqrog'i, Long-Aylend orollari tulkumiga man-atib bo'linib kelise bilan Kann oroli o'rtasida — ar-satda qoldik. U yerdan to'p-to'g'ri Los-Lomga borish uchun shamol Mal bo'g'ozi bo'ylab o'tish lozim edi. Lekin darg'a o'z qo'liga dengiz xaritasi yo'q edi, shuning uchun u kemamiz bilan orollar orasida adashib ketish-dan qo'rqib shamol yo'nalishimizga monand tomonga e'tayotganini tufayli Tayri orolni g'arbiy sohildan aylanib o'tishni afzal deb bildi va ulkan Mal orolining janubiy qirg'oqlari bo'ylab manzilga yetib olmoqchi bo'ldi.

Kun bo'yi tinmasdan shamol esdi, yo'nalishi ham o'zgarardi; kechga tomon biz Gebrid oroli tovaragida-gil to'liqlilar dloriga yetib oldik. Ichkarida sochilib yot-gan guruh-guruh orollarni chetlab o'tishimiz, ya'ni janubi g'arb tomon burilishimiz lozim edi: shuning uchun dastlab kemamizning yon tarafiga to'liqlilar shatloplab tegardi-yu, dengizchilar dam-badam berigi bordan narigi bortga bo-rib urilishardi. Og'shom cho'kkan pallada, Tayri orolining etagidan aylanib o'tganimizdan so'ng, yo'nalishimizni sharq tomon o'zgartirdik va to'liqlin kemamiz orqasiga ke-lib urila boshladi.

Darvoqe, kunning birinchi yarmida dengiz osoyishta bo'lib, suv betida yuzib yurish juda yoqimli edi: quyosh charqqlab nur sochardi, tevarak-atrofimizni tog'li orollar qurshab olgandi. Shamol kemamizning quyruq tomoni-dan esayotganini hisobga olib, boshqarma eshiklarini lang ochib qo'ydim va Alan bilan men darg'a g'arab qo'ygan xushbo'y tamakidan oldik-da, trubkaga solib chekisha boshladik. Xuddi shu payt bir-birimizga o'zimiz haqda gapirib berdik: subbatimiz, ayniqsa, men uchun foydali bo'ldi, chunki tez orada qadam qo'yishim lozim bo'lgan

tog'li Shotlandiyaning yovvoyi o'lkalari borasida ba'zi bir qiymati ma'lumotlarni bilib oldim. O'sha zamonlarda, buyuk qo'zg'olon yaqin o'tmish bo'lgan yillarda ar-chagullar mamlakatiga yashirincha tashrif buyurayotgan odam u yerda o'zini nimalar kutayotganini bilib qo'ysa ziyon qilmasdi.

Birinchi bo'lib kamina o'rmaq ko'rsatdim: boshingga tushgan mustablat to'g'risida Alanga hikoya qilib berdim. U gaplarini diqqat-e'tibor bilan tingladi, oliyanob do'stim — ruhoni Kempbell nomini tilga olgan paytim Alan o'zini idora qilolmay qoldi va qichqira boshladi: o'sha nomni eslatadigan odamlarni ko'rgan ko'zim yo'q, dedi.

— Sizga nima bo'ldi? — dedim. — U kishi ajoyib inson, u bilan qo'l berib so'rashning o'zi faxr-kul!

— Hartugul, Kempbellga qo'llimni uzatmagan bo'lardim, — dedi Alan. — Faqat uni peshonasidan o'tishim mumkin. Menga qolsa, ularni qabila-pabilasi bilan qarchig'aylar kabi qirib tashlagan bo'lardim. Jon bera-yotgan bo'lsam ham o'shalarning bittasini o'tib o'ldirish uchun derazamning ostigacha emaklab borardim.

— Rahmingiz kelsin, Alan! — deb qichqirdim. — Kempbellar sizga nima yomonlik qilishdi?

— Mana, eshit bo'lmasam, o'zingga ma'lumki, men epinlik Styuartlar avlodidan bo'lsam, — dedi. — Kempbellar esa azal-azaldan qavm-qarindoshlarimga yomonlik qilishadi, zarar yetkazishadi: doimo makr-hiyla ishlatishib yerlarimizni tortib olishadi: qurol kuchi bilan zo'ravonlik qilishsa ham go'rga edi! — Oxirgi so'zlarni tovushining boricha baqirib aytdi-da, stolga zarb bilan musth tushirdi. Rosti, bu holga unchalik e'tibor bermadim, chunki mag'lubiyatga uchragan kishilar odatda o'zlarini shunaga tutishini bilardim. — Bundan tashqari ham ko'p ishlar bor, lekin hammasi bir xil yo'sinda amalga oshiriladi: yolg'on so'zlar, yolg'on qog'ozlar, tovlamachilik — chakana savdogarga xos xususiyatlar: ajabki, ishlar qonuniylik niqobi ostiga olinadi va battar g'azabni qo'zg'atadi.

— Sizga o'xshab tugmalarini saxiylik bilan targatadigan kishi amaliy ish borasida biror narsaning firqiga bo'rarmikan? — deb tambech berdim.

— Ham-mi! — dedi u va yana lablari'ga tabassum yoyildi. — Sarofgarchilik ham tugmalarining egasidan metos qolgan: g'arib o'qxonningning ismi sharti Duncan Styuart edi: iloyim, mo'zoringning tuprog'i yengil bo'lsin! O'z qavm-qarindoshlari orasidan eng zo'r, Shotlandiyaning ilg'or qilichbozi edi: bu degani adonyodagi eng ilg'or degan gap bilan barobar! Asir, bilaman-ku, u menga be-korga ta'lim bergani yo'q! Ikki bora yo'qlagan paytlarda Qora Fostida turadi va barcha aslzoda posbonlar kabi do-limo orgasidan qurolbardorini ergashirib yuradi: qurol-bardori esa jang-u jadalga uning piltamlig'ini ko'tarib kiradi. Aftidan, qiroli hazratlari shotland tog'liklari qanday qilichbozlikka tushishini tomosha qilmog'chi bo'libdi shekilli. Otam bilan yana uch kishini tanlab olishibdi va mahoratlarni namoyon etishlari uchun Londonga jo'natishibdi. Ular saroyda — qiroli Georg, qirolicha Karolina, jallod gernog Kemperlendskiy va boshqalarning ko'z oldida (ularning hammasini nomma-nom esolmayman) ikki soat mobaynida qilichbozlik san'atining barcha no-zik sirlarini ko'rsatishibdi. Tomosha nihoyasiga yetgach, qiroli nechog'li surbet mustabid bo'lishiga qaramay, qilichbozlarni o'qishlabdi va har biriga o'z qo'li bilan uch tangundan ulashibdi. Saroydan tashqariga chiqish paytida darvoza qorovulxonasidan o'tishlari lozim ekan: o'sha mahalda otamning miyasiga g'alati fikr kelib qolibdi — u shotland zamindorlaridan birinchi bo'lib shu darvozadan o'tayaptimi, demak, kambag'al darvozabonga xayr-ehson berib ketishi kerak, toki u kimga qulluq qilganini bir umr esidan chiqarmay yursin. Shunday qilib, darvozabon kaf-tiga bepisandlik bilan qiroli bergan uchta tilla tangani tash-lab o'tadi: orgasidan kelayotgan uch hamrohi ham xuddi shunday qiladilar. Qanchalik ter to'kkan bo'lishlariga qaramay, ship-shiydam bo'lib ko'chaga qadam qo'yadilar. Ba'zi kishilar qiroli darvozaboniga birinchi bo'lib falonchi

tangalarini bergan deydi: boshqa birov esa pistonchi bergan deydi, lekin haqiqatda bu ismi birinchi bo'lib Duncan Styuart boshlagan — men qilich hamda to'pnoncha yor-damida gapimning chin ekanini isbotlashga tayyorman. Otam mana shunaga zot edi: iloyim, joyi jamatda bo'lsin!

— O'ylaymanki, unday zot sizga mo'la-ko'l boylik qol-dirmagan bo'lsa kerak, — dedim.

— To'g'ri aytasan, — dedi Alan. — U kishi uyat joyimni yashirib yurishim uchun bir juft ishton qoldir-gan, xolos. Boshqa hech vago yo'q. Shuning uchun har-biy xizmatga yollandim: ana shu narsa doriomon kun-larda sha'nimga dog' bo'lib tushdi, agar qizil mundirli to'ng'izlarning qo'lga tushganida bormi, naq onamni ko'rsatishardi.

— Yo'g'-e'l! — deb xitob qildim. — Axir, siz ingliz-lar qo'shini safida xizmat qilgansiz-kul!

— Hamma gap shunda, — dedi Alan. — endi men Prestonpans* ostonalarida haqiqat uchun kurashayotgan jangchilar tomoniga o'tib ketdim deb, o'zingma taskin be-raman, xolos.

Bunday dunyog'arash bilan aslo murosa qilolmasdim: jang paytida qochoqlik qilgan odam o'z nomiga dog' tushi-radi. Yosh bo'lishimga qaramay, bu haqda tovushimni chi-qarmay lom-mim demasligim lozim ekaniga aqlim yetardi.

— Ha-al! — dedim. — Axir, buning uchun qat'i-etadilar-kul!

— Ha, agar Alan ularning qo'lga tushsa bormi, pachha-kilashib o'tirishmaydi — shartta dorga osadilar! To'g'ri, cho'ntagimda Farangiston qiroli imzo chekkan sipohi un-vonining hujjati bor: hartugul, arzimas bo'lsa-da, lekin hi-moya vositasi hisoblanadi.

— Unchalik ishonmayman, — dedim.

— Mening ko'nglimda ham ishtiboh yo'q emas, — dedi Alan quruqgina ohangda.

* 1745-yil 21-sentabr kuni Prestonpans ostonalarida shotlandlar ingliz qo'shini tor-mor keltirgan edi.

— Yo' xudol! — deb yubordim belxiyor. — Siz axir asl-haddiy g'alayonchi, qochoq, farangl qirolining malayi ekanisiz-ku, yana nimadan umidvor bo'lib, Shohtandiyaga borayapsiz? Taqdir bilan hazillashmang-da!

— Yo-o'l! — dedi Alan. — Men qirg' oltinchi yildan beri har yili u yozga qaytib boraman.

— Sizni nimaga majbur qiladi?

— Hlilassammi, judayam sog'inli ketaman, — dedi u. — Do'stlarimni, yurtni sog'inaman. To'g'ri yo'q, Farangiston dlbhar mamlakat, lekin arxag'atlar mamlakatiga, bug'alar go'shahiga borishim kelevardi. Yo'l-yo'lakay bekkordan bekor sog'inib yurmayman, ish topiladi. Yosh-yalanglarni farangl qiroli xizmatiga yollayman. Majburiy xizmatga, bildirgimi? Shunday yo'sinda oz-moz pul topa-man. Lekin bu yozga kelishimning asosiy sababi shuki, yo'lboshchim Ardshtilning topshirig'ini bajaraman.

— Menimcha, sizning yo'lboshchingizning ismi Epin bo'lsa kerak, — dedim.

— To'g'ri, lekin Ardshtil — qabila yo'lboshchisi, — deb izoh berdi Alan, ammo gapiga ishonqirmadim. — O'zing tanangga o'ylab ko'rgin, David: nasl-nasabi toza — qiroli avlodidan, umr bo'yi egar ustida yurgan zot hozir qashboq ahvolda yashayapti. Faranglar shahrida musofirlikda umrguzaronlik qilyapti. O'sha odam, ya'ni birtinchi da'vaidan so'ng to'rt yuzta jasur qilichbozni atro-fida to'play olgan odam (o'z ko'zim bilan ko'rganman!) endi bozordan moy xarid qilyapti va karam yaprog'iga o'rab uyiga ko'tarib ketyapti. Bu hol faqat kishiga alam qilmaydi, ayni chog'da butun qabilani isnodga qoldi-radi. Epinga kindik qoni to'kilgan bolalari — so'nmas umidlari bor: ular musofirlikda ilm olishlari, qilichboz-lik san'atini egallashlari lozim. Shunaga. Epinlik ijara-dorlar qiroli Georgga foydaning ma'lum qismini berish-ga majbur bo'lyaptilar, lekin ularning yuragi butun, o'z yo'lboshchilariga sodiq: shu tariqa — kuchi muhabbat tufayli va sal-pal tazyiq qilingan (ba'zan do'q-po'pisa qi-lishga ham to'g'ri keladi), bechora kambag'allar tirnoqlab

yiqqan-terganlarining bir bo'lagini Ardashniga beradilar. Men esam, Devid, o'sha ulushni egasiga e'tib beradigan vositachiman, xolos.

U belidagi kamariga shapatillab qo'ydi: tilla tangalar jiring-jiring tovush chiqardi.

— Xalq ikki hokimga soliq to'layaptimi? — deb so'radim hayranlanib.

— Shunday, Devid. Ikkalasiga ham to'layapti.

— Nahotki? Hech jahonda ikkiyoqlama soliq ham bo'ladimi?

— Bo'lar ekan, Devid, — deb javob berdi Alan. — Anavi darg'avachchaga yolg'on gapirgan edim, lekin senga rostini aytaman. Kerakli ulushimni osongina undirib olayotganimdan o'zim ham hayromman. Bu borada Glenlar avlodidan bo'lmish Jeymsning (bizning qarindoshimiz, u rahmati o'tamning do'sti edi), boshqacha aytganda, Ardashning tug'ishgan ukasi Jeyms Styuartning sa'y-harakatlarini alohida ta'kidlamog' zarur, albatta. Barcha tashkiliy masalalar o'shanning zimmasida, pulni ham uning o'zi to'playdi.

Keyinchalik dorga osilgach, nomi tillarda doston bo'lib ketgan Jeyms Styuart haqida ilk bor o'shanda eshitgan edim. Biroq notanish kishi nomiga deyarli e'tibor bermagandim: kambag'al tog'liklarning taniligiga ich-ichimdan qoyil qolib o'tirardim.

— Oliyjanoblikni qarang-a! — deb xitob qildim. — Mayli, men vig yoki o'shanga o'xshash toifaga mansub bo'lsam ham, komil ishonch bilan aytamanki, bu g'irt oliyjanoblik!

— To'g'ri, — dedi Alan. — Sen vig-san, ammo jentelmensan, shuning uchun hamma narsaga aqiling yetadi. Agar anavi padaria nat Kempbellar qabillasidan bo'lganida bormi, bunday gapni eshitgan zahoting tishlaringni g'ichirlatding, xolos. Mabodo Malla Tulki... — Alan shu so'zlarni aytdi-yu, tilini tishladi, tishlarini qaytardi. Men umrimda ko'p g'azabnok qiyofalarni ko'rganman, lekin ularning birotasi ham Alan Malla Tulkini eslagan paytidagidek zahar sachratmasdi.

Sol-pul hayqildim-u, qiziquvchanligim baribir ustun keldi.

— Malla Tulki kim o'zi? — deb so'radim.

— Kim bo'lardi? — deb qichqirdi Alan. — Yaxshi, senga aytaman. Kullondan ostonalarda sholond qabillalarining jangchilari tor-mor keltiriladi, haqiqat topiladi, o'lar esa shimoldagi aslzoda zotlar — kottalar ixtiyoriga topshiriladi. Ardabil suvdi zaharlangan bug'udek tog'larga qochib chiqib ketishga majbur bo'ldi — xotini, bola-chaqasi bilan birgalikda qochdi. Biz ularni kema-ga chiqarib olganimizcha esa sutimiz og'zimizga keldi. Yo'lboshchilarni o'rmonda yashirib yurgan kezlarda yaramas ingichlar uni hayotdan mahrum etolmadilar, lekin azaliy haqiqatlarni poymol etdilar. Undan hokimiyatni, yer-mulki, o'tiz asrdan beri qurul-yaroq ko'tarib yuradigan qabildosh og'a-inilari qo'ldan qilichini tortib oldilar, egnilaridagi kiyim-boshlarini yirtib tashladilar: shunday qilib, endi qalin jun ro'mol o'rab yurish ham jinoyat hisoblanadi, shotlandlarga o'xshab yubka kiyib yurganing uchungina zindonga tashlashlari mumkin. Ular faqat bir narsaning uddasidan chiqolmadilar: qabillalarning o'z yo'lboshchilariga bo'lgan muhabbatini olib o'ldirolmadilar. Manavi tangalar — guvohdir. Endi sahna-da yangi qiyofalar paydo bo'ldi: Kempbell, Glenardan chiqqan malla Kolin...

— Malla Tulki deganda siz o'shani nazarda tutyapsizmi? — deb so'radim.

— Eh, biror kishi o'sha tulkning dumini kesib kelsa bormi! — dedi Alan tishlarini g'ijirlatib. — Ha, o'sha ablahl U o'yinga qo'shildi, qiro'l Georg uni Eppingning boshqaruvchisi lavozimiga tayinladi. Dastlabki paytlari o'zini xokisor ko'rsatib, Sheymus (ya'ni, yo'lboshchimizning vakolati vakili Jeyms Glen) bilan og'iz-burun o'pishib yurdi. Keyinchalik asta-sekin boya aytgan hodisani payqab qoladi: epimlik kambag'allar, oddiy dehqonlar, ijarchilar, yoyandozlar dengiz ortida umrguzaronlik qilayotgan Ardashil va uning baxtiqaro bolalariga o'z nasibala-

riining ma'lum bo'lagini jo'natayotganini bilib oladi. Sen buni nima deb atading-a?

— Oliyjanoblik, dedim, Alan.

— Vigiardan unchalik farq qilmaydigan senday odam shunday desa-yal — deb xitob etdi Alan. — Lekin bu gap Kolin Roy qulog'iga yetib borgach, tomirilarida gap purayotgan Kempbellona harom qon miyasiga tepadi. U to'kin dasturxon tevaragida ham tishlarini qayrab o'tiradi. Nahot! Styuart bir burda nonni bemalol yeb o'tirsa-yu, hech narsa qilolmasa? U, sariq iblis, hali qo'limga tusharsan-u, o'shanda dodingni xudoga aytasan! — Alan hovurini bosmog'chi bo'lib, tilini tishladi. — Xo'sh, David, sening nazaringda, keyin u nima qildi? Barcha fermalar ijaraqa beriladi, dedi. Aslida esa, niyati qora: «Birpasda yangi ijarachilar topaman, ular savdo-so'iq jabhasida barcha Styuartlar-u, Makollar-u Makroblarni yer tishladi, deydi o'zicha; David, ularning hammasi qabildoshlarimizdir. Keyin Ardashil istasa-istamasa Farangiston ko'chalarida gadayto'rvasini yelkasiga osib yurishga majbur bo'ladi».

— Xo'sh, keyin-chi? — deb so'radim.

Alan allaqachon o'chib qolgan trubkasini bir chetga qo'ydi-da, kaftlarini tizzalariga tiradi.

— Keyinni? — dedi u o'smog'chilab. — Umr bo'yi bosh qotirsang ham keyin nima bo'lganini tasavvur etol-maysan! So'ngra ikkiyoqlama soliq (birini majburiyat bo'yicha qiro'l Georgga, ikkinchisini odamgarchilik yuzasidan Ardashilga) to'laydigan Styuartlar, Makkolinlar, Makroblar birgalikda Mallavoydan misli ko'rilmagan pora so'radilar. Bunday mablag' butun Shotlandiyani egallab olgan Kempbellarning tushiga ham kirmaydi! U Klayding nomini ro'kach qilib kirmagan eshigi, bosh suqmagan teshigi qolmadi, Edinburgacha bordi: yalindi-yolbord, ko'zyosh to'kdi: Kempbell malla ko'ppagi Styuartni xomtalash qilishini istasangiz, mahamatingizni darrig' tutmang, yordam bering!

— Alan, bu hayratomuz, ajoyib tarix ekan, — de-

dim. — Ehtimol, men vigdirman, lekin o'sha aylaning yuksan bo'lganidan nihoyatda xursandman.

— Yuksan bo'lgan? — deb so'zinni ilib oldi Alan. — Kimni aytapsan? Kempbellarni yaxshi bilman ekan-man, boz ustiga, Malla Tulki haqida tasavvurga ham ega emassan. Toki tog' yonbag'irlari uning qonliga bo'yalmas ekan, u yuksan bo'lmaydi. Do'stim David, agar bir-ikki kun bo'sh vaqtin bo'lganda bormi, unga oveshlik qanaqa bo'lishni ko'rnatib qo'yadim! Archagullar mamla-katida — Shotlandiyada u jon saqlaydigan birotira kundik ham topilmay qolardi!

Do'stim Alan, shunchalik darg'azab bo'lishdan nima foyda bor? — dedim. — Bu gaplar jo'yali emas, mo'min bandalar bunday qilmaydilar. Quruq gaplaringiz siz Tulki deb aytayotgan maxluqqa hech qanaga ziyon-zahmat yetkazmaydi, bekorga xunob bo'lyapsiz. Voqea-larni birma-bir so'zlab bering, vassalom. Keyin u nima qildi?

David, o'z vaqtida tambech berding, — dedi Alan. — Darhaqiqat, achinarlisi shundaki, unga gap bilan zarur yetkazib bo'lmaydi! Agar «mo'min bandalar» degan ibo-rangni hisobga olmaganda (chunki «mo'min bandalar» deganda butunlay boshqa narsani tushunaman) barcha gaplaringiz to'la-to'kis qo'shilmagan.

— Fikr-mulohazalar o'z yo'lga, ammo butparastlar dini qasoskorlikni taqiqlaydi — buni hamma biladi.

— Ha-ya, yaqqol ko'rinish turibdiki, Kempbell seni tamoman yo'ldan ozdirib tashladi! — dedi u. — Agar archagullar to'pi ortida qo'lga qurol ushlagan birotira azamat poylab yotmasa bormi, Kempbellga o'xshagan isqit-lar bu dunyoda o'zlari bilgan noma'qulchiligini qilishardi! Shunday bo'lsa-da, bu gaplarning ishga aloqasi yo'q. Xal-las, keyin u nima qildi?

— Balli! Shuni aytib bering! — dedim.

— David, senga malol kelmasin-u, lekin u eng jirkanch yo'llar bilan bo'lsa ham sodda odamlardan qutulmoq g'amini yedi. Faqat Ardashil och qolsa bas: asosiy mud-

daosi shu edi. Musofirni moddiy jihatdan ta'minlayotgan kishilarni pul bilan yenga olmadimi, demak, yolg'on-yashirin usullar yordamida siqib suvini ichadi. U qonunshunoslardan ko'mak so'raydi, qog'oz-pog'ozlarni to'g'rilaydi-da, qizil mundirtilarga odam jo'nataadi! Shunday qilib, bechoralarni kindik qoni to'kitgan, bolaligi o'tgan aziz go'shalaridan quvib chiqaradi, begona yurtlarga haydab yuboradi. Xo'sh, ularning o'rmini kimlar egalashadi? Chuvtirindi gadoyvachalar! Endi qiroi Georg xayr-ehsonni hammomda oladi! Endi beshala panjasini og'ziga tiqmay qo'ya qolsin: shundoq ham malla Kolin-ning tashviishlari boshidan oshib-toshib yotibdi! Ardshtil-ga zarar yetkazdimi bas, endi uning ko'ngli to'qi! Xuddi yosh bolaning qo'lidan qo'g'irchog'ini tortib olgandek, yo'lboshchining nasbasini qiydi: u to o'z uyiga — Glenurga yetguncha xursandligidan o'yinga tushib ketadi.

— Izojat bersangiz-u, bir og'iz gapirsam! — dedim. — Ishonchingiz komil bo'lsinki, agar soliq kamaytirilgani rost bo'lsa, demak, bu hukumatimiz marhamatidan nishonadir. Kempbell aybdor emas, unga shunaga buyruq berilgan. Aytaylik, ertaga Kolini gundon qildingiz, lekin bundan biror foyda chiqarmikan? Siz hali boshingizni qashlashga ulgumay turib, o'rni yangi ishboshi paydo bo'ladi.

— To'g'ri, — dedi Alan. — Jang chog'ida sendan azamatroq yigit bo'lmaydi, lekin boshqa paytlari turgan-bitganing vig!

Daf'atan, u beg'araz gapirayotgandek tuyulardi, lekin bepisand gap ohangidan qalir-g'azab sezilib turardi. Shuning uchun suhbat mavzusini o'zgartirishni lozim topdim. Men hayratlanayotganini yashirib o'tirmadim.

— Shimoliy Shotlandiya xuddi qamal qilingan shahar misoli askarlar-u soqchilarga to'lib yotgan bo'lsa-da, har yili bu yoqqa bemaol kelib-ketayotganingiz, qo'lga tushirib olishmayotgani nihoyatda ajablanarli, — dedim.

— Bu hol men o'ylagunchalik murakkab emas, — deb javob berdi Alan. — Bilasammi, o'z yo'llingni yaxshi bil-sang kfoya: tog' yonbag'irlari yaydoq — agar bir joyga moqchi qo'yilssa, boshqa joydan chap borb o'lib ketaverasan. Qolaversa, archazor — eng zo'r muaddkor. Har tomonga do'st-yorlarning uylari, molxonalar, pichan g'aramlari bor. Boz ustiga, channmayoq askarlari soq-chilarga to'lib yotibdi, degan gap sabatta, so'z o'yini, xolos. Bitta askarvachcha faqat o'z etigining izini to'latirib turadi. Shunday paytlar bo'lganki, hatto narigi qirg'oqda qorovullar izig'ib yuribgan chog'larda ham baliq ovla-ganman: ahunqayam katta gulmochi ilintirganmanki, asti qo'yaverasan. Moqchidan besh-olti qadam naridagi archa-zor to'p o'stida o'tirardim, e-e, o'shanda undan nihoyat-da ta'arichan hushuk chashini o'rganib olganim-chi! Mana bunday! — Alan qandaydir qo'shiq kuyini hush-tukda chala boshladi. — Bundan tashqari, hozir qirg' oltin-ehi yildag'lehalik qiyinchiliklar yo'q, — deb davom etdi Alan. — Aytish mumkinki, tog'larda tinchlik hukm sur-moqda. Buvi hech ajablanadigan joyi yo'q, chunki Kip-layrdan to' Rat burunigacha na birorta piltamitig, na bi-rorra qilich topiladi. Albatta, kimdir tongga bosilgan poxol o'stliga qurul-purilni yashirib qo'yg'an bo'lishi mumkin. David, men faqat bir narsani bilishni istardim: bunday ho-lat qachongacha davom etarkan? Bir qarashda, bu uzog davom etmaydi: toki Ardshtil kabi insonlar muhojirlikda azob chekar ekan, toki Malla Tulki singari yaramas max-luqlar mayparastlikka mukkasidan ketib, kambag'allarni qongora qaqshatar ekan, oxiri xalqning sabr kosasi to'ladi. Biroq, xalqning sabr kosasi qachon to'ljagini hech kim aniq aytib berolmaydi. Yo'qsa, malla Kolini jatokash Epinin bo'yab o'rda sayr-u sayohat qilib yurganini qan-day izohlash mumkin? Nahotki, shartta peshonasidan otib tushlaydigan bita dovyurak chiqmasa?!

Alan so'zlashdan to'xtadi-yu, teran o'yg'a toldi va lom-min demasdan, qayg'uli qiyofada uzog o'tirdi.

Do'stim haqida aytilgan barcha gap-so'zlarga qo'-

shimcha qilib quyidagilarni ilova qilmogchiman: u xilma-xil musiqa asboblarni, ayniqsa, sibizg'ani qoyillatib chalardi: o'z ona tilida ajoyib she'rlar yozgan mashhur shoir edi; farangi va ingliz tillarida yaratilgan ko'plab kitoblarni mutolaa qilgandi: nishonga bexato uradigan mergan, ustasi farang baliq ovchi edi: sevimli qilichini jonidan ham aziz biladigan ajoyib qilichbozu rapirachi edi. Ayni chog'da kamchiliklari ham kaftdagidek yaqol ko'rinish turardi, ularni birma-bir sarab berishim mumkin. To'g'ri, darg'a boshqarmasidagi olishuvdan so'ng u (menga nisbatan) bolalarcha arazgo'yilgini-yu janjalkashligini deyarli yig'ishtirib qo'ydi. Faqat nima uchun bunday o'zgarish ro'y berganini aniq ayto olmayman: balki men tubanlashmagandiman, ehtimol, dovyurakligiga guvoh bo'lgandirman? Negaki, Alan Brek boshqalarning jasoratini qanchalik yuksak qadrlamasin, eng avvalo, o'zining — Alan Brekning jasoratiga tan berardi.

O' n u c h i n c h i b o b

KEMA HALOKATI

Quyruqdagi boshqarma eshigini kimdir taqillatgan va birozdan keyin ichkariga Xozison mo'ralagan chog'da vaqt allamahal bo'lgan edi (agar yilning hozirgi mavsumini e'tiborga olsak, hali qorog'ri tushmagandi).

— Ey, bu yoqqa chiqinglar! — dedi u. — Bir qarab ko'ringlar-chi, sizlar kemani huv anavi joydan olib o'tasizlarmi-yo'qmi?

— Yana ko'zboyloqchilik qilmogchimisiz? — deb so'radi Alan.

— Ko'zboyloqchilikka yo'l bo'lsin! — deb qichqirdi darg'a. — Shundoq ham bosh-kechimni yo'qotib qo'ydim-ku, kema halokat yoqasida turibdi!

Uning tashvishmand qiyofasiyu kema haqida jon kuydirib gapirayotganidan amin bo'ldikki, darg'a bu gal mut-

lago samimiy edi: Alan ikkovimiz pand yeb qolishdan cho'chimay palubaga chiqdik.

Suyukni qagshatdigan izing'irin esardi, butunlay osmon shalqagan taralayotgan zartir shu'laga burkangan edi va ayni chog'da ko'kda to'lin oy balqib turardi. Izing'irin kemaning yon tomonidan urilardi: chunki Mal orol etaklarini janubi g'arb tomonidan aylantib o'tish mo'ljallanmoqda edi: orol-toy' va ulug'vor cho'qqilari butun bag'riga san-echilib turgan Ben-Mor kema tumshug'ining chap tarafida yastinib yotardi. Shunol «Yaslayotgan yo'nallishiga nisbatan xiyala noqulay tomonidan emayotgan bo'lsa-da, kema g'arbiy to'liqlar zabti ostida zir tltirib, ba'zan tumshug'i suvga botib-botib katta tezlikda olg'a yuzlib borardi.

Ashol olganda, bu oqshom dengiz safari uchun xavfli emash. Shuning uchun ulkan po'rtaana kemani birdan ko'tarib yuborgan paytda darg'a qo'li bilan qayogqadir labora qilganicha vahimati tarzda qichqirganini eshidim-u, biroz hayron bo'ldim.

— Qarag'lar-al! — deb xitob qildi u.

Shunol yalab-yulqab o'tayotgan bort oldida — oydamda dengizdan favvoraga o'xshash bir narsa havoga ko'tarildi-yu, birdan uzoqdan bo'lg'iq shov-shuv eshitildi.

— Sizningcha bu nima? — deb so'radi darg'a hasratli ohangda.

— To'liqlar suv ostidagi qoyaga borib urilyapti, — dedi Alan. — Endi xatarli joy qayerda ekanini bilib oldingiz. Yana nimadan norozi bo'lyapsiz?

— Bilib oldim, albatta, — dedi Xozison. — Afsuski, suvosti qoyasi yolg'iz bo'lmaydi-da...

Darhaqiqat, u so'zlarini yakunlashga ulgurmasdan dengizning xiyol janubiy tomonidan yana bitta favvora ko'tarildi.

— Ko'rdingizmi? — dedi Xozison. — Ana xolos! Agar qoyalar mavjud ekanini bilganimda, qo'limda dengiz xartasi bo'lganida bormi, hech bo'lmasa Shuan tirik qolganda edi, oltinsh tanga uchun, hatto olti yuz

tanga evaziga ham kema bilan bunday toshloqda tavak-kalchilik qilmasdim! Ser, yanglishmasam, yo'l ko'rsatib borish kafolatini zimmaningizga olgan edingiz, endi nima deysiz?

— Menimcha, bular Torren qoyalari deb ataladi, — dedi Alan.

— Hali ko'pmi?

— Ser, sal insof qiling, axir, men lotsman emasman, — dedi Alan. — Nazarimda, yigirma chaqirimgacha hala-do'ngalak bo'lsa kerak.

Mister Riak bilan darg'a bir-birlariga qarab olishdi.

— Lekin qayerdadir bexavotir yo'lak bordir axir? — deb so'radi darg'a.

— Shubhasiz, — dedi Alan. — Biroq qayerda o'sha yo'lak? Aniq aytolmayman-u, qirg'oqqa yaqin joylar bexavotir bo'lsa kerak.

— Shunaqami? — dedi Xozison. — Unday bo'lsa, mister Riak, shamolga teskararoq yo'nalishdan borishimiz lozim. Ser, Mallni aylanib o'tayotgan paytimiz iloji bo-richa qirg'oqqa yaqinroq yurilsin. To'g'ri, qirg'oq bizni baribir shamoldan to'sib turadi, shamolga betkay tomon esa toshloqdan iborat. Qolaversa, endi orgaga chekinib bo'lmaydi, asta-sekin olg'a siljiyveramiz.

U boshqaruvchiga buyruq berdi va Riakni kema bur-nidagi machtaning kuzatish supachasiga jo'natdi. Darg'a bilan yordamchisini qo'shib hisoblaganda palubada ishga yaroqli (ishga jalb etilgan) faqat beshtagina ekipaj a'zosi bor edi. Shuning uchun, yuqorida ta'kidlaganimdek, machta ustiga chiqib o'tirish vazifasi mister Riak zimma-siga tushdi va endi u kuzatuvchilik qilardi: dam-badam oldinda nimalarni ko'rayotgani haqida ovozining boricha baqirib axborot berardi.

— Janub tomonda qoyalar tiqilib yotibdi, — deb ogoh-lantirdi va birozdan keyin: — Haqiqatan ham, qirg'oqqa yaqin joylar bexavotirga o'xshaydi, — dedi.

— Xo'sh, ser, ko'rsatmangiz bo'yicha harakat qilishga urinib ko'ramiz, — deb Xozison Alanga murojaat etdi. —

Tasavvur qilishimcha, ko'r musiqachiga ham xuddi shu tarzda ishonch bildirish mumkin. Xudoyo xudovand, haq bo'lib chiqing-da!

— Yo rabbin! — deb qulog'imga shivirladi Alan. — Shoshma, shu gapni qayerda eshitgan edim-a? E-e, mayli, baribir taqdiridan qochib qutulib bo'lmaydi.

Qirg'oqqa yaqinlashib borganimiz sari dengiz tubidan bo'rib chiqqan qoyalar ham ko'payib ketdi: ular yo'limiz ustida tez-tez paydo bo'lib qolardi-yu, mister Riak, yo'nalishni o'zgartirish kerak, deb qichqirardi. Gohida o'z vaqtida xavfdan xabardor bo'lib qolardik: masalan, bitta goya ustiga xarita yoyiladigan taxtachaga tegay-tegay deb o'tib ketdi: unga po'rta kelib urilgan chog'da mayda tomchilar palubaga yomg'ir misoli yog'ildi va biz bosh-dan oyog' shallabbo bo'ldik.

Oydn kecha edi, barcha xavf-xatar kaftdagiday yaq-qol ko'rinish turardi: shuning uchun ko'z o'ngimizda ro'y berayotgan hodisalar yanada vahimaliroq tuyulardi. Men darg'aning qiyofasini aniq-ravshan ko'rib turardim: u boshqaruvchi yonida dam chap oyog'iga-dam o'ng oyog'iga og'iriligini tashlagan ko'yi goh-goh barmoqlariga kuh-kuhlar edi, lekin diqqat-e'tibori bir nuqtaga jamlan-gandi, dengizdan ko'zlarini uzmasdi, qoyadek sobit edi. Olishuv paytida na u, na mister Riak jasorat ko'rsatgandi, ammo men ishonch hosil qildimki, jasorat bobida teng ke-ladigan inson yo'q ekan: bu hol ularning qadr-qimmatini xiyala ko'tarib yuborardi, albatta. Boz ustiga, Alan bo'zday ogarib ketgan edi.

— Oh-oh-oh, Devid, shu ahvolda o'lib ketishni aslo istamayman! — deb g'udranib qo'ydi u.

— Alan, sizga nima bo'ldi? — deb xitob qildim. — Ishoningizni ho'llab qo'ydingizmi-a?

— Yo'g'-e, — dedi u qurib qolgan lablarini yalab. — Ko'rib turibsan-ku, irday o'lib ketamiz shekilli...

Bu paytda suvosti qoyalari urilmaslik uchun yo'na-lishimizni tez-tez o'zgartirib, hamon shamolga yondosh holarda va qirg'oqdan unchalik uzoqlashmasdan Ayon

orolini aylanib o'ldik-da, Mal sohili bo'ylab olg'a yuza verdik. Burun etaklariga borib urilayotgan to'liqlar niho-yaida kuchli edi: kemani xuddi payraha misoli u yoqdan bu yoqqa itqitib tashlardi. Rulni ikkita dengizchi boshqarib borardi, ba'zan Xozison ham o'z ixtiyori bilan ularga yordamlashib turardi, lekin uchta g'o'labirday erkak butun og'irligini dastak ustiga tashlasa-da, u go'yo tirik jonzorot kabi qarshiik ko'rsatardi, rulchlarni orqaga uloqtirib yuborardi: g'alati manzara! Bu hol shundoq ham qatits bo'lib turgan vaziyatni yanada chigallashitardi, albatta. Ammo baxtimizga, mana, bir necha chaqirimdan so'ng suvosti qoyalari ta'qibidan xalos bo'ldik. Kuzatuv mach-tasida o'tirgan mister Riak birdan, yo'nalishimiz top-toza, deb xabar berdi.

— Siz haq bo'lib chiqdingiz, — dedi Xozison Alan-ga. — Ser, hisob-kitob qiladigan payt kelgan paytda men buni unutmayman: siz kemani asrab qoldingiz.

Imonim komilki, bu so'zlarni chin dilidan ayelayotgan edi va albatta so'zining ustidan chiqardi: «Vasiyat» darg'a uchun behiyoza aziz edi. Biroq bular mening shunchaki taxminim, xolos. Chunki hammasi u aytgandan boshqa tomonga o'zgarib ketdi.

— Qarshimizda ulkan goya turibdi! — deb gichqirdi birdan mister Riak. — Shamol esayotgan tarafta suvosti qoyasi bor!

Shu tobda qirg'oqqa zarb bilan urilgan po'rta kema ustiga shalop etib tushdi-yu, yelkanlar puchayib qoldi. «Vasiyat» bizbizakday shamolga yuzma-yuz turdi-yu, tuyqus suvosti qoyasiga zarb bilan urildi va hammamiz palubaga ustma-ust yiqildik, mister Riakning esa machta-dan uchib ketishiga bir bahya qoldi.

Birpasda o'mundan sapchib turdim. Kemamiz to'qnashib ketgan suvosti qoyasi Mallning janubi-g'arb etaklarida bo'lib, borting chap tomonidan qorayib ko'rinish turgan mo'jazgina Irreyd orolchasidan unchalik uzoq emasdi. To'liqlar goh kemaga urilardi, gohida esa bechorani qoyaga olib borib urardi, biz qanday qilib uning

ahlag'i chiqayotganini eshitib turardik: buning ustiga, yel-kanlar tinimsiz shaloplardi, shamol chiyillardi, oyda-da po'rta kema ko'piklanib har yonga sachrardi, xavf-xatarni his etib turardik — ehtimol, shuning uchun bo'lsa kerak, bo-shim gir-gir aylanardi, hartugul, es-hushim joyida emadi, ko'z o'ngimda ro'y berayotgan hodisalarni tuzukroq idrok etolmasdim.

Ko'p o'tmay, mister Riak bilan dengizchilar qayiq-lar tevaragida o'rulashib yurishganini ilg'ab qoldim-u, aql-hushim o'zimda bo'lmasa-da, ularga yordam berishga shoshildim; ishga qo'l urgan chog'inda birdan miyam tiniglashdi. Bizning vazifamiz xiyala mushkul edi, chunki qayiq-lar palubaning o'rti qism sahni-ga mahkamlangandi va har xil lash-lushlar bilan bog'lab tashlangandi: pa-lubani esa ofatli po'rtanalar tinimsiz chayqaltirardi-yu, ishimizni tashlab tez-tez argonlarga yopishib olardik, le-kin imkon tug'ilgan zahoti o'lib-tirilib g'imirlay boshlar edik.

Ayni zamonda kema tumshug'idagi tuyuk qop-qog'idan palubaga chiqib olgan yaradorlar ham qo'l-lardan kelgancha ko'maklashmoqqa kirishdilar: kara-volarda bemajol yotgan yaradorlar bo'lsa: «Bizni qut-qaringlar!» deyishib yalimb-yolvorardilar-u, bundan ko'nglim buzilardi.

Darg'a bir chetda serrayib turardi. Nazarimda, aqldan ozib qolgan-ga o'xshardi. U machtalar bog'langan yo'g'on argonni ushlab olgan edi, o'zi bilan gaplashardi, to'liqlar kemani qoyaga eltib urgan paytlarda har gal ingrab yu-borardi. «Vasiyat» uning uchun umr yo'ldoshi ham far-zand edi: Xozison baxtiqaro Ransomga har kuni azob berishayotganini ko'rib tursa-da, pinak buzmasdi, lekin kema boshiga kulfat tushgan paytda, ko'rinish turardiki, darg'a suyuqlik farzandining azob-uqubatlariga teng she-rik bo'layotgan edi.

Esimda, biz qayiq-lar bilan ovora bo'lib turgan payt-miz qirg'oqqa nigoh tashladim-u, Alandan bu o'lka ha-qida so'radim. U, men uchun bundan ham battarroq joy

bo'lishi dargumon, chunki bu yerlar Kempbellarga qarashi, deb javob berdi.

Yaradorlardan biriga to'liqlariga ko'z-quloq bo'lib turish va agar biror kor-hol ro'y berib qolsa, zudlik bilan xabar berish vazifasi topshirildi. Nihoyat, biz qayiqni suvga tushirishga hozirlik ko'rayotgan chog'imizda birdan uning vahimali chinqirig'i eshitilib qoldi: «Xudo haqqi, ehtiyot bo'linglar!» Bildiki, mana hozir qandaydir dahshatli hodisa ro'y beradi va oxiri o'ylaganim bo'ldi: bahaybat po'rana bositib keldi-da, kemani pat misoli ko'tarib turib o'tib yubordi. Hayronman, ogohlantirish sadosini kechroq eshitib qolgan ekanimmi yoki argoni mahkamroq ushlamaganim uchunmi, ishqilib, kema tuyqus qiyshaygan mahalda bort to'sig'idan uchib ketdim-u, dengizga quladim. Xuddi toshga o'xshab suv ostiga cho'ka boshladim: boz ustiga, ancha-muncha suv ham yutib yubordim, keyin suv sathiga chiqdim va oyga ko'zim tushdi-yu, yana boshim bilan suvga botib ketdim. Ayishlaricha, uchinchi marta ham suvga cho'kib ketsang bormi, keyin umuman yorug' dunyoni ko'rmaysan. Agar o'sha gap rost bo'lsa, demak, men boshqalarga o'xshamas ekanman: chunki kamina necha marta cho'kib, necha marta suv sathiga yuzib chiqqanimni ham bilmayman — sanoqda yanglishib ketdim. Bu vaqt mobaynida nihoyatda silam quridi, urilib-surildim, nafasim bo'g'ildi va oxiri dengiz tubiga g'araq bo'la boshladim; shu qadar esankirab qolibmanki, hatto qo'rquv nima ekanini ham unutib yubordimani!

Bir zamon qarasaam, qandaydir yog'och bo'lagiga yopishayapman-u, suv sathida turishim xiyala yengillashib qoldi. Keyin to'satdan osoyishta suvda paydo bo'ldim. Ma'lum bo'lishicha, zapas langargaga yopishib turgan ekanman: munda qarasaam, kemadan nihoyatda yitiroqlashib ketibman. Ajablandim. Albatta, darhol baqira boshladim, ammo tovushimni birov eshitishi amrimahol edi. «Vasiyat» hamon suv yuzasida turardi: qayiqni suvga tushirgan-tushirmaganlarini bilolmadim: masofa uzoq edi, men past-da edim — kema ustidagi vajlarni ilg'ab bo'lmasdi.

Kemadaghlarni yordamga chaqirayotgan paytimda o'zim bilan kema orasida ulkan po'rtnalar yetib kelmaydigan yo'lak borligini ilg'ab oldim: oyulinda bu yerda oppoq ko'pik ko'pib, atrofga putakchalar saharayotgan ham yuqor ko'rinish turardi. Goh sokin yo'lak xuddi ilonning dumli shingari bir tomonga buralar, gohlida hech qanday iz qoldirmay to'g'riharardi-yu, birdan ko'pib ketardi. Bu ne sehr ekanligiga shu aqlim bo'var qilmadi va buning vujudini belkityor qo'rquv ehang'ab olardi. Hozir aniq bilamaniki, u qirg'oq bo'yidagi kuchli oqim, «tuyilgan to'liqlar» edi: u meni og'zib ketardi, ayovsiz ravishda har tomonga o'tib yuborardi va, nihoyat, o'z ermagidan zerkadi shekilli, kemani ham zapas langar bilan birgalikda qirg'oqqa itqitib tashladi.

Bu yerda g'ir etgan shabada yo'q bo'lsa-da, sovuq-da qotib qolish hech gap emasdi. Irreid sohili qo'l uzat-sa yetadigan joyda edi, oy yorug'ida archagullar qorayib ko'rinar, qoyalarda esa yonuvchi tog' jinslari charaqlab nur tarardi.

«Nima bo'пти? — dedim o'zimcha. — O'zina qoldiku, nahotki, yuzib borolmasam?»

Yuzishni yaxshi bilmasdim: Essen-Uoter duryosi biz tomonlarga kelgan payda chumchuqning to'pig'ini ham ko'lmolmasdi. Lekin langarni ikki qo'llab ushlaganimcha oyloqlarim bilan suvni tepkilay boshlagan chog'imda olg'a siljiyotganimni sezib qoldim. Bu nihoyatda mushkul mashg'ulot bo'lib, imillab oldinga qarab ketardim: shunga qaramay, bir soatcha shalop-shulup qilganimdan so'ng ikki burun oralig'idagi xiyala masofani ortda qoldirdim va tepaliklar qurshovidagi qumloq ko'rifazga kirib bordim. Ko'rifaz jimjit edi, to'liqin shovullamasdi; oppoq oydin kecha, umrimda bunchalik huvillagan, kimsiz o'tloq joyini uchratmagan edim. Shunga qaramay, bu quruqlik edi. Nihoyat, sohilga yaqin masofa qolgach, langarni quchoq'imdan bo'shatib yubordim va qulochkashlab suzib ketdim: qirg'oqqa yetgan chog'imda vujudimni ko'proq charchoq olgan edim yoki mamumiyatni — buni aniq

aytolmayman. Harholda, ikkalasi ham shu tobda «mehmonim» edi: shu kechaga qadar dunyoda bunaqa charchoq ham bor ekanini bilmasdim, ayri chog'da yaratgan egandan behiyo mamnun edim va undan mamnun bo'lishiga yetarli asosim ham bor edi.

O' n t o' r t i n c h i b o b

MO'JAZ OROL

Shunday qilib, qirg'oqqa qadam qo'ydim va o'z sar-guzashlarimning eng ayanchli sahifasini ochdim. Yarin kecha edi. Tog'lar sohilni shamoldan to'sib turgan bo'lsa-da, ammo sovuq kishini qaqshatib yuboradi. Yerga o'tirishga yuragim belamadi, muzlab qolishdan cho'chidim: buning o'miga oyoq kiyimimni yechdim-da, o'lar holatda horib-tolganimga qaramasdan, qumloqda sarpoychan u yoqdan bu yoqqa yura boshladim: sal-pal badanim qizirmikan degan umidda ko'kraklarimga shap-shap urib qo'yardim. Yaqin atrofdan na odam bolasingin tovushi, na uy hayvonlarining bo'kirgani eshitilardi: aynan tong olayotgan bo'lsa ham biorta xo'roz qichqirmandi: uzoq-uzoqlarda to'liqlar hamon qoyalarga zarb bilan urilar edi-yu, yana boshimdan kechirgan xavf-xatarlar esimga tushardi: dengiz sohilda bemahal kezayotganim, bu joylar inson oyog'i yetmagan ovloq ekanini o'ylasam yuragim orqasiga tortib ketardi.

Tog'lar orti bo'zarayotgan pallada boshmog'imni kiydim-u, balandlikka o'rlay boshladim: umrimda bu qadar mashqatli g'ovni sira ham yengib o'tmagan edim: ba'zan ortimga chekinardim-da, ulkan granit palaxsalar orasidan o'tib ketardim yoki biridan narigisiga sakrar edim. Cho'qqiga omon-eson yetib borgan paytimda rasmana tong otdi. Kemaning izi ham ko'rinmasdi, hoy-nahoy, u goya ustidan sirg'alib tushib, g'arq bo'lib kelgan bo'lsa kerak. Tevarak-atrofdan qayiq ham yo'q edi. De-

ngizda ko'zim yetgan sarhadlarda na yelkan, na quruqlik va na biorta tirik jon-u boshpana bor.

Hamrohlaring boshiga tushgan kulfat haqida o'ylashning o'zi dahshatli edi, bo'm-bo'sh bo'shliqqa termilib turish yanada dahshatli tuyulardi. Qolaversa, o'zining g'am-tashvishim o'zimga yetib ortardi: kiyimlarim jigqa bo'li, o'lardek charchaganman, qonim ochgan-di, ichaklarim surmay chalardi. Janubiy sohil bo'ylab sharq tomon yo'l oldim: biorta boshpanaga duch kelishdan, uyga kirib isinib olmoqdan umidvor edim. Ehtimol, baxtsiz hodisa tufayli ayrilgan safdoshlarim to'g'risida qandaydir xabar toparman. Hech bo'lmasa, tez orada quyosh chiqadi, kiyimlarimni quritib olaman-ku, deb o'ylardim.

Birozdan so'ng kichik qo'ltiqchaga duch keldim, u torgina ko'rfazga ham o'xshardi: quruqlikdan nihoyatda chuqur ko'rinar, undan o'tish uchun tagimda qayig'im bo'lmagani tufayli ortga qaytib, havzani aylanib o'tishdan o'zga choram qolmadi. Hamon olg'a siyish mashqatli edi: aslini olganda, nafaqat Irreyd, balki unga tutashib kelgan Mall oroli bo'lagi — Ross deb ataluvchi orol ham butunlay ulkan granit qoyalardan iborat edi: qoyalar oralig'ida esa archagullar g'uj-g'uj bo'lib o'sib yotardi. O'ylaganimdek, dastlab qo'ltiqcha torayib bordi, lekin birmuncha vaqtdan keyin, ajabki, yana kengaya boshladi. Tashvishlanib, ensamni qashlab qo'ydim. Nega bunday bo'layotganiga aslo aqlim yetmasdi. Nihoyat, yo'lim tag'in balandlikka ko'tarila boshladi-yu, birdan ko'zim yarg etib ochildi: kamina tentirab yurgan yer mo'jazgina tashlandiq orol bo'lib, har tomonidan dengizning sho'r suvi qurshab olgan edi.

Ko'pdan buyon quyosh chiqishini kutayotgan bo'lsam-da, lekin hademay qalin tuman tushdi va shivalab yomg'ir yog'a boshladi: xullas, ahvolimga maymunlar yig'laridi.

Yomg'ir ostida qalt-qalt titrab turardim, nima qilishimni bilmasdim. Oxiri qo'ltiqni kechib o'tsam-chi, degan fikrga keldim. Yana sudralib izimga qaytdim va qo'ltiqning tor joyidan suvga tushdim. Biroq qirg'oqdan

uch qadamcha uzoglashgan paytimda birdan o'mbaloq oshib ketdim: agar bir yo'la nariyi dunyoga ravona bo'lmagan esam, bu mening oqiligidan nishona emas, balki Xudovandning inoyatidir. Yana batarroq shalabo bo'ldim desam, kulgilti bo'lardi. Chunki usi-boshim shundoq ham jiqqa ho'l edi: suvga yiqilib tushganimdan keyin sovuq suyak-suyagimdan o'tib ketdi, umidim puchga chiqdi, kayfiyatim tushdi. Shundan keyin birdan yog'ochni eslab qoldim: unga osilib baloyi gazodan qutulgan edim. Shundoq bo'lgach, torgina qo'ltiqchadan ham bermalol yuzib o'tsam kerak, axir. Shu maqsadda orolchani qoq o'trasidan tepalik sari dadil yo'l oldim: o'sha yog'ochni topib, bu yoqqa keltirmoqchi bo'ldim. Yo'l olis, mashaqqatli edi: agar umidim menga madadkor bo'lmaganda bormi, holdan toyib yiqilib qolardim va bema'ni sa'y-harakatlardan darhol voz kechardim. Dengizning sho'r suvini ichganim uchunmi yoki isitimam ko'tarilayotganidanni chanoq yurak-bag'rinni o'rtab yubordi-yu, yo'l-yo'lakay botqoqlik yogasida to'xtadim-da, loyqa suvdan ichib oldim.

Nihoyat, oyoqlarimni arang sudrab o'zim tark etgan ko'rtazga yetib bordim va bir qarashdayoq sezdimki, langar ancha nariga oqib ketibdi. Uchinchi marta suvga tushdim... Suv osti sip-silliq qumloq tekislik edi, ichkariga qarab qiyalab borardi: bo'ynimga qadar suvga botgunimcha, mayin to'liqlar yuzimga urilguncha olg'a yurdim. Oyog'im suv tubiga yetmay qolguncha yurib bordim-u, to'xtadim, yana ichkaritiroq borishga yuragim dov bermadi. Langar-yog'och esa mendan yigirma qadamcha narida, suv yuzasida tebranib turardi. Oyoqlarim yerdan uzilguncha sabot-matonat vujudimni tark etmagan edi, lekin oxirgi zarbaga dosh berolmadim — izimga qaytdim-da, qumloq sohilga o'zimni tashlab, ho'ngrab yubordim.

Orola o'tkazgan vaqtimni eslasam, hozir ham yurak-bag'rim ezilib ketadi: shuning uchun vogalar tatsilotiga batafsil to'xtalib o'tirmayman. Oldi-qochdi kitoblarni o'qisangiz, kema halokatiga uchragan odamlarning

cho'ntaklari zaruriy asbob-anjomlarga ilq to'la bo'ladi yoki dengiz to'liqlari hayot uchun birinchi navbatda kerak bo'ladigan vajlar solingan sandiqni «buyurtma bo'yicha» qirg'oqqa chiqarib tashlaydi. Lekin kamina g'oyibdan keladigan xayr-ehsondan bahramand bo'lmadim — peshonamga yozilgan boshqa ekan-da, Cho'ntagimda ozgina pul bilan Alan hadya etgan kumush tugma bor edi, xolos. Qolaversa, dengizdagi mahoratidan ham bevasitah edim, chunki bolahim dengiz sohilida kechmagandi.

To'g'ri, bir paytlar dengiz molluskslarini tanovul qilisa bo'ladi, deb eshitgandim: oroldagi suvosti qoyalarda mo'l-ko'l «ozuqalar»ni qo'lga kiritdim, lekin tajribasizligim tufayli yegulik qismini ajratib ololmay rosa ovora bo'ldim. Bilmasdimki, bu borada uddaburonlik talab qilinardi. Orola kichkina shilliqurtlar yashar ekan: Shotlandiyada ularni «tasqara» deb atashardi; inglizlar esa, menimcha, «minorcha» deyishadi. Yemishim ana shunaga «ozuq-ovqalar»u «tasqaralar»dan iborat edi, ularni tiriklayin, muzday holatda yutib yuborardim: nihoyatda ochligim tufayli bunday «taomlar» dastlabki paytlari mazali tuyulardi.

Ehtimol, hozir ularni ovlaydigan mavsum emasdi, balki kamina qo'noq bo'lgan orolning suvida biror-bir chatoqlik bor edi, chamamda. Ishqilib, nima bo'lganda ham, «tasqara»ning dastlabki qismini pok-pokiza tushirib ulgurmasindan ko'nglim ayniy boshladi: ichak-chavog'im og'zimdian otilib chiqib ketay derdi. Shundan so'ng ancha paytgacha qimirlamay yotib qoldim: na o'lik ekanim, na tirikligim ma'lum edi. O'sha ozugani ikkinchi marta (boshqa yegulik yo'q edi-da) sinovdan o'tkazish xiyala muvaffaqiyatli kechdi va darmonga kirib qoldim. Ummu, orolda yashagan paytimda ovqatlanganimdan keyin nima bo'lishini barbir bilolmasdim: bir gal hech narsa bo'lmadi, boshqa safar esa hammasi chappasiga ketardi, lekin qaysi molluska mijozimga yodayotganini aniqlab olishga sira ham o'rganolmadim.

Kun bo'yi xuddi paqirlab quyayotganday sharillab yomg'ir yog'di, orol uvada misoli suvga bo'kib qoldi: qu-rug' joyini izlab topish amri mahol edi: kechasi bir-biriga tegib turgan ikkita tosh ostida uxladim, oyoqlarim esa bot-qoqqa botib, ivib ketgan edi.

Ertasi kuni orolni uzunasiga ham, ko'ndalangiga ham kezib chiqdim. Lekin biror joyda, jilla qursa, tashlandiq boshpanaga duch kelmadim: chor atrof qip-qizil toshloq edi, hayot nishonasi yo'q, faqat men ovlay olmaydigan yovvoyi parrandalaru olisdagi qoyalarga in qo'ygan baliqchi qushlar charx urib yurardi, xolos. Shunga qaramay, ko'rfazning shimoliy qismida, aniqrog'i, Irreydni Ross orolidan ajratib turgan bo'g'oزدan ko'rfazga o'tiladigan joyda (ayni chog'da shu yerdan Ayon bo'g'oziga o'tlardi) yashashga munosibroq boshpana topdim: aslida, bunday yayoqlikni «boshpana» deb atashning o'ziyoq kishiga alam qilardi. Albatta, bu joyini bekorga tanlamagan edim. Orolning shu qismida kichkinagina kulba bor edi, katalakka o'xshardi: nazarimda, orolga tashrif buyurgan baliqchilar shu yerda tunab qolishardi: ilma-teshik tomi allaqachon qulab tushgan edi, shuning uchun kulbaning foydasi tegmasdi hisob — undan ko'ra, xarsangtosh ostida yotganim tuzuk edi. Ammo boshqa tomondan qulayligi bor edi: chig'anoqlar bu yerda to'lib-toshib yotardi, to'liqin orqaga qaytishi bilan oq yarim kunga yetadigan oziq-ovqat «mahsulotlari»ni to'plab olardim. O'z-o'zidan ravshanki, bu hol ayni muddao edi. Lekin haqiqiy sabab jiddiyroq: orolda yakka-yolg'iz ekanimdan iztirob chekardim, bunga sira ko'nikolmasdim va qochoqqa o'xshab chor tarafga termilaverib sira charchamasdim: odamzod qorasini ko'rishdan umidvor edim, ham qo'rqardim. Xulas, ko'rfaz tomondagi qoya ustiga chiqilsa, olis-olislardan ulug'vor ko'hna ibodatxona handa Ayondagi imoratlarning tomlari ko'zga chalinardi. Narigi qanotda, Ross pasttekisliklarida esa jarlikdagi qandaydir qo'rg'on dan er-talab va oqshom chog'lari ko'kka tutun o'tlardi. A'zoyi badanim muzlab, boshdan oyoq ho'l bo'lib, yolg'izlikdan

gangib qolgan kezlarim olisdagi tutundan ko'z uzmasdim: lov-lov gulxan yonayotgan o'choq atrofta do'stona subbat qurib o'tirishgan odamlarni eslasam, beixiyor yuragim hapirib ketardi. Ayondagi imoratlar tomiga orziqib termildim. Inson zoti istiqomat qilayotgan boshpanalar ko'rinishi, huzur-halovat nishonasi o'zining boshimga tushgan kulfatni yanada teranroq anglab yetishimga undasa-da, lekin ko'nglimdagi umid uchqunlarining alanga olishiga ham yordam berardi: shilliqqurtlarni ishtaha bilan yutardim-u, tezda me'damga urardi: o'lk qoyalari yovvoyi qushlar, yomg'iru muzday dengiz qurshovida g'am-g'ussaga botsam-da, hayotdan umidimni uzmasdim.

«Umidimni uzmasdim», dedim. Darhaqiqat, o'z vatanim sohilda, oddiy ko'zga ham ibodatxona qo'ng'iroqlari va inson yashayotgan uydin taralayotgan tutun ko'rinish turgan joyda iday o'tib ketishimni sira tasavvur etolmasdim. Ikkinchi sutka o'tib borardi: qorong'i tushganicha yana-tag'in sergaklik bilan atrofga nazar tashladim, lekin bo'g'oza na biorta qayig, Ross orolida na biorta yo'lovchi ko'rindi — menga yordam beradigan jonzor yo'q edi. Hamon yomg'ir yog'ardi. Suvga tushgan sich-qonday jigqa ho'l ahvolda o'ringa cho'zildim: tomog'im og'riy boshladi, biroq yaqin qo'shnilarimga — Ayon oroli aholisiga «xayrli kech!» tilash imkoniyatiga ega bo'lganimdan mamnun edim, shu narsa menga taskin berardi.

Ajoyib kunlarning birida ikkinchi Karl, dunyoning boshqa joylaridan ko'ra Angliya sharoitida yilning ko'proq qismini ochiq havoda o'tkazish mumkin, degan edi. Agar qiroli bo'lsang, saroyda yo'lingga intizor bo'lib turisha va har damda egnimga qup-quruq ust-bosh kiydirisa, mulohaza yuritishning ham gashiti o'zgacha bo'ladi. Ko'rinish turibdiki, bu la'nati orolda men tortgan azob-uqubatlardan oldida u Vusterdan juftakni rostlagan paytdagi ko'rgulik holva ekan! Ayni yoz bo'lishiga qaramay, bir kechayu bir kunduz tinimsiz yomg'ir yog'di: faqat kechga tomon havo ochildi.

O'sha kun taassurotlarga boy bo'ldi. Ertalab surg'ish tusli, shoxdor erkak bug'uni uchratdim: u orolning eng baland joyida, yomg'ir ostida turardi, asta-sekin qo'nalg'anda qadimni rostlashim bilan bug'u kammani ko'rib qoldi shekilli, orolning qarama-qarshi tomoniga yo'rtilib ketdi. U bo'g'oza yuzib o'tgan bo'lsa kerak, deb o'yladim. Tirik jonzor nima uchun Irreydga kelganiga sira ham aqlim bovar qilmadi.

Anchadan so'ng, toshdan toshga sakrab yurgan paytimda (yemish qidirardim) nimadir jaranglab ketdi-yu, cho'chib tushdim: qoya ustiga tanga tushdi-da, dengiz tomonga yunalib ketdi. «Vasiyatu» dengizchilari pullarimni qaytarib berishgan chog'da uchdan bir qismini va otandian meros bo'lib qolgan hamyonimni ham olib qolishgan edi: o'sha kundan beri tilla tangalarimni cho'ntagimga solib, tugmanni qadab yurardim. Ma'lum bo'lishicha, cho'ntagim yirtilib ketibdi: shosha-pisha cho'ntagimga yopishdim. Lekin kechikkan edim! Kuinsferri kechuvini tark etayotganida men ellik funt puli bor boyvachcha edim, hozir esa yonimda bor-yo'g'i ikkita tilla tanga-yu kumush shiling qolgan edi, xolos.

Shundan so'ng yanada ma'yus bo'lib qoldim, ahvolim chatoq edi. Ust-boshim, ayniqsa, paypoqlarim ilima-teshik bo'lib ketgan, badanim ko'rinish turardi: muttasil namgarchilikda yurib qo'llarim shalvirab qoldi, tomog'im sirqirab og'rit, madorim borgan sari qurib borardi. Men tanovul qilishga majbur bo'lganim jirkanch narsalar me'damga shu darajada urdiki, ularga ko'zim tushishi bilanog ko'nglim ayniy boshlardi.

Biroq eng yomon ko'rgulik hali oldinda edi.

Irreyd orolining shimoli g'arb tomonida xiyla baland qoya bor, o'shaning ustiga tez-tez chiqib turardim: chun-ki uning tepasida tep-tekis maydoncha bo'lib, u yerdan Saund-of-Mall kaftidagiday yaqol ko'rinar. Ochig'ini aytсам, men bir joyda uzoq ushlanib qolmasdim, faqat tunardim-u, yana orol bo'ylab tentiray boshlardim: hech gayerda qo'nim topmasdim: yomg'irda bekoridan bekor-

ga daydib yuraverganim tufayli o'lar holatga yetardim. Xullas, quyosh ko'rinishi bilanov isinib olish uchun o'sha qoya ustiga cho'zildim. Quyosh taftining bunchalik qadrdon ekanini so'z bilan ta'riflab bo'lmasa kerak! Jonimdan to'yib turgan paytimda dilimda xalos bo'lishimga umid uyg'ondi va yana dengiz bilan Rossini qiziqlitib tomosha qila boshladim. Men yotgan qoyaning janub tomonidan orolning bir qismi dengizga bo'rib kirgan edi: ufq taraf to'silib turardi va o'sha yoddan kema yonginmandan o'tib qolsa uni payqamasligim hech gap emasdi.

Tuyqus, g'oyibdan tushgandek, orolning aynan o'sha burchagidan yelkani tarang baliqchi qayiq (unda ikkita baliqchi bor edi) otilib chiqdi-yu, zudlik bilan Ayon tomon yo'l oldi. Men kuchimning boricha qichqirdim va tiz cho'kkanimcha qo'llarimni cho'zib, iltijo qildim. Ular bunday yaqin masofadan tovushimni eshitmasliklari mumkin emasdi: hatto ularning sochlari qanaqa rangda ekanini ham aniq ajrata oldim: shubhasiz, meni ko'rishdi, shuning uchun kulgi aralash, gellar tilida bir nimalar deb bag'irishdi. Ammo yassi qayiq yo'nalishini bir qarich ham o'zgartirmadi va shuvillagancha yonimdan Ayon tomonga o'tib ketdi.

O'z ko'zlarimga, odamlarning bunchalar bag'ritoshligiga ishonmasdim. Toshidan toshga sakrab, qirg'oq bo'ylab yugurdim, ularning orqasidan yalinchog' ohangda chinqiravardim: hatto tovushimni eshitmaydigan nasofaga uzochlashgan paytda ham qo'llarimni silkitib yordamga chaqiravardim. Qayiq ko'zga ko'rinnmay ketgandan keyin, mana, endi, yuragim tors yoritib ketisa kerak, deb o'yladim. Sarson-sargardon yurgan kezlirim faqat ikki marta ko'zyoshlarimni tiya olmaganman, xolos. Birinchi marta — langar-yog'ochni boy bergan paytimda, ikkinchi marta — mana hozir, baliqchilar meni zor-zor qaqshatib ketgan damlarda beixtiyor ho'ng'rab yubordim. Bu safar shunchaki ko'zyosh to'kmadim, balki sannab-sannab, so'kinib yig'lardim: xuddi inijiq bolalarga o'xshab timoqlarim bilan yerni yumdaldardim, yuzimni mayasalarga

burkab olgan edim. Agar qotillikka mayl bildirganimda o'sha ikkala baliqchi ertalabgacha tirk qolmasdi. Qolaversa, o'zim ham tez orada ana shu orolda jon tashim qilib qo'ya qolardim.

Qahr-g'azabim so'ngach, qorinimning g'amlari yeydigan payt yaqinlashib qolgandi, lekin ishtaham g'ippa bo'g'ilgan edi: oxiri baribir ochlik ustunlik qildi. Rostini aytсам, och qolsam yaxshi bo'lardi: chunki la'nati molluskadan yana zaharlandim. Dastlabki g'aladig'idek azob-uqubatni tag'in boshimdan kechirdim: tomog'im to'q-to'q og'rit, zo'rg'a yutindim, badanim uvishar, bezgakdan tishlarim takillardi: shotland tilida ham, ingliz tilida ham aniq nomi bo'lmagan — yurakni xun qilib yuboradigan g'am-g'ussa, sirgovlanish dardi butun vujudimni chulg'ab oldi. Bu dunyodan qo'llimni yuvib, qo'lig'imga urdim. Dorilbagoga ravona bo'lishimga ishonchim komil edi: o'zimni yaratganing ixtiyoriga topshirib, xayolan hamma bilan va har bir kishi bilan xayr-xo'shlashdim, hatto amakimdan, anavi yovuz niyati baliqchilardan ham rozi-rizolik so'radim, xullas, adoyi tamom bo'ldim deb o'yladim. Biroq sira kutilmaganda ko'zlarim yaraq eib ochilib ketdi: oydin kecha ertaga charog'on kun bo'lishidan darak berardi, ust-boshim ham deyarli qurib qolgandi, qisqasi, orolga qadam qo'yganimdan beri bunalik to'kis baxtga muyassar bo'lmagan edim. Ana shunday shirin xayollar og'ushida uyquga ketdim.

Ertasi kuni (bema'ni hayotim boshlangandan keyingi to'rtinchi kun) nihoyatda bemajol ekanimni his etdim. Shukrki, tepanda quyosh nur sochar, havo musaffo va top-toza edi: ko'zlarimni chirt yumib yutib yuborgan molluskalar ham menga ozor yetkazmadi. Ruhim xiyala tetiklashdi.

Qoya ustiga qaytib chiqqan paytim (odarda, ovqatlanib bo'lishim bilanov darhol tepaga ko'tarildim) Saund bo'ylab bitta qayiq kelayotganini ko'rib qoldim. Yanglishmasam, u to'ppa-to'g'ri men tomon kelardi. Birdan qalbimni ham qo'rguv, ham qandaydir umid chulg'ab

oldi: ehtimol, o'sha kishilar o'zlarining toshbag'irligi uchun afsuslanishib yordam bergani kelishayotgandir? Ammo xuddi kechagidek umidim puchga chiqsa, bunday kulfatga dosh berolmasligim aniq edi. Men dengizga organni o'girdim-da, ichimda uch yuzgacha sanamagunimcha o'sha tomonga qayrilib ham qaramadim. Qayiq hamon orol tomon yaqinlashib ketardi. Keyingi gal iloji-ning boricha imillab minggacha sanadim, yuragim esa qindandan chiqib ketay derdi. Ha, hech qanday shubhaga o'rin qolmadi! Qayiq to'ppa-to'g'ri Irreyd sari yo'l olgan edi! O'zimni ortiq tutib turolmadim: sohilga yugurib tushdim-da, suvdan chiqib turgan qoyalardan-qoyalarga sakrab, oxirgi tosh-supaga borib turdim. Mo'jiza tufayli suvga qulab tushmadim, g'arq bo'lib ketishim ham hech gap emasdi: to'xtagan chog'imda tizzalarim qaltirar, og'zim qurib qolgan edi, dengizning sho'r suvi bilan og'zimni chayib olishga majbur bo'ldim, aks holda, tovushim chiqmasdi.

Bu vaqtda qayiq ancha yaqinlashib qolgan edi: u kechagi qayiq bo'lib, ichida o'sha kishilar o'tirishardi. Ular-ni sochlaridan tanidim: birlining sochi sarg'ish-malla, boshqasini qatrondek qop-qora edi. Endi qayiqda uchinchi odam ham bor edi: aftidan, u muhtaram zotga o'xshardi.

Men bilan bernalol gaplashadigan masofaga yaqinlashgach, yelkanni yig'ishtirib oldilar-da, qayiqni o'z holiga qo'ydilar. Yalini-yolvorishimga qaramay, beriroq kelishmadi. Eng dahshatli shundaki, uchinchi odam menga boshdan oyog' razm solib, sheriklariga bir nimalar dedi-yu, qornini changallab xaxolay boshladi. Keyin qayiq ustida qaddini g'oz tutib uzundan uzun nutq so'zladi: so'zlarni no'xatdek sochib tashladi, qo'lini arra-arra qildi. Unga, gellar tilini tushunmayman, dedim-u baloga qoldim: jahli chiqib ketdi. Chamamda, u inglizcha gapiryapman deb o'ylardi. So'zlariga diqqat bilan quloq soldim-u, bir necha marta «nana» deganini ilg'ab oldim. Hamma so'zlar gelcha edi: menga qolsa, bu til xitoychadan deyarli farq qilmasdi.

— Nima, — deb takrorladim, hech bo'lmasa bitta so'zni tushunganimni anglatish maqsadida.

— Ha-ha, — deb ilib ketdi u. — Ha-ha, — Sheriklariga gerdayib nazar tashladi, go'yo: «Ko'rdilaringmi, men inglizcha bilaman demaganimdim!» deb maqtanmoqchi bo'lardi. So'ngra gellar tilida yanada tumturoq ohangda bidiray boshladi.

Keyingi gal ham bitta so'zni ilg'ab qoldim: «qaytish». Shu tobda to'satdan miyamga bir fikr keldi. Uning nima uchun boyadan beri Ross tomonga imo-ishora qilayotganini endi tushunib yetgandim.

— Siz, to'liqin qechon qaytadi demogchimisiz? — dedim-u, yana nafasimni ichimga yutdim.

— Ha-ha, — dedi u. — To'liqinning qaytishi.

Uning gap-so'zlariga quloq solmay qo'ydim: maslahatga muhtoj zot piqir-piqir kula boshladi, so'ng xaxolab yubordi. Kamina esa toshdan toshga sakrab, boya kelgan yo'limdan izinga qaytdim: sohilga chiqib olganimdan so'ng orolni o'rtalab tiragaylab qochdim — umrimda bu qadar tez yugurmagan bo'lsam kerak. Taxminan yarim soatlardan so'ng qo'ltiqchaga yetib borib qarasam uning o'rnida kichkinagina ariqcha paydo bo'libdi. Men shiminni tizsangacha qaytarib narigi qirg'oqqa o'tib oldim va Ross oroli bo'ylab g'olibona yugurib keldim.

Sohilda yashaydigan bola Irreyd orolida bir kun ham qolmaydi, chunki u bor-yo'g'i «suvning pasayishi natijasida hosil bo'ladigan do'nglik» edi, bundan tashqari, har oyning juft kunlarining birlinchi choragida sayr etish uchun Ross orolidan quruqlik orqali yoki kechuvdan o'tish mumkin. Vassalom. Ko'rfazda o'tirib to'liqinning kelishini va qaytishini kuzatganimda, hatto to'liqinning qaytishini poylab yotgan chog'larim (chig'anoqlarni yig'ishtirib olish uchun qulay fursat kelishini kutardim-da), o'zim ham Irreyd oroli sirini bilib olardim va ozodlikka chiqardim. Afsuski, achchiq taqdirimdan noliib o'tiraveribman, kallarni ishlatish haqida o'ylab ko'rmanman. Shuning uchun baliqchilar daf'atan gap nimada ekanini tushu-

nishmadi. Yanada hayratlanarli joyi shundaki, ular oxir-oqibatda meni ahmoqqa o'xshab o'zinni-o'zim adashtirib o'tirganinni anglab yetishibdi va crinmasdan izlariga qaytib kelishibdi. Bu orolda deyarli yuz soat och-nahor yashadim, sovgoldim. Agar baliqchilar bo'lganda, suyaklarim o'sha yerda chirib ketishi mumkin edi va bunga faqat o'zinning kalabinligim sabab bo'lardi. Shundoq ham bema'nilik qilganim qimmatga tushdi: o'tgan kunlar mobaynida tortgan azoblarimni-ku qo'ya turaylik, hozirgi holatim ham ayancli edi: ust-boshlaringa qarab meni gadoy-padoy deb o'ylash mumkin edi, oyoqlarimni arang sudradim, tomog'im sirq-sirq og'iridi.

Dunyoda ablahlarni ham ko'rdim, ahmoqlarni ham uchradim: bu ikki toifaga mansub kimsalar bijib yotibdi. O'ylaymanki, qachon bo'lmasin har qaysi odam o'z qilmishiga yarasha jazosini tortadi: harholda, ahmoqlar sal ilgariroq o'z «alushlari»ni olsalar kerak.

O' n b e s h i n c h i b o b

«KUMUSH TUGMACHALI O'SMIR»

MALL OROLIDA

Ross orolida, boshqacha qilib aytganda, Mall orolining o'zim qadam qo'yg'an qismida ham narigi tomondagidek yo'lsizlikka duch keldim: chor atrof botqoqlik, butazoru xarsangtoshlardan iborat. Ehtimol, bu joylarni yaxshi biladigan odam o'ziga yo'l topar-u, lekin mening bilish qobiliyatimdan boshqa yo'l boshlovchim ham, Ben-Mor cho'qqilaridan boshqa ishorat qozig'im ham yo'q edi.

Orolida turgan chog'imda tez-tez orziqib termilib qo'yadigan tutun buruqsioyotgan tomon borishga harakat qildim va nechog'li horib-tolganimga, yo'lsizlik azoblari-ga qaramay, kechki soat oltirlarda jarlik tubidagi uyni topib bordim. Uy pasqamgina bo'lsa-da, ammo uzun edi: devor-

lari toshdan tiklangan tomlig'a chim bosilganmi! taabqurida, oftohshevoqda bitta mo'ysafid tamaki chekib o'tirardi.

U ingliz tilini buzib gapirardi: tushuntirishcha, ha-lokatga uchragan yo'ldoshlarim omon-omon sohilga chiqib olishibdi-da, mana shu boshpanada bir kun mehmon bo'lishibdi.

— Ular orasida barchang kiyingan bitta janob ham bor-midi? — deb so'radim.

Mo'ysafid, ularning hammasi dag'al plash kiygan edi, lekin birtinchi bo'lib kelgan kishi xiyala orasida ko'rinarli, maychashmon ahvoli bor edi, boshqalar esa dengizchilar lahonida edilar, deb javob berdi.

— Ha, ha, albatta, shlyapasiga put qadalgan bo'lsa kerak a? — dedim.

— Yo'g'e-e, — deb e'tiroz bildirdi mo'ysafid, — yo'lovchi xuddi sen kabi yalangbosh edi.

Da'latlab, Alan shlyapasini yo'qotib qo'ygannikan, deb o'yladim: keyin yog'ingarchilik esimga tushdi-yu, u qimmatli bosh kiyimini avaylab, qo'ltig'iga tiqib olgan bo'lishi ham mumkin degan qarorga keldim. Beixiyor kulgim qistadi: demak, do'stim sog'-salomat ekan, demak u hamon o'ziga bino qo'yishni kanda qilmabdi.

Shu payt subbatdoshim kutilmaganda peshonasiga shapirladi-da, e-e, jin ursin, sen anav!, haligi kumush tugmachi o'smir bo'lsang kerak-a, deb so'radi.

— Ha, nimaydi? — dedim pinak buzmay.

— Hech nima, — dedi mo'ysafid. — Unday bo'lsa, zudlik bilan Toros orqali do'stingga yetib olishing lozim.

U boshimga ne kunlar tushganini so'rab-surishtirdi, men esam ko'rgan-kechirganlarimni hikoya qilib berdim. Janubiy Shotlandiyada ro'y bergan bunday hodisa har qanday odamning kulgisini qistardi, albatta. Ammo keksa jentelmen (u bag'oyat odobi bo'lgani va ohori to'kilgan ust-bosh kiyib olgani uchun shunday deyapman) so'zlarimni oxirigacha qunt bilan eshitdi, goh-goh bosh chayqab, handardlik bildirib turdi. Gapimni tugatganimdan so'ng, qo'ltig'imdanda oldi-da, o'zining faqirona kul-

basiga (bu boshpanani «fiqirona kulba» deb atasam ham haqim ketmasdi) boshlab kirdi va meni xuddi gersog misoli ulug'lab kampiriga tanishtirdi — go'yo kampirsho qirolicha edilar.

Mehribon buvigimam oldimga zog'ora non bilan muzday kaklik go'shti qo'ydi-yu, yelkalarimni silab-siyalab, atrofimdagi parvona bo'la boshladi, ul zoti mukarrama ingiliz tilini mutlaqo bilmasdi: keksa jentelmen ham kam-piridan qolishmaslikka harakat qilardi, u mayga sharbat qo'shdi-da, shiringina ichimlik tayyorlab berdi. Men bo'lsam, ovqatimni pok-pokiza tushirayotib ham, uning orqasidan push ichayotib ham iqbolim bunchalar baland ekaniga aslo ishonmasdim: tezak tutunidan qorayib ketgan, panjaradek ilma-teshik bu vayrona ko'zinga qasrdak ko'rinar edi.

Punshni ichib olganimdan keyin a'zoyi badanimdan g'ar-g'ar ter chiqib ketdi va shirin-shirin esmay boshladim: diltash uy egalari meni o'ringa yotqizishdi-yu, so'ngira bezovta qilishmadi: ertasi kuni yo'lga otlamayotgan paytim choshgoh bo'lib qolgan edi, tomog'im sal-pal og'iridi, xolos. To'yib ovqatlanганиmdan, xushxabar eshitganimdan keyin g'am-g'ussalar ham vujudimni tark etgan, ko'nglim ravshan torgan edi. Xudoning zorini qilsam-da, keksa jentelmen pul olishni aslo istamadi, boz ustiga, boshimni issiq-sovuqdan asrashim uchun eski shapkasi qo'yimga solib qo'ydi: rostini aytсам, qo'nalg'adan xiyala uzochlashgan zahotim yo'l chetidagi buloqchada sovg'ani obdon yuvib oldim. Ichimda esa: «Agar tog'liklarning hammasi shunaga mehr-oqibati bo'lishsa, yurtdoshlarim ham o'zmoz yovvoyilashsalar ziyon qilmasdi», deb o'ylardim.

Alhol, kechikib yo'lga tushganim yetmagandek, adashib ham qoldim, yanglishmasam, vaqtimning teng yarmi zo'ye keredi. To'g'ri, ko'pgina odamlarni uchradim: ba'zilar o'zlarining bir tutangina, hatto jo'jalarini boqishga ham yetmaydigan laxtak yerida uymalanishardi: boshqalar esa pak-pakana, jaydari sigiru eshaklarini yaylov-larda o'tlatib yurishardi. Qo'zg'olon ko'tarilgan yildan

beri tog'liklarga chepon kiyib yurish qonun bo'yicha taqilqilgan edi: tubjoy aholisi yettiyot begona xalq kiyim-kechaklarini kiyib yurishga mahkum etilganmi? hozir ularning ola-quroc tashqi ko'rinishi kishida g'ulati tanasurot qoldirardi. Ba'zi birovlar yelkasi qash yoki ro'dapo chakmon tashlab olib, yalang'och yurardi, jahonlarni esa bo'yinturug' misoli yelkalarida ko'tarib yurishardi: boshqalar quroq molardan kampirlarning qurama to'shaklariga o'shash shohandeha ro'mol tikib olibganmi? hamuzgacha tog'liklarga xos yubaklarni yechmagan kishilar ham uch-rardi. Faqat yubakning o'rtasiga iki-uch joyidan burma solishgan va xuddi gollandlarning shalvoriga o'shash olibgan edi. Hunday hujla-nayranglar uchun tambech berilardi, jazolanardi: qon-qardoshlik, urug'chilik udumlarini barbad etish maqsadida qonun kuchaytirilgan bo'lsa-da, lekin ovloq orolda kishilarni jazolaydigan ishqivozlar kam topilardi, chaqimchi muttahamlar esa yagonda bir uch-rardi, xolos.

Ko'rganlarim bo'yicha xulosa chiqaradigan bo'lsam, bu joylarda odamlar dabshtatli darajada qashshoq tur-mush kechirishardi; qarog'chilarning xurujlariga baham berilmagan edi, yo'tbo'shechilar yashirib yurishardi: olis qashloqlardagi egri-bugri yo'l yo'qalarida tilanchilar g'ij-g'ij edi. Ayni chog'da bu joylar bilan bizning yurtimiz o'rtasida qiyoslab bo'lmaydigan tafvut bor ekan: bizda tilanchilar (hukumat tomonidan xat-hujjat berib qo'yilgan bo'lsa-da) nihoyatda xushmuomala, itoatgo'y: agar unga kumush tanga hadya etsang bormi, albatta, mis tanga qay-tim berardi. Tog'lik tilanchi bo'lsa, o'z g'ururini o'rtaga qo'yib tamagirlik qiladi; xayr-ehson so'raydi — tana-kingini bir hidlab ko'rayin, deydi-yu, ammo qaytarib ber-maydi.

Albatta, mayda-chuyda tafsilotlarga to'xtalib o'tirish kaminaning vazifasiga kirmaydi, lekin yo'lida shularga alahisib qoldim-da. Bu yerlarda kamdan kam kishilarga ingliz tilini tushunishlari meni hayron qoldirardi: biladigan kimsalar ham (tilanchi og'aynilarimiz bundan mustasno,

albatta) yordam berishni unchalik xushlamasdi. Manzilim Toros ekanini bilardim, qo'lim bilan ishora qilib: «U yoq-dami?» deb so'radim. Ular yo'l ko'rsatib qo'yish o'rni-ga, bir-birlari bilan gellar tilida ming'ir-ming'ir qilishardi-yu, nima balolarni uzoq muhokama etishardi, men esam qurloqlarimni ding qilib turarardim. Shuning uchun aslida to'g'ri yo'naltirish bo'yicha yurayotgan bo'lsam ham, lekin tez-tez adashib ketganim unchalik ajablanari emas.

Niloyat, kechki soat sakkizlarda (charchaganim-dan zo'rg'a oyoqda turardim) bitta yolg'iz uyga duch keldim: xonadon sohibidan boshpana so'radim, lekin rad javobi oldim. O'z vaqtida pulning qudrati (ayniq-sa, mana shunday qashshoq o'lkalarda) esimga tushib qoldi-yu, tilla tangalarimdan birini xonadon sohibiga ko'rsaidim. U shu paytgacha imo-ishoralar bilan meni ostonadan haydayotgan va o'zini ingliz tilini tushuma-yotgan qilib ko'rsatayotgan bo'lsa-da, birdan tili chi-qib qoldi: buzilgan talaffuzda, besh shilling evaziga bir kecha tunab qolishga va ertasi kuni Torosgacha kuzatib qo'yishga rozi ekanini bildirdi.

O'sha kechasi xavotirlanib uxladim, to'nab ketishla-ridan qo'rqardim, ammo bekorga tashvish chekkan ekan-man: uy egasi o'g'ri emasdi, faqat ibodatxonadagi sich-qonlar kabi och edi, xolos. Albatta, muttahamlikda shay-tonga ham saboq berardi. Bu yerda hamma qashshoq ha-yot kechirardi: ertalab biz tilla tangani maydalash uchun besh chaqirim joyga — mahalliy boyning uyiga (mez-bonning iborasi) yayov bordik. Ehtimol, Mallida bunday kishilarni «boy» deb atashar, lekin bizning janubda is-tihola qilishardi: chunki yigirmata kumush tanga berish uchun u bor bisotini, uyini ag'dar-to'ntar qilib tashladi: boz ustiga, qo'shnisidan tovon undirib oldi. Yigirma bi-rinchi shillingni boy o'ziga olib qoldi va bunchalik yi-rik «o'lik mol»ni — bitta tilla tangani asrab o'tirishga qurbim yetmaydi, dedi. Ayni zamonda u bag'oyat xush-chaqchag, nazokatli edi: bizni oila a'zolari qatorida tush-lik qilishga taklif etdi va ajoyib chinni kosada punsh tay-

yorladi: muttaham yo'lboshlovchining og'zi ichkilikka tekshach, ochilib ketdi-yu, o'rman turishni esidan ham chiqarib yubordi. Tobora fig'onim falakka chiqardi: ma-dad so'rab boyvachchaga iltijo qildim (uning ismi-sharifi Gekkor Maklin edi) — u bizning oldi-berdinlarga guvoh bo'lgan — besh shilling berayotganini ko'rgandi. Biroq Maklin ham allaqachon tomog'ini bo'lab olgan bo'lib, o'zini hurmat qiladigan jentlemen dasturxoniga bir kosa punsh qo'yilganidan keyin o'rman turib ketar, uyat bo'lad, deb sudaning zo'ri qila boshladi: shunday qilib, yakobineblarning qalab so'zlarini, g'elchua qo'shiqlarni tinglashga majbur bo'ldim. Niloyat, ulfatchilik poyoniga yetgach, biron karavotga, boshqasi esa pichan g'aramiga o'zini tappa-tappa oldi-yu, uyquga ketdi.

Mall oroli bo'ylab daydib yurganimning to'rtinchi kuni ertalab hali soat besh bo'lmisadan o'rminizdan tur-dik, ammo kazzob yo'lboshlovchi ko'zini ochar-ochmas darhol shishaga yopishdi: bir evini qilib, uni uydan sudrab chiqqumicha uch soat vaqtim ketdi: bundan topgan foy-dam shu bo'ldiki, u yangi ishkallikni boshladi.

Biz Mayklinning uyi ro'parasidagi archagullar o'sib yotgan ko'kalamzorga tushgunimizcha hamma ish ko'ngildagidek edi: faqat yo'lboshlovchi tez-tez olazarak bo'lib orqasiga qurab qo'yardi, undan buning sababini so'rasam, tishlarining oqini ko'rsatib, tirjayib qo'ydi. Bi-roq uyning derazalari ko'rinnay ketib tepalikdan oshib o'tayotganimizda u Torosga borish uchun to'g'riga yurish lozimligini, yo'ldan adashmaslikning eng yaxshi kafolati — huv anavi cho'qqini (qaysi cho'qqi ekanini ko'rsatdi) ko'zdan qochirmaslik ekanini obdon tushuntira boshladi.

— E-e, yonimda siz borsiz-ku, menga nima g'am? — dedim.

Pixini yorgan firibgar gellar tilida zudlik bilan, ing-lizcha tushunmayman, dedi pinagini buzmay.

— Shunaqani hali, yaxshi yigiti! — dedim. — Siz ingliz tilini qay darajada tushunishingizni bilaman: goh

tilingiz chiqib qoladi, goh sog'ov bo'lib qolasiz. Nima qilasiz sizga zabon biar ekan-u? Aytmaysizmi? Balki, yana pul kerakdir?

— Yana besh shilling bersang, shaxsan o'zim manzilingga elib qo'yaman, — deb javob berdi u.

Biroz o'ylab turdim-da, ikki shilling taklif edim, u harislik bilan darrov rozi bo'ldi va o'zining iborasiga ko'ra, «baxt uchun» pulni qo'lga berishini talab qildi. Biltardimki, unga nimaiki baxt keltirsa, mening peshonamga sho'rva bo'lib to'kilardi.

Ikki shilling unga ikki chaqirim yo'l bosishi uchun ham yetmadi: so'qmoq cheuga chiqdi-da, oyoqlaridan qo'pol boshmoqlarini yechdi — go'yo bamaylixotir dam olishga hozirlanardi.

Fig'onimdan dud chiqib ketdi.

— Ha, yaramas! — dedim. — Yana ingliz tilini unutib qo'ydingmi?

— Xuddi shunday, — dedi pinak buzmay.

Shundan keyin toqatim toq bo'lib surbetning quloqchakkasiga tarsaki tortib yubormoqchi bo'ldim, u esa juldurvoq choponining ichki cho'ntagidan pichog'ini sug'urtib oldi-da, o'zini orqaga tashlab, xuddi yovvoyi mushukday engashgancha menga ko'zlarini olaytirib tikilib qoldi. G'azabim jo'shib ketganidan o'zinni tutolmay unga tashlandim: pichog' ushlagan qo'lini urib yuborib, o'ng qo'lim bilan tumshug'iga tushirdim. Men yosh bo'lishimga qaramay, xiyala kuchli edim, ustiga ushlab, g'azabimni jilovlay olmasdim: u bo'lsa nimjonga edi — bir zarbadan keyin to'ntarilib tushdi. Baxtinga, yiqilayotgan chog'da pichog'i uchib ketdi. Pichog'ni va boshmog'ini oldim-u, unga ta'zim bajo keltirdim. So'ngra yalangoyoq, qurolsiz yo'l boshlovchimini qoldirib to'g'riga ketaverdim. Miyig'imda kuilib borardim, chunki uchiga chiqqan muttahandan qutulganimga ishonchim komil edi va bunga yetarli asoslarim ham yo'q emasdi. Birinchidan, u endi sarig' chaga ham undirib o'lmasiligini yaxshi bilardi: ikkinchidan, o'lkada bunday boshmog'ni bir necha

tiyilga sotish mumkin edi. Qolaversa, qonun bo'yicha u yonida pichog' (aslini olganda, bu xanjar edi) olib yurishga haqsiz edi.

Taxminan yarim soatlardan so'ng yirtiq yannog' kiyimni bir kishiga yetib oldim: u ildam odimlardi-yu, lekin yo'lini hassasi bilan paypaslab borardi. Uning ikki ko'zi ham ojiz edi, qonunshunoslikdan sabog' berar ekan. Bir qarashda undan gunonshirashga hech qanday asos yo'q edi. Biroq qiyofasi menga shubhali tuyulardi: tashqi ko'rinishi yaxshilikdan darak bermas, o'takelgan biyakor, himachiga o'xshardi. Biz yonma-yon keta boshladik va men tez orada cho'ntagidan to'punchaning po'lat dastasini ko'rib turganini payqab qoldim. Bunday matohni ko'tarib yurgan kishi dastlab ellik funt sterling jarima to'lashga hukm etilardi, so'ngra esa mustamlaka o'lkalarga surgan qilinardi. Umuman, qonun-qoidalaridan va'zxonlik qiladigan domlarning qurullangan holda yurishi kishini ajablantirardi.

Boshimga bitgan kulfat — yo'l boshlovchim haqida gapirib berdim: men xiyala mag'rur edim, shuning uchun g'ururim aql-idrokimdan ustunlik qildi. «Besh shilling» deylashim bilanog' hamrohim tovushining boricha «oh!» urib yubordi-yu, keyingi ikki shilling borasida indamay qo'ya qolishni maqsadga muvofiq deb topdim va yo'l boshlovchim mening yuzlarim lavlagiday qizarib ketganini ko'rmayotganidan ich-ichimdan quvondim.

— Nima, ortiqcha haq to'lab yuboribmami? — deb so'radim tutilib.

— Bo'lmasan-chi! — dedi u vahima aralash. — Azizim, bir qulturn araq quyib bersang, o'zimoq seni Torosga kuzatib qo'yaman. Boz ustiga, kamnadek bilimdon insonning suhbatidan bahra olasan.

Ko'r qanday qilib yo'l boshlovchi bo'lishi mumkin, deb e'tiroz bildirdim: bunga javoban u xaxolab yubordi va toki qo'limda hassam bor ekan, ko'zlarim lochinnikidan ham o'tkirdi, dedi.

— Hartugul, Mall orolda men bilmaydigan joy yo'q, — deb qo'shib qo'ydi u. — Bu yerdagi har bir tosh,

har tup archagul bolaligidan buyon yod bo'lib ketgan. Mana, o'zing gara-chi! — dedi ishonch bilan chap va o'ng tomondagi yerni taqillatlar ekan. — Huv anavi pastlikda irmoq sharqirab oqyapti: irmoq tepalikdan boshlanadi, tepalikning eng ustida bita xarsangtosh osilib turibdi: tepalikning poyidan Torosga eladigan yo'l o'tadi, shu yo'l bo'ylab ko'pincha poda haydaladi: yo'l obdon shibbalangan supurgigullar o'rtasidagi ulvatni ko'm-ko'm mayasa qoplagan.

U zig'irdek ham xatoga yo'l qo'ymaganini tan olishga majbur bo'ldim: taajjurlanganimni yashirolmadim.

— Ha-a, bu nima? — dedi. — Qaror e'lon qilindandan keyin o'lkada qurol-yarog' ko'rinnay qoldi desam, ishonmayсан. Men esam, zo'r mergan edim! Shunagayam zo'r edimki! — deb qichqirdi-da, miyig'ida kulganicha qo'shimcha qildi: — Aytaylik, mabodo senda to'puncha topilsa hoziroq qanaga o'tishimni ko'rsatib qo'yardim.

To'pponcham yo'q, dedim va undan uzog'roq yura boshladim. Eh, agar u cho'ntagida to'pponchasi borligi yaqol sezilib turganini, to'pponchasining dastasi quyoshda yaltirayotganini bilganda edi! Baxtinga hech narsani bilmas, o'zimcha hammasi maxfiy, yashirin deb o'ylardi. Xullas, g'ofl banda yolg'on gapirishda davom etardi.

So'ngra hiylakorlik bilan meni qayerda tug'ilgansan, boy-badavlatnisan, besh shillinglik tangamni maydalab bermaysammi deb avray boshladi. Uning ayitishicha, shotlandcha charrn hamyonida puli bor emish. O'zi esa tobora menga yaqinlashishga intilar, men bo'lsam, undan uzog'lashardim. Bu paytda biz poda haydaladigan yo'lga chiqib olgan edik: tepalikdan oshib o'tilsa, Torosga borilardi. Qizig'i shundaki, yo'lga ketayotib xudai shotlandcha raqs tushgandek tez-tez o'rminizni almash-tiraverdik. Ustunlik men tomonda edi, ko'zboyloqchilik o'yini yoqib qoldi, kayfm chog' bo'ldi; biroq qonun-shunosning xunobi oshib ketdi, oxiri gel tilida bo'ralib

so'kinn boshladi, hatto hassasi bilan oyog'imga sol-moqchi ham bo'ldi.

Shundan so'ng unga, haqiqatan ham, cho'ntagimda to'pponcham bor; sizda ham qurol bor, albatta. Agar hoziroq orqungizga qaytmasangiz, o'ylab o'tirmasdan peshonangizdan o'tib tashlayman, dedim.

U darhol muloyim tortib qoldi, ko'nglimni ovlashga kirishdi, lekin bekorga ovora bo'layotganini sezdi-yu, yana bir marta gel tilida bo'ralab so'kinni-da, jufakni rostladi. Uning orqasidan qarab turdim: katta-katta qadam tashlaganicha botqoqzoru archagullar oralay, haasasi-mi to'qillatib keib borardi: nihoyat, tepalikdan burildi-yu, jartikka tushib, ko'zdan g'oyib bo'ldi. Shundan keyingina yo'lhimda davom etdim: yovuz niyatli yo'ldoshimdan — olimvachadan qutulganimga xursand edim. Umuman olganda, bu kun omadsiz bo'ldi, ammo anavilarga o'xshash firibgarlar boshqa duch kelishmadi.

Torosda, Saund-of-Mal ko'rfazida derazalari Marveng qurgan mehmonxona bor bo'lib, uning xo'jayini ham Maklinlar urug'idan ekan. Aftidan, mo'tabar zotlardan shekilli. Biz tomonlarda ham mehmonxona egasi hurmati kishi hisoblanardi, lekin tog'li Shotlandiyada bunday kishiga havas bilan qarasharkan. Chunki mehmondo'slikni joyiga qo'yarkan. Qolaversa, bu mashg'ulotning o'ziga yurasha gashli borgan o'xshaydi. Qahvaxona egasi ingliz tilida bemalol gapirar ekan: mening savodim yomon emasligini bilgach, dastlab fransuz tilidan bilimim qanaga ekanini sinab ko'rdi va osongina kaminani o'sal qildi: keyin lotinchaga o'tdi, bu sohada kim kimni dog'da goldirganini ayolmayman. Harholda, ajoyib musohaba bizni darhol do'stlashtirib qo'ydi: keyin uning yonida punsh ichib o'tirdim: anigrog'i, u punsh ichib o'tirdi, men tomosha qildim va oxiri kayf aralash yelkanga boshini qo'ydi-da, ko'zyoshini to'ka boshladi.

Kezi kelganda, Alanning tugmachasini ko'rsatdim-u, jo'rtaga sinab ko'rdim: ma'lum bo'ldiki, u bunaga narsani umuman bilmas ekan. Boz ustiga, Ardshtning qarindosh-

"KUMUSH TUGMACHALI O'SMIR"

MARVEN OROJIDA

urug'lariniyu do'st-yorlarini jimidan ham battar yomon ko'rtarkan: ichkilikdan es-hushini yo'qotmasdan avval u menga qablaning bitta vakiliga bag'ishlab o'zi yozgan haqoratnomasini o'qib berdi: mazmuni nihoyatda zaharli bo'lsa-da, ammo lotincha sayqal berilgan, mungli rubobiy she'r edi.

Keyin yo'lda uchratganim qonunshunos haqida gapirib berdim. U bosh chayqagancha, baxting bor ekan, oson qutulibsan, dedi.

— O'sha odam nihoyatda xavfli, — deb izoh berdi. — Uning nomi Duncan Makkey: tovush chiqqan joyini uzoq masofada turib aniq nishonga oladi: bir necha marta qarog'chilikda ayblangan, bir paytlar qotilikka ham qo'l urgan.

— Yana-tag'in uyalmay-nemay «qonunshunosman» deydi-yal — dedim.

— Nega uyalsin, axir, rostdan ham qonunshunoskul! — deb e'tiroz bildirdi Maklin. — Dyuartlik Maklin ko'rga rahmi kelganidan shunaga unvon hadya etgan. Afsuski, bu narsa ham bechoraga naf keltirmadi, — deb qo'shimcha qildi qahvaxona sohibi. — Sira tinbitinchimaydi, doimo daytib yuradi: yoshlar toat-ibodani risoladagidek ijro etyaptilarmi-yo'qmi, tekshirib turish lozim, deb yuradi. Shu narsa bu miskin kimsaga taskin beradi...

Nihoyat, qahvaxona egasi ichkilikka to'yib olgach, meni karavot tepasiga boshlab bordi va bamayilxoit uxlagani yoldim. To'rt kun mobaynida Irreyddan Torogacha bo'lgan yo'lni unchalik qiyalmasdan bosib o'ldim: agar to'g'ri yo'ldan yurilsa, ellik mil: bekorga sarson-sargardon bo'lganini ham hisobga olsak, yuz mil atrofida masofani bosib o'ldim — bepayon, mashaqqatlar to'la Mall orolining o'tasidan kesib chiqdim. Bunday uzoq safardan so'ng o'zimni ilgariyiga nisbatan xiyla tetik his etardim.

Torosdan Kinloxalinga — quruqlikka dolmo parom qatnab turadi. Saundning har ikki sohilidagi yerlar Maklinlarning qudratli qabilasi tasarrufida bo'lib, men bilan birga paromga chiqqan odamlarning deyul! hammasi o'sha qabila a'zolari edi. Biroq paromekning ismi-sharhi Niyi Roy Makrob edi: Makroblar esa Alan Brek mansub qabila tarkibiga kirishardi. Darhaqiqat, kechuvga ham kammani shaxsan uning o'zi kuzatib qo'ydi: endi Niyi Roy bilan yuzma-yuz o'tirib gaplashishga intiq edim. Parom yo'lovchilarga liq to'la edi, juda sekinlik bilan olg'a siljidik. Ravshanki, gavjum joyda xoli qolishning sirayam iloji yo'q edi. Qilt etgan shabada yo'q, sho'rtlik kemaning jilhozlari nihoyatda nochor: chap tomondagi borda faqat bittagina eshak mayjud edi, xolos. Lekin eshakchilar chin dildan harakat qilishardi: boz ustiga, yo'lovchilar navbati bilan ularning o'rniga o'tirishardi, boshqalar jo'rovoy bo'lishib gel tilida qo'shiq xirgoyi qilishardi. Kechuvning o'ziga xos gashli bor edi: dengizchilarning qo'shiqlari yangrar, dengizning sho'rtak ta'mi dimoqqa urilar, tetiklik va birodarlik kayfiyati hukm surardi, havo musaffo, kishi ajib manzaraga qarab to'ymasdi!

Shunga qaramay, bir hodisa dilimizni xufton qildi. Loxalinning quyilish joyida ulkan kemaga duch keldik: u lungar tashlab turardi: dastlab, qirolikning soqchi kemalaridan bo'lsa kerak deb o'yladim — yakobinchilar farangilar bilan aloqa qilmasligi uchun, yaqinlashganimizdan so'ng u savdogarlarning kemasi ekanligi ma'lum bo'ldi, taajjublanarli joyi shunda ediki, nafaqat palubada, hatto sohilda ham olomon gavjum edi va sohil bilan kema o'tasida eshakli qayiqlar tinimsiz gatarardi. Yana biroz oldinga borganimizdan keyin notam kuyi gulog'imizga

chalindi: palubadagi, qirg'oqdagi odamlar bir-birlarining yelkalariga boshlarini qo'yishgancha o'z dardlarini aytib aytib yig'lashardi. Beixiyor bizning ko'zlarimizda ham yosh mitilladi. Shundaygina bu Amerikadagi mustamlaka o'lkalarga surgun qilinayotgan mahbuslar solingan kema ekanini anglab yetdim.

Kemaga yondashgan paytimiz quvg'inga uchragan kimsalar kemaning bort to'sig'idan engashib, bo'ng-ho'ng yig'lashgancha paromdagi hamrohlarimga qo'llarini uzatishdi: yoru do'stlar bir-birlarining diydoriga to'ymasdilar. Bu hol yana qancha davom etishi mumkinligini bilmayman: nazrimda, vaqt o'tayotgani hech kimning esiga kelmasdi: oxiri darg'a bort to'sig'i oldiga o'ti-da, oh-vohlardan, to's-to'polondan es-hushini yo'qotar holatga yetganiga qaramasdan (bu tabiiydir!), bizdan yo'limizda davom etishimizni o'tinib so'radi.

Niyl darhol kemadan nari ketdi-yu, xirgoyichlarimiz g'amgin qo'shiq boshlab yuborishdi, uni quvg'inga uchragan kishilar iltib olishdi, so'ngra sohilda turgan kuzatuvchilar ham jo'rovoz bo'lishib qo'shiq ayta boshladilar — go'yo marhumni so'ngi manzilga kuzatish marosimi ayida edi. Paromdagi erkaklaru ayollar, engashgancha chovxoda eshayotgan eshakchilarning yuzlaridan shashqator yoshlar oqardi. Beixiyor o'pkam to'ldi. Ayniqsa, qo'shiq ohangi qattiq ta'sir etdi (uning nomi «Abadulabad kechirgil, Loxaber» edi).

Kinloxalin sohilda Niyl Royni bir chetga tortdim-da, siz Epinda tug'ilgan bo'lsangiz kerak-a, deb so'radim.

— Xo'sh, nima bo'пти? — dedi u.

— Men bitta odamni qidirib yuribman. Nazarimda, siz o'sha odam to'g'risidagi ba'zi ma'lumotlardan xabarador bo'lsangiz kerak, — dedim. — Uning ismi-sharifi Alan Brek Styuart. — Negadir darg'aga tugmachi ko'rsatish o'miga cho'ntagiga shilling solib qo'ymoqchi bo'ldim.

U ortiga chekindi.

— Bu haqorat, — dedi u. — Yigit kishiga bunaga muomala qilmaslik kerak. Siz nomini tilga olgan inson

farangistonda yuribdi. Agar u shu yerda bo'lgan taqdirda ham hamyon-hamyon pulni uning harom toklagayam al-mashitmagam bo'lardim.

Qo'pol xatolik o'tganini payqab qoldim-u, furasini boy bermasdan, darhol tabarruk tugmachi ko'rsadim.

— Ha-a, ana, — dedi u. — Gapni shundan boshlash kerak edi-da! Xo'sh, haqiqatan ham kumush tugmachali o'smir bo'lsang, xotirjam bo'l — seni kerakli manzilga omon-eson iltib qo'yish chorasini ko'rman. Xafa bo'lmagin-u, senga ochiq-oydin aytib qo'yishim kerak, bundan buyon o'sha Alan Brekning nomini sira tilga ol-maysan — keyin haliyi bema'nlikni qayta takrorlamagin, ya'ni tog'lik jentelmen cho'ntagiga palid pulingni tiqishtirishga urinma.

Mushkul ahvolda qoldim: axir o'zimi asl yigitman deb yurgan (aynan shunday edi) kishini atfidan bilib bo'lmaydi-kul! Ayni paytda Niyl pachaklashib o'tirishni unchalik xushlamasdi — zimmasiga yuklatilgan vazifani tezroq ado etsa-yu, bir tashvishdan qutulsa: u zudlik bilan yo'l-yo'riq ko'rsata boshladi. Men shu yerdagi, Kinloxalidagi qo'naroyda tunab qolishim lozim edi: ertasi kuni esa Marvandan Ardgurgacha bo'lgan masofani bosit o'tishim va Kleymorda Jon ismli kimsadan bir kecha tunash uchun joy topib berishni iltimos qilishim kerak (albatta, uni ogohlantirib qo'yishgan ekan): uchinchi kuni Korran va Ballaxulish ko'rfazlaridan o'tganimdan so'ng, Epinning Dyuroro muzofotidagi Jeyms Glenning yer-mulkiga qanday borish mumkinligini so'rab-surishtirmog'im zarur edi. Ko'rinish turibdiki, yana ikkita ko'rfazni kechib o'tishim kerak: quruqlik atrofini dengiz qurshab olgan bo'lib, torgina qo'ltiqchalar tog'larning poyiga borib tagalardi. Bunday o'lkalarni mudofaa qilish oson-u, lekin yayov kezib chiqish mushkul, tabiati shafqatsiz, jilov nimaligini bilmaydi: fojeiy holatlarga har qadamda duch kelish mumkin.

Niyidan zarur maslahatlarni ham eshidim: yo'l-po'lda begona odamlar bilan gaplashmaganim, viglaru,

kempbellar-u qizil mundirtilardan uzogroq yurmog'im, agar askarlarni ko'rib qolsam, darhol yo'l chetiga chiqib, butazor orasida yashirib o'tirishim kerak ekan, «aks holda, bu xalqdan yaxshilik kutib bo'lmaydi», dedi. Bir so'z bilan aytganda, o'zinni xuddi qarog'chi yoki yakobinchilarning ayyog'ochisi kabi (afidan, Niyl meni josus deb bilardi) tutishim lozim edi.

Kinloxalidagi musofirxona dunyodagi eng rasvo tashlandiq joy ekan: bunday joyda faqat cho'chqa boqish mumkin edi: tutun buragsib yotar, burganing hisobi yo'q edi. Yotoqda kangap tog'liklar ham uchardi, albatta. Bunday joyda tunash menga alam qildi va Niylga dag'al muomala qilganim uchun o'zimdanda o'pkalay boshladim. Nazarimda, bundan battar bo'lishi mumkin emasdi. Lekin tez orada bundan-da battar ahvol bo'lishi mumkin ekaniga amin bo'ldim: kelganimga yarim soat bo'lar-bo'lmas (bu vaqt ichida eshik kesakisiga suyanib turdim, ko'zlarim sira ham tezak tutuniga ko'nikolmasdi), momaqaldiraq guldirdi-yu, birdan sel bosib keldi, musofirxona hovlisida ko'lmak paydo bo'ldi va biz turgan uyni bir qismi-dan sharqirab «anhor» oqib o'ta boshladi. U zamonlarda butun Shotlandiyada ko'ngildagidek mehmonxonani uchratib bo'lmadi, ammo ostonadan o'ringacha to'piqdan suv kechib borish — men uchun yovvoyilik alomatidan boshqa narsa emasdi.

Ertasi kuni yo'lga chiqqanimdan so'ng ko'p o'tmasdan girdig'um, miqtigina yoshi ulug' kishiga yetib oldim: u maymoqlanib asta ketib borardi: qandaydir kitobchadan ko'z uzmas, ba'zi joylarini tirnog'i bilan chizib ham qo'yardi: o'zi ruhoniylarga o'xshab odimgina kiyingan, ust-boshi yarashib turardi. Ma'lum bo'lishicha, bu kishi din peshvolaridan ekan, lekin Mall yo'lida uchragan ko'r qoridan mutlaqo farq qilarkan: yo'lovchi chakana odam emasdi: Edinburgdagi «Xristianlik ta'limotini tarqatuvchilar» jamiyatining ishonchli vakillaridan biri edi: uning zimmasiga olis Shimoliy Shotlandiyada Injil g'oyalari to'g'risida va o'qish vazifasi yuklatilgandi. Ismi Xender-

lend bo'lib, men sog'ingan janubliklar shevasida so'zlardi. Bundan tashqari, bizni faqat yurtdoslik tuyg'usi bog'lab turmagan ekan, shaxsiy manfaatlarimiz ham tutashadi. Gap shundaki, mehribon ustozim — essendalik ruhoni bo'sh paytlarida ba'zi bir diniy qo'shiqlarni, ilohiyotga oid risolalarni gellar tiliga tarjima qilardi; Xenderlend esa ulardan foydalanar, buni yuksak qadrlardi. Yo'lida uni aynan o'sha risolalardan birini mulohaa qilib ketayotgan paytda uchragan edim.

Biz darhol hamroh bo'lishga qaror qildik: boz ustiga, ikkalamiz ham Kingertoxgacha borishimiz lozim edi. U har bir darvish bilan ham, ishchi-xizmatchi bilan ham erinmasdan suhbatlashardi: ular nimalar xususida so'zlashayotganini tushunmasdim, albatta, lekin bu o'lkada mister Xenderlendning izzat-hurmatga sazovor ekani ko'rinib turardi. Harholda, ko'pchilik cho'ntagidan suyak tamakidonini chiqardi-da, uni bir chindim tamaki bilan siylardi.

O'z ishlarning ba'zi bir qirralari to'g'risida gapirib berdim. Aniqrog'i, Alanga alogador jihatlar borasida lom-mim demadim: oxirgi manzili — Ballaxulish, o'sha yerda do'stimni uchratishim lozim, dedim, Oxan yoki Dyuroming nomlari quloqqa jarangdor eshitiladi: Alanning iziga tushishlari mumkin, deb o'yladim. Kezi kelganda, Xenderlend o'z ishlariyu tanish-bilish odamlar, shergar majusiyaru gochoq yakobinchilar, qurolsizlantirish va kiyim-kechakni o'zgartirish haqidagi qarorlar, bir qancha g'aroyib rasm-rusmlar haqida to'lib-boshib hikoya qilib berdi. Afidan, mo'tadil tabiatli kishiga o'xshardi: parlamentni tez-tez so'kar, ayniqsa, beliga qurol osib yuradigan kishilardan ko'ra, tog'liklar kiyimidagi odamlarni qattiqroq jazolash haqida qaror chiqargani uchun hukumat a'zolarini sira kechirolmadi.

Teran fikr-mulohazalarini eshitganimdan keyin undan Malla Tulki va epinlik ijaradorlar haqida so'rab surishtirdim: o'zimcha, bir musofir bunday masalalarga qiziqsa, g'alati tuyulmas, deb o'yladim.

Bu juda ham achinarli voqea, dedi.

— Umuman, hayratomuz hodisa, — deb qo'shib qo'ydi u. — Ijaradorlarning o'zlari yarim yalang'och yashaydilar-u, ortiqcha pulni qayoqdan topishadi ekan-a? Aytmoqchi, mister Belfur, o'zingina tamaki topilmaydimi?.. Eh, shunaqam! Mayli, bir ilojini qilaman, kamroq cheksam — o'zingga foyda-ku. Darvoqe, ijaradorlar xususida: albatta, ma'lum ma'noda ularni zo'rlashyapti. Dyutorik Jeyms Styuart (uning Jeyms Glen degan nomi ham bor) qabila yo'lboshchisi Ardashining tug'ishgan ukasi bo'ladi: bu yerda eng ulug' zot o'sha: hech kimni o'z holiga qo'ymaydi. Yana bitasi bor. Alan Brek degan kimsa...

— Ha, ha! — deb yubordim beixtiyor. — U haqda nima deysiz?

— Xohlagan tomoniga qarab esadigan shamol to'g'risida nima deyish mumkin? — dedi Xenderlend. — Xuddi shuning o'zi bugun bir joyda bo'lsa, ertaga boshqa joyda, yo uchib yuradi yoki dom-daraksiz bo'lib ketadi: haqiqiy sayoq. Agar shu tobda huv anavi dukkakli o'simliklar ostida bizni kuzatib o'tirgan bo'lsa ham ajablanmayman. Bo'lishi mumkin-da!.. Mabodo yoningizda tamakingiz yo'qmi?

Men, yo'q, deb javob berdim va ilgari ham bir necha marta so'radingiz-ku, dedim.

— Ha-ya, esin qursin, — dedi uf tortib. — Ajab, tamaki olib yursangiz biror joyingiz kamayib qolarmidi-a?.. Men sizga aytсам, Alan Brek degan gushcha — avbosh, taptortmas, boz ustiga, hamma biladiki, Jeyms Glenning o'ng qo'li hisoblanadi. U allaqachon o'linga hukm etilgan: endi yo'qotadigan hech narsasi qolmagan, agar birorta faqir izmiga yurmasa bormi, xanjar bilan shartta gormini yorit tashlashdan ham toymaydi.

— Gaplaringizga qaraganda, mister Xenderlend, haqiqatan ham ish pachavaga o'xshaydi, — dedim. — Hamma tomonni vahima bosib ketibdi: qulog'imni berkitib olgim kelyapti.

— E-e, yo'q! — dedi mister Xenderlend. — Bun-

dan tashqari, muhabbatu tarki dunyoehilik ham borki, shu jihatdan siz bilan men unga havas qilishak arzilydi. Ehtimol, bu hol xristianlik nuqtayi nazarida gunoh sanalar, lekin insoniy nuqtayi nazardan qaralsa, bug'oyat savobdir. Bilishimcha, shuning uchun azamat Alan Brekni hamma joyda hurmat qilishadi. Aytaylik, mister Belfur, vatanimizda munofiq va sulohlar yo'qmi? Bijib yotishbdi! Ammo ular ibodatxonalarda oldingi qatoridagi o'rindiqda o'tirishadi, odamlar orasida ham izzat-ikromga sazovor: o'zlari esa, aslida, adashgan banda bo'lmish kallakesar, qonxo'r Alanning harom tukliga ham arzimaydilar. Yo'q, yo'q, biz tog'liklardan ko'p narsalarni o'rgansak zarur ko'rmasdik... Nima uchun men tog'u toshlarda uzoq vaqtdan beri mehmon bo'lib yurganimga hayron bo'lyapsiz, to'g'rimi? — dedi u kulimsirab.

— Yo'g'-e, unchalik emas, — deb e'tiroz bildirdim: — Qolaversa, o'zim ham tog'liklarga maftun bo'lib qolganman: agar gap tog'liklar xususida bo'lsa, mister Kempbell ham tog'li yurtda tug'ilganini unutmasilik lozim.

— To'g'ri aydingiz, — deb javob berdim. — U aslzodalar avlodidan.

— Darvoqe, u yoqlarda qirohning ishboshisi nima bahlolarni boshlab yuritibdi? — deb so'radim.

— O'sha Kolin Kempbellni aytapsizmi? — dedi Xenderlend. — E-e, arining imiga cho'p tiqyapti!

— Eshitishimga qaraganda, u zo'ravonlik qilib ijadorlarni haydamogchi bo'lgan emish-a?

— Shunday, — deb tasdiqladi Xenderlend. — Xalq iborasi bilan aytganda, paytdan foydalanib har kim o'z ulushini yulib olmoqchi bo'layotgani chatiq, xolos. Jeyms Glen Edinburgga borib Styuartlar qavmidan bo'lgan bitta amaldorni yollab keldi-da, ko'chirishni to'xtatib qo'ydi. O'z-o'zidan ravshanlik, ular ko'rshapalakka o'xshab doimo g'uj bo'lib yurishadi. Keyin Kolin Kempbell ham tinch yotmadi: moliya muassasi sudida jarayonni o'z foydasiga hal etdi. Aytilisharicha, ertaga ilg'or ijaradorlar ko'ch-ko'ronlarini ko'tarishlari lozim ekan. Jeymsning

tumshug'i tagida istiqomat qiladigan Dyurordan boshlash-mogchi shekili, fikri o'jizimcha, bu unchalik oqilona tadbir emas.

— Qarshilik ko'rsatishadi deb o'ylaysizmi? — deb so'radim.

— Bilasizmi, ular qurolsizlantirilgan, — dedi Xenderlend. — Harholda, hozircha shunday deb hisoblashyapti... Aslida esa, xilvat joylarga ko'plab qurol-yaroqlar yashirib qo'yilgan. Ustiga-ustak, Kolin Kempbell askarlardan yordam so'ragan. Agar hozirgi holatda uning rafqasi o'rinda bo'lganida uyga qaytib kelmaguncha yuragimni hovuchlab o'tirardim. Epinik Styuartlar nihoyatda dovyurak xalq.

— Hamma gap shundaki, ular ham chakana emas, — dedi Xenderlend. — Aslida, kalavaning uchi mana shu joyda. Negaki, mabodo Kolin Kempbell Epindagi ishlarni tartibga solib qo'ysa-da, yaqin atrofdagi o'lkada — Kamertonlar yer-mulki hisoblangan Mamorda yana hammasini boshidan boshlashga majbur bo'ladi. Chunki u har ikkala o'lkada qirol tayinlagan ishboshi hisoblanadi, demak, ikki tomondan ham ijardorlarni siqib chiqarmog'i darkor. Bilasizmi, mister Belfur, qo'llarini ko'ksiga qo'yib aytamanki, agar u biridan qutulgan taqdirda ham, ikkinchisiga borib tutiladi. Bunga imonim komil.

Biz yo'l bo'y qizg'in subbatlashib bordik, shu zayl kunning qanday o'tganini ham sezmay qoldik: oxiri mister Xenderlend, menday hamrohga duch kelganidan mamnun ekanini izhor etdi va, ayniqsa, mister Kempbellning do'sti bilan tanishganidan bag'oyat xursandman, dedi. («Men hech ikkilanmay sizni mo'l-ko'l jun yetishtiradigan Sion o'lkamizning yangroq tovushli kuchisi deb atagan bo'lardim», dedi). Birpas nafasimni rostdab olishimni, lozim topsam uning uyida bir kecha tunab ketishimni iltimos qildi. U shu yaqin atrofdan — Kingerlox-dan sal narida yashar ekan. Rostini aytсам, ich-ichimdan quvonib ketdim: kleymorlik Jonga yalinisni unchalik xushlamasdim. Ustiga-ustak, ikki marta omadim chopma-

gandan keyin (dastlab, yo'lboshlovchi chuv tushirib ketdi, so'ngra jentelmen-paromchidan ham yorug'lik chiqmadi) ko'nglimda har qanday tog'likka nisbatan shubha paydo bo'lgan edi. Biz mister Xenderlend bilan gapni bir joyga qo'ydik-da, kechga tomon Lox-Linn sohilida qoqqayib turgan bir kuba yoniga bordik. Ardgur tog'larning be-rigi qano'tida oqshom cho'kkan, lekin chap qano'tiga — Epin tomoniga hamon quyosh nur sochib turardi. Ko'rfaz sokin, xuddi ko'lga o'xshardi: suv sathida faqat baliqchi qushlar charx urib uchib yurishardi. Bu yerlarda qandaydir mudhish tantana sodir bo'layotgandek tuyulardi.

Ostonaga qadam qo'yar-qo'ymasimizdan, mister Xenderlend kamini hayratda qoldirib (shukrki, tog'liklarning muomala tarziga ko'nikma hosil qilgan edim), uyalmay-netmay mehmonni eshikka qisib qo'ydi-yu, o'zini xonaga urdi: sopol tamakidomni, suyak qoshiqchani qo'lga olib, johlolada burunlarining teshiklariga tamaki tiga boshladi. Keyin maza qilib, ketma-ket chuchkuraverdi. Nihoyat, huzurdan talaygan ko'yi iljayib menga qaradi:

— Ont ichib qo'ygannan, — deb izoh berdi u. — Agar yo'lga tamaki ko'tarib chiqsam, xudo ursin deb, qasam ichgannan. Bu og'ir, albatta, keyin aziyat tortayotgan kishilar, faqat jun yetishtirayotgan chorvadorlar emas, xristianlik e'tiqodi uchun jaf o'chekayotgan jamiki bandal yodga tushadi-yu, zorlanayotganidan uyali b ketaman.

Tamaddi qilib bo'lishimiz bilanog (mehribon uy sohibining eng totli taomi bo'lgayu zardobga qorilgan qat'iq ekan), u qiyofasiga jiddiy tus berdi-da, mister Kempbell oldidagi burchim tufayli sening parvardigori olamga qanchalik sodiq ekaningni tekshirib ko'rishga majburman, deb e'lon qildi. Tamaki hodisasidan so'ng sharaqlab ku-lib yuborishdan arang o'zinni tiyib o'tirardim: biroq u gap boshladi-yu, ko'p o'tmay ko'zlarimda yosh g'itilladi. Odatda, inson galbi ikki holatda birpasda erib ketadi: sa-miniy mehribonlik va mo'min-qobillikka ro'para kel-sak bas, darhol inon-ixtiyoringizni boy beramiz: bizning qahri

qattiq zamonimizda, sovuqqonu mamansiragan odamlar bunday fazilat kamyoib javhardir: ayni chog'da mister Xenderlend timsolida saminiyatni mo'min-qobillik jonlangan edi. Shu paytgacha ko'rgan-kechirgan sarguzashtlarini mobaynida ko'pincha o'lib-tilib o'z sha'n-shavkatini himoya qilgan bo'lsam-da, uning gap-so'zlarini tinglab tez orada soddadi, kambag'al mo'yasid qarshisida tiz cho'kdim: shunday ulug' zot yonida o'tirganidan boshim osmonga yetdi, ko'nglim charog'on bo'ldi.

Uyuga ketishimdan avval u uyining to'rdan qurilgan devori kindigida saqlanadigan oz-moz pulidan olti pens sanab berdi, yo'l-po'lda asqotib qolar, dedi: bunday insoniy muruvvatga qanday javob qaytirishni bilmasdim. Shu qadar o'tinib iltimos qildiki, qo'lini qaytarsam — beodobchilik bo'lardi, oxiri oldim: albatta, bu bilan ro'zg'ori yana g'arbiylangan edi.

O'n yettinchi bob

MALLA TULKINING O'LIMI

Ertasi kuni mister Xenderlend Lox-Linning narigi sohiliga kechki tomon o'z qayig'ida baliq oviga jo'natilgan bir kishini izlab topdi. Qayiqchi o'z qavmidan bo'lgani tufayli mister Xenderlend uni bita yo'lovchini birga olib ketishga ko'ndirdi: shunday qilib, kun bo'yi yo'l azobidan qutuldim va kechuvdan o'tish uchun paromchiga to'laydigan kira haqi ham yonimga qoldi.

Qirg'oqni tark etgan paytimizda tush bo'lib qolgan edi: havo tund, bulutli edi, goh-gohida quyosh mo'ralab qo'yadi, xolos. Bu joylar ham dengiz kabi chuqur bo'lsa-da, suv sahida birorta to'lqin ko'rinmasdi: bir hovuch suv olib ichib ko'rdim: suvning haqiqatan ham sho'r ekaniga hech ishongim kelmasdi. Ikki tomonda ulug'vor, g'adirbudur, yalang'och tog'lar qo'r to'kib turardi: bulut soya tashlab turgan mahalda qop-qora, vahimali ko'rinar, qur-

yosh nur sochib turgan chog'larda esa butun bag'rini kumush jilg'alar chulg'ab olganini ko'rish mumkin edi. Epi deganlari shafqatsiz o'lka bo'lib, nimasi yurakdan urib qolishigay Alan nega usiz yashay olinmasligiga shra ham aqlim bovar qilmasdi...

Yo'l davomida diqqatga sazovor biror hodisa ro'y bermadi hisob. Endigina joyimizdan jilgan edikki, shimol tomondan — suvga yaqin joyda quyosh nurida yal-yal tovlanayotgan qirmizi rang lop etib ko'rindi-yu, yana g'oyib bo'ldi. Qirmitilgiga qaraganda, u askarlar mundirini eslatardi: undan yashin taralayotgandek tuyular, go'yo yaroqli roq po'lat yuzasiga nur tushardi-yu, aks qaytardi.

Men qayiqchidan, bu nima, deb so'radim. Hartugul, Fort Vilyamdan kelgan qizil mundirli Epinda mol-mulki musodara qilingan ijaradorlar to'polonini bostirish uchun ketishayotgan bo'lsa kerak, dedi u. Rostini aytam, bu manzara ko'nglimga g'ulg'ula solib qo'ydi: bilmadim. Alan to'g'risida o'ylayotganim uchun shunday bo'ldimi yoki qandaydir yomon ish ro'y berajagini yuragim sezib turarmidi, ishqilib, qiroi Georg askarlarini ikkinchi marta ko'rayotgan bo'lsam ham, ulardan yaxshilik chiqmasligiga ishonchim komil edi.

Nihoyat, Lox-Linning quyilish joyiga yaqinlashgan vaqtimizda, qayiqchidan qirg'oqda qoldirib ketishini so'radim. Baliqchi halol odam edi, din peshvosiga sizni Ballaxulishga etib qo'yaman deb va'da berganman deb, dastlab, iltimosimga unamay turdi: lekin va'dalashgan pinhoniy uchrashuv manzilimdan yiroqlashib ketayotganim uchun so'zimda qattiq turib oldim: oxiri Alanning ona yurti Epinda, Litter sohili (bu joylarning boshqacha nomi ham qulog'imga chalingan edi: Litter qarog'chizori) etaklarida qayiqdan tushib qoldim.

Ko'rfazga engashib turgan qoyador tog' yonbag'irlari qayinzor o'rmondan iborat edi. Nishablikni ko'm-ko'k po'panak qoplagandi, qirg'uqlorlar o'sib yotar, to'g'ay orralab shimoldan janubga tomon yolg'izoyoq so'qmoq o'tgandi. So'qmoq chetiga chiqdim-da, chashma qaynab

turgan joyda to'xtadim va birpas nafasimni rostdan, mister Xenderlend berib yuborgan zog'ora nonni suvga botirib yeb olishga hamda endigi ishlarimni puxta rejalashtirishga ahd qildim.

A'zoyi badanimni pashsha chaqib tashladi, tashvishlar ham hol-jonimga qo'ymasdi. Nima qilmoq kerak? Alan bilan nima uchun aloqa qilayman? Axir, u qonun oldida javob berishi kerak: bugun odam o'ldirmagan bo'lsa-da, ertaga albatta biror kishining boshini yeydi. Bu yerda qo'rtib-pisib o'tirgandan ko'ra, janub tomonlarga ketib qolganim yaxshi emasmi: Vaqti-soati kelib mister Kempbellni, mister Xenderlendni o'zboshimchalik qilganimni bilib qolishsa, ko'zlariga qanday qarayman? Ular menga, darvish ekansan, deyishmaydimi, axir! Xullas, qalbim shubha-yu gumonlar girdobida qoldi.

O'y surib o'tirgan paytinda birdan to'gay tomondan odamlarning tovushi va ot tuyuqlarining dupur-dupuri eshitila boshladi. Tez orada burilishda to'rtta yo'lovchi ko'rindi. O'sha joyda so'qmoq shu qadar torayib ketgan ediki, ular o'tning jilovidan ushlagancha yetaklab kelishardi. Oldinda jingalak malla sochli norg'ul kishi kelardi: aftidan, amaldorga o'xshardi, yuzlari bo'g'riqib ketgan, shlyapasini qo'lga ushlab olgancha dam-badam silkitib qo'yar va hansirab-hansirab zo'rg'a nafas olardi. Qopqora kiyimga va boshidagi oppoq yasama sochiga qaraganda, ishboshi ikkinchi bo'lib shaxdam odim tashlardi. Keyin katak gulli, yogasiga zartir uga qadalgan kiyimni xizmatkor kelardi; demak, uning xo'jayini tog'lik asloz-dalardan ekan; chunki shotlandcha katak gulli kiyimda yurish qonun bilan taqiqlangan edi: xo'jayin yo qonunni sariq chaqaga olmaydi, yoki u boyonlar orasida juda katta izzat-ikromga sazovor edi. Agar men bunday masalalar-ning nozik jihatlardan xabardor bo'lganimda, jiyakning rangiga qarab Argayllar timsolini, boshqacha aytganda, Kempbellar nishonasini tanigan bo'lardim. Ot egariga xurjun tashlab qo'yilgandi, egarning qoshiga esa (sayr-sayohatga ishqiboz mahalliy aholi orasida shunaga odat

rasm bo'lgandi) to'rtta tang'ib bog'langan, to'rtvaga punsh tayyorlash uchun ishlatiladigan norinj to'ldirib olingandi.

To'rtinchi odam masalasiga kelsak, ilgari unga o'xshagan kimsalarni ko'p uchratganman va birpacha u sud jirochisi ekanini ilg'ab oldim.

Ulariga ko'zim tushgan zahotiyog negadir (o'zim ham bilmayman) sarguzashtlarim yo'nalishini o'zgartir-maslikka qaror qildim: men o'tirgan joyga yaqinlashgan chog'larida mayسادan turdim-da, oldidagidan Oxarniga qanday borsa bo'ladi, deb so'radim.

U joyida taqqa to'xtadi-yu, boshimdan oyog'imigacha sinchiklab razm solib, so'ngra ishboshiga o'g'irildi.

— Mango, ikkita halol qarog'chiga duch kelishdan ham ortiqroq yaxshi alomat bo'lmasa kerak! — derdi.

— Xo'sh, o'zlaringga ma'lum ish bo'yicha Dyurorga ketayotsam, birdan qirquloqlar orasidan navnihol bitta o'smir chiqib Oxarniga yo'lingiz tushmaydimi, deya so'rab tursa, bu yog'i qanday bo'ldi.

— Glenur, hazilning o'rimi emas, — deb javob berishdi uning hamrohlari. Ularning iktisasi yaqin kelib men-ga sinchiklab nazar tashlashdi, qolgan iktisasi naritroq turishdi.

— Xo'sh, Oxarnida nima ishing bor, yigitcha? — deb so'radi laqabi Malla Tulki bo'lgan glenurlik Kolin Roy Kempbell: men aynan o'shani savolga tutgandim.

— Bitta odamni ko'rmog'chiman, — deb javob berdim.

— Jeyms Glen bo'lsa kerak, — deb ming'irladi Glenur va yana sud jirochisiga murojaat etdi: — Ko'rinitib turibdiki, o'z odamlarini to'plamog'chi ekan.

— Nima bo'lganda ham ortimizdan askarlar yetib kelishini shu yerda kutib turganimiz ma'qul, — deb javob berdi sherigi.

— Meni deb sarosimaga tushib qolganga o'xshaysizlar, — dedim. — Unday bo'lsa, eshitib qo'yinglar: men uning ham, sizning ham odamingiz emasman: qiroli Georjning oddiy, halol fuqarosiman: hech kimdan qarzim yo'q, birovdan qo'rqadigan joyim ham yo'q.

— Yomon gap emas, — deb ma'qulladi ishboshi. — Faqat ijizat etsalar-u, bitta savol bersam: halol fuqaro o'z yurtidan olislarda nima qilib yuribdi, nima uchun Ardashilarning birodarini qidirayapsiz? Agar xabaringiz bo'lsa, bu yerlarda kamina hukmrondir. Ya'ni, ana shu o'lkalarga qiro'l tomonidan tayinlangan ishboshi bo'laman, organda esa o'nlab askarlarim bor.

— Eshigamman! — dedim zardali ohangda. — Butun o'lka bo'ylab sizning qanaqa qaltis joylarda uyalarangiz borligi to'g'risida mishmish tarqalgan.

U hamon menga tikilib turar, go'yo biror qarorga kelishga ikkilanardi.

— Nachora, — dedi nihoyat. — Tiling zahar ekan, lekin men to'g'riso'z odamlarni yaxshi ko'rman. Agar boshqa kuni Jeyms Styuartning uyiga qaysi yo'ldan borsa bo'ladi deb so'raganingda, seni aldash o'tirmasdim, hatto ortingdan oq yo'l tilab qolardim. Lekin bugun... Mango, nima deysan? — U yana sud ijrochisiga o'g'irildi.

Biroq, xuddi shu tobda — u boshini o'girayotgan damda tepadan, qoyadan o'q tovushi yangradi-yu, o'qning aks sadosi tinmay turib Glenur tap etib so'qmoqqa quladi.

— Seni — deb ikrab yubordi u. — Meni jeyishdi!

Ijrochi uni quchoq'iga oldi-yu, xiyol ko'tarib tura-
verdi, xizmatkor esa qo'llari horib-tolganiga qaramasdan uning ustiga engashgancha qotib qoldi. Yarador qo'rquv aralash goh unisiga, goh bunisiga tikilardi: oxiri odamning yurak-bag'rini ezib yuboradigan g'alati tovushda tilga kirdi:

— Qochinglar, Men endi odam bo'lmayman.

U chakmonining tugmalarini yechib tashlamog'chi bo'ldi: aftidan, yarasin! ushlab ko'rmoqchi edi, lekin barmog'lari majolisizligidan faqatgina tugmalarni silab siypalardi, xolos. Chuqur nafas oldi-yu, boshi yelkasiga shilq etib tushdi.

Sud ijrochisi lom-mim demadi, ammo rangi murday oqarib, yonoq suyaklari bo'rtib ketdi: xizmatkor yosh boladek ho'ngrab yubordi. U boshlariga mustahab sanab

yig'ildirdi: mening esa, qo'rquvdan tilim kalmay kelmay qoldi, g'o'dayanimcha ulardan ko'z uzmay turaverdim.

Nihoyat, ijrochi jasadni so'qmoqdagi qon halqob bo'lib qolgan joyga yotqizdi-da, arang quddini rostladi. Nazarimda, uning xuddi shu harakati yurak-bag'rini o'rtab yubordi, chunki turishi bilan men: «Qotil! Qotilni ushlanglar!» deya faryod ko'targanimcha qoya tomon yugurib ketdim.

Hammasi bir nafasda ro'y berdi: dastlabki qoyadan oshib o'tgan paytimda ro'paramda yana bitta yuydoq qoya namoyon bo'ldi, qotil esa hali uzoqqa ketmagan ekan. U temir tugmali qop-qora chakmon kiygan murg'ul kishi bo'lib, qo'lida quvuri uzun ov miltig'i bor edi.

— Bu yoqqa kelinglar! — deb qichqirdim. — Ana u!

Qotil shosha-pisha orgasiga qaradi-yu, qo'cha boshladi. U bir soniyada qayinzorga kirib, ko'zdan g'oyib bo'ldi. Birozdan keyin o'rmonning yuqori qismida qorasi ko'rindi: uning maymunday epechillik bilan cho'qqiga ko'tarilayotgani ko'rinish turardi; qotil qoya ortiga o'tib ketdi-yu, uni boshqa ko'rmadim.

Bu vaqt ichida men ham bir joyda to'xtab turmadim, albatta. Xiyala balandlikka ko'tarildim, lekin pastdan chaqirib qolishdi: «To'xtat!» deyishdi. Shu payt qayinzorning yuqori chekkasiga yetib borganim; orgamga o'g'irilgan mahalda o'rmonning ochiq joyi baralla ko'z o'ngimda namoyon bo'ldi.

Xizmatkor bilan sud ijrochisi so'qmoq ustida turishardi: baqirib-chaqirishgancha qo'llarini silkitishardi va meni orgaga qaytishga undashardi. Ularning chap tomonida, to'g'ayning etak qismida piltamitqlarni oldingaga o'qalgan ko'yi askarlar birin-kekin qoyaga o'rnatib chiqishardi.

— Nima uchun orgamga qaytishim kerak? — deb qichqirdim jahlim chiqib. — Undan ko'ra, o'zlaring bu yoqqa chiqinglar!

— Anavi bolani kim qo'lga tushirsa, o'n funt mukofot! — deb chinqirdi xizmatkor. — U qotilning

hamtovog'i. Bizni gapga solib, chalg'itib turish uchun ataylab bu yoqqa jo'natilgan.

Shu so'zlarni eshitishim bilanog (u askarlarga qarab qichqirayotgan bo'lsa ham, so'zlarini aniq-tiniq eshitdim) qo'rqanimdan yuragim tovonimga tushib ketdi. Agar hayoting xavf ostida qolsa, najot yo'li topilishi mumkin: biryo'la hayotdan mahrum bo'lsang-u, nomingga ham dog' tushsa, dodingni birov tinglamaydi. Qolaversa, hech kuilmagan payda malomatga qoldim, butunlay esankirab, es-hushimni yo'qotib qo'ydim: go'yo quyosh charaq-lab turgan osmonda momagaldiroq gulduraganday bo'ldi.

Askarlar zanjir misoli olg'a siljiy boshlashdi, ba'zilar yo'limni to'sib chiqish uchun yugurib ketishdi, boshqalari esa piltamiltiqlarini yelkalaridan tushirishib, nishonga olishdi: men joyimda qilt etmasdan turaverdim. Shu payt yonginamdan:

— Daraxt orgasiga o'tib, o'zingni buyoqqa tashla! — degan tovush eshitildi.

Nima qilayotganimni anglamasdan daraxt orgasiga o'tib, pastga sidirilib tushganimni bilaman: birdan piltamiltiq o'qlari qayin shoxlari orasidan shuv-shuv etib o'tib ketdi.

Ikki qadamcha narida, qo'lida qarmoq tutgan Alan daraxt orgasida yashirilib turardi. U men bilan salomlashmadi (hozir mulozamat qilib o'tiradigan payt emas-di): «Orgamdan yugur!» deb qo'ydi, xolos. U g'adir-budir tepaliklar bo'ylab Ballaxulish tomon chopib ketdi, men xuddi qo'zichoqday unga ergashdim.

Biz qayinzor oralab yugurib borardik: ba'zan tumshug'imiz yerga tekudek engashganimizcha qoyalari ustidagi do'ngliklardan oshib o'tardik, ba'zan to'rt oyog'lab emaklab archagullar orasiga kirib ketardik. Orga-oldimizga qaramay yugurardik, yuragim ko'krak qafasimni yoritib chiqib ketadigan alfozda dukurlar, umuman, yuragim yoritib ketishi ham hech gap emasdi: hatto boshimni qashlashga fursat yo'q edi, bir-ikki og'iz gapiray desam, o'pkam og'zimga tiqilib so'zlay olmasdim. Alan har safar

qaddini roslab, orgasiga nazar tashlayolganda ko'zlarimni pipirpatganimcha unga qarab qo'yardim-u, bunga javoban olisdan, albatta g'azablangan askarlarning so'kinishlari eshitilardi.

Taxminan chorak soat vaqt o'tgach, Alan archagullar ustiga yotib yelkasi osha menga qaradi.

— Endi hazil tugadi, — dedi chuqur nafas olarkan. — Agar yashashni istasang, men nima qilam sen ham shuni takrorlagin.

Keyin avvalgidan ham ming karta ehtiyotkor bo'lib, boya kelgan yo'limizdan zudlik bilan nishablikka tusha boshladik, fagat sal yuqoriroq tomondan yuridik. Nihoyat, Alanni dastlab ko'rgan joyimga yetganimizdan so'ng, u Litter sohildagi to'qayda bitta qayin ostiga tappa o'zini tashladi-yu, yuzini qirg'uloqlarga burkagancha harsillab nafas ola boshladi.

Mening qovurg'alarim majaqalanib ketganga o'xshar, ko'z oldim jimirilar, og'zimdagi go'yo otash purkardim, chanoqdan yuragim yonib ketaman derdi, xullas, men ham tap etib uning yoniga yiqildim.

O'nsakkizinchi bob

TO'QAYDAGI SUHBAT

Birinchi bo'lib Alan o'ziga keldi: o'rmondan turdida, qayinzor yoqasiga borib, o'lislarini ko'zdan kechirdi, so'ngra ortiga qaytib, joyiga o'tirdi.

— Uf, isib keldik-ku, Dev'id, — dedi.

Men javob bermadim, hatto boshimni ham ko'tarmadim. Ko'z o'ngimda qotilik ro'y berdi: quvnoq, istarasi issiqgina pahlavon birpasda jonsiz jasadga aylandi-qoldi: hamon unga achinardim, lekin chinakamiga kuyinmasdim. Alan jonidan ham battar yomon ko'radigan odam o'ldirildi, Alanning o'zi esa shu yerda, to'qayda yashirilib yotibdi, askarlarga tutqich bermadi. Tepkini

uning barmoqlari bosdimi yoki buyruq undan chiqdimi farqi yo'q. Fahmlashimcha, bu yovvoyi o'lkadagi yagona qonli jinoyatga bevosita aloqador bo'lib, bu hol kishini dahshatga solardi: yuziga qarashga ham yuragim betlamasdi: quyosh ayovsiz qizdiryotgan to'qayda odamxo'r bilan yonna-yon yotgandan ko'ra, o'sha qarq'ish tekkan orolda yakkamoxovga o'xshab yomg'irga bo'kib yurganim, ochlikdan o'lib ketganim yaxshi edi.

— Nima balo, hech nafasingni roslab ololmayapsan? — deb murojaat etdi.

— Yo'q, — dedim, yuzimni qirquloqlar orasiga yashirganimcha. — Yo'q, allaqachon nafasimni rostlab olganim, gapirishim mumkin. Biz endi ajralishimiz lozim. Alan, men sizni yomon ko'rib qoldim: yuritish-turishlaringiz g'alati ko'rinyapti, xudodan qo'rqmas ekan-siz: qisqasi, biz endi ajralishimiz kerak.

— Devid, hech qanday sababsiz, bekordan bekorga ajrashib ketolmasak kerak, — dedi Alan jiddiy ohangda. — Agar nomingga dog' bo'lib tushadigan biror narsa ma'lum bo'lsa, eski do'stligimiz hurmati rostini aytishing lozim: shunaga-shunaga deb, agar tanish-bilishlarim yoqmay qolgan bo'lsa, men sendan o'pkalashim lozim: bu axir haqorat-ku.

— Alan, bu gaplarning nima keragi bor? — dedim. — Juda yaxshi bilasizki, so'qmoqda anavi Kempbell qoniga qorishib yotibdi.

U biroz sukut saqlab turdi-da, so'ng tilga kirdi:

— Bir kishi va oliyanob millat haqidagi cho'pchakni eshitmaganimisan?

Men uni nasihatomuz ertak aytmoqchi shekilli, deb o'yladim.

— Eshitmaganim, eshitishni ham istamayman, — dedim.

— Ijizat bersangiz, mister Belfur, baribir aytib beraman, — dedi Alan. — Kunlardan bir kuni bitta odam dengiz o'tasidagi qoyaga itqib tashlanibdi: o'chakishgandek o'sha joy oliyanob millatning sevimli

maskani ekan: ular Irlandiyaga ketayotgan chog'larida doimo qoya ustida hordiq chiqarishardi. O'sha qoyaning nomi Skerrivor bo'lib, u kemamiz halokatga uchgangan joydan unchalik olis emas. Shunday qilib, bechora odam: «Eh, o'limim oldidan o'z bolamni bir marta ko'rmas edim, dunyodan bearmon ketardim!» deya dad solib yig'lay boshlabdi. Uning yurak-bag'ri ezilayotgani oliyanob millat qirolining qulog'iga yetib borbdi va rahmdil qiro'l yer ostidagi xazinani qo'riqlaydigan badbaxtara, sersogol miti kishiga farmon beribdi: «Uchib borb bolakayni qopchigga solib kelinglar va anavi sho'rpehonu xalayotgan paytda yoniga yotqizib qo'yinglar!» Odam uyqudan uyg'onsa, yonginasida qopchig turganish, qopchigning ichida esa bir narsa qimirlamish. Aksiga olgandek, u o'zining soyasidan ham cho'chiydigan janoblar toifasidan ekan: xullas, tag'in biror kor-hol ro'y bermasin deb, qopchigning og'zini ochishdan avval ehtiyot shart, xanjari qopchigga bir tiqib olibdi: keyin qopchigni munday ochib qarasa, bolakay o'lib yotganish.. Nazarimda, mister Belfur, siz o'sha odamga qarindoshga o'xshaysiz.

— Demak, bu ishda sizning qo'lingiz yo'qmi? — deb sharta o'rmin dan turib keldim.

— Avvalambor, mister Belfur, eski do'stligimiz hurmati, bironvi asfalsoflinga jo'natmoqchi bo'lgan yovuz niyatli kishi qarmog'ni yelkasiga tashlab olib sayr etib yurmaydi, qilich yoki miltiq ko'tarib yuradi. Qolaversa, gabiladoshlarini malomatga qoldirmaslik uchun bunday ishini ona yurtidan olisroq joyda amalga oshiradi, — dedi Alan.

— Ha, bu gap to'g'ri!

— Endi, — deb davom etdi Alan xanjari qinidan sug'urib, keyin uni tantanavor ko'ksiga bosdi, — men mana shu muqaddas tig' hurmati qasam ichib aytamanki, tushimda ham, hushimda ham mulhago qotillikka aloqador emasman!

— Xudoga shukr! — deb xitob qildim va unga qo'llimni uzatdim.

Alan qo'llimga qayrilib ham qaramadi.

— Muni gara-ya, bitta Kempbellning ishi shunchalik muhim ekan-dal — dedi. — Daf'atan kanyob hodisaga o'xshamaydi-ku!

— Hadeb meni ayblayverish ham unchalik to'g'ri emas-dal — dedim. — Kemada nimalar deganingizni bir eslab ko'ring, axir! Hartugul, xudoga shukrki, vasvasa bilan qilmish o'trasida juda katta tafovut bor. Har kim ham vasvasaning komiga tushib qolavermaydi, lekin, Alan, sovuqdonlik bilan bitta insonni jonidan judo qilish har kimning qo'lidan kelavermaydi!.. — Nafasim bo'g'ilib, so'zlashdan to'xtab qoldim. — Mabodo xabaringiz yo'qmi, bu ishi kim qildiykin-a? — deb qo'shib qo'ydim birpasdan keyin. — O'sha davangirday yigini (qop-qora chakmoni) tanimaysizmi?

— Chakmonning rangi qora ekaniga kafolat berolmayman, — deb javob berdi Alan mug'ambrilik qilib. — Nazarimda, chakmon ko'k tusli edi.

— Ko'k bo'ladini, qora bo'ladini — buning ahamiyati yo'q, lekin siz o'sha odamni tanidingizmi?

— Vijdonan aytсам, qasam icholmayman, — dedi Alan. — Shubhasiz, u yonindan o'tib keldi: hamma balo shundaki, bilasami, xuddi o'sha damda boshmog'imning bog'ichini bog'layotgan edim.

— Unday bo'lsa, balki uni tanimasdim, deb qasam icharsiz-a? — dedim jahlim chiqib. Bir tomondan, uning vaj-karsonidan kulgim qistardi.

— Bunday ham qilolmayman, — deb javob berdi u. — Eh, Devid, bilasami, xotiramning mazasi yo'q: Hamma narsani esimdan chiqarib qo'yaverman.

— Lekin men ba'zi narsalarni aniq ko'rdim, — dedim. — Siz jo'rttaga o'zingiz bilan meni ularga yaqqol ko'rsatdingiz, askarlarni chalg'itish uchun shunday qildingiz.

— Bo'lishi mumkin, — deb fikrimga qo'shildi Alan. — Mening o'rimda boshqa bir insofi inson bo'lganida ham shunday qilardi. Bu yerda bizning hech qanday aybimiz yo'q.

— Ha, bizdan bekorga shubhalanishyapti: vaholanki, bahonalarni qalashirib tashlashimiz mumkin! — dedim qizishib. — Haq odam aybdorga nisbatan qandaydir us-tunlikka ega bo'ladi!

— Devid, haq odam o'ziga taqalayotgan aybni sud-da rad etish imkoniyatiga ega: o'ylayminki, o'q uz-gan davangir uchun changalzordan boshqa putoh yo'q. Agar sen o'z qo'lingni bulg'amagan bo'lsang, demak, qo'llari unchalik toza bo'lmagan odamlar haqida ko'proq g'amxo'rlik qilishing lozim. Shundaygina oliyanob xristian bo'lsan. Negaki, agarda hammasi teskari bo'lganda bormi, aytaylik, o'sha aft-basharasiga tuzukkina nazar so-lishga ham ulgurmagan davangir bizning o'rimizda, biz uning o'rimda bo'lsak (axir shunday bo'lishi ham mumkin edi-dal!), ya'ni u askarlarni chalg'itganida, nihoyatda min-nador bo'laritki!

Mana shunaga, munozara boshlanib qolsa, Alan ikki oyog'ini bitta etikka tiqib turaveradi. Ammo u soddadirlik bilan vaysar, haqiqatga rostdan ham ishonardi, zimmasi-dagi burchni ado etish uchun o'z hayotini qurbon etishga ham rozi bo'lardi. Men miq etmasdim. Beixtiyor mister Xenderlendning so'zlarini esladim: «Biz ana shu yovvoyi tog'liklardan o'mak olsak savob bo'lar edi». Nima ham derdim, o'zingga yarasha saboq oldim. Alanning g'urur va burch haqidagi tasavvurlari telba-teskari edi: o'shalar uchun o'ylamay-netmay o'zini o'tga-cho'qqa uraverdi.

— Alan, oliyanob xristian xususida sizchalik tasav-vurga egaman deyolmayman-u, ammo so'zlaringizda shundog ham oliyanoblik sezilib turtbdi, — dedim. — Shuning uchun yana bir bor sizga qo'llarni uzataman.

U ikkala qo'llini menga uzatdi va agar barcha ta'na-dashnomlaringni eshitganindan keyin ham yarashayot-gan bo'lsam, bilginki, kamini seirlab qo'yibsan, deb to'ng'illadi. So'ng qiyofasi tundlashdi: fursatni qo'lidan boy bermay, zudlik bilan juftakni rostlashimiz darkor: ho-zir Epining tit-pitini chiqarib tashlashadi. Yo'lda duch kelgan har bir kimsani so'roqqa tutishadi: men shundog

ham qochoqman, sen bo'lsang, istaysanmi-istamaysanmi, qotillikka aloqadorsan, dedi u.

— Vo-o! — deb pishqirib yubordim ataylab jahlini chiqarish uchun. — Men vatanimning odil sudidan qo'rqmayman.

— Vatan senki bo'lsa koskiydi! Xuddi bu yerda — Styuartlar yurtida kimdir seni sud qiladigandek gapirasan-a!

— Qayerda sud qilishlarining unchalik ahamiyati yo'q, hammayoq Shotlandiya-ku! — dedim.

— Do'stim, ba'zan senga qarab turib tushunolmay qolaman, — dedi Alan. — Axir sen Kempbell o'ldirilganini hisobga olgin-da. Demak, Invererida — Kempbellar inida sud bo'ladi, o'n besh bosh Kempbell esa qasamyod qilgan hokamlar qatorida o'tiradi, sudya o'rindig'iga esa Kempbellarning Kempbelli — gersog o'ligini tashlab oladi. Devid, boya odil sud, dedingmi? Tog' so'qmog'ida hali Glenur qay yo'sinda o'limga mahkum etilgan bo'lsa, odil sud ham xuddi o'shandek tartibda ish ko'radi.

Rostini aytсам, bu gaplar kamini unchalik qanoatlantirmadi, agarda Alan haq bo'lganda, men bunga to'la-to'kis qanoat hosil qilardim: o'ylashimcha, u ba'zan ko'pirtirib yuborardi: masalan, sud maslahatchilaridan faqat o'n bittasi Kempbellar edi, xolos. To'g'ri, boshqa to'rttasi ham so'zsiz gersogga bo'ysunardi. Ummun, sirdan muhim bo'lib ko'rinadigan bu narsalar deyarli ahamiyatsiz edi. Shunga qaramay, gersog Argalskiy masalasida Alan bilan rosa talashib-tortishdim: «Axir, u aqli raso akobir, halol odam, bekorga vig emas-ku!» dedim.

— Buni qara-ya! — dedi Alan miyig'ida kulib. — Uning vig ekani to'g'ri, bunga hech kim shubhalanmaydi, lekin u o'z qabilasining bahodir yo'lboshchisi ekani ham esdan chiqarmaslik lozim. Qabildoshlari nima deyishadi: Kempbellni otib o'ldirishsa-yu, oliy sud raisi qabilalarining yo'lboshchisi bo'lishiga qaramasdan, biron dorga osilmasa? Men bir necha marta iqrar bo'lganmanki,

tekshikda yashaydigan aholi negadir yaxshi-yomonni ajrata olmaydi.

O'zinni tutolmasdan xaxolab yubordim! Alan ham menga qo'shilishib qahqaha olayotganini ko'rib hayron bo'ldim.

— Yo'q, yo'q, Devid, — dedi. — Hozir tog'da turibmiz, agar meni «Jutlani roslash kerak», desam, agra ham paytalga solib o'tirmagun, orqa-oldingga qaramay qochaver! Blaman, tog'u toshlarda, o'rmonda anal saqlanmaydi, ochidan o'tish hech gap emas, ammo qizil mundirllar o'qiga uchragan yoki qamogga tushib qolsang, undan ham hatlar bo'ladi.

Undan, endi quyogga qarab qochamiz, deb so'radim. «Jutlani tomonga», dedi. Rostini aytganda, tezroq uyga qaytib borib, amakim bilan hisob-kitobni o'miga qo'yishni juda ham istardim. Shuning uchun Alan bilan birga yo'lga tushishdan voz kecha olmadim. Bundan tashqari, odilona sud bo'lishi haqida xontama bo'lmog'lik ahmoqqa xos xususiyat edi: Alanning so'zlari shubhaga o'rin qoldirmadi. Hadiketrab qoldim: Alan haq bo'lsa, meni sog' qo'yolmaydi. Agar qay yo'sinda o'lishni istaysan, deb so'rasalar, hech qanday imkonim qolmagan taqdiridagina, dorga ona qolinglar, deb javob berardim. Bir paytlar daydi attordan mo'jaz kitobcha sotib olgandim: unda manzuma va manzumaga ishlangan rasmlar chop etilgandi: jirkanch qurtlarni (dormi) ilk bora o'shanda ko'rganman — ko'z o'ngimda mudhish manzara namoyon bo'ldi-yu, odil sudga bo'lgan ishonchimga raxna tushdi.

— Alan, endi bo'lar ish bo'ldi, — dedim. — Siz bilan ketaman.

— Oldindan aytib qo'yay, bu senga o'yinchoq emas, — dedi Alan. — Doimo och-nahor yurasan, na parto'shak, na ko'ipa bor. Kakiklar bilan o'rin talashib yotasam, ovchidan hurkkan bug'uday hayot kechirasan: qo'ldan qurolingni qo'ymay uxlaysan. Ha, og'ayni, xavf-xatardan forig' bo'lguncha bir necha chaqirim moyaynida mashagatga dosh berish lozim. Oldindan ham-

masini o'rgatib qo'yaman, chunki men bunaga hayotning ipidan ignasigacha bilaman. Yana qanday yo'l bor, deb so'raydigan bo'lsang: ochig'i, boshqa hech qanday yo'l yo'q. Yo orqamdan ovloq so'qmoqlar bo'ylab ketasan, yoki dor ostiga ravona bo'lasan.

— Bitta yo'lni tanlash qiyin emas, — dedim va shartnomamizni qo'l sidiqshib mustahkamladik.

— Ana endi qizil mundirtilarga bir ko'z tashlab qo'yaylik-chi! — Alan meni o'rmonning shimoli sharq chekkasiga yetaklab bordi.

Daraxtlar ortidan qarashimiz bilan ko'z o'ngimizda ko'rtazga tik tushgan ulkan goya namoyon bo'ldi. Atrofda xarsangtoslar yastanib yotar, yakkam-dukkam archagullari egri-bugri qayin nihollari bor edi. Huv, olisda — Balaxulish tomondagi yonbag'irda dam yuqoriga, dam pastga, goh tepalikka, goh jarlikka qarab o'rlayotgan mititgina qizil iblislar tobora kamayib borardi. Baqir-chaqirlar tinib qolgan, demak, askarlar holdan toygana bo'lsalar ajab emas, lekin ular hamon bizning izimizdan kelishardi, hohnahoy, qochoqlarga yetib olishga ishonchlar komil shekilli.

Alan miyig'ida kulimsiragan ko'yi ularni kuzatib tirdi.

— Ana xolos, — dedi u. — Chuv tushib qolganliklarini anglab yetgunlariga qadar yigitlarning tinkasi qurib ketadi! Bundan chiqdiki, Devid, tag'in birkas nafasimizni rostdab olishimiz mumkin: o'tirib tamaddi qilamiz, suvdonimdan bir-ikki qultun suv ichamiz. Keyin Oxarn tomon yo'l olamiz, qarindoshim Jeyms Glenning xonadoniga tashrif buyuramiz-u, ust-boshlarimni, qurolimni va yo'l xarfiga pul-mul olamiz-da, hayyo-huyt deb, boshimiz oqgan tomonga qarab ketamiz.

Biz maysalar ustiga o'tirib ovqatlandik, suv ichdik: kimsasiz, yovvoyi, azim tog'lar ortiga botayotgan quyosh ko'rinish turardi: do'stim bilan ana shu o'lkada sarsari kezmog'im lozim. O'tgan kunlar mobaynida ko'rgan-kechirganlarimiz haqida qisman dovonda o'tirgan

ehog'imizda, qisman Oxarnga ketayotgan paytimizda bir-birimizga gapirib berdik: Alarning sarguzashtidan eng muhim, diqqatga sazovor o'rinlarini quyida bayon etmoqchiman.

Shunday qilib, meni igitib tashlagan to'liq orqaga qaytar-qaytmas u bort to'sig'i yoniga yugurib boradi-da, alang-jalang qilib meni qoldira boshlaydi. Kirobda jonholatda qo'llarimni shalop-shalop qilayotganini ham va so'nggi damda langarga yopilib olganini ham elus-elus ko'rib qoladi. Xuddi shu narsa ko'nglida umid uyg'otadi, omon-omon qurug'likka chiqib olishimga ishonadi va qayerga boram, o'zidan keyin albatta biror mehona qoldirib ketishga ahv qiladi, men esa oqibatda Epin yeriga chiqib oldim.

Oxir kemadagi qayiqni suvga tushirishib ikki-uch kishi unga o'tirib olishga ham ulguradi: xuddi shu ehog'da oldingisidan ham ulkanroq to'liq yopirilib ketadi-yu, kemani qoya ustidan yulqib oladi: agar kema xarsang qirraligina sanchilib qolmaganda, suvga g'arq bo'lib ketardi. Kema qoyaga tushug'i bilan uriladi-yu, quyrug' qismi suvga botib ketadi. Quyrug' qismi havoda muallaq qoladi-yu, tushug'i dengizga sanchiladi va oldingi tomondagi tonymudan kema ichkarisiga bir tegimon suv sharillab kira boshlaydi.

So'ngra shunaga bir hodisa ro'y beradiki, gapirayotib Alanning ham rangi bo'zarib ketdi. Umumiy xonada ikkita og'ir yarador karavotda yotgan ekan, tonymudan suv otilib kirayotganini ko'rib, ular kemamiz cho'kib ketibdi, deb o'ylashadi va dod-faryod ko'tara boshlashadi, palubada turgan dengizchilar zudlik bilan qayiqqa sakrab tushadilar-u, eshaklarni bosib olishadi. Biroq ular ikki yuz quloqch uzozlashmasdanog yana bahaybat to'liq bos-tirib ketadi-yu, kemani qoyaga qapishib turgan joyidan tortib oladi va kema yelkanlarini putakdek shishirib qurushmachoq o'ynayotgandek qayiq ortidan shitob bilan yo'lga tushadi, ammo asta suvga cho'kaveradi: go'yoki suv ostida qandaydir ko'zga ko'rinmas qudratli qo'l uni

suv qā'riga tortayotgandek chuqurroq botadi va nihoyat cho'qib, Daysetning «Vasiyat» kemasi ustida haybatli to'iqinlar birlashib ketadi.

Qayiq to qirg'oqqa yetguncha eshkakchilar lom-mim deysishmaydi, yaradorlarning o'lim oldidagi dod-faryodi hammaning til-jag'iga kishan solib qo'ygan edi. Ammo quruqlikka yetay deganda Xozison birdan sergak tortadi va Alanni ushlamlar, deb farmon beradi. Aftidan, farmon dengizchilarga unchalik yoqmaydi, ular nima qilishlarini bilmasdan bir joyda depsinib turaveradilar. Xozison esa quturib ketadi: «Alan endi yolg'iz, uning puli juda ko'p, mana shu yuvuqsizning kasofati tufayli kema g'arq bo'ldi, og'a-inilarimiz halokarga uchradi: hammasi uchun biryo'la gasos oladigan va katta boylikni qo'lga kiritadigan fursat keldi!» deb bo'kiradi. Ular yetti kishi edi, boz ustiga, Alan suyanishga yaqin atrofdagi birorta xarsang ham ko'rinnasdi: dengizchilar asta-sekin tarqalishib, uni qurshay boshlaydilar.

— Xuddi shu payt haligi sarg'imtir pakanavoy bor edi-ku... xah, oti nimaydi-ya, xullas, o'sha oldinga chiqdi, — deb hikoyasini davom ettirdi Alan.

— Uning ismi Riak, — dedim.

— Ha, ha, Riak! Sira ishongim kelmaydi, o'sha mening yonimni oldi; dengizchilardan, jazodan qo'rqmay-sizlarni, deb so'radim. Keyin: «Unday bo'lsa, men mana shu tog'lik bilan yelkama-yelka turib sizlarga qarshi kurashaman, jin ursin!» dedi. Bilasanni, o'sha sarig' popushak unchalik yomon odam emas ekan, — dedi Alan. — Hali vijdonini yo'qotmagan ekan.

— U menga ham baholi qudrat yaxshi muomala qilardi, — dedim.

— Alanga ham yomonlik qilmadi, — dedi og'aynim. — Qolaversa, u tabiatan kaminaga o'xshar ekan! Bilasanni, Devid, kema halokati va anavi baxtiqarolarining dod-faryodi uning yurak-bag'rini kuydirib yubordi. O'yashimcha, hamma jumboq mana shu yerda bo'lsa kerak.

— Ehtimol, — dedim. — Dastlab, pulga u ham boshqulardan kam ko'z olayitirmagan edi. Xozisonga nima bo'ldi?

— Menimcha, jini qo'zib qoldi. Lekin pakanavoy menga: «Qoch!» dedi-yu, jufakni rostdadim. Faqat sohbida ularning to'dalashib turganini ko'rib qoldim, xolos. Nazrimda, har xil dunyoqarashlar to'qnashib qolgandi.

— Ya'ni, buni qanday tushuna bo'ladi?

— Mushlahuv bo'lsandi, — deb tushuntirdi Alan. — Ko'z o'ngimda bitiladi qopga o'xshab gura etib yiqildi. Afsoaki, tomoncha qilib o'tirishga vaqtim yo'q edi. Xabarimg bo'lsa, Mall orolning narigi tomonida Kempbelllar qabilasi yashaydi; bizning qurindoshlarimizga esa Kempbelllar jamoati munosib emas. Aks holda, hech qayogga qochib o'tirmasdim, seni o'zim izlab topardim va pakanavoyga ham yordam berardim, albatta (qiziqki, Alan zo'r berib mister Riaking bo'yi pastligini ta'kidlardiyu, lekin o'zining undan salgina baland ekani-ni mutlaqo e'tiborga olmasdi). Shunday qilib, oyog'imga zo'r berdim, — deb davom etdi Alan. — Yo'lda uchragan odamga, huj' anavi sohilda halokatga yo'lliqqan kema yotibdi, deb e'lon qilaverdim. Og'aynichalish, buni eshitib ular menga qiy'o ham boqishmasdi! E-e, bir-birini quvib, qirg'oq tomoniga yugurishganini bir ko'rsang edi! Borib ko'rishsaki, bekorga halpillasgan ekan, mayli, Kempbelllar qavmiga bunaga «musobaga» ziyon qilmaydi. Menimcha, xudoyim o'sha qabilani mazaxlash uchun ataylab kemani sindirib, o'tin qilib o'tirmadi-yu, butuncha cho'kirtib yubordi. Faqat bu hol senga zarar yetkazdi, xolos. Agar sohliga loaqal payraha oqib chiqqanini ko'rganlaridayam, butun qirg'oqni elakdan o'tkazishardi-yu, seni topib olishardi.

QO'RQUV MASKANI

Biz olg'a intilayotgan paytimizda kech kirib qoldi. Kunduzi osmoni uvada misoli titilib ketgan bulut qoplagandi, oqshom cho'kkandan so'ng esa qora bulut bosib keldi-yu, yoz fasti bo'lishiga qaramasdan, atrof zimziyo bo'lib qoldi. Tog'ning g'adir-budir nishabligi bo'ylab ketib borardik: Alan oldinda turtimay ilgari, men uning yo'ldan adashmayotganiga hayron qoldim.

Nihoyat, kechki soat o'n yarimlarda pastlikka tusha boshladik: poyimizda vodi yastanib yotar, gulxan jolasi ko'zga tashlanardi. Xonadon eshiklari ochilib-yopilganda o'choqdagi olov yoki sham shu'lasi ko'rinish qolar, uy atrofida, qo'rg'on hovlisida esa boshlari uzra mash'ala ko'tarib olishgan besh-olti kishi yelib-yugurishardi.

— Nima balo, Jeyms aqldan ozib qolmadimikan, ishqilib? — dedi Alan. — Agar hozir askarlar bo'lsa uning holiga maymunlar yig'lardi. Menimcha, u yo'lga pistirma qo'rgan bo'lsa kerak; biz kelgan yo'lni Jeyms juda yaxshi biladi, lekin askarlar zinhor-bazinhor topolmaydi.

Shundan keyin Alan uch marta shartli hushak chaldi: dastlabki hushak tovushi yangrashi bilan barcha olov atrofdagilar qotib qolgandek bo'ldi, go'yo mash'alachilarni qo'rg'uv yerga mixlab qo'ygandek edi; hushak uchinchisi bor chalinganda yana g'imir-g'imir boshlandi. Biz shu tariqa qo'rg'on aholisini tinchlantirdik-da, nishablikdan tushdik va darvoza oldida (qo'rg'on badavlat dehqonlarning xo'jaligini eslatardi) ellik yoshlar atrofdagi ko'rkamgina, novcha kishi yo'limizga peshvoz chiqdi-yu, gellar tilida Alanga bir nimalar dedi.

— Jeyms Styuart, shotland tilida gapirishingni tilimmos qilaman, — dedi Alan. — Chunki bita mehmon boshlab kelyapman, u bizning tilimizni tushummaydi. — U qo'ltig'imdand oldi-da, qo'shimcha qildi: — Manavi yigitchani nazarda tutyapman; yosh mulkdor, pastlikda

yashaydi, mulkdor, menimcha uning yer-mulkini eslamaganimiz ma'qul, aks holda egasining mazali qochib qolishi mumkin.

Jeyms Glen men tomon o'girildi-da, qoyillatib ta'zim baho keltirdi va darhol Alanga murojaat etti:

— Bay-bay-bay, ko'rganingni qana'ya! — deb xitob qildi. — Endi boshimizga kulfat yog'ildi! — U barmoqlarining bo'yinlarini qisqartirdi.

— Dilydiyo qilavermal! — dedi Alan. — Iltir yomonning bir yaxshisi bo'ladu. Xudoga shukr, Kolin Roy adoyi tumon bo'ldi!

— Shundayku-yu, lekin xudo haqqi, uni tirlitirgan odamning boshidan ulla sochardimi! Yov gochsa, botir ko'payadi, deydlar. Biroq endi bo'lar ish bo'ldi, bo'yog'i sindi. Seningcha, kim jazolanadi? Qotillik Ependa ro'y berdi, demak, Epin javobgar bo'lishi lozim. Alan, o'zing o'ylab ko'rgan axir, men ayolmand kishiman.

Subhat mobaynida xizmatkorlarni tomosha qilib turdim: ba'zilar tomga narvon qo'yishdi-yu, pichan g'arami ichidan miltiq, qilich kabi qurol-yarog'larni chiqarib olishdi; boshqalar esa bularni qayovqlargadir tashib ketishdi; vodiychiklaridan eshitilayotgan dastali so'qalarning tovushidan bildimki, ular qurol-yarog'ni yer ostiga ko'mishardi. Har kim jonini jabborga berib ishlardi-yu, lekin hech qanday tartibga rioya etishmasdi: goh ikki kishi bita qurolga yopishardi, gohida boshi uzra mash'al ko'tarib yurganlar bir-biri bilan to'qnashib ketardi. Alan bilan gaplashayotgan Jeyms ba'zan suhbatni bo'lardi-da, baland tovushda qandaydir ko'rsatmalar berardi, ammo buyruqlar ko'ngildagidek bajarilmasdi. Mash'ala yoritib turgan kishilarning qiyofalaridan g'ala-g'ovur ularni xiyala esankiratib qo'rganini sezish mumkin edi; biroq tovushini ko'tarib gapirmasdi, lekin pichir-pichirlar ham tashvishli, qahrli eshitilardi.

Shu payt ogsoch uydan tugunchami, bo'xchami ko'tarib chiqdi-yu, unga ko'zi tushgan Alan birpasda ka-lovianib qoldi (o'sha holani eslasam, hanuzgacha kulgim qistaydi).

— Anavi qizning qo'lidagi narsa nima? — deb so'radi taraddudlanib.

— Alan, uyni tartibga solyapmiz, — deb javob berdi Jeyms biroz qo'rquv, ayni chog'da xushomadgo'ylik ohangida. — Endi Epinni boshdan oxirigacha titib tashlashadi; g'amimizni yeb qo'ymasak, arzimagan narsaga ham tirg'alishlari hech gap emas. Tushunasan-ku, miltiq bilan qilichlarni to'f koniga ko'mib qo'ymasak bo'lmaydi; anavi qizning qo'lidagi tugunchada farangicha kiyim-kechaklaring bor. Menimcha, uni ham ko'mib qo'ysak yomon bo'lmadi.

— Farangicha kiyimlarim ham yer ostiga ko'miladimi? — deb baqirib yubordi Alan. — Aslo hojati yo'q! — Ogsoch qo'lidagi tugunchani yulqib oldi-da, kiyimlarini almashirib chiqish uchun ombor sari yo'l oldi.

Men uning qarindoshi bilan yolg'iz qoldim. Jeyms mulozamat ko'rsatib kaminani oshxonaga boshlab kirdi, stolga o'tqazdi, o'zi ham yonimdan joy oldi va har xil kulg'ili voqealarni gapirib berib, zerikimay o'tirdi. Biroq ko'p o'tmasdan tashvishga tushib qoldi. Meni ham unutilib tirmoqlarini g'ajiy boshladi; goh huzurida mehmon borligi esiga tushib qoldi-yu, zo'raki jilmayib qo'yardi va bir-ikki og'iz so'z qotar, so'ngra butun vujudini yana qo'rquv egallardi. Rafigasi o'choq ro'parasida o'tirgancha, yuzini kaftlari bilan to'sib yig'lar, katta o'g'li cho'kka tushib pol-da yotgan qog'oz uyumlarini titkilar, ba'zi birlarini tanlab, uni o'choqqa tashlar, kuyib kul bo'lguncha kuzatib turardi; yig'layverib qovoqlari shishib ketgan ogsoch o'zini qayoqqa qo'yishni bilmadi va burchakka borib ohistagina piq-piq yig'lardi; dam-badam eshikdan birrov mo'ralardi-yu, endi nima qilamiz, deb so'rardi.

Oxiri Jeymsning toqati toq bo'ldi, joyida o'tirmay qoldi va beodobchilik qilayotgani uchun uzr so'radi-da, mendan xonani aylanib yurishga ruxsat so'radi.

— Ser, bilib turibman, sariq chaqaga ham qimmat subhatdoshman, — dedi u. — Baribir xayolimga o'sha baxtsiz hodisadan boshqa hech narsa kelmayapti; shuning

oqibatida qanchadan qancha begunoh kishilarning boshiga balo yog'ildi, axiri!

Bir ozdan so'ng o'g'li boshqa qog'ozlarni yoqayotganini payqab qoldi-yu, sabr kosasi toshdi; Jeymsning ahvollariga nazar tashlash ham azob edi. U yig'itining yuziga bir-ikki marta tarsaki tortib yubordi.

— He-e onangul... tentak! — deb qibqirdi u. — Nima, otangni dorga osdirmoqchimisiz? — Xonada mehmon o'tirganini ham unudi-yu, xumordan chiqquncha o'g'lini gel tilida rosa so'kdi. Yig'iticha miq etmadi, lekin odora so'zi eshitilishi bilan oq xonadon sohibasi yuzini qo'llari ostiga yashirib ho'ngrab yubordi.

Bunday holatni ko'rish, bunday gaplarni eshitish begona odamga nihoyatda og'ir edi; Alan qaytib kelganda o'zida yo'q xursand bo'lib ketdim, o'zining farangicha kiyim-boshida oltita ko'rinar, ammo insof bilan aytganda, kiyimini boshang deb bo'lmadi; g'ijimlanib, to'zib ketgan edi-dal! Keyin menga navbat keldi: xo'jayinning o'g'illaridan bitasi kaminani oshxonadan tashqariga boshlab chiqib, kiyimlarini almashirib olishini so'radi (aslida, allaqachon shunday qilishim lozim edi); menga tog'liklar kiyadigan bug'u terisidan tikilgan bir juft boshmoq berdi; dastlab, bunday oyoq kiyimida yurish xiyala noqulaydek tuyuldi, lekin biroz yurib ko'rganimdan so'ng amin bo'ldimki, bu juda zo'r poyafzal ekan.

Oshxonaga qaytib kirsam, nazarimda, Alan o'z rejasini aytib ulgurgan edi; harholda, sukut alomatida sezdimki, birga yo'lga tushamiz, allaqachon safar tadorigi ko'rilgandi. Bizga qilichu iktidan to'pponcha berishdi. Qilichbozlikka uquvim yo'qligini yashirib o'tirmadim. Qo'shimcha tarzda ancha-muncha o'q, bir chipa xalada sufi yormasi, temir lagancha, suvdonni to'ldirib ajayib farangi mayidan quyib berishdi. Xullas, yo'lga chiqishga tap-tayyor edik. To'g'ri, pul unchalik mo'l topilmadi. Cho'ntagimda ikki tangaga yaqin pul qolgan edi; Alaning tilla to'la kamari esa boshqa bir chopardan berib yuborilgandi, Ardsilning ishonchli vaktilida bor-yo'g'i o'n

yetti pens qolgandi, xolos. Ma'lum bo'lishicha, Jeyms ijaradorlarning har xil yumushlari tufayli Edinburgga tez-tez qatnab turarkan va ko'pgina chiqimdor bo'lib qaytar ekan: shuning uchun amal-taqal qilib zo'rg'a uch shillingu besh yarim pens to'plab berdi. Boz ustiga, pulining ko'pgina qismi mis chaqalardan iborat edi.

— Yetmaydi, — dedi Alan.

— Sen shu yaqin atrofdagi ishonchli joyda yashirib yotishing lozim, — dedi Jeyms. — Keyin xabar qilarsan. Alan, gapim malol kelmasin-u, lekin shoshilish kerak. Qandaydir ikki-uch tanga uchun imitilab o'tirsang bo'lmaydi, g'animat fursatni boy berishing mumkin. Agar shu yerda ekaningni sezib qolishsa, xudo ko'rsatmasin-u, lekin yuragim sezyapti-da, birpasda tintuv boshlandi va hamma aybni senga ag'darishadi. Mabodo qo'lga tushsang, meni ham sog' qo'yishmaydi; axir, biz yaqin qarindoshimiz, bu yerlarda mehmon bo'lgan paytingda yashirib qo'yardim. Agar meni qo'lga olishsa... — U tilini tishladi-yu, rangi oqarib ketdi va timog'ini g'ajiy boshladi. — Agar meni qo'lga olishsa, biznikilarga juda og'ir bo'ladi, — deb gapini yakunladi.

— Epping qora kunlari boshlanadi, — dedi Alan.

— Buni o'ylashning o'zi dahshat! — dedi Jeyms. — Bay-bay-bay, Alan, biz xotinlarga o'xshab valaqlashib o'tiribmiz-al! — U kafi bilan devorga urib qo'yganida butun uy zirillab ketdi.

— To'g'ri-da, nima bo'пти? — dedi Alan. — Mana, pastlikda yashaydigan do'stim ham shu haqda gapirgan edi. — U men tomonga ishora qildi. — Afsuski, uning gaplariga quloq solmagan ekanman.

— Bilasammi, Alan, mabodo meni gamoqqa olishsa, unda pul kerak bo'ladi, — dedi Jeyms bosiq ohangda. — O'shanda nimalar deganimni-yu, sen nimalar deganingni eslab qolishadi va ish ikkalamiz uchun ham chappasiga ketadi, fahmlayapsammi? Fahmlayotgan bo'lsang, yaxshilab o'ylab ko'r, o'z qo'lim bilan asosiy belgilaring xususida izohat tayyorlashga, boshing evaziga mukofot va'da qilish-

ga majbur bo'laётганиmi nahot tushunmayotgan bo'lsang? Ha, ha, qo'chib qayoqqa ham borardim! Qadrdon do'stiga qo'l ko'tarish oson emas, lekin o'sha dahshatli baxtsizlik uchun javob beradigan bo'lsam, do'sti aziz, o'zimi himoya qilishga majbur bo'laman. Tushundingmi?

U bu so'zlarni iltijo ohangida, Alanning muandir yogo-sidan mahkam ushlab olgan ko'yi itod etdi.

— Ha, — dedi Alan. — Hammasini tushuman.

— Alan, bu yerlardan tezroq jo'na... Ha, ha, Shottlandiyaga qoch... O'zing qoch, tanishingni ham ergashtirib qoch. Chunki janubiy o'klardan kelgan tanishingning asosiy belgilari xususida hujjat tayyorlash ham zimman-ga tushadi. Alan, axir buni tushumasan, to'g'rimi? Tushuman, degin axir!

Menga shunday tuyuldimi yoki haqiqatan ham Alanning g'azabi jo'shib ketdimi?

— Jeyms, axir buning qanday aloqasi bor? — dedi yalincehq ohangida, boshini orgasiga tashlab. — Axir uni bu yoqqa men boshlab keldim-ku! Meni sotqingga chiqarib qo'ydingmi!

— Shoshma, Alan, o'zing o'ylab ko'r! — deb xitob qildi Jeyms. — Haqiqatning ko'ziga tik qara! Uning asosiy belgilari borasida baribir hujjat tuziladi; buni Mango Kempbell jon-jon deb yozib beradi. Xo'sh, o'sha qog'ozni men yozib bersam nima bo'пти? Qolaversa, oilam bor, axir, Alan. — Ikkalasi birpas jim qolishdi. — Alan, sudni Kempbellar bichib-to'qishadi, — deb yakunladi.

— Xudoga shukrki, jilla qursa, do'stimning ismini birov bilmaydi, — dedi Alan o'ychan.

— Bilolmaydi ham, Alan! Ishonmasang, kallamni olishing mumkin! — deb baqirdi Jeyms. U go'yo mening isminimi biladiganday, endi o'z manfaatiga qarshi gapirayotgandek edi. — Lekin uning qanday kiyimda ekanini, tashqi ko'rinishini, yoshini va boshqa belgilarini aytmasdan ilojim yo'q. Yoki boshqa yo'li bormi?

— Senga qarab turib, yog'amni ushlayapman, — dedi Alan g'azabini yashirmasdan. — Nima balo, bu yigitchani

o'zing hadya etgan sovg'a-salomlarga burkagan holda xarob etmoqchimisiz? Dastlab, kiyim-kechak berding, endi sotmoqchimisiz?

— Nimalar deyapsan axir, Alan! — dedi Jeyms. — Yo'q, yo'q, men ustidan yechib tashlagan kiyimlarni nazarda tutdim-ku... Mangoning ko'zi tushgan ust-boshini aytaman-da.

Menimcha, bu kishining irodasi singan, ko'ziga ko'ringan har qanday xas-xashakka ositilishga ham tayyor turardi; aftidan, doimo tergov jarayoni xayolidan nari ketmas, dushmanlarining qontalash qiyofalari-yu, dor ko'z o'ngida yaqol namoyon bo'lardi.

— Xo'sh, janob, nima deysan? — deb Alan kamina-ga murojaat etdi. — Or-nomusim sening himoyachingdir; agar rozi bo'lmasang, hech narsa ro'y bermaydi, zimmamdagi burchimni ado etaman.

— Nima ham derdim, — deb javob berdim. — Sizlar nima haqda munozara qilayotganlaring menga qorong'i. Agar oqilona fikr yuritadigan bo'lsak, faqat o'q uzgan odamimgina shu tarzda ayblash lozim. O'zingiz aytayotgan hujjatlarni, mayli, tayyorlab bering; aybdorni qo'lga tushirsiz, lekin halol, aybsiz odamlarga xalaqit berishmasinda.

Alan bilan Jeyms Glen gaplarini eshitib dahshatga tushishdi, biri qo'yib-biri olib baqira boshlashdi; tilingni tiysang bo'lardi, deyishdi; axir bu ko'z ko'rib, quloq eshitmaydigan ish bo'ladi-ku, Kameronlar nima deb o'ylashadi (shunday qilib, taxminim tasdiqlandi: mamorlik Kameronlardan biri qotil edi), nega tushumaysan axir, o'sha davangini tutib olishlari mumkin-ku?..

— Ko'rinish turibdiki, bu gaplar xayolingga ham kelmagan ekan! — deyishdi keyin jo'r bo'lishib. Ular shu qadar qizg'in, jiddiy ohangda gapirishardiki, birdan hafsalam pir bo'ldi va munozara qilib o'tirish befoyda ekanini anglab qoldim.

— Bo'pti, bo'pti! — deb qo'l siltadim. — Mening ustimdan, Alanning ustidan va agarda lozim bo'lsa, qiro!

Georgning ustidan ham hujjat tayyorlayvering! Uchalamiz ham beaybmiz: yangilishmasam, faqat shu narsa kerak shekilli? Ser, nima bo'lganda ham men Alanning do'stiman: agar uning qarindosh-urug'lariga yordam berish lozim bo'lsa, hech qanday xavf-xatardan qo'rqmayman, — dedim Jeymsga yuzlanib, u hovuridan tushgandan keyin.

Yaxshilikcha rozilik bildirib qo'ya qolganim tuzuk, deb o'yladim. Aftidan, Alanning ichini muhtok tutalaypti; qolaversa, ostona hatlab tashqartiga chiqqishim bilan baribir o'sha la'nati hujjat tayyorlandi: mendan so'rab o'tirishmaydi. Ammo nohuq bo'lib chiqdim; chunki so'zinni tugatar-tugatmas missis Styuart o'rindiqdan sapchib turdi-yu, ko'zlarida yosh, yugurib yonimizga keldi va dastlab meni, so'ngra Alanni quchog'iga bosdi; o'lasiga nisbatan mehribonlik qilayotganimiz uchun minnatdorlik izhor etdi, duo qildi.

— Alan, sen haqingda gapirib o'tirmayman, chunki shunday qilish muqaddas burching edi, — dedi ayol. — Lekin mana bu yigitchaning yo'rig'i boshqa: u biznikiga keldi-yu, boshimizga kulfat tushganini ko'rdi; qarasaki, hokimi mulq bo'lmish oilamiz boshlig'i tiyog'larnalik qilaypti, tavgasiga tayamib turibdi. Ha, o'g'lim, sizning yo'rig'ingiz boshqa. Afsuski, ismi-sharifingizni bilmayman, ammo yuzingizni ko'rib turibman; toki tirik ekanman, qiyofangizni aslo unutmayman, haqingizga duo qilaman.

U shunday deb meni o'pib-o'pib qo'ydi-yu, yana yum-yum yig'lay boshladi. Nima qilarimni bilmay sarosimaga tushib qoldim.

— Obbo, yetar endi, — dedi Alan qo'pol qilib. — Iyul oyida tun shu qadar qisqa bo'ladi; qanday o'tib ketganimi ham bilmay qolasan; ertaga Epinda shunaqangi to's-to'polon ko'riladiki, asti qo'yaverasiz; hammayoqni otliq askarlar bosib ketadi, «kruaxan»lar* quloqni qomatga

* «Kruaxan» — Kempbelllarning jangovar chaqirig'i (muallif izohi).

bosdi-da, zo'rlab menga konyak ichirdi; to'rt-besh qul-tum «obi zamzam» ichimga kirishi bilan tomirilarimda qon gapurib ketdi. Keyin u qo'llarini og'ziga kamay qil-gancha qulog'imga: «Xohlasang — g'arq bo'lib ketgin, xohlasang — dorga osilgin!» deb qichqirdi. So'ngra ters burildi-yu, bor kuchi bilan o'zining narigi tomoniga sak-radi va omon-esson sohliga o'tib oldi.

Tosh ustida yolg'iz qoldim. Konyak ta'sir etib, quloq-larim shang'llay boshladi. Do'stimning jasorati xayolim-dan nari ketmasdi; agar hozir zudlik bilan sakramasam, keyin hech qachon tavakkal qilishga jur'atim yetmasligiga ishonchim komil edi. Odatda, achchig'im chiqib turganda hech narsadan tap tortmasdim: shu tobda yuragim dov bermayotganiga qaramasdan sal engashib shaxd bilan ol-dinga tashlandim. O'ylaganimdek, qo'llim arang qoyaga yetdi-yu, sirpanib ketdi, jonholarda yana qoyaga yopish-dim, lekin tag'in qo'llarim sidirilib ketdi: meni girdob o'z ga'riga torta boshladi; shu payt Alan sochimdan chan-gallab oldi, so'ng yoqandan mahkam tutdi-da, qirg'oqqa tortib chiqardi.

U lom-min demasdan jonining boricha qochish-ga tushdi, men ham noiloj o'rnimdan tura solib ortidan yugurdim. Ilgari tezda charchab qolardim, hozir esa lat yegannan; boz ustiga, qo'rquvdan so'ng hamon o'zimni o'nglab o'lolmagandim va kayfim ham tarqamagan edi. Turtinib-surtinib yugura boshladim-u, biqiminda sanchiq paydo bo'ldi. Past-baland qoyalar oralab borayotgan Alan purviqor goya ostida to'xtaganida birdan quvonib ketdim.

Ro'paramizdagi ulkan cho'qqini «qoya» deb o'ylaganim, aslida, cho'qqilari bir-biriga birlashib ketgan qo'shaloq goya ekan; balandligi yigirma futcha kelar-di, bir qarashda ustiga chiqib bo'lmaydigan tuyular-di. Hartugul, Alanning to'rtta qo'li bor, deyish mumkin edi. Shunga qaramasdan, u qoyaga tirmashib chiqmoqchi bo'lgan chog'da ikki marta eplolmadi: uchinchi galgi uri-nishida yelkama chiqdi-da, bor kuchi bilan siltandi-yu, yuqoriga osilib qoldi; o'rovim sinib ketgan bo'lsa kerak,

deb o'yladim. Xullas, u tipirchilay-tipirchilay goya tepa-siga chiqib oldi va chamm kamarining bir uchini menga uzatdi; kamarga osildim-u, baximga qoyada ikkita chu-qurcha borigini ko'rib qoldim va o'shanga oyog'imni tiradim-da, bir amallab yuqoriga chiqdim. Faqat shundan keyingina nima uchun bu yoqqa chiqqanimizni angladim; egizak qoyalarning bir-biriga tutashtan qlamida ko'na mi-soli chuqurlik mavjud edi va uning ichiga uch, hatto to'rt kishi yotib olsa ham pastidan ko'rilmadi.

O'tgan vaqt mobaynida Alan biror og'iz ham gapir-madi: jazavaga tushganini sezdirmasdan, bostiqlik bilan hara-kat qilardi; falokatning oyog' ostida turganligi ayon edi. Hatto omon-esson goya ustiga chiqib olganimizdan keyin ham qovog'idan qor yog'ardi, nimagadir xavotirlanardi, miq etmasdi. U yonboshlab tevarak-atrofga nazar soldi. Allaqachon tong yorishib ketgan edi; daraning qoyador devorlari yaqqol ko'rinish turardi; xarsangroshtar qalashib yotgan jarlikda o'zini har yonga urib, ko'piklanib soy ogardi. Biror joyda o'choqdan o'rtayotgan tutun ham, tirik jon ham ko'zga tashlanmasdi, faqat o'laksaxo'r burgutlar-ning yoqimsiz tovushlari quloqqa chalilib qolardi, xolos.

Shundan keyingina Alanning lablarida xanda paydo bo'ldi.

— Harholda, endi hayotdan umidimizni uzmasak bo'ladi, — deb ming'irladi. So'ng menga mug'ambirona nigoh tashlab qo'shimcha qildi: — Sen bo'lsang, og'ayni, sakrashni bilmas ekansan. — Nazarimda, yuzim qizarib ketdi shekilli, darhol gapini davom ettirdi: — O'h-bo'i Umuman olganda, sendan bundan ortig'ini talab qilib bo'lmaydi. Odam qo'rqayotgan paytida ortiga chekinma-dimi — bas, demak, u sinovdan muvaffaqiyatli o'tibdi. Buning ustiga, anavi suvga qaragan chog'imda hatto me-ning ham boshim aylanib ketdi. Sen esa kechirarli.

Lekin o'zim qovun tushirdim.

— Nima uchun? — deb so'radim.

— Nima uchun bo'lardi, o'tgan kecha so'takligim bi-linib qoldi, — dedi u. — Birinchidan, Epinda — o'z yur-

timda sinalmagan yo'ldan keldim, oqibatda kunduz kuni qoramiz ko'rimasligi lozim bo'lgan joyga kelib qoldik; mana endi xavfli, behalovat joyda hurpayib yotibmiz. Ikkinchidan, tog'ma-tog' qochib yurishning havosini olgan menday odam suv olmay yo'lga chiqqanimga nima deysan? Endi shu jazirmanda to'kechgacha bir qultum suv ichmasdan «shabadalab» yotaversan. Yonimizda faqat konyak bor, xolos. Ehtimol, shunga ham o'ta go'ri qozixonami, deb o'ylayotgan bo'lsang kerak; lekin, Devid, hali qorong'i tushmasdanoq boshgacha diydiyo qila boshlaysan.

Uning ko'z oldida past ketgim kelmasi va agar suvdonni bo'shatib bersa, tezda qoyadan tushib, soydan suv olib kelishga tayyor ekanimi aytdim.

— Obizamzanni uvol qilishdan nima foyda bor? — deb e'tiroz bildirdi Alan. — Boyagina konyak asqotdi-ku, agar shu narsa bo'lmaganda hozir ham o'sha toshning ustida ku-kulab o'tiraverarding. Bundan tashqari, juda ziyarak yigitsan-ku, hoynahoy, e'tibor bergan bo'lsang kerak: Alan Brek Styuart xuddi birovga o'chakishgandek shaxdam qadamlar tashlab sayr etdi.

— Sizmi?! — deb xitob qildim. — Axir bannisoli oyog'i kuygan tovuqday zir yugurdingiz-ku!

— Rostdan-a? Unda bilginki, vaqt nihoyatda tig'iz bo'lgan ekan. Valaqlashganimiz yetar, endi biroz uxla, hozircha men poyloqchilik qilib turaman.

Yalinitirib o'tirmadim. Cho'qqi oralig'i yuqagagina zax tuproq bilan qoplangan bo'lib, xuddi o'sha joylarda qirq-quloqlar ko'kargan edi — astagina maysa ustiga yonboshladim; ko'zim ilinayotganda ham burgutlar tovushi tinmaganidi.

Kimdir ayamasdan kamini turtkilay boshlagan paytda, chamasi, soat ertalabki to'qqizlar bo'lgan edi: Alan kafi bilan og'zinni mahkam berkitib turganini sezib qoldim.

— Sekinrog'-ey! — deb shivirladi. — Xurrak otmagingin-da!

— Mumkin emasmi? — deb so'radim, uning xavotirli, tund qiyofasiga hayrat aralash tikilar ekanman.

U toshloq chetiga bordi-da, ehtiyokkorlik bilan pastga qaradi va meni ham astagina imlab yoniga chorladi.

Quyosh tikaga kelib qolgan, issiq zabutga ola boshlagandi. Ko'z o'ngimizda vodiy yastanib yotardi. Oqim bo'ylab taxminan yarim chagirimcha yuqori tomondan yuril-sa, naq qizil mundirtilarning lashkarigohi ustidan chiqqardi; o'rada lovullab gulxan yonardi, kimdir eplab-seplab ovqat pishirardi. Sal naridagi cho'qqi ustida, deyarli bizning ro'paramizda soqchi turardi; miltig'i uchidagi nayza quyosh nurida yalt-yult tovlanardi. Soy sohligiga ba'zi joylarda zichroq, boshqa joylarda siyrakroq tarzda soqchilar terib tashlangandi; birov huj' anavi cho'qqida g'o'dayib tursa, boshqalari jarlikda nari borishib-beri kelishardi. Vodiyning ichkarisida, qoyalar xiyala pastlashgan joylarda soqchilar zanjiri otlilqlarga ulanib ketgandi, ularning u yoq-bu yoqqa borib-kelishayotganini bemalol ko'rib turardik. Soyniing quyi qismini piyoda askarlar qo'riqlashardi; darvoqe, ikki oqim birlashib, o'zan xiyala kengayib ketgan joyda soqchilar yakkam-dukkam bo'lib, faqat sayozroq kechuvniyu yoyilmani nazorat qilishardi, xolos.

Ularga bir qur nazar soldim-u, darhol o'zinni panaga tortdim. Bu joylar subhidam chog'ida huvillab yotgan kimsasiz vodiy ekaniga sira ham ishonib bo'lmadi; hozir hammayoq qurul-yarog'lar jilvasidan askarlar kiyimidan lolagizg'aldoqqa o'xshab qolgan edi.

— Devid, aynan mana shu narsadan cho'chigan edim; o'ylaganimdek, ular soy bo'yiga askarlarni to'kib tashlashibdi, — dedi Alan. — Ikki soadan beri chumolidey o'malab kelishyapti. Oh, do'stim, ammo uyquni qoyillatlar ekanisan! Kelib-keleb topgan joyimizni gara-yal! Agar nishablikka ko'tarilib durbindan qarashsa, bizni bemalol ko'rishadi; mabodo kechgacha vodiya o'tiraverishsa, bir ilojini qilib qutulib ketsak, ajab emas. Soyniing quyi qismida soqchilar unchalik qalin emas. Oqshom cho'ksinchi, keyin omadimizni sinab ko'ramiz: nasib eisa birpasda narig'i tomonga o'tib ketamiz.

— Hozir nima qilamiz? — deb so'radim.

— Hozircha shu yerda jizg'anak bo'lib yotavermiz, — dedi u.

Aslami olganda, mana shu «jizg'anak» so'zi tong otgandan beri biz tortgan azob-ugubat timsoliga o'xshardi. To'g'risi, qoyaning yalang'och gumbazida tunuka tova-da qovurilayotgan qatlama kabi qapishib yotardik; quyosh ayovsiz olov purkar, xarsang nihoyatda qizib ketgan edi, zo'rg'a dosh berardik; qirqquloq qoplagan ensizgina joyda esa faqat bir kishi jon saqlashi mumkin, xolos. Xuddi titiklayin gulxanda kuydirilgan ulug' e'tiqod sohibi singari navbatma-navbat qizib turgan goya ustiga yonboshlardik; xayolimni ajabtovur mulohaza chulg'ab olgan edi; shu o'lkada bir necha kun mobaynida ikki bora shafqatsiz sinovga duchor bo'ldim — dastlab, orolda sovuqda muzlab qolishimga bir balya qolgan bo'lsa, endi jaziramada terlab-pishib o'tiribman. Juda g'alati-a?

Bir qultum ham suvimiz yo'q edi. Bunday paytda konyakdan yomonroq biror narsa bo'lmasa kerak; lekin baribir uni tuproqqa ko'mib oz-moz sovutardik-da, so'ng ko'kraklarimizni chakkalarimizni ho'llab olardik va xiyala yengil tortardik.

Askarlar kun bo'yi vodiy tubida kuymalanishib yurishdi; goh qorovullar almashirildik, gohida soqchilar gala-gala bo'lishib qoyalarni aylanib chiqishardi. Tevarakda qoyalar shu qadar ko'p ediki, ular orasidan odam bolasini izlab topgandan ko'ra, pichan g'aramidan ignani qidirib topish osonroq edi; albatta, bu samarasiz ish bo'lgani uchun ham askarlar unchalik jonlarini ko'yitishmasdi. Ba'zan ular archagullar to'piga nayza sanchib ko'rishganida a'zoyi badanimdan sovuq ter chiqib ketardi. So'ngra negadir askarlar bizning qoyamiz poyida u yoqdan bu yoqqa borib kela boshladilar-u, nafasimiz ichimizga tushib ketdi.

Mana shu joyda ilk marta haqiqiy inglizcha nutqni eshitdim: bita xizmatchi yo'l-yo'lakay qoyamizni quyosh nuri tushayotgan tomonidan shapatiladi-yu, so'kinganicha

darhol qo'lini tortib oldi. «Kuydiraman deydi-yah!» deb to'ng'illadi. Askarning shevasidan hayratlandim: u shirasiz yakrang tovushda so'zlardi, boz ustiga, ingliz ba'zi tovuqlarini «yutib» yuborardi. Ilgari Ransom qay yo'sinda gapirganini eshitgan edim, ammo kichik dengizchi qochimlarni har xil qalang'i-qasang'ildardan o'rganib olgan edi va, umuman, so'zlarni ataylab buzib talaffuz etardi. Menimcha, Ransom o'yinqaroqlik qilib telba-tenkari jumla tuzardi. Mana endi kap-katta odam ham xuddi o'shanday yo'sinda so'zlayotgani ajablanarli edi; rostini aytсам, inglizcha so'zlarga baribir ko'nukma hosil qilolmadim; hatto grammatikasini ham risoladagidek o'rgana olmadim shekilli, ziyrak o'quvchi ushbu xotiralarimdan ancha-muncha qusur topishi mumkin.

Kun benihoya imillab o'tar, soat sayin ahvolimiz og'irlashardi, «dod» deb yuboray derdik; quyosh ayovsiz olov pukkagani sayin xarsang tobora qizib borardi. Bar-cha mashhaqqatlarga chidashga to'g'ri keldi: bosh aylanar, ko'ngli aynir, xuddi shamollab qolgandek bo'g'inlar lo'q-lo'q sanchirdi. Ichimda shotlandcha diniy qo'shiqdagi ikki misrani tez-tez takrorlardim:

*Kechalari oymomo yiqolmaydi,
Kunduzlari oftob urnmaydi...*

Darhaqiqat, o'sha kuni bizga parvardigori olamning rahmi keldimi, ishqilib, oftob urnadi.

Nihoyat, kunduzgi soat ikkilarda toqatimiz tugadi, endi faqat azob-ugubatlarga bardosh berib qolmasdan, ayni paytda nafs balosini ham yengmog'imiz darkor edi. Quyosh g'arbga tomon og'di, sharqqa — askarlarga ko'rinnaydigan tomonga qoyamizning kallagina soyasi tushdi.

— Bir boshga — bir o'lim, odam ikki marta o'lmaydi! — dedi Alan va chuqurcha chetiga bordi-da, salqin tomondan yerga sidirilib tushdi.

Men ham darhol uning orqasidan pastga sirg'alib tushdim-u, birdan uzalasiga cho'zilib qoldim; oftobda

yotaverib madorim qurib qolgan edi, oyoqda turolmasdim. Xuddi a'zoyi badanimiz urib tashlanganga o'xshab yerda ikki soacha holsizlanib yoidik; agar birorta askar bu tomonlarda sayr etishni ixtiyor etib qolsa, bizga duch kelib qolishi turgan gap edi. Biroq birorta jonzot qadam bosmadi, hammasi narigi tomondan o'tishardi; qoya hozir ham bizga qalqon bo'lib turardi.

Asta-sekin quvva to'pladik; bu paytda askarlar soyga yaqinroq tomon siljishgandi. Alan, endi bo'lar ish bo'ldi, qani, yo'lga tushmaymizmi, deb taklif etdi. Men faqat bir narsadan qo'rqardim: nima bo'lsa bo'lar-u, yana qoyaga qaytib chiqmasak, bas; shunday qilib, darhol yo'lga hozirlandik, birin-ketin qoyalarning panasiga o'taverdik; soya joylarda yerga qapishgudek bo'lib emaklardik, boshqa yerdan esa yuragimizni hovuchlab yugurib-yelib o'tib olardik.

Atidan, soynig quyi qismini tintuv qilib chiqqan askarlar issiqdan lohas bo'lishib, o'zlarini o'lga urishni istashmasdi; sogchilar postda ham mudrab turishardi, faqat sohilni qo'riqlashardi, xolos. Biz bo'lsak hamon yer bag'irlab ulardan uzoglashar va jarlikning quyi tomoniga qochib borardik. To'g'ri, bunaqa uqubati mashg'ulotni tushimda ham ko'magan edim. Qo'llarda, oyoqlarda, yelkalarda yuzlab ko'z bo'lishi lozim edi, aks holda har tomonga sochib tashlangan sogchilar qoyalar orasida yoki o'nqir-cho'nqirlarda sharpanimizni sezib qolishlari hech gap emasdi. Ochig maydonlarda epcchilikning o'zi kamlik qiladi, ayni paytda topqirlik ham taqozo etiladi: atrofdagi har bir tepalikning, har qanday pana joyning xavfisizligiga, oyoq qo'yayotgan har bir toshning mustahkamligiga ishonchning komil bo'lmog'i darkor bo'lib qolganiga qaramay qilt etgan shabada esmas, kichik toshcha yunablab ketisa ham sokinlikda xuddi to'pponcha otigandek aks sado berar, tepaliklaru qoyalar larzaga kelardi.

Sekin siljishimizga qaramay quyosh botguncha xiyala masofani bosib o'tdik. Taassufki, sogchilar hamon ko'rinadigan joylarda tentirab yurishardi. Birdan

yo'limizda shunday narsaga duch keldikki, hush-push deguncha ko'nglimizdagi g'ulg'ula targalib ketdi; bu tezogar, chuqur anhor bo'lib, quyiroqda tog'dan tushayotgan jig'a bilan qo'shilib ketardi. Uni ko'rgan zahotimiz tappa-tappa yerga yoidik-da, boshimizni suvga tiqib chalang'imizni qondirishga kiritishdik. Tanamizni yayratib yuborgan shifobaxsh oqim epkinimi yoki suvning mo'ljalligidan xushbaxtlikni, xullas, qaysi biri ko'proq huzur berganini aniq ayto olmayman.

Qirg'oqlar qurshovida qancha vaqt ko'kragimizni zaxga bosib yotganimizni bilmaymiz: qancha suv ichmaylik changog'imiz qonmasdi, ko'kraklarimizga suv sepi, bilaklarimiz muzday bo'lib qolguncha qo'llarimizni oqimga tutib turavardik. Nihoyat, xuddi onadan qayta tug'ilgandek, un solingan xaltachani oldik-da, tunuka laganchada atala hozirlashga kiritishdik. Bu bor-yo'g'i suli unining sovuq suv bilan qorishmasi bo'lib, och qoringa achchiq sarinsogday gap edi. Gulxan yoqishning iloji bo'lmagandan keyin o'rmonu qoyalar bag'rida yashirintib yurgan kishilarning birdan bir najot vositasi — bu atalardir.

G'ira-shira qorong'i tusha boshlashi bilan yana yo'lga otlandik: dastlab ehtiyotkorlik bilan qadam tashlagan bo'lsak ham, tez orada qaddimizni roslab jadal harakat qila boshladik. Ilonizi so'qmoq bo'ylab borardik, sirtimoz kabi aylanna yo'llardan, jarlik yogasidan o'tdik. Ufqda qora bulut paydo bo'ldi, zim-ziyo tun cho'kdi. Men unchalik charchamagan bo'lsam-da, ammo yuragimni hovuchlab qadam tashlardim; jarlikka uchib ketish hech gapmasdi, qayoqqa ketayotganimizni xayolimga ham keltirilmasdim.

Mana, oy ko'rindi, biz bo'lsak hamon ilgariylab borardik; oy allamahalgacha bulut ortida yashirilib turdi-yu, birdan jamolini ko'rsatganida, qop-qora tog'ning o'rkach-o'rkach qoyalari yog'duga burkandi; huv pastlikdagi dengiz ko'rfazi oydinga tovlana boshladi. O'sha manzaraga ko'zim tushgan zahoti hayratlanib joyimda taqqa to'xtab

goldim: nihoyatda yuksaklikka chiqib ketgan ekamiz, go'yo bulut ustida yurgandek bo'lardik (menda xuddi shunday taassurot qoldi); Alan esa to'g'ri yo'ldan ketayotganimizni tekshirishga kirishdi. Afidan, u mamnun edi: harholda, uning hisob-kiptoblariga qaraganda, endi to'vushimizni dushman eshitmasdi, shuning uchun tunning qolgan paytida o'zini ovutish maqsadida har xil maqomda hushrak chalib yurdi: uning hushragidan goh jangovar kuy, goh sho'x-shodon, g'angin, raqsbop ohanglar taralardi, beixtiyor gadamlarimiz ham ildamlashib ketardi. Go'yo janubdagi yurtning nafasi dimog'imga urilgan-day bo'lardi va uyimni — tinch-totuv hayotni qo'msab qoldim, sarguzashtlar jonimga tekkanini his etardim; atrofmizni qurshab turgan huvillagan qudratli, qoram-tir tog'lar bag'rida Alanning hushragi kishida g'alati tuyg'ular uyg'otardi.

Yigirma birinchi bob

SIRLI SO'QMOQ BO'YLAR

KORINAK JARLIGI

Iyul oyi boshlarida tun qisqa bo'ladi, lekin biz manzilga yetib borgan paytda hali tong otmagan edi: atrofda purviqor qoyalar yastanib yotar, o'rtadan jilg'a oqib o'tar, yon tomondagi qoya ostida mo'jazgina g'or bor ekan. Siyrak qayinzor sal o'tmay o'z o'zini qarag'ayzorga bo'shatib berardi. Jilg'ada baliq serob edi; daraxzor govkaptarlar makoni ekan, qiyalikda chong'uldoqlar kakku-lar immasdan saytardi. Etak tomonda jilg'a biroz dimlanib, ko'rfaz hosil qilib o'tadigan joy Epin chegarasi bo'lib, narigi tarafdin Mamor yerlari boshlanardi. Yuqoridan bu manzara kishiga ajib ko'rinar edi; tizzalarimni quchoqlab o'tirganimcha pastikdan ko'zimni uzmasdim, miritqib tomosha qilardim.

Tog'dagi tor dara — Korinak jarligi deb atalardi; u xiyala balandlikda va dengizga yaqin joylashgani uchun ustini tez-tez bulut qoplab turardi. Bu ajoyib muskunda besh kun yashirilib yotgan bo'lsak-da, lekin vaqtning qanday o'tib ketganini bilmay qoldik.

G'or ichida ostimizga supurgullarni to'shib, ustimizga esa Alanning plashini yopib yotardik. Omonni bulut qoplagan paytlarda daraning burilishdagi sharsharaga yaqinroq joyda gulxan yoqardik-da, suli unidan bo'tqa pishirdik, sayozroq kechuvdan tutilib keltirilgan mayda-chuyda baliqlarni kabob qilardik, bahonda isitib ham olardik. Aytmoqchi, baliq ovi asosiy ernagimiz, muhim yumushimiz edi: xaltachadagi unimizni qora kunlarga asrab qo'yib, yarim yalang'och holda kun bo'yi jilg'ani paypaslab qo'l bilan baliq ushlashning gashini o'zgacha. Ayniqsa, kim ko'proq baliq tutish bo'yicha musobaqa o'ynashning zavqiga nima yetsin! Biz ushlagan eng katta baliq chorak funt tosh bosardi; olovga toblab pishirilgan baliqdan ham xushbo'y, xushta'm (oz-moz sho'rakroq qilinsa bormi!) taom bo'lmasa kerak.

Qo'limiz bo'shadi deguncha Alan meni qilichbozlikka o'rgatardi; qilichni mahkamroq ushlay olmasam, fig'oni falakka chiqib ketardi. Albatta, u benazir qilichboz edi, bunga hech qanday shubha yo'q. Ammo bunchalik kuyib-pishishga baliq ovlash musobagasida u ko'pincha mendan ortda qolishi sabab bo'lardi. Mashg'ulot paytida sal narsaga ham jahli chiqib ketib, o'zini tutolmas, bo'ralab shunagayam so'kardiki, xijolatdan qizarib ketardim; boz ustiga, sira ham ayamadan qilichbozlik qilardi, doimo uning qorimiga tig' sanchishidan xavotirlanardim. U meni tirgiratib quvlamog'chi bo'lar, lekin kamina sabot bilan barcha hujumlarga bardosh berardim, mashg'ulotlardan kerakli saboq olardim; komil ishonch bilan o'zinni himoya qilishni o'rganardim, odatda, shuning o'zi yetarli bo'lardi. Ustozim xatti-harakatlaridan mutlaqo qoniqmasa ham, ammo o'zimizdan unchalik no-rozi emasdim.

Ayni chog'da, asosiy tashvishimiz esimizdan chiqmasdi, nimaki bo'lsa, xavf-xatardan omon-eson o'tib olish yo'llarini qidirardik.

— Qizil munditlar bizni Korinak jarligidan izlash lozimligini anglab yetgularicha ko'p vaqt o'tadi, — dedi Alan dastlabki kuni ertalab. — Endi Jeymsga xabar berishimiz darkor: marhamat qilib, pul topib bersin.

— Qanday qilib xabar beramiz? — dedim. — Bu yerda yolg'izimiz, boshqa joyga ko'chib o'tish hozircha xayolimizga ham kelgani yo'q. Agar siz sehr-jodu yo'li bilan chopar-qushchani chorlab, o'shaning qanotiga xabarnoma bog'lab uchirib yuborsangiz bo'lar-u, lekin bunga ham ishonmayman.

— Shunaqami? — dedi Alan. — Devid, kallani ishlatish kerak.

U asta-sekin so'na boshlagan gulgunga tikilgan ko'yi o'yg'a toldi: keyin ikkita payrahani qo'lliga oldi-yu, ularni qo'shuv alomati singari bir-birining ustiga mingashirib bog'ladi va to'rt uchini qoraytirib kuydirdi. Oxiri ikkilanib menga nigoh tashlab qo'ydi.

— Anavi tugmachani vaqincha berib turmaysanmi? — deb so'radi Alan. — Aslida, sovg'a qaytarib olinmaydi, ammo yana bitta tugmamni kesib olishga ko'zim qiyamayapti.

Unga tugmachani uzatdim; tugmachani qo'shuv alo-mati makamlangan plashining etagiga qadab qo'ydi va o'sha joyga qayin, qarag'ay shoxchasini ham bog'ladi-da, o'z ishidan mamnun bo'lib menga qaradi.

— Mana shunaga, — dedi. — Korinakdan uncha olis bo'lmagan joyda Kolisneykon degan qishloq bor. U yerda mening do'stlarim ko'p; ba'zilariga hayotimni ham ishonib topshirishim mumkin. Devid, bilasammi, boshimiz uchun mukofot belgilashadi; Jeymsning shaxsan o'zi mukofot tayinlaydi. Kempbellar ham qo'l qovushirib o'tirishmaydi, Styuartlarni yer bilan yakson qilish uchun bor-budlarini ayashmaydi. Agar shunday bo'lmaganda hech ikkilanmasdan o'z oyog'im bilan Kolisneykongra

tashrif buyurardim va istihola qilib o'tirmay buyovimni arzon-garov qo'lg'ap misoli o'sha odamlar ixtiyoriga topshirardim.

— Hozir-chi?

— Hozir ularning ko'ziga ko'rinnaganim ma'qul, — dedi Alan. — Ichigora odamlar hamma joydan toplanadi; dahshatlisi shundaki, irodasiz kishilar ham uchrab turadi. Shuning uchun qorong'i tushishi bilan bir ilojini qilib o'sha maskanga boraman-da, mana bu o'zlim yamagan matohimni epinlik nisfkor* qadrdonim Jon Brek Makkoluning derazasidan oshirib tashlab kelaman.

— Juda soz, — dedim. — Lekin bu match nima ekanini anglay olarmikan?

— Hm-m, afsus, u ziyrak emas, — deb bosh chayqab qo'ydi u. — Qo'llarimni ko'ksimga qo'yib aytishim mumkinki, fahm-farosatsizi! Men shartli ravishda quyidagilarni ramziy ma'noda aks ettirgandim: qo'shuv alomati — otash tushi xochni eslatadi, ya'ni bu bizning qabilamiz nishonasidir. Albatta, butun qabilani oyoqqa turg'izish shart emas, u ana shu ma'noni anglamog'i lozim; chunki tanqlik belgisi uning derazasida turibdi, lekin og'zaki hech qanday buyruq berilmagan. Shuning uchun o'zicha o'ylaydi: «Qabilani oyoqqa turg'azish kerak emas, ammo bir gap borgan o'xshaydi». Keyin tugmachamga ko'zi tushib qoladi. Aniqrog'i, bu meniki emas, Dunkan Styuartniki. Innaykeyin yana o'ylaydi: «Dunkanning o'g'li o'rmonda yashirilib yuribdi, men unga kerak bo'lib qolibman».

— Ehtimol, — dedim. — Mayli, shunaga bo'ldi, deylik. Lekin bu yerdan Fortgacha o'rmonning poyoni yo'q-kul!

— To'g'ri, — dedi Alan. — Bundan tashqari, Jon Brek qayin va qarag'ay shoxchasini ham ko'rib qoladi-

* N i s f i k o r — boy zaminlardan so'qimga boqish uchun mol-qo'y oladigan ijarador shunday nom bilan yuritiladi; foyda esa o'rta — xo'jayin bilan teppa-teng baham ko'riladi (muallif izohi).

yu, agar aql-hushi joyida bo'lsa (men bunga ishonaman, albatta): «Alan qayinu qarag'aylar o'sib yotgan o'rmonda yashirib yuritdi», deb o'ylaydi. O'zicha: «O'lkamizda bunday o'rmonlar san'atli, bir-ikki marta u yoqdan bu yoqqa yurilsa — bas, topiladi», deydi. Qarabanki, bizning huzurimizga — Kordinakka qadim rangida qildi. Devid, agar u kelmasa, menga desa izi qurib ketgin; demak, sariq chagaga qimmat ekan!

— Ha, do'stim, puxta o'ylangan reja tuzib-siz! — dedim zaharxanda aralash. — Ehtimol, unga bir-ikki og'iz xat yozib qo'ya qolgan ma'g'uldir-a?

— Shos qo'rg'onining sohibqironi, mister Belfur, boshingiz tillolarga barobar! — dedi Alan masxaraomuz ohangda. — To'g'ri, menga qolsa, xat yozib qo'ya qolganim durust edi, ammo Jon Brek qanday o'qiydi? Buning uchun ikki-uch yil maktabga qatnab, savod chiqarishi lozim; ungacha toqatimiz toq bo'lsa kerak.

O'sha kechasi u otash tusi xochini nisfkor derazasidan tashlab keldi. Alan xiyala tashvishi qiyofada qayti: qishloq itari tashlanib qolishibdi, odamlar ko'chalarga yugurib chiqishibdi, hatto osmonga qarab piltamitlilar-dan o'q ham uzishibdi; ustiga-ustak, kimningdir darvozasidan askar mo'ralaganday bo'libdi. Shuning uchun ertasi kuni o'rmon chekkasiga borib pishib yotdik; agar Jon Brek tashrif buyursa, unga yo'l ko'rsatib qo'yamiz, mabodo qizil mundirtilar paydo bo'lishsa, zudlik bilan juftakni rostlab qolamiz, deb kelishib oldik.

Choshgoh mahali quyosh mo'l-ko'l olov purkayotgan yaydoq goya bo'ylab bita odam kelayotganini ko'rib qoldik: u qo'lini peshonasiga «ayvon» qilganicha biz to-monga sinchkov nazar tashlardi. Alan unga qaragan zahoti yo'lovchi biroq yo'nalishini o'zgartirib, biz tomon-ga bir necha qadam qo'ydi. Alan yana hushak chalgach, yo'lovchi yonginamizda paydo bo'ldi.

Bu paxmoq sochli, sersogol, qirg' yoshlar atrofidagi badbaxshara kishi bo'lib, yuzi chechakdan o'ydim-chuqur, esipastga o'xshardi, badjahlligi yaqqol ko'rinish turardi.

U ingliz tilida zo'rg'a gapirardi: Alan mening oldimda unga bir og'iz ham gel tilida so'zlashga yo'l qo'yamdi, beodobchilik bo'ladi, dedi. Ehtimol, yo'qlab kelgan kishi begona tilda so'zlashayotgani uchun o'zini noqulay his etayotgandir; menincha, u jon-dildan yordam berishni aslo istamasdi, uchrashuvga faqat qo'rqindan kelgani shundok ko'rinish turardi.

Alan Jeymsga yetkazilishi lozim bo'lgan gapni og'zaki aytmoqchi bo'ldi-yu, ammo nisfkor quloq solishni ham istamadi. «Meni esimdan chiqarib qo'yadi», dedi chiyillagan tovushda. Ya'ni, aytadigan gapingni yo yozib bergin, yoki qo'limni yuvib qo'ltig'imga artaman-u, ketaveraman, demogchi bo'lardi.

Endi Alan esankirab qolsa kerak, deb o'ylagandim, axir bunday ovloq joyda qalam-qog'ozni qayodan topsin. Biroq Alan u yoq-bu yoqqa zir-zir yugurdi-da, o'rmonga kirib kaptarning patini topib chiqdi, uchini o'kirladi va xaltachasidan ozgina porox olib, uni chashma suviga aralashirdi: siyohga o'xshash suyuqlik tayyor bo'ldi; so'ngra farangicha kiyimi yogasidan harbiy unvonini bildiradigan yorliqning bir bo'lagini yirib oldi-yu (shu kiyimning cho'ntagida tumorini asrardi, dordan faqat shu tumorina saqlab qoladi, deb o'ylardi), cho'ngayib o'tirgan ko'yi quyidagi jumalarni qoratladi:

«Mehribon qarindoshim!

Ilitfotingni darig' tutmagin: ushbu nomani eltgan kishidan oz-moz pul berib yuborin; gayerga yetkazishni uning o'zi biladi.

Seni sevguvchi amakiyachchang

A. S.»

Nomani nisfkorga topshirdi: chopar va dani quyugqina qildi-da, shosha-pisha tog' etaklariga qarab yo'l oldi.

Ikki kungacha daragi bo'lmadi; uchinchi kuni soat beshlarda o'rmon ichkarisidan hushak tovushi eshitilib qoldi; Alan unga javob qaytardi-yu, ko'p o'tmay jilg'a yo-

qasida nisfkor paydo bo'ldi va bizning qayerda ekanimizni bilolmay atrofga alang-jalang nazar tashladi. U avvalgi safariday odamovi ko'rinmasdi: aftidan, nihoyatda qaltis topshiriqni ko'ngilidagidek ado etgani uchun o'zida yo'q xursand edi.

Undan mahalliy yangiliklarni bilib oldik: ma'lum bo'lishicha, butun o'lkada qizil mundirtilar g'ij-g'ij bo'lib yotgan emish; xudoning bergan kuni kimningdir uyidan qurol topishayotganmish, kambag'allarning boshiga yana kulfat yog'iladigan ko'rinadi; Jeyms Glen bilan mulozimlarni Fort Filyamga olib ketishibdi va zindonga tashlashibdi; ular qotillikda ayblanayotgan emish. Hamma tomonga, mahummi Alan Brek o'tib o'ldirgan, degan mishmish tarqatishibdi; ikkalamizni qo'lga tushirish haqida farmon e'lon qilindi, yuz funt miqdorida mukofot belgilanibdi.

Shunday qilib, ishlar rasvo edi; nisfkor missis Styuartdan keltirgan noma ham benihoya g'ussador ekan. Jeymsning xotini Alandan dushman qo'lga taslim bo'lmashlikni o'tinib so'rardi, agar askarlar ushlab olishsa bormi, u ham, Jeyms ham xarob bo'lishadi. Birovlardan qarz olib, o'zida qolgan-qutganini yig'ishtirib shu pulni yuboribdi; ilyoim, pul kamlik qilmasin! Nihoyat, xatga qo'shimcha tarzda bizning asosiy belgilarimiz qayd etilgan qog'ozni ham jo'natibdi.

G'oyatda qiziqib qog'ozni ko'zdan kechirdik; rostini aytganda, ko'nglimizga g'ulg'ula tushdi, kishi xudai shunday tuyg'u bilan ko'zguga yoki dushman mitig'ining quriga qaraydi: o'zini aniq nishonga olayotganiga ishonch hosil qiladi. Alan to'g'risida quyidagilar ta'kidlangan edi: «Bo'yi past, yuzi cho'tir, nihoyatda harakatchan, o'tiz besh yoshlarda yoki shu yoshlar atrofidagi kishi, pat qadalgan shlyapa kiyib yuradi, egnida ohori to'kilgan zar uqali farangicha chakmoni bor: ko'kintir movutdan tikilgan, tugmalari kumush; kamzuli qizg'ish tusli, ishtoni tizzasidan keladi, dag'al jun matodan tikilgan». Men haqida esa: «Baland bo'yli, baquvvat, o'n sakkiz yoshlarda, xiyla eski, ko'kish tusli chakmon kiyib olgan,

boshida sharti ketib, parti qolgan tog'liklar qalpog'i bor, kamzuli qo'lda to'qilgan, ko'kintir ishtoni tizzasidan keladi, paypog'i yo'q, shaharliklar kiyadigan boshmog'i bor, burni ingichka, pastekislikda yashaydigan odamlarga o'xshab gapiradi, soqoli hali chiqmagani» degan belgilar qayd etilgan edi.

Alan ust-boshini yaxshilab eslab qolganlari va miridan-sirigacha batafsil tasvirlaganlari uchun mumun bo'ldi, faqat «ohori to'kilgan» degan so'zni o'qlagach, biron tumanayibroq zar uqasiga ko'z qirini tashlab qo'ydi. Men esam, agar o'sha la'nati uydirmaga ishonadigan bo'lsam, demak, juldurvoqi kiyimda ekanman. Ust-boshimni vaqt-soatida almashtirib olganim bois xursand bo'ldim.

— Alan, kiyimlaringizni almashtirib olishingiz lozim, — dedim.

— Safata, o'lsam ham almashirmayman! — dedi Alan. — Agar Farangistonga qaytib borsam, qalpogda juda chiroyli ko'rinsam kerak!

Bu so'zlarni eshitganimdan so'ng ko'nglimda g'aroyib fikr tug'ildi: xoinona kiyim-boshli Alandan ajralib ketam, qo'lga tushishdan zarracha ham qo'rqib o'tirmasdim — xohlagan tomonimga boraveraman, yashirilib yetishga hojat qolmasdi. Aytaylik, yolg'iz ketayotgan chog'imda ham ushlab olishsayan hech qanday jinoyat belgilarini topisha olmaydi; xudo ko'rsatmasin-u, biroq qotillikda ayblanayotgan kishi bilan birgalikda qo'lga tushsam bormi, ish jiddiy tus olib ketishi turgan gap. Alanga rahim kelgani uchun bu haqda gapirib o'tirmadim, ammo ko'nglimning bir chetida g'ubor qoldi.

O'zimcha xomaki reja tuzib bo'lgan paytimda nisfkor qo'yimdan yashil hamyon chiqardi; ichida to'rtta tilla tangaga va yana bir tanga atrofta mayda pul bor ekan. Rostini aytсам, cho'ntagimda salkam besh tanga bor edi. Alan besh tanga bilan Farangistonga yetib olishi darkor; men esam chorakam ikki tanga bilan bor-yo'g'i Kuinsferriга yetib borsam bas, vassalom. Shunday qilib, agar to'g'ri mulohaza yuritib ko'rsak, Alandan ajralsam nafaqat o'z

yo'limda tinchgina ketardim, balki cho'ntaginga ham foyda bo'lardi.

Afsuski, halol o'rtog'im bunaga gaplarni xayoliga ham keltirmasdi. U mening tayanchim, yordamchim, hi-moyachim ekaniga chin dildan ishonardi. Xo'sh, dardim-ni ichimga yutmasdan, o'zimcha yorug' jahonga la'nalar o'qimasdan, taqdirimga tan bermasdan boshqa na ilojim bor edi?

— Ozroq ekan-u, bir evini qilaman, — dedi Alan ham-yonni cho'ntagiga solar ekan. — Jon Brek, endi tugma-channi qaytarib bersang-da, biz manavi jenelmen bilan yo'lga tushsak!

Barcha tog'liklar singari hamyonini oldiga osib ol-gan nisfikor (u dengizchilar ishtonini kiyib olgandi va, umuman, kiyimlari pastekisliklarda yashaydigan kishilar-nikidan unchalik farq qilmasdi) birpas u yoq-bu yog'ini paypasladi-da, shubhali tarzda ko'zlarini pirlirata boshla-di, so'ng tilga kirdi.

— O'ylaydiki, u yo'qotilgan. — Chamasi u: «O'ylashimcha, tugmani yo'qotib qo'yibman shekilli», demogchi bo'ldi.

— Bu qanagasi? — deb o'shqirdi Alan. — Sen hali otandan qolgan tugmachamni yo'qotib qo'ydingmi? Un-day bo'lsa, gapimni eshitib qo'y: sen umringda bundan ham og'irroq gunohga botmagansan, tushundingmi?

Shundan keyin Alan kaftlarini tizzalariga tiragan ko'yi miyig'ida kuldi-yu, nisfikorga tikildi; uning ko'zlarida savdoyilarga xos uchqun chaqnardi, bu hol yaxshilikdan nishona emasdi, albatta.

Nisfikor insofi kishilar toifasidan edimi yoki dastlab, bizni laqillatmogchi bo'lib, ovloq go'shada ikki kishiga qarshi yolg'iz o'zi ekanligidan darhol es-hushini yig'ib olib ahddidan qaydimi, ishqilib, ko'p o'imay tugmacha birdan topidi va uni Alanga berdi.

— Nima ham derdim, bu Makkollarning or-nomusi belgisi, — dedi Alan. — Tugmachani qaytarib beraman va undan voz kechishga rozi bo'lganing uchun minnatdor-

lik bildiraman. Bu hol sadogati do'stim ekaningni yana bir mara isbotladi. — Shundan so'ng u nisfikor bilan ni-boyada samimiy xayrlashdi. — Menga juda katta yaxshi-lik qilding, — dedi Alan. — Hatto boshing ketishi mum-kin ekanligidan ham qo'rqib o'tirmading; endi har qanday odamga seni diyonatli inson deb ta'riflayman.

Nihoyat, nisfikor yo'lga ravona bo'ldi. Alan ikkala-miz ham laah-hushlarimizni bir bo'g'chaga tugatdik-da, sirlil so'gmoq bo'ylab manzil tomon ravona bo'ldik.

Y I G I R M A I K K I N C H I B O B

SIRLI SO'QMOQ BO'YLAB

ARCHIAGULLI TASHLANDIQ MAKON

Yetti soat mobaynida mashaqqati yo'lni bosib o'tdik va erta tongda tog' tizmalari etaklariga yetib bordik. Ol-dimizda g'adir-budur yassi tekislik yastanib yotardi; endi ana shu dovonni bosib o'tishimiz lozim edi. Endi-gina chiqqan quyosh manglayimizga nayza sanchar-di; tutun singari yupqa bulut tof konlari ustini qoplab ol-gandi; Alanning gaplariga qaraganda, bu yoqqa yigirma-ta otlilqlar eskadroni bostirib kelgan taqdirida ham ularni payqamay qolishimiz mumkin edi. Shuning uchun tuman ko'tarilishini poylab o'tirdik; qiyalikdagi daraga tushdik-da, atala tayyorladik, kengashib oldik.

— Devid, bu joy bexosiyat, — deb gap boshladi Alan. — Qorong'i tushguncha biqinib o'tiraveramizmi yoki tavakkal qilib yo'lga oltanamizmi?

— Men nima deyishim mumkin? — dedim. — O'lardek charchadim, lekin oldimizda turgan masofani bosib o'tganimizdan keyin dam oladigan bo'lsak, yana shuncha yo'l yurishim mumkin.

— Hamma gap shundaki, qaltis masofani bosib o'tsak, faqat yarim yo'lni ortda qoldirgan bo'larniz, xolos, —

dedi Alan. — Vaziyat quyidagicha: Epin zaminiga qadam qo'ysak, xarob bo'lishimiz aniq. Janub esa butunicha Kempbellar tasarrufida, u yoqqa tumshug'imizni tiqmaganimiz ma'qul. Shimol tomon ketsak — befoya: axir, sen Kuinsfertga, men bo'lsam Farangistonga borishimiz darkor. To'g'ri, sharqqa yurishimiz mumkin.

— Sharq bo'lsa sharq-da! — dedim dadillashib. Ichimda esa boshqacha o'ylardim: «Eh, do'stim, sen istalgan tomonga qarab ketsang bo'lmaydimi; men ham xohlagan tomonga ketardim — shunda ikkalamizga ham yaxshi bo'lardi-ku».

— Xo'p, lekin bilasammi, sharq tomon botqoqlikdan iborat, — dedi Alan. — U yoqqa qadam qo'ysang — bas, keyin peshonangdan ko'raverasan: tap-taqir, loqal bir tup griyoh uchramaydi, tep-tekis, yashirinadigan joy yo'q. Agar birorta tepalikka qizil mundirliqlar tasodifan chiqib qolishsa bormi, o'n chaqirim olislikdan ham bizni ko'rib qolishlari mumkin; boz ustiga, ular oltiq, birinchi ko'rib qolishlari mumkin; boz ustiga, ular oltiq, birinchi ko'rib qolishlari mumkin; boz ustiga, ular oltiq, birinchi ko'rib qolishlari mumkin. David, rasvo joy, to'g'risini ayt-sam, kechasiga qaraganda bu yerda kunduzi o'tirish xavfliroq.

— Alan, endi mening mulohazalarimni tinglang, — dedim. — Epin biz uchun halokat demakdir; pulimiz ham, unimiz ham ko'p emas; ular qanchalik uzoq vaqt qidirishsa, tobora izimizga yaqinlashib kelaveradilar; tavakkal qilmasdan ilojimiz yo'q, kafolat berishim mumkin, maddorim qurib, yiqilib qolgumicha yuraveraman.

Alanning yuzlari yoritishib ketdi.

— Ba'zan sen viglar singari shu qadar qo'rqoq bo'lib, safdoshlikka mutlaqo yaramaysan; boshqa paytlarda esa birdan jangariliging tutib ketadi-yu, xuddi tug'ishgan ukamga o'xshab qolasan, — dedi.

Tuman tarqalib ketdi. Ko'z o'ngimizda dengiz misoli huvillagan yer namoyon bo'ldi; faqat kakliklari qizqushlar sayvardi, olistlarda — sharq tomonda asta-sekin ketayotgan bug'ular to'dasi elas-elas ko'rinish turardi. Tashlandiq yerda yakkam-dukkam archagul uchrab qolardi;

ba'zi joylarda o'pdonlar, katta-katta yoriqlar, tof qazib olingan chuqurlar ko'zga tashlanardi; ba'zan hammayoq qop-qorayib kuyib yotardi, bir yerda hatto yong'indan jizg'ingib chiqib ketgan qarag'aylarning tamarlari ustma-ust qalashib qolgan edi. Dunyoda bundan ham aynemilroq manzara toplanasa kerak, ammo qizil mundirliqlarning qorasi ko'rinmasdi; bizga mana shunday muhimroq edi, albatta.

Shunday qilib, sharq yo'nalishiga qarab masbaqat-Il, aylanma yo'l bo'lib o'tishga ketishdik. Atrofimizni tog' tizmalari qurshab olgan bo'lib, har daqiqada bizni ko'rib qolishlari mumkin edi, shuning uchun chuqurliklardan yorishga, chuqurliklar boshqa tomonga burilib ketisa, ochiq maydon bo'ylab engashib-emaklab ketishga majbur bo'ladik. Ko'pincha xuddi bug'un poylagan ovchilarday bir archagul to'pidan boshqasining ostiga emaklab o'tgumimizcha yarim soat vaqtimiz ketardi. Kun battar isildi, suvondagi suvimiz birpasda tugadi; yarim yo'lni emaklab to'rt bukitib, engashib o'tishga majburligimizni bilganimda bunday do'zax azobidagi safarni boshlamagan bo'lardim.

Masbaqatli masofani bosib o'tganimizdan so'ng bir oz nafas rostlab yana yo'lga tushardik — shu tarzda et-talabki vaqtni o'tkazdik; peshin mahali archagullar qalin o'ngan joyda birpas mizg'ib olish uchun cho'zildik. Birinchi bo'lib Alan poyloqchilik qildi: nazarimda, endigina ko'zimni yumishim bilan o'q u biqinimga tutib-tutib uyg'oldi va navbatchilikni menga topshirdi. Soatimiz yo'q edi; vaqtni aniq belgilash uchun Alan archagul novdasi-ni yerga suqib qo'ydi: archagullar to'pining soyasi sharq tomondagi belgiga yetgan chog'da uni uyg'otishim lozim edi. Shu qadar holdan toygandimki, birdaniga o'n ikki soat uxlashga jon-jon deb rozi bo'lardim; ko'zlarim o'z-o'zidan yumilib, vujudim uvadaga o'xshab itirib turardi; issiq ta'sirida archagullardan taralayotgan ajib tarovat ham, yovvoyi asalarilarning g'o'ng'illashi ham qulog'imga alla tovuшни misoli eshitilardi-yu, shirakayf

kishiga o'xshab o'tirgan joyimda munkib-munkib kelayotganini o'zim bilmay qolardim.

Oxirgi gal rostakamiga uxlab qolibman. Ko'zimni ochsam, quyosh ufqqa og'ayotgandi, archagul novdasiga ko'zim tushgan zahoti qichqirib yuborishdan arang o'zimni tiyib qoldim, xullas, do'stinga pand bergan edim. Sharmandalik ham shunchalik bo'lar-da, qaniydi shu tobdan yer yorilsa-yu, kirib ketsam! Ayni chog'da boshqa bir manzarada o'takam yoritlayozdi: ne tongki, g'afllarda yotgan paytimizda otlar otryadi botqoqlikka tushib olishgan edi; ular yarim doira shaklida janubi sharq tomondan ustimizga bostirib kelishardi; archagullar qalin o'sgan joylarda bir necha marta oqalariga qaytishardi-da, qulay tomondan aylanib o'tishardi.

Alamni uyg'oldim: boshini ko'tarishi bilan dastlab otliqlarga, so'ngra archagul novdasiga — beliga qaradi, quyoshga ko'z tashlab qo'ydi va qoshlarini chimirgan ko'yi xavotiru po'pisa ma'nosida bir qur menga ham nigohini qadadi; shu xolos, mendan gina-kudurat qilib o'tirmadi.

— Endi nima qilamiz? — deb so'radim.

— Yashin-topoloq o'ynashga to'g'ri keladi, — dedi Alan. — Huv anavi tepalikni ko'ryapsammi? — U shimoli-sharq tomondagi yolg'iz qaqqayib turgan tepalikka ishora qildi.

— Ko'ryapman.

— O'sha yoqqa qarab yuramiz, — dedi. — Uning nomi Ben-Elder; yovvoyi, qatron tog'; g'adir-budur, o'ydim-chuqur joylari juda ko'p. Agar ertalabgacha o'sha joyga yetib olsak, — bas, marra bizniki!

— Alan, u yoqqa borish uchun askarlarning yo'lini kesib o'tishimiz lozim-ku! — deb xitob qildim.

— Boshqa ilojimiz yo'q, — dedi. — Agar ortimizga qaytarishib, Epinga kiritib olishsa bormi, ikkalamiz ham asfalsoflingga ketamiz! Shuning uchun, do'stim David, zinhor-bazinhor imillama!

U chaqonlik bilan emaklagancha yo'l boshladi. Buning ustiga, u doimo chuqurchalar bo'ylab jilpang-

lab harakat qilardiki, uzogdan bizni ko'rish amrimahol edi. Maysalar tug-tugi bilan kuyib kul bo'lgan edi yoki yong'in bir yamlab o'tib ketgandi: biz deyarl burimizni yerga tekizib yurganimiz uchumi, tutun singari mayin, dimoqni achishtiradigan kul yuz-ko'zlarimizga urilardi. Savimizni allagachon ichib tugatgandiki, to'rt oyoqlab yugurayotgan paytingda birlasda churelab qolam, mading quriydi, vujuding uvada misoli bilvaydi va o'z og'irligingni ko'tarolmay qo'llaring siml ketar darjaga yetadi. Vaqt-vaqt bilan qalibroq archagullar ostida birpas cho'zilib olardik, nafasimizni rostlardiki; shox-shabablar orasidan otlilarni ko'zdan kechirdardik. Nazarimda, ular izimizni topisha olmagan edi: harholda, bitta vzvod (anigrog'i, yartimta vzvod bo'lsa kerak) ikki chaqirimga yoyilganicha yo'lida uchragan archagullar to'pining tit-pitsini chiqarib, hamon ilk yo'nalishi bo'yicha olg'a siljirdi. Xayriyatki, o'z vaqtida uyg'onibman, agar yana biron g'afllar bosib yotganimda bormi, yovga chap berib ketolmasdiki: ularning oldiga tushib qochishdan bo'lak iloj qolmasdi. Hozir ham arzimagan tasodif tufayli fosh bo'lib qolishimiz ehtimoldan xoli emasdi; ba'zan archagullar orasidan putir-putir etib kukliklar uchganda joy-joyimizda tursadek qolib qolardik, hatto nafas olishga ham qo'rqardik.

A'zoyi badanin sirg-sirg og'iridi, nihoyatda holdan to'lgan edim, hansirab-hansirab zo'rg'a nafas olardim, qo'llarim tilinib ketgan edi, ko'zlarimga chang-to'zon to'lib tomog'im g'ippa bo'g'ilgandi, xullas, it azobida qiyalmaganimdan ko'ra, jon-jon deb taslim bo'lishga rozi edim! Faqat Alamning hayotiga zomin bo'lmaslik uchun butun irodamni yig'ib, olg'a siljirdim. Alan esa (darvoqe, uning emin-erkin harakat qilishiga plashi xalaqit berardi) qizarib, keyin bo'zara boshladi; har nafas olganda o'pkasi hushrak chailb yuborardi yoki shir-shir etardi; birlas dam olish maqsadida to'xtagan paytlarimiz u o'z kuzatishlarini aytish uchun qulog'imga shivirlardi, tovushi xuddi qurshovga tushib qolgan yirtqichning xirillashiga o'xshab

eshitilardi. Biroq ruhan bardam, tetik, harakatchan bu insonning bardoshiga beixtiyor qoyil qolardim.

Nihoyat, oqshom cho'ka boshlagan chog'da burg'u to'vushini eshitib to'xtadik-da, archagullar orasidan ortimizga mo'raladik; vzvod askarlari bir joyga to'planishardi. Birozdan so'ng ular o'tin terishib gulkun yoqishdi va tashlandiq yerning o'rtasida tunash uchun joy hozirlashga kirishdilar.

Shundan so'ng Alanga, yotib, uxlab olaylik, deb yalimb-yolvordim.

— Bu kech uxlashni xayolingga ham keltirma! — dedi Alan. — Endi anavi otlilar (tarrakday qotib yotganingda paydo bo'lishgan edi) tashlandiq maydon tevarigidagi barcha tepaliklarni egallab olishdi; Epindan birorta tirik jonzo'tni tashqariga chiqarishmaydi; faqat qanotli qushlarga ularning ustidan uchib o'tadi, xolos. Hozirgina dushman changalidan qutuldik, nahotki, g'alabamizni qo'ldan boy bersak? Yo'q, azizim, erta tongni Ben-Elderdagi ishonchi joyda kutib olishimiz lozim.

— Alan, irodamga har qanday kishi havas qilsa arziydi, lekin kuchim qolmadi. O'zgina madorim bo'lganida indamay ketaverardim; istasangiz — qasam ichishim mumkin, ilojim yo'q! — dedim.

— Nachora, bo'pti, seni yelkamga mindirib olaman, — dedi Alan.

Uning yuziga tikildim, tag'in ustimdan kulayotgan bo'lmasin, deb o'yladim. Alanning qiyofasi jiddiy edi. Do'stining holatini ko'rib, o'zim uyali ketdim.

— Juda soz, qani bo'lmasam, yo'l boshlang! — dedim. — Ketdik!

U menga ikkis nazar solib, go'yo: «O'tanga balli, Devidi!» demogchi bo'ldi va g'ayrat bilan yana olg'a intildi.

Xuftonda salqin tushdi. Atrof xiyala zimiston edi. Osmon bulutsiz. Bu joylar shimoliy o'lka hisoblanganidan iyul kechalari chiroqsiz kitob o'qish mumkin edi. Hartugul, qish faslining yarim kechalari zimiston bo'lsa kerak. Qalimgina shudringdan tashlandiq maydon xuddi yomg'ir

yoqqundek suvga bo'kdi; darhol uyqum ochilib ketdi. Natijamizni rostlash uchun to'xtagan paytimizda tabiat al-laguchon meni o'ziga mahliyo qilib qo'ygan edi: kecha berihoya so'lim, huv narida qir-adirlar yastanib yotardi, ortimizda lov-lov yonayotgan gulkun maydonning otashga chulg'angan yuragiga o'xshardi. Nega endi o'zimni azoblab, tuproqqa belanib, qurt maboli biltanglab yurishim kerak ekan degan o'ydan g'uzabim qo'zib ketdi.

Ba'zi kitoblarni o'qib, uni yozganlar umrida hech charchamaganmikan, deb o'ylayman. Charehoq qanaga bo'lishini yetkaza bilganlarda o'quvchi esnab o'tirmasdi. Hozir o'tonishim ham, kelajagim ham meni mutlaqo tashvishlantirmasdi; hatto bu dunyoda David Belfur nomi yiglitcha bortilgi esimdan chiqib ketgan edi; o'zim haqimda o'ylamasdim; har qadam tashlayotganimda yuragimni hovuchlab turardim, har qadamim oxirigisi bo'lsa kerak deb o'ylardim va ana shu azob-uqubatlarning bevositai sababchisi bo'lmish Alanni ko'ranga ko'zim, otarga o'qim yo'q edi. Alan harbiy sohani tanlab yanglishmaganli; qo'mondonlarning asosiy vazifasi — boshqalarni olg'a boshlashdan, hech kimni ortga chekintirmaslikdan, bironlarning irodasini sindirishdan iborat: hech kim bilan hisoblashmaydilar; vaholanki, boshqalar ketayotgan joyida o'zini tappa tashlashi, loqaydlik bilan ko'ksini o'qqa tutib berishi mumkin. Men ham tuzukkina askar bo'lishim mumkin edi: yo'l davomida, itoat emasam osmon uzilib tusharmidi, deb o'yladim-u, ammo toki kuch-quvvatim bor ekan, o'lishga har doim ulguraman, hozir bo'yusinishga majburman, deb o'zimni ishonitardim.

Tong yorishgandan so'ng datshati xavf-xatar ortda qolgan edi: qurt-qumursqalaray o'rnamay odam qatorida yurishimiz mumkin edi. Xudoyim-ey, hozir bizni oshna-og'aynilarimiz ham tanimasdi: qari-qartanglar misoli bukeyayib, tetapoya bolaga o'xshab maymoqlanib qolgandik, rang-ro'yimiz murdanikidek oqarib ketgan edi! Ikkalamiz ham miq etmay, tillarimizni tishlaganimiz ko'yi to'g'riga tikilib borardik: zo'r-bazo'r qadam bosardik;

archagullar orasida esa kakliklar chiyillashardi. Sharq tomon asta-sekin yorishmoqda edi.

Alanga ham oson bo'lmadi. Albatta, uning yuziga sinchiklab nazar solganidan so'ng shunday xulosaga kelganim yo'q: o'zim arang oyoqda turardim, qayrilib qarashga ham holim qolmagan edi; lekin u ham charchoq tufayli garangsib, men kabi qayoqqa qarab ketayotganimizni ham unutib qo'ygani edi — aks holda, ko'rsichongga o'xshab pistirmaga tushib qolganimizni bilmamidik?!

Bu voqea quyidagicha sodir bo'ldi. Alan ikkalamiz archagullar qoplagan tepalikka ko'tarildik; u oldinda, men ikki qadamcha orqaroqda borardim: xuddi qo'shaloq daydi sozandaga o'xshardik; birdan archagullar shatir-shutir etdi-yu, shox-shabbalar orasidan qandaydir juldurvoqi to'rt kishi otilib chiqdi va ko'z ochib-yumganimizcha ikkalamizni ham shartta taglariga bosib olishdi-da, kekirdagimizga xanjar qadashdi.

Menga qolisa, baribir edi: tortayotgan azoblarim o'zimga yetib ortardi, qiynoqlar menga chumoli chaqanchalik ham ta'sir etmasdi; hatto bo'yimga qadalib turgan xanjaridan ham qo'rqmasdim; bir joyda qimirlamay yotganimdan xursand edim. Ustimdan bosib turgan juldurvoqiga qaradim: yuzlari oftoabda qoraygan, ko'zlari chagniq, lekin men parvoysi falak edim. Ular gellar tilida Alan bilan nimalarnidir shivirlashib gaplashishayotgani meni mutlaqo qiziqitmasdi.

Keyin xanjarlarini qinlariga tiqib qo'yishdi, bizni qurolsizlantirdilar va bir-birimizga qaratishganicha archagullar ustiga o'tqazib qo'yishdi.

— Bular Klun Makfersonning poyloqchilari ekan, — deb meni Alan xabardor qilib qo'ydi. — Omadimiz keldi. Endi kamina tashrif buyurganim xususida yo'lboshchilariga axborot berishguncha ularning ixtiyorida bo'lamiz. Shu xolos.

Vuriklar qabilasining yo'lboshchisi Klun Makferson bundan olti yil muqaddam ro'y bergan buyuk qo'zg'olonning rahbarlaridan bo'lgani uchun uning boshi

evaziga juda katta mukofot va'da qilingandi; u allaqachon nihaddiy yakobinchilarning rahnamolari qatorida Farangistonga jo'nab ketgan bo'lsa kerak, deb yurardim. Alanning so'zlarini eshitganimdan so'ng ko'zlarim yanoq etib ochilib ketganday bo'ldi.

— Shunagami hali, — deb ming'irladim, — Demak, Klun hozirgacha shu yerda yurgan ekan-da?

— Bo'lmasmu-chi! — deb tashdi Alun. — Avvalgidek o'z yer-mulkidan bir qadam ham siljigani yo'q; qabilasi yedirib-ichiryapti. Hatto qrol Georg ham unga havas qilsa arziydi.

Yana bir nechta savol bermogehi edim, lekin Alan meni gapirgani qo'ymadi.

— Negadir charchabman shekilli, — dedi. — O'zingiz mizg'ib olsam yomon bo'lmadi.

U gapni qisqa qildi-yu, yuzini qaliningina archagullar ustiga qo'ydi va birpasda uxlati-goldi.

Men bunday orombaxsh uyquni faqat orzu qilishim mumkin edi. Yoz faslida maysalar orasida chigirtkalar chirillashini eshitganmisiz? Xullas, ko'zlarimni yumi-shimni bilaman, butun badanimda — qorimda ham, belimda ham, eng dahshatlisi, hatto boshimda ham chigirtkalar chirillay boshlardi. Darrov uyqum qochib ketardi, u yonboshimdan bu yonboshimga ag'darlardim, o'tirib ko'rardim, yana yotib olardim va ko'zni qamashitiradigan osmonga uyqusirab tiklardim, chakalakzorni ko'zdan kechirardim; beixtiyor Klunning yuvuqsiz poyloqchilariga nigohim tushib qolardi: ular tepalik ustida chordona qurishib o'tirgan ko'yi gellar tilida bir nimalar to'g'risida o'zaro valaqlashardi.

Ko'nglidagidek dam ololmadim, bu orada chopar iziga qaytib keldi; Klun mehmonlarni mamuniyat bilan kutib oladi, dedi u. Biz darhol o'rtimizdan turib, yo'lga otlanishimiz lozim edi. Alan uyqudan yuzi xiyala tinqib, tetiklashib uyg'ondi, qorni nihoyatda och edi; aftidan, chopar quyq ziyofat mehmonlarga muntazir ekani e'latib qo'ydi shekilli, Alan tashakkur aytdi. Men ovqat to'g'risidagi

gapni eshittsam — bas, darrov ko'nglim aynirdi. Ilgari vujudim o'zimga og'irlik qilardi, zili-zambildek tuyulardi, endi qushday yengil bo'lib qoldim-u, barbir qadam tashlashga qiyinalardim. Go'yo o'rgimchak tolasi singari oldinga uzalib borardim, oyog'im ostidagi zamin bulutga o'xshardi, tog'lar pardek yengil bo'lib ko'rinar, shabada meni tog' jilg'asi kabi oldiga solib haydab borardi, goh u yoqqa, goh bu yoqqa elib urardi. Nazarimda, nochor, notavon odamga o'xshardim, negadir yig'lagim kelardi.

Alan menga nazar soldi-yu, darhol xo'mrayib oldi; sezdimki, jahli chiqdi. G'ayrisuuuriy ravishda, yosh bo'laga o'xshab titrab-qaqshayotganim uchun dilim xufton bo'ldi. Yana esimda qolgani shuki, birdan lablarimga xanda yugurdi va o'zimni qanchalik zo'rlasam ham, og'zimning tanobini tortib qo'ya olmadim; boz ustiga, hozir kuladigan payt emasdi. Biroq ajoyib do'stim faqat yaxshilik qilishni istardi; birpasdan keyin Klunning ikkita yugurdagi qo'llig'indan olishi-da, oyog'imni yerga tekizishmay (shunday tuyulgan edi, xolos, aslida, ular meni bir maromda boshqarib ketishmoqda) sudrab ketishdi. Biz qing'ir-qiyshiq, g'ira-shira jarliklarni xandaqlar bo'ylab shafqatsiz Ben-Elder tog'larining yuragi tomon borardik.

Yigirma uchinchi bob

QO'NALG'A

Nihoyat, serdaraxt yonbag'ir poyiga yetib bordik: o'lmas qoyalar jar yoqasida turardi, qoyalar ustini daraxt qoplagan edi.

— Bu yoqqa yuringlar, — dedi kuzatuvchilardan bitasi va toqqa ko'tarila boshladik.

Daraxtlar xuddi machta arqonlariga o'mganlarini tirab turgan dengizchilar kabi qoyalarga qapishib o'sgan edi; tanasi pillapoyalarning ko'ndalang pog'onalariga o'xshardi — biz daraxtlarni ushlab-ushlab yugoriga o'tlardik.

Yonbag'irlik tepasi shu qadar qalin o'rmonzor ediki, hatto tungadek joyga ham soya tushmasdi; tepalik chetida g'altati boshpana mavjud bo'lib, o'lkada uni Yopiq Qaznoq deb atashardi. Daraxtlarning tevarigiga o'rulgan che-tunning orasiga yog'och qoziq qoqilgandi; maydonchaga tuproq sepilib, hovli misoli tep-tekis qilingandi. O'rindagi daraxt boshpananing ustuni vazifasini bajarmdi. Chetun-larning tashqarisidan kigiz qoplangan edi. Bu inshoot sirt-dan o'tovga o'xshardi; nishablikdagi changalzor qo'ynida joylashgan qo'tibola imorat baayni do'lana shoxidagi ari uyasi singari jar yoqasida osilib turardi.

Ichkuriga olti kishi zo'rg'a sig'ardi. Qoynining bo'rtik joyiga mohirlik bilan o'choq quritgan edi; ko'kish tutun qoyaga qapishgan ko'yi o'rlardi va pastikdan deyarli ko'zga tashlanmasdi.

Bu Klunning yashirin maskanlaridan bitasi edi, xolos. Unga qarashli yer-mulkning boshqa joylarida ham g'orlar, yerto'lalar mavjud bo'lib, poyloqchilarning ma'lumotlari asosida askarlarning bostirib kelayotganini yoki orqaga qaytib ketayotganini e'tiborga olardi-yu, o'zi lozim topgan maskanga ko'chib o'tardi. Bir joyda muqim yashamagani va qabila aholisining yo'lloshchiga sadogati tufayli Klun shu paytgacha dushmaniga tutqich bermadi; boshqalar vatanni tark etib jonini saqlab qoldi yoki qo'lga tushirib qatl etildi; u vatanida yana besh yil istiqomat qildi, nihoyat, qo'mondon qat'iyon talab etgandan keyingina Farangistonga jo'nab ketdi. Ko'p o'tmasdan o'sha yerda vafot etdi; ajab hol — Ben-Elderdaqi Qaznoq sog'inchi uning yurak-bag'irini kuydirib yuborgan bo'lsa ajab emas.

Ostonaga qadam qo'ygan chog'da u qoyaga yondosh quritilgan o'choq oldida ovqat pishirayotgan xizmatkori-niing xatti-harakatlarini kuzatib o'tirardi. Kiyimlari odmi-gina edi, boshida tunlari kiyiladigan to'qima qalpoq bor edi; quloqlarigacha bostirib olgandi va g'alvirak toshdan yasalgan mundstukida tamaki chekardi. Shunga qara-may o'zini xuddi podsholardek tutardi; bizni kutib olish

uchun nechog'li ulug'vorlik bilan o'rmdan qo'zg'alganini ko'rgan odam bunga darhol ishonch hosil qilardi.

— E-e, mister Styuart! — dedi u. — Ser, xush kelibsiz! Sizni va hozircha ismi-sharifni o'zim bilmagan do'stingizni ko'rganimdan behiyo mamnuman!

— Klun, ahvolingiz qalay? — dedi Alan. — Ser, umid qilamanki, a'lo darajada bo'lsa kerak. Sizni sog'salomat ko'rib turganimdan xursandman! Tanishib qo'ying, bu yigit mening do'stim — Shos qo'rg'onining egasi bo'lmish mister David Belfur.

Odatda, yolg'iz qolgan paytlarimizda Alan mening yer-mulkimni mazaxlab tilga olardi, ammo begona odamlar huzurida unvonimni udaychi misoli tantanavor ohangda e'lon qilardi.

— Jentelmenlar, ichkariga kiringlar, marhamat! — dedi Klun. — Qani, uyga marhamat qilsinlar! Albatta, kamina hozir saroyda istiqomat qilayotganim yo'q; ko'rib turibsizlarki, boshpanamiz xarobigina, lekin biznikiga shahzoda ham tashrif buyurganlar. Mister Styuart, kimni nazarda tutayotganimni payqagan bo'lsangiz kerak-a?.. Ko'rishganimiz sharofiga tomoqlarimizni ho'llab olamiz; cho'loq xizmatkorim issiq ovqatni pishirgach tushlik qilamiz va jentelmenlar kabi qartada kuchimizni sinashib ko'ramiz. Bu yerda odamning yuragi siqilib ketadi, — dedi u gadahlarga konyak quyar ekan. — Do'stlarim bilan kam uchrashaman; barmoqlarimni o'ynab o'tiraveraman, o'tgan kunlarni eslayman, ajoyib kelajakni o'ylayman: nazarimda, yorqin kelajak ostonamizda turibdi. Kelinglar, sulolamiz tiklanishi uchun ichamiz!

Shundan so'ng gadahlarimizni urishtirdik-da, bo'shatdik. Rostini aytsam, qiro'l Georgga hech qanday yomonlikni ravo ko'rmasdim, lekin u hozir davramizda bo'lganda bormi, o'zi ham menga sherik bo'lardi. Spirti ichimlik oshqozonimga tushgandan keyin darrov o'zimni yengil his eta boshladim va bir chekkada subhatga quloq solib o'tirdim; ko'z oldimni yupqagina tuman qoplab, ko'nglimdagi beda-vo qo'rquv, g'am-g'ussa g'oyib bo'lgan edi.

Darhaqiqat, bu joy yovvoyilar maskani edi, ko'jayimimiz ham jaydari odamga o'xshardi. Klun Makferson ko'pdan beri yashirib yurgani uchunmi, iktirchiklarga o'ralsanib qolgan qandaydir qarqirni eslatardi. Doimo bir joyda o'tirardi, o'sha o'rindiqqa boshqa biror kimsaning o'tirishi qat'iyan taqiqlangan edi; Qaznoqdagi jamiki buyumlar qo'nalga sohibining didiga mos ravishda joylashtirilgan bo'lib, ularni qo'zg'atib zihnor-bazinhor mumkin emasdi; xilma-xil tomonlarni juda yaxshi ko'rardi, hatto biz bilan ko'rishayotgan mahalda ham ko'z qiri bilan tez-tez o'choq tomonga nigoh tashlab qo'yardi; issiq ovqatdan ko'zini uzmasdi.

Anglashimcha, zim-ziyo kechalari u xotini va uchto'rtta yaqin do'stlari bilan uchrashib turardi, ular Klunni ko'rgani kelishardi; hayotining asosiy qismini yolg'izlikda va faqat o'zining poyloqchilariyu Qaznoqda yonidan jilmaydigan xizmatkori bilan mulqotda bo'lardi. Har kuni ertalab uning huzuriga tashrif buyurgan sartarosh yo'lboshchining sogolini olayotgan paytda o'lkadagi barcha yangiliklarni aytib berar, Klun jon qulog'i bilan tinglardi. Sartaroshni savollarga ko'mib, iktirchiklarni ham so'rab-surtishtirishdan erinmasdi, yosh bola misoli hadeb tixitlik qilaverardi. Ba'zi bir javoblarni eshitib yumalab qolguncha xaxolayverardi; sartarosh allaqachon ketib qolgan bo'lsa ham, u qornini changallab qahqaha uraverardi. Aftidan, savollari unchalik oldi-qochdi bo'lmadi; yer-mulkidan mahrum etilgan barcha shotland zamindorlari kabi (bu haqda parlamentning qarori e'lon qilingan edi) hayotdan uzilib qolgan bo'lsa-da, qadimiy rasm-rusmlarga ko'ra qabilada hamon qozilik vazifasini ado etardi. Odamlar har xil munozarali masalalarni hal etish maqsadida huzuriga kelishardi; ular Oliy sud hukmi bilan hisoblash-masliklari mumkin edi, ammo qochqin yo'lboshchining bir og'iz so'zidan keyin barcha gina-kuduratlarni eslaridan chiqarishardi-yu, itoatkorlik bilan aytilgan jarimani berishardi. Ko'pincha g'azabi jo'shib hokimi mutlaq podsho singari hammayoqning to's-to'polonini chiqarib tashlar-

di; bunday paytlarda xizmatkorlar xuddi qatitqo'l otalari qarshisida turgandek yelkalarini qisishib, miq etishmasdi. U ichkariga kirgan har bir kishi bilan risoladagidek sa-lomlashar, so'ngra ularning ikkalasi ham harbiy xizmat-chilar misoli barmog'larini bosh kiyimlari ostiga tekizib qo'yishardi. Xullasi kalom, tog'larda yashaydigan qabi-laning kundalik hayotini, turmush tarzini bevosita kuza-tish imkoniyatiga ega bo'ldim; sirdan jinoiy javobgar-likka tortilgan qabila yo'lbo'shchisi edi; yer-mulki tortib olingandi; butun o'lka bo'ylab harbiy qo'shimalar uni qi-dirardi, ba'zan boshpanasiga nihoyatda yaqinlashib ham qolishardi; ayni paytda cho'ntagida hemiri bo'lmagan juldurvoji xizmatkor (u har kuni katalak yerd, so'kish eshitardi) sotqinlik qilib, birdaniga boyib ketishi mumkin edi.

Dastlabki kuni qovurdog tayyor bo'lishi bilan Klun shaxsan o'zi limonni siqib (to'kin-sochin hayot kechirar-di), ovqat ustiga sharbatini tomizdi-da, bizni dasturxon atrofiga taklif etdi.

— Xuddi shunday ovqat bilan (faqat limon sharba-ti yo'q edi) xuddi shu qo'nalg'ada qiro'l janobi oliylarini mehmon qilgan edim, — dedi mezb-on. — U paytlarda go'sht eng noyob taom hisoblanardi, ziravorlarni orzu qi-lardik, xolos. Umuman aytganda, qirg' oltinchi yili mening yerlarimda limondan ko'ra otlig' askarlar ko'proq edi.

Qovurdog mazali bo'lgan-bo'lmaganini aniq aytol-mayman, unga ko'zim tushgan zahoti ko'nglim aynib, zo'r-bazo'r uch-to'rt tishlam go'sht yedim-da, qo'limni artdim. Klun ovqat chog'ida shahzoda Charli*ni qanday ziyofat qilganini so'zlab berdi; subbatdoshlarining qiyofa-larini tasvirladi va o'rnidan turib, kim qayerda o'tirganini ko'rsatib berdi. Aytishicha, shahzoda nihoyatda o'ktam, ehtirosli, batartib qiro'llar sulolasining munosib o'rinbosari edi, donishmandlik bobida faqat Sulaymon podshodan ke-

rin turardi, xolos. Bundan tashqari, bilishimecha, Qaznoq-da umrugaronlik qila boshlangandan beri ichkilikka ruju qo'yibdi. Hozirgi mishmishlarga ishonadigan bo'lsak, uni odamlar safidan chiqarib tashlagan nuqson mishmonlari o'sha paytlardayoq paydo bo'lgan edi.

Ovqatlanib bo'lganimizdan keyin Klun rangi o'ngib, siyqasi chiqib ketgan qartani olib chiyalay boshla-di: bunday isqirt qartani pana-patqam joylardagina qo'lga ushlash mumkin. Shunga qaramay, bizga qimor o'ynashni taklif etdi-yu, ko'zlar chiqmay boshladi. Iqror bo'lmog'im lozimki, azaldan qarta o'yinini munosib mashg'ulotlardan biri deb bilardim; otam rahmatlining nasihatlari bo'yicha, xudojo'y kishi, boz ustiga, agar u halol yigit bo'lsa, o'z boyligini harom ishlarga sarflamas-ligi dardor, biroving moliga ko'z olaytirish ham insofdan emas, qimor esa aynan haromxo'rlikning yorqin namuna-sidir. To'g'ri, jiddiy sabablarni ro'kach qilib o'tirmasdan, charchaganimni bahona qilib qo'ya qolishim mumkin edi, ammo nayrang ishlatish qo'limdan kelmasdi. Shuning uchun ham qisqichbaqadek qip-qizarib ketdim shekilli, bi-roq so'zimdand adashmadim: o'zim yaxshi o'ynashni bil-mayman, birovlarning o'yiniga qozilik qilib o'tirish esa kaminaga yarashmaydi, dedim.

Klun qartani chiyilashdan to'xtadi-dar:

— Bu nima degan gap? — dedi. — Klun Maksfer-sonning uyida vig'larga o'xshash oqbiyak qayoqdan bino bo'lib qoldi?

— Men mister Belfur uchun boshim bilan javob be-rishga tayyorman, — dedi Alan. — U halol, vijdonli yigit, qolaversa, sizdan iltimos qilardimki, bu gaplarni kim ay-tayotganini ham yodingizda tutsangiz yomon bo'lmadi. Men ham qiro'llar avlodidaman, — dedi-yu, Alan shiya-pasini epchillik bilan biroz yuqori ko'tarib qo'ydi. — Shu-ning uchun men ham, mening do'stlarim ham har doim o'zlariga munosib insonlar qurshovida bo'ladilar. Jentel-men shunchaki charchagan, uyqusi kelyapti. Agar qarta o'ynagisi kelmayotgan bo'lsa, buning bizga hech qanday

* Charli (Karl Styuart) II — Iakovning nabirasi, Shotlandiya toj-taxtining «navqiron da vogari».

og'irligi tushmaydi. Ser, men o'zingiz tanlagan o'yin bo'yicha kuch sinashmoqqa tayyorman.

— Ser, o'zingizga ma'lumki, bu faqirona kulbada har qanday jentelmen o'z xohishiga qarab ish qiladi. Agarda do'stingiz boshi bilan yurishni ixtiyor etgan bo'lsalar, marhamat qilsinlar! — deb javob berdi Klun. — Mabodo hurmatli do'stingizgami, sizgami yoki boshqa bировgami bu yerning havosi yoqmayotgan bo'lsa, jon-jon deb tashqarini birgalikda sayr etib kelishga tayyorman.

Ana xolos, ikkita qadrdon do'st mening aybim tufayli bir-birini so'yishi kamlik qilib turgan edi o'ziyam!

— Ser, Alan to'g'ri aytdi, men rostdan ham juda toliqidim, — dedim. — Boz ustiga, ehtimol, sizning ham o'g'illaringiz bo'lsa kerak; shuning uchun otamga bergan va'damni, sir bo'lsa-da, oshkor etib qo'yishim mumkin.

— Yo'q-yo'q, kerak emas, gapirmang endi! — dedi Klun va Qaznoq chetidagi archagullar pichani to'shalgan joyni ko'rsardi.

Shunga qaramay, ta'bi tirtiq bo'lgani yaqqol ko'rinish turardi: goh-goh menga tumtayib qarab qo'yardi va bir nimalar deb po'ng'illardi. Aslida, injiqligim va gap-so'zlarim erkin qushdek hayot kechiradigan tog'lik yakobinchiilar davrasiga mos tushmasdi, erish tuyulardi.

Konyak ichib, bug'u go'shti yeb olganimdan so'ng negadir o'zimni xiyala og'irlashib qolgandek his eta boshladim; archagul pichaniga bosh qo'yishim bilan qandaydir mudroq holatga tushib qoldim. Qaznoqda yashagan kunlar davomida sira ham o'zimga kelolmadim. Ba'zan ko'zlarim yarg etib ochilgandek bo'lardi-yu, atrofimdagi nimalar ro'y berayotganini g'ira-shira idrok etardim, ba'zan esa g'o'ng'ir-g'o'ng'ir tovushlari uyqudagi kishilarning xurrak otishlari qulog'imga chalinar edi: devorda osig'lik turgan jun ro'mollar gohida yerga tushib ketardi, goho o'choqda yonayotgan gulxan shu'lasi kabi yoyilib, butun shiftu devorlarni qoplab olardi. Nazarimda, ko'pincha o'zimdagi o'zim gapirib yuborardim yoki baqirardim she-

killi. Esimda bor, bir necha marta menga javob qaytarayotganlarini hayrat aralash ilg'ab qoldim; doimo qandaydir alg'ov-dalg'ov tush ko'rmasdim-u, ammo ich-ichimda nimadandir jirkandim: o'zim kelib qolgan joy ham, orom olib yotgan o'rin ham, devordagi jun ro'mollaru tovushlar, o'choqdagi gulxan va hatto o'zim ham o'zimga nihoyatda jirkanch bo'lib ko'rinardi.

Sartaroshni chaqirtirishibdi: u tabib ekan; menga dori-darmon tavsiya etishdan avval gel tilida bir nimalarni tushuntirdi, lekin men bir og'iz so'zni ham tushumadim; tarjima qilib berishlarini so'ragani ham qurbin yetmadi — holim shu darajada xarob edi. Shundoq ham betob ekanimni bilardim, boshqa narsalar esa meni mutlaqo qiziktirmasdi.

Sog'ilgim yomon bo'lib turgan paytlari atrofimda nimalar bo'layotganining unchalik farqiga bormasdim. Faqat bir narsani aniq bilamanki, Klun bilan Alan timmasdan qarta o'ynashardi; dastlab, Alan ancha-muncha yutuqni qo'lga kiritgan edi; o'rimda o'tirgan chog'larimda ularning shavqqa to'lib qimor o'ynayotganlariga guvoh bo'lardim: stol ustida bir uyum tanga yalt-yult etib ko'rinardi — hat-tugul, yuz tanga bo'lmasa-da, lekin oltin tanga yig'ilib qolgan edi. Tog' tizmalari ustidagi nishablikda, daraxtlarga suyanib turgan omonat boshpanada bunchalik boylikni uch-ratish mo'jizadek tuyulardi. O'shanda, Alan o'ylamasdan ish qilyapti, axir, sinalmagan oltin sirtidan o'tmaydilar-ku, degan edim o'zimcha. Chunki zangori hamyonida besh funt ham puli yo'q edi-da!

Nazarimda, ikkinchi kuni omad undan yuz o'girdi. Odatdagidek, meni tushlik arafasida uyg'otishdi va ovqatlanirishmoqchi bo'lishdi, lekin yana ovqat yeyishdan bosh tortdim; so'ngira sartarosh berib ketgan qandaydir achchiq dorini ichirishdi. Ochiq eshik tepasidan men yotgan joyga quyosh nuri tushib turardi va bundan o'zimni xiyala besaranjom his etardim. Klun stol atrofida o'tirgan ko'yi qartasini chiyardi. Alan yonimga kelib engashdi, yuzlarini deyarli burtinga taqadi; ishtimalab, butun vujud-

dim lov-lov yonib turgani tufaylimi — bilimadim-u, lekin yuzlari nihoyatda beso'naqaydek ko'rindi.

U mendan qarz berib turishini so'radi.

— Nima uchun? — dedim.

— Shunchaki qarz olmogchiman, xolos.

— Ammo nima uchun? — deb takroran so'radim. —

Tushunmayapman.

— Devid, senga nima bo'ldi axir! — dedi Alan. —

Nahotki, pulingni mendan qizg'ansang-a, qarz bermay-sanmi?

Eh, agar es-hushim o'zimda bo'lganda bormi, albat-ta, qizg'anishim lozim ekan! Biroq beso'naqay qiyofadan tezroq qutulishni istardim, xolos. Shu tobdan menga boshqa hech narsa kerak emasdi, pullarimni unga berdim.

Uchinchi kuni ertalab (Qaznoqda ikki kecha tunaga-nimizdan so'ng) xiyala yengil tortib uyg'ondim; albatta, a'zoyi badanim hilvirab turardi, majolisiz edim, lekin bu-yumlar odatdagidek kattalikda, tabiiy shaklda ko'rinar-di. Eng quvonarlisi shundaki, ishtaham ochilib ketgan edi; biroqning yordamisiz o'rindan turdim va nonushta qi-lib bo'lganimizdan so'ng, Qaznoqdan tashqariga chiqdim-da, o'rmon chetiga borib o'tirdim. Rutubati kun edi, ma-yingina izzat esardi; choshgohgacha junjilib o'tirdim; yonimdan Qaznoq tomonga xizmatkorlaru ayg'oqchilar o'tishayotgan paytlaridagina bezovtalanib qo'yardim. — ular oziq-ovqat bilan ma'lumotlar olib kelishardi. Hozir tevarak-atrof sokin edi, aytilish mumkinki, Klun oshkora tarzda hukmronlik qilardi.

Ichkariga qaytib kirgan chog'imda Alan ikkalasi qar-tani bir chetga tashlab qo'yishib, xizmatkorni so'roq qili-shayotgan ekan; qabila boshlig'i orqasiga o'girildi-yu, gel tilida menga nimadir dedi.

— Ser, gel tilida gapirishni bilmayman, — deb javob berdim.

Qarta tufayli oradan gap qochganidan beri men nimai-ki desam, nimaiki ishga qo'l ursam — bas, Klunning jahli chiqib ketaverardi.

— Unday bo'lsa, azizim, o'zingizdan ko'ra, sizning ismi-sharifingiz farosatliroq ekan, — chunki bu oliyjanob gelcha ismidir, — deb to'ng'illadi u qahr aralash. — Umu-man, gap bunda ham emas. Ayg'oqchining shahodat be-rishicha, janub tomondagi yo'l be-xavotir ekan, lekin plyo-da yurishga quvvatingiz yetarmikan?

Qarta hamon stol ustida turardi, lekin tilla tangalar-ning izi ham qolmagan edi, faqat Qaznoq tomonga surib qo'yilgan bir uyum xat bitilgan qog'ozlar bor edi, xo-los. Qolaversa, Alanning qiyofasi eski mahsi masolt jiyilib ketgandi, u bir nimadan norozidek ko'rinar-di; ko'ngliga g'ulg'ula tushib qoldi.

— Butunlay sog'ayib ketdim deyolmayman, — deb javob berdim-u, Alanga nazar tashladim. — Oz-moz pu-limiz bor, yo'l xarajalarimizga yetsa kerak; o'ylaymanki, mushkulimiz oson bo'ladi.

Alan labini tishlagan ko'yi nigohini yerga qadadi.

— Devid, bor pulimni yutqazib qo'ydim, — dedi u hazin tovushda.

— Mening pulimni ham yulqazdingizmi? — deb so'radim.

— Sening pulingni ham, — dedi u zorlanib. — Nima-ga menga pul berding, axir?! Men qarta o'yinashga tushib ketsam, es-hushimni yo'qotib qo'yaman-ku!

— Bay-bay-bay! — dedi Klun. — Bularning ham-masi bema'nlik: faqat sho'xlik qildik, xolos. O'z-o'zidan ravshanki, pullaringni ikki hissa qilib qaytarib beraman; hazar qilmasalaring kifoya. Agar ularni bermasam, nima degan odam bo'laman! Ahvollaringni ko'ra-bila turib, oyoqlaringdan chalib yuborsam, jentelmenlar kamia-dan o'pkalashtimaydimi, axir! Bunaqa qilish yaramaydi-ku! — deb tovushining boricha baqirdi Klun qizarib-bo'zargancha va cho'ntagidan tilla tangalarni chiqarib stolga tashlay boshladi.

Alan miq emasdi, u hamon yer suzib o'tirardi.

— Ser, balki bir daqiqaga tashqariga chiqib kelar-miz-a? — dedim.

— Bajonidi, — deb javob berdi Klun va organdan ergashib tashqariga yo'l oldi. Uning qiyofasi tund edi, zar-dasi gaynab turardi.

— Avvalambor, ser, himmat ko'rsatganingiz uchun sizdan bag'oyat minnatdor ekanimni aytib qo'yishim lozim, — dedim.

— Behuda safsata! — deb qichqirdi Klun. — Qandaydir «himmat-pimmat»ni o'ylab topganini qaranglar... Albatta, yaxshi ish bo'lmadi. Xo'sh, sizningcha, kamina nima qilishi lozim? Xuddi katakdagi qo'chqor misoli Qaznoqda qamali yotgan bo'lsam, ahvon-ahyonda yo'qlab keladigan do'stlarim bilan qarta o'ynab ko'ngluxushlik qilishdan boshqa ilojim yo'q-da! Agar ular yutqazib qo'yishsa, gap bo'lishi mumkin emas... — U birdan so'zida tutilib qoldi.

— Ana shunaqa! — dedim. — Agar ular yutqazib qo'yishsa, pullarini qaytarib berasiz; agar yutib olishsa bormi, sizning pullaringizni cho'ntaklariga solishadi-yu, indamay juftakni rostlashadi! Bo'ya aytdim, oliyanoblingiz uchun yana bir bora ta'zim bajo keltiraman; ser, harholda, bunday ahvolga tushib qolganimdan nihoyatda aziyat chekayman.

Qisqa muddatli sukunat boshlandi; Klun bir gap aytishga shaylandi-yu, lekin lom-min demadi. Faqat borgan sari yuzlari lolagizg'aldogga o'xshab qizarmoqda edi.

— Men hali yosh bolaman, shuning uchun sizdan maslahat so'rayapman, — dedim. — Pand-nasihatigizni darig' tutmang. Do'stim halol o'ynab o'z pullarini yutqazib qo'ydi; dastlab esa g'itromchilik qilmasdan pulingizni yutib olgan edi. Men pulimizni qaytarib olishim mumkinmi? Shunday qilsam yaxshi bo'ladimi? O'zingiz bilasizki, uyogga-buyogga tashlasak bari bir g'ururim zaxa yeydi.

— Ha, mister Belfur, menga ham og'ir botyapti, — dedi Klun. — Sizningcha, go'yo kambag'al kishilarni shilib olish uchun tuzoq qo'ygandek bo'lib chiqayman. Do'stlarimning o'z uyimda haqoratlanishlariga aslo yo'l

qo'ymayman, ha! — U birdan tutaqib ketdi: — Yoki haqoratlab ham qo'ymayman, mana shunaqa!

— Ser, ana, ko'rdingizmi, demak, bekoriga aytmagan ekanman: qarta — batartib insonlarga yaralmaydigan mashg'ulot. Qolaversa, sizdan maslahat berishingizni kutayman.

Kafolat berishim mumkinki, agar shu tobdan Klun biror kishini jinidan ham battar yomon ko'rayotgan bo'lsa, o'sha kimsa — Devid Belfur edi. U menga yeb qo'ygandek nazar soldi; hozir og'zidan yomon so'z chiqib ketishi ham mumkin edi. Biroq u kamining yoshligini hisobga olib, o'zini to'xtatib qoldi shekilli. Ehtimol, adolatparvarlik tuyg'usi g'olib kelgandir... Ravshanki, hammamiz uchun haqoratomuz vaziyat vujudga kelgandi, ayniqsa, Klun o'zini kamsitlayotgandek his etardi: ammo u bu holatdan chiqib oldi.

— Mister Belfur, jaydari odamning g'ashini keltiradigan darajada so'zamolli sermulozamat ekansiz, lekin yuragingizda haqiqiy jentelmen ruhi barhayot. Endi sizga aytadigan chin so'zim shuki, bu pullarni olishingiz mumkin: o'z o'g'linga ham xuddi shunday maslahat berardim. Qani, qo'lingizni uzating — jonajon do'st bo'laylik!

Yigirma to'rtinchi bob

SIRLI SO'QMOQ BO'YLAB

NIZO

Qorong'i tushgandan keyin Alan ikkimizni Lox-Eritx daryosining narigi tomoniga olib o'tishdi-da, sharqiy qirg'oq bo'ylab Lox-Rannox irmog'ining yuqori qismida joylashgan boshqa bir yashirin maskan sari boshlab ketishdi. Bizni Qaznoqdagi xizmatkorlardan bittasi kuzatib borardi. Bu azamat lash-lushlarimizni hamda Alanning plashini ko'zlarib olgan edi va xuddi ustiga pichan g'arami

ortilgan chayir ot singari huddiksirab bitta-bitta qadam bo-sardi. Yukim ozgina bo'lsa-da, lekin oyog'inni sudrab zo'rg'a yurardim; agar biz halol kurashda kuchimizni sinab ko'radigan bo'lsak, bu yig'itni mag'lub etishim aniq edi.

Albatta, yengil yuk bilan odimlash mushkul emas; biroq qalbimni ozodlik tuyg'usi va surur chulg'ab olmaganda o'rimdan qo'zg'alishga ham madorim yetmasdi. Endigina to'shakdan bosh ko'tarib, nochor ahvolda pahlavonlarcha harakat qilishga imkonim bo'lmagan holda Shotlandiyaning kimsasiz, ovloq go'shalaridan o'tishga majbur edim, nangarchilik, ayniqsa, jonga tegardi.

Ancha vaqtgacha o'zaro gaplashmadik, goh yonmayon, gohida tuntayganimizcha ketma-ket yurardik: g'azabga to'lib, lab-lunjim osilib borardi, kuch-quvvatimni asosan ich-etimni kenirayotgan his-tuyg'ularimni jilovlashga sarfardim; Alan g'azabnok va izza bo'lgan qiyofada yurar, nazarimda, pulimni yutqazib qo'yganiidan o'sal edi, bu holni do'stona kayfiyatda qabul qilmaganim uchun g'azabi qo'zib ketgandi. Ajralib ketish lozim degan qarorim xayolimni tark etmay qo'ydi; bu fikr yopishavergani sari o'zimdanda nafratlanib boshlardim. Undan ko'ra, sharta ortimga o'girilib: «Endi o'zing ketaver, mening oyog'imga qarab yuraman desang, o'zing ham bir baloga giriftor bo'lishing mumkin», deb aytishim lozim edi. Shu tarzda olibjanob, so'zamol, himmatli inson ekanimni namoyon etardim. Aslida, jondan aziz ko'radigan do'stingga: «Nihoyatda xavfli vaziyatda turibsan, men unchalik yomon ahvolda emasman, sen bilan do'stlashish ortiqcha dahmazdan boshqa narsa emas; bundan buyog'iga bilganingni qilgin, har kim o'z aravasini o'zi tortsin», deb aytish uchun ablah bo'lishing kerak. Yo'q, bunaqasi ketmaydi: bunday gaplar hatto xayolingdan o'tsa — bas, yuzlaring sholg'omday qizaradi-ku!

Baribir Alan yosh bolaga o'xshardi: yomon joyi shundaki, aldog'chi shumtakaday harakat qildi. Deyarli hushimdan ketib yotgan paytimda aldab-sulday pulimni oldi

nima-yu, o'g'irladi nima — buning farqi unchalik katta emas; boz ustiga, uning ta'biri bo'yicha «tilanchilik qilib pul so'rab olgan» pastkash yonida, mening pulim evaziga bir kunini o'tkazish ilinjida, vijdoni qiynalmasdan odim tashlayotganiga o'lasammi, kuyasammi! Albatta, bormi o'rada baham ko'rishga tayyorman: biroq u o'z qilmishini aynan shunday bo'lishi kerak, deb baholayotgani jahlimni chiqaradi.

Xullas, mana shu narsalar xayolimdan narj ketmasdi, lekin bu fikrlarimni bayon etsam yoki pul haqida so'z ochsam, nomardlik bo'lardi. Shuning uchun g'azabimni ichimga yutib, miq etmasdim; hatto hamrohimga qaramasdim; unga zimdanda ko'z qirmini tashlab qo'yardim, xolos.

Nihoyat, Lox-Erixning narigi qirg'og'ida, bir tekisdagi qamishzor botqoqlikdan o'tayotganimizda (yurish unchalik qiyin emasdi) Alaning toqati toq bo'ldi shekilli, to'ppa-to'g'iri ro'paramga kelib to'xtadi.

— Devid, arzimagan ko'ngilsizlik uchun do'stlar arazlashib yurishga yarashmaydi, — dedi. — Men qilgan ishimga afsuslanayapman, yetar endi! Agar ko'nglingda gaplaring yig'ilib qolgan bo'lsa, tortimay aylaver.

— Mening ko'nglimdami? — dedim g'ijitib. — Hech narsa yig'ilib qolgan yo'q.

U xafa bo'lib qoldi, men ichiqora o'zimcha xursand edim.

— Shoshma, axir, gunohimni bo'yninga oldim-ku, — dedi u tiyroq tovushda.

— Yo'qsa-chi, albatta, gunohkorsiz-da, — dedim sovuqonlik bilan. — Gunohingizni biror marta ham yuzingizga solmaganim uchun rahmat aytasangiz arziydi.

— Bir marta ham yuzingizga solmadingiz? — dedi Alan. — Lekin odamni pichoqsiz so'yding, buni juda yaxshi bilasan. Balki, ajrashib ketarmiz-a? Bir paytlar shunaga degan eding. Ehtimol, o'sha gapingni hozir ham tortlarsan? Devid, o'ngu so'l tomonimiz ham tog', archagullar ham ikki kishiga yetib ortadi; ochig'ini aytaman, men nokerak joyga tumshug'inni itqishni yomon ko'raman.

Go'yo biron badanimga nashtar sanchgandek bo'ldi; nazarimda, Alan zimdan xiyonat qilganini payqab qolgan edi.

— Alan Brek! — deb xitob qildim-u, qahr-g'azabimni to'kib solmoqchi bo'ldim: — Nahotki, og'ir damlarda sizni yolg'iz tashlab ketgan? Shunday deysizga qanday tilingiz bordi? Sha'nimga bunday gap aytishga haqingiz yo'q. Barcha xatti-harakatlarim gaparingiz yolg'on ekani isbotlab turibdi. To'g'ri, o'shanda tashlandiq yerda uxlab qolgan edim; lekin o'lardek charchaganim tufayli shunday bo'ldi, buning uchun hadeb peshonamga chertaverish insofdan emas...

— Iye, u gaplarni xayolimga keltirganim yo'q-ku! — dedi Alan.

— ... Agar o'sha hodisani hisobga olmasak, yana nima qilibmanki, idan ham battar pastkashlikka borsam? — dedim. — Hech qachon do'stlaringa pand bermaganim va bunday yaramaslikni sizdan boshlash niyatim ham yo'q. Birgalikda juda ko'p narsalarni boshimizdan kechirdik; ehtimol, siz esingizdan chiqarib yubarsiz, lekin men o'lsam ham esimdan chiqarmayman.

— Devid, faqat bir gapni aytib qo'yimochiman, — deb so'zlay boshladi Alan xotirjamlik bilan. — Sen hayotimni saqlab qolgansan, sendan bir umrlik qarzdorman; endi pullarimni ham qaytarib berding. Ko'rib turibsaniki, shundoq ham zimmamda og'ir yuk turibdi — qarzdorman; bekoridan bekorga yurak-bag'rimni eza vermagin-da.

Bunday so'zlar har qanday odamning ko'nglini eritib yuboradi, albatta. Men ham xiyala ta'sirlandim. Ahmoqona xarxasha qilayotganimni bilardim; shuning uchun endi na faqat Alandan, ayni paytda o'zimdan ham nafratlanardim; yana jazavam tutib qoldi.

— Mendan ko'nglimdagi gaplarni oshkora aytishimni iltimos qildingiz-a? — dedim. — Nachora, mayli, aytaman. Boya o'zingiz iqrar bo'lib, meni noqulay ahvolda tushirib qo'ydingiz: oqibatda g'ururim toptaldi, lekin sizdan o'pkalaganim yo'q, bu haqda o'zingiz gap ochdi-

ngiz. Endi bo'lsa, haqorat qilganlari uchun nega suyunib, o'yinga tushmayotganimga hayron bo'lyapsiz! — deya bardingim. — Indamasam, birpasdan so'ng oyog'ingizga bosh urishimni, minnaddorchilik izhor etishimni istab qolasiz! Alan Brek, boshqalar to'g'risida ham o'zingna bosh qotirsangiz bo'lar! Agar o'zgalarni ko'proq o'ylaganingizda o'zingiz haqingizda kamroq gapirgan bo'laudingiz; sizni hurmat qiladigan odam barcha xo'rlklarga miq etmay chidab bergani uchun rahmat aytib, eski gaplarni kavlashirmasdingiz; unga qarshi bosh ko'tarmasdingiz. Axir, iqrar bo'ldingiz-ku, hamma mashmasha siz tufayli boshlandi; shundoq ekan, nega o'rtada nizo chiqaryapsiz? Sal o'ylab gapiring-da!

— Yaxshi, — dedi Alan. — Endi miq etmayman.

Yana sukunat boshlandi. Maxfiy boshpanaga yetib bordik: ovqatlanidik, uyquga yotdik, lekin bir og'iz ham gaplashmadik.

Ertasi kuni tong qorong'isida kuzatuvchi bizni Lox-Rannoxning narigi sohiliga o'tkazib qo'ydi va qaysi yo'ldan ketisak bexavotiroq ekanini tushuntirdi. Uning aytishiga qaraganda, darhol toqqa ko'tarilib, uchta vodiyni — Glen-Layon, Glen-Lokey, Glen-Dokartni aylanib o'tib, Kippening yonidan, Fort jilg'olari bo'ylab pasttekislikka tushib olsak yaxshi bo'lar ekan. Alan yo'l-yo'riqlardan qoniqmadik, agar o'sha yo'ldan yursak, uning azaliy dushmanlari bo'lmish glenorlik Kempbellar yurtiga borib qolar ekamiz. Undan ko'ra, sharq tomon yo'l olganimiz ma'qul ekan: tez orada atollik Styuartlar qaramog'idagi yerlarga kirib boramiz; ular boshqa bir yo'l boshchiga i'toat etsalar-da, lekin bitta urug'dan tarqalgan, ota-bobolari qarindosh bo'lishgan; boz ushga, manzilimiz ham yaqin qoladi. Lekin bizni kuzatib kelayotgan Klunning eng ilg'or ayg'oqchisi Alanning har bir gapiga asosi ravishda e'tiroz bildirardi, har bir muzofotdagi askarlar miqdorini aytardi va o'z so'zlarini (mening fahmlashimcha) biz faqat Kempbellar yurtida bexavotir yurishimiz mumkin ekanligi xususidagi mulohaza bilan yakunlardi.

Oxir-oqibatda Alan rozi bo'ldi, ammo ich-ichida g'ijini b turganini aslo yashirib o'tirmadi.

— Shotlandiyada bundan ham battar o'lkani topib bo'lmasa kerak, — deb to'ng'illadi. — Hech narsa yo'q, faqat archagullar, quzg'unlari Kempbellar bor, xolos. Ummuman, bilishimcha, ancha tajribali kishiga o'xshaysiz; mayli, aytingingizcha bo'la qolsin!

Aytilgan so'z — otilgan o'q: o'sha yo'nalish bo'ylab harakat qila boshladik. Uch kecha yaydoq tog'larda tentirab, sarkash daryo boshlanadigan jilg'alar yoqalab odimladik; tez-tez tuman tushardi, izz'irin tinmasdi, shivalab yomg'ir yog'ardi, yilt etib quyosh ko'rinmasdi. Kunduzi namxush archagullar ustiga yumalab mizg'ib olardik, kechalari esa purviqor qoyalarga o'rimalab chiqardik, palaxsa-palaxsa xarsanglar ustidan o'tardik. Ba'zan yo'limizdan adashib, qalin tumanaga duch kelib qolardik va tuman ko'tarilishini kutib o'tirishga majbur bo'lardik. Gulxan yoqishni xayolimizga ham keltirmasdik. Yemishimiz atalayu bir parcha muzdek go'sht edi — Qaznoqda xaltamizni to'ldirib berishgandi; xudoga shukrki, suv serob; atrofda jildirab ariqchalar oqardi.

Dolg'ali zamon edi. Rutubati kunlar, huvillagan ovloq joylar ko'nglimizga g'ulg'ula solardi. A'zoyi badanim ko'karib ketgandi, sovuqdan tishlarim tinmasdan takillardi; tomog'im xuddi orolda yolg'iz qolgan paytimdagidek lo'q-lo'q og'riy boshladi: biqinim tinmasdan san-chardi; bilch-bilch loy joyga yotib orom olayotgan vaqtimda ham o'ngimda ko'rganlarim — dahshatli hodisalar sira xayolimni tark etmasdi: chaqmoq shu'lasida Shos qo'rg'onining minorasi ko'z o'ngimda namoyon bo'lardi, dengizchilar Ransomni qo'llarida ko'tarishib kelishardi. Quyruqdagi Boshqarmada Shuan o'lim talvasasida tipir-chilardi, Kolin Kempbell esa qalitrab egndan chakmonini yechmoqqa urinardi. Ana shunday aloq-chaloq tush ko'rayotgan paytimda kimdir meni turtib uyg'otardi-yu, oqshom mahali balchiqda o'tirganimcha sovuq atalani ichib olardim, yuzlarimni sovuq yomg'ir tomchilari ayov-

siz savalardi, yogamdan muzdek suv ichimga kirar, tuman asta-sekin ustimizga bostirib kelaverardi — xuddi qop-qora devorga o'xshardi, ba'zan shabada uni uvadlay tiib yuborardi-yu, ko'z o'ngimizda qandaydir qorantir-ko'kish vodiy namoyon bo'lardi; jilg'alar pastga shargirab oqib yotardi. Tevarak-atrofimizda son-sanoqsiz irmoqlar jildirardi. Tinimsiz yomg'irdan so'ng tog' chashmalari to'lib-toshib ketgan, chuqurchalar ko'lmak bo'lib qolgandi, irmoqlar xuddi sel kelgandek lim-lim to'lib, qing'oqlarga toshib oqardi. Yarin kechasi vodiy tomonga shiddat bilan tushayotgan suvning goh bo'g'iq, goh guldurak, gohida g'azabnok tovushi eshitilardi. Shundan keyingina Suv parisi haqidagi ertakning haqiqiy qudratini anglab yetdim: naql qilishlaricha, yovuz arvohlar kechuylarda yig'lab o'tirisharkan yoki qizg'in bazm qilisharkan va yo'lovchilarni aldashulab suv qariga tortib ketarkan. Alan bunday naqlarga butunlay bo'lmashda, uncha-muncha ishonar ekan: u katoiklarga o'xshab cho'qinayotganiga ko'zim tushgan chog'da esxonam chiqib ketishiga bir bahya qolardi.

Uqubatti safar mobaynida Alan ikkalamiz begonasi-rab yurdik, deyarli gaplashmadik. Aslini olganda, surobim to'g'riylanib qolgan edi; shu sababli o'zimni qisman oqlashim mumkin. Boz ustiga, tabiatan men kek saqlaydigan odamman: xafa qilgan kishini ancha paytgacha aslo kechirmasdim: hozir ham yo'ldoshimdan, ham o'zimdan o'pkalardim. Dastlabki ikki kun davomida u ko'p gapirmadi-yu, chamasi, yordam qo'lini cho'zishga har doim tayyor edi va tez orada gina-kudurati unutishimdan (bu holni yaqqol ko'rib turardim) umidvor bo'lardi. Bu vaqt mobaynida men sukut saqlab yordamlarini qo'pollik bilan rad etardim, gohida qandaydir toshga yoki butaga qaragandek unga bepisand nazar tashlab qo'yardim.

Ikkinchi kechasi, aniqrog'i, uchinchi kun tongida ship-shiydam nishablikka yetib bordik; odadagidek, darhol nafasimizni rostdab, tamaddi qilib, uyquga yotishimiz mumkin emasdi. Panaroq joyga yetgunimizcha atrof xiy-la

yorishib qoldi; hamon yomg'ir yog'ardi; bulutlar ancha balandlikka ko'tarilib ketgan edi. Alan yuzimga qaradi-yu, betogatlanib xo'mrayib oldi.

— Tugunchangni menga bera qol, o'zim ko'tarib olaman, — dedi, Lox-Rannoxda ayg'oqchi bilan xayrlashganimizdan so'ng o'tinchi marta murojat etib.

— Rahmat, bir ilojini qilaman, — deb javob berdim. Alan tutaqib ketdi.

— O'zingdan ko'r endi, o'lsam ham yordam bermayman, — dedi u. — Devid, men bardoshi odamlar toifasidan emasman.

— Ha-ya, endi bo'lar ish bo'ldi, — dedim o'n yoshlardagi bolakaydek o'jarlik bilan.

Alan bir og'iz ham gapirmadi, lekin turqi-atvoriga qarab turib, nima demogchi ekanini bilib olish mumkin edi. U Quznoqdagi gunohini butunlay oqlab olgandi: shlyapasi chapdastlik bilan manglayidan sal yuqoriroq ko'tarib qo'ydi-da, qaddini g'oz tutgancha shaxdam odinlay boshladi; hushrak chaltib borardi, gohida ko'z qiri bilan menga nazar tashlardi, lablaridan esa zaharxanda arimasdi.

Uchinchi kechada Belkidderning g'arbiy chekkasidan o'tishimiz lozim edi. Havo ochilib ketdi; ayoz tushib qoldi, badan junjikardi, shimol tomondan esayotgan shamol bulutlarni har tarafga sochib yubordi, yulduzlar yorqinroq chagnay boshladi. Irmoglar hamon to'lib-toshib oqmoqda edi, suvning xunuk shovullashi eshitilib turardi, lekin, amin bo'ldimki, Alan endi Suv parisini butunlay yodidan chiqarib yuborgandi: kayfiyati a'lo edi. Men uchun ob-havo juda kech o'zgardi: bolqoqda shu qadar uzoq vaqt yunalab yoldimki, hatto egnimdagi ust-boshlarim ham, Tavrot ta'biri bilan aytganda, «menga qabohaidek tuyulardi»; o'lar holatda charchadim, badanimda butun joyim qolmagandi, vujudim sirqirab og'iridi, etim uvishar, izg'irin suyak-suyagimdan o'tib ketardi, izg'irin uvillashidan quloqlarim batang bitib qolgan edi. Mana shunaga og'ir ahvolda turgan payimda yo'ldoshimning zaharxanda kulgiariga ham chidashim kerak edi. Endi uning tili

biyron bo'lib qoldi; bahona topilishi bilan darrov meni mayna qila boshlardi. Ikki gapining birida «vigvacheha» deb ulug'lardi.

— Ana, ko'ryapsammi, ko'lmakning suvi qurib qolibdi; qani, vigvacheha, ko'zlarini chirt yumib, sakrab yuborsinlar-chi! — derdi u. — Axir, sen o'zingga sap-chishga ustasi farangsan-kul! — Hamma gaplari tabqirlovchi pichinglarni aqchib kesatqilardan iborat bo'lardi.

Qaytar dunyo deb shuni aytalar kerak-da! Aybimga iqrar bo'lishga ham toqatim yo'q edi; bu ketahda uzoqqa bora olmasligimni bilib turardim: tez orada sulayib qolaman-u, egasiz qo'y yoki davydi tulki singari tog'u toshlarda jon beraman, suyaklarim yirtiqch hayvonmiki singari oqarib yotaveradi. Nazarimda, alahsiray boshladim; ehtimol, shuning uchunmi oxiratim qo'rqinch tush kabi ko'z o'ngimda yaqqol gavdalanardi; ana shu ovloq joylarda chirib ketam kerak, deb o'ylardim va so'nggi damlarda ustimda yovvoyi burgutlar o'laksa hiddini sezib gir-gir aylanishadi, degan fikr sira xayolimni tak etmasdi. Ana, innaykeyin Alan afsuslanadi, qarzni uza olmaganiga ming-ming pushaymonlar yeydi, ammo men allaqachon o'lib ketgan bo'lsam: xotiram unga hech qachon tinchlik bermaydi, deb o'zimcha xuyol surardim. Savdoyiga, alamzada bolaga o'xshardim, eski gina-kuduralarimni jo'rtaga yangilardim. Undan ko'ra, tiz cho'kib xudodan madad so'raganim afzal edi, albatta. Alan har gal piching qilgan paytda xayolimda qo'limni yuvib, qo'ltig'imga aritib qo'yardim. «Senni, shoshmay tur-chi! — deb o'ylardim. — Shunagayam zo'r javob hozirlab qo'yamanki, dodingni xudoga ham aytolmay qolasan: o'zinni tap etkazib yerga tashlayman-u, o'lib qolaman; undan so'ng jitta-jitta sakrashingni tomosha qilaman! Qasos olish shunaga bo'ladi, og'ayni! Ichiqoralik, berahmlik qilganing uchun afsus-nadomatlar chekasani!»

Borgan sari ahvolim og'irlashardi. Bir safar hatto yiqilib tushdim, oyog'larim chalishib ketdi; Alan birpasda taraddudlanib qoldi. Sapchib o'timdan turdim-u, shaxdam

qadam tashlab yana yo'lga tushdim: ko'p o'tmay o'sha hodisa uning yodidan ko'turildi. Ba'zan tandirda o'tirgan odamdek a'zoyi badanini yonardi, ba'zan esa sovuqdan tishlarini takillardi. Biqinimdagi sanchiqqa toqat qilib bo'lmadi. Nihoyat, bundan ortiq bir qadam ham yura olmasligimni payqab qoldim va birdan ko'nglimda hamma-sini Alanga to'ki solish istagi paydo bo'ldi: g'azabimni sochib yuboraman-u, birpasda hayot bilan hisob-kitobni biryoqlik qilaman. Ayni shu tobda u «vignachcha» deb chaqirdi. Men to'xtadim.

— Mister Styuart, yoshingiz jihatdan mendan kattasiz, shundoq ekan, qanday muomala qilishni bilishingiz lozim, — dedim, tovushim xuddi tarang tortilgan tor misoli titardi. — Nahotki, siyosiy e'tiqodimni yuzimga solib, shu yo'sinda ko'zlarimni o'yib olmoqchi bo'lsangiz? Bundan boshqa bama'nroq ernak topiladimi? Kishilarning dunyoqarashi bir-biriga zid bo'lgan hollarda yigit odam o'zini munosib ravishda tutishi kerak; hadeb qiyshaylayversa, uyat bo'ladi. Aks holda, ishonchingiz komil bo'lsinki, sizni tuzlab qo'yishim mumkin, keyin o'tirgani joy topolmay qolasiz!

Alan ro'paramda shiyapasini chakkasiga dol qo'ygan-cha setrayib turardi, qo'llari cho'naklarda, boshini bir tomonga qiyshaytirib olgan edi. Yulduzlar shu lasida aft-basharasini yaqqol ko'rib turardim; miyig'ida kulardi. Gaplarimni tugatishim bilan qiyshayib qo'shig'i kuyini hushakda chala boshladi. Bu qo'shiq Prestopans ostonalarida yakson qilingan general Koupni mazaxlab yaratilgan edi.

Ey Jonni Kouli, haliyam oyoqlaring yurayaptimi?

Haliyam sening nog'oralarining chalinayaptimi?

To'satdan o'sha jang paytida Alan qiroli tomonida turib urushganini eslab qoldim.

— Mister Styuart, nima uchun aynan mana shu qo'shig'ni tanladingiz-a? — dedim. — Mabodo siz ham

ular tomonidan, ham bular tomonidan yengilganingizni eslatib qo'ymoqchi emasmissiz, ishqilib?

Alan birdan hushak chalaishni bas qildi.

— Devid! — deb xitob etdi.

— Bunday xurmacha qiliqlarga chek qo'yish lozim, — dedim. — Shu tobda e'tiboran mening qiroldim, ajoyib do'stlarim — Kempbelllar haqida iltifot bilan gapirishga o'rgatib qo'yishim mumkin.

— Men Styuartman... — deb so'z boshladi Alan.

— Ha, bilaman, — deb cho'r kessim. — Familiyangiz ham qiroldim. Biroq, eslingizda bo'lsinki, kamina ana shu tog'larda o'sha familiyani ko'tarib yurgan bir talay kishilarni uchratdim, endi faqat bir gap aylishim mumkin: agar ular yuvimib olishsa, benihoya savob bo'lardi.

— Bu haqorat-ku? — dedi Alan tovushini pastlatib.

— Agar shunday bo'lsa, afsus qilaman, — dedim. — Lekin hali gapimni tugatganim yo'q: agar hazilni ko'tara olmasangiz, chin gapni eshitib yuragingiz yoritib ket-sa ajab emas. Jang maydonida kattalardan yengilganisiz, o'chingizni yosh boladan o'lyapsizmi? Sizni Kempbelllar do'pposlashgan, viglar ham do'pposlashgan, siz bo'lsangiz orga-oldingizga qaramasdan qochishni bilganisiz, xolos. Ular haqida sal iltifot bilan gapirsangiz bo'lardi.

Alan xuddi qoqqan qoziqday qotib qoldi; plashining etaklari shamolda hilpirardi.

— Afsus, — dedi nihoyat. — Lekin ba'zi bir gaplarni aslo unutib bo'lmaydi.

— Sizdan hech kim unutishni iltimos qilayotgani yo'q, — dedim. — Ijizat bersangiz, yakkama-yakka olishuvga tayyorman!

— Yakkama-yakka olishuvgami? — deb takroran so'radi.

— Ha, ha, yakkama-yakka olishaman! Men mahmadona, maqanchog emasman. Hushyor bo'ling, janob! Tag'in biqiningizdan darcha ochib qo'ymayin! — Shart-ta qilichimni qinidan sug'urdim-u. Alanning o'zi menga o'rgatganiday jangovar holatga kirdim.

— Devid! — deb qichqirib yubordi u kalovlangan ko'yi iyagini tutamlab. — Xudo haqqi! — dedi-da, qilichini qinidan sug'urdi. Ammo qilichim bilan bir marta ham-la qilishga ham ulgurmasimdan, u qilichini olib yubordi-yu, yerga uzala tushib yotib oldi. — Yo'q, yo'q! — dedi qayta-qayta. — Yo'q, bunday qilolmayman...

Ana shu manzarani ko'rganimdan so'ng birdan g'azabim so'ndi-qoldi; faqat ko'nglimda qandaydir og'riq, afsus-nadomat bo'shliq qoldi, xolos. O'zimdanda ham norozi edim. Agar aytgan so'zlarimni qaytarib olol-ganimda bormi, buning evaziga hech narsamni ayamas-dim. Biroq, aytilgan so'zni qaytarib bo'lmidi?!. Darhol Alanning mehribonligini, dovyurakligini, meni qo'llab-quvvatlashini, daldalarini, atrofmida parvona bo'lib, og'ir damlarda yolg'iz tashlab qo'ymanini esladim: keyin uni haqoratlaganim yodimga tushdi-yu, fidokor do'stimdan bir umrga ajralganini tushundim. Ahvolim yanada yomon-lashdi, biqimim go'yo birov pichoq sug'ib olayotgandek lo'q-lo'q og'rirdi. Mana hozir hushimni yo'qotaman-u, yi-qilib qolaman, deb o'yladim.

To'satdan ko'zlarim yarg etib ochilib ketdi: boyagi so'zlarimni ming marta tavba-tazarru qilganimda ham yuva olmayman; bunday disiyohlikni gap-so'zlar bi-lan ko'ngildan artib bo'lmaydi. Ha, endi o'zinni oqlab o'tirganimdan foyda yo'q edi, lekin bir og'iz yordam so'rab iltijo etsam, bas, Alan so'zinni yerda qoldirmasdi. Men g'ururimni yengib:

— Alan! — dedim. — Yordam bering! Bo'lmasa, ho-zir o'lib qolaman.

U sapchib o'rmdan turgan-da, menga simchiklab nazar tashladi.

— Rost gapiryapman, — dedim. — Tamom bo'ldim. Oh, panarog' joyga elib qo'ying — osonroq jon beray.

Tilyog'lamaik qilib o'tirishga hojat yo'q edi, yalini-choq tovushimga har qanday bag'riloq kishi erib ketardi.

— Yura olasammi? — deb so'radi Alan.

— Yo'q, — dedim. — O'zim yurolmayman. Cha-

manida, bir soatdan beri oyoqlarim chaltishib ketaypti; biqimim loy-loy yonaypti, xuddi qizib turgan temirni bo-shtayotgandek; nafas olishga holim qolmadi. Alan, agar men o'lib qolsam, rozi bo'lasizmi? Hatto jahlim chiqib turgan paytlarda ham sizni ichimda yaxshi ko'radim.

— Jim bo'l, kerak emas! — deb qichqirib yubordi Alan. — Bir og'iz ham gapirma! Devid, jonjon do'stim, o'zing bilasan-ku... — U ho'ng'rab yubormaslik uchun na-fasini yutdi. — Kel, seni opichlab olaman, mana bun-day! — deb davom etdi. — Endi bo'yimdan mahkam ushla. Jim usin, boshpanam qayerdan topamiz? Shoshima, axir, belkiderga yetib keldik-ku; bu yerda uylar serob, do'stlarim ham shu yerda istiqomat qiladilar. Devid, shun-day yursam senga ozor yetmaydimi?

— Yo'q, omon-eson yetib borsak kerak. — Uning qo'llari mahkamroq ushlab oldim.

U ho'ng'rab yuborishdan arang o'zini tiyib qoldi.

— Bilasammi, Devid, men yaramas odamman, vassa-ioni! Fahm-farosat, mehr-oqibat nima ekanini ham bil-mayman. Bo'lmasam, sen hali suvagi qotmagan yosh bola ekaningni, men bilan teppa-teng yo'l yura olmashing-ni esimdan chiqarib qo'yarmidimi? Devid, meni kechirgin endi.

— Og'ayni, bu haqda gaplashmaylik! — dedim. — Ik-kalamiz ham yomon odam emasmiz, xo'pmi! Qadrdonim Alan, bir-birimizni shundayligimizcha yaxshi ko'rishimiz lozim! Voy, biqimim! Togat qilib bo'lmayapti-ku! Nahot-ki, yaqin o'rtda birorta boshpana yo'q?

— Albatta boshpana topib beraman, Devid, — dedi Alan ishonch bilan. — Hozir irmoqning quyi oqimi bo'ylab yuramiz-u, birorta uyga duch kelamiz. Menga qura, azizim, balki seni opichlab olganim ma'guldur-a?

— Alan, jigarim, axir men sizdan bir bosh novchaman-ku!

— Hechqisi yo'q! — deb xitob qildi Alan. — Ko'pi bilan bir qarich novchasan, xolos. Albatta, meni xudo-yim bo'ydan sal-pal qisib qo'ygan — ko'rinish turibdi, le-

kin... — Birdan ovozi chiqmay qoldi va bir ozdan so'ng davom etdi: — Umuman, o'ylab ko'rsam, sen haqsan. Rosdan ham, mendan bir bosh novchasan; hatto bir tirsak novcha bo'lsang-da ajab emus!

— Alan! — deb murojaat eldim. — Menga nima uchun bunchalar mehribonsiz? Nega bunday ko'mamak bolaga duchi kelib qoldingiz?

Yigirma besh inchi bob

Alan yo'limizda dastlab uchragan uy eshigini taqillatdi; Shottlandiyaning tog'li viloyatlarida, ayniqsa, Belkidder yonbag'rida bunday xatti-harakat begona kishilarga qimmatga tushishi mumkin edi. Bu yerda qandaydir birotar kuchli qabila hukmronlik qilmasdi; tanazzulga yuz tutgan jamoalarning qoldiqdari, Kempbellar zulmidan qochib, Fort va Tey daryolarining irmoqlari bo'yilariga ko'chib kelgan (urug'i-yu qabilasining tayini yo'q) odamlar, xullas, mayda-chuyda to'qalar yer-mulklarini bir-birlaridan tortib olardi. Styuartlar bilan Maklarenlar ham shu yerlarda istiqomat qilishardi, ular o'rtasidagi tafovut unchalik katta emasdi; chunki jangu jadal paytida Maklarenlar ham Alanlarning yo'lboshchisi tug'i ostida birlashardi va Epin qabilasiga singishib ketardilar. Bundan tashqari, ko'lna,

qonun yo'li bilan ta'qib etilgan, nom-mushoniz, qasoskor Makgregorlar qabllashning ko'plab a'zolari ham mana shu yerlarda yashardi. Ular azal-azaldan otning qashqaridek ma'lum va mashhur edi; Shotlandiyadagi birorta dushman tomon ham, guruhbozlar ham bu qabilaga ishonmadi. Qabila yo'lboshchisi — makgregorlik Makgregor hozir muhojir edi; Belkidderdagi Makgregorlarning bevosita yetakchisi bo'lmish Jeyms Mor (Keb Keyning to'ng'ich o'g'li) Edinburg qo'ng'onidagi zindonda sud bo'lishini kutib yotardi, ular tog'liklar bilan ham, pasttekislik aholisi bilan ham, Grenlar bilan ham, Maklarenlar bilan ham, Styuartlar bilan ham it-mushuk edi; o'z-o'zidan ravshan-ki, hatto yo'l-yo'lakay tasodifan tanishib qolgan jo'rasini kafa qilgan kishi-da, shaxsiy dushmanim deb biladigan Alan o'sha dlozor kimsalar bilan to'qnashib qolishni aslo istamadi.

Alangga qanchalik yalimib-yolvorsam ham, meni yolg'iz tashlab ketishga aslo rozi bo'lmadi; rostini aytganda, uning bu yerda qolishi bema'nilik edi. Bizning sirimizdan xabardor do'stlarimiz ham o'sha fikrni takrorladilar, ammo baribir unga gap ta'sir qilmasdi. Kunduz kunlari u yonbag'irtlikdagi o'rmonda — bitta ulkan daraxtning tomirlari orasidagi xandaq ichida yashirilib yotardi, kechalari hammayoq tinchib qolgan mahallarda meni ko'rgani kelardi. Quvonchim ichimga sig'may ketardi, xonadon sohibasi missis Maklaren aziz mehmon-

ni qayogqa o'tgazishni bilmay qolardi; Dunkan Du esa (uy egasining ismi sharifi shunaga edi) musiqaga shaydosi bo'lib, uning bir juft sibizg'asi bor edi; shuning uchun to men sog'ayib, darmonga kiritganimcha xonadonda haqiqiy bayramona kayfiyat hukm surdi, ko'pincha erta tongga qadar o'ynab-kulib o'tirardi.

Askarlar bizni bezovta qilishmasdi: faqat bir kuni (derrazadan tashqarini kuzatib yotardim) pastlikdan bir nechta otlilar bilan piyoda askarlar guruhini qayogqadir o'tib ketishdi, xolos. Eng ajablanarli shunda ediki, mahalliy hukumat vakillaridan birortasi ham qayogdan kelib, qayogga ketayotganimni so'rab-surishtirmadi, bemor yotgan xonaga bosh suqib qaramadi; dolg'ali zamonda tog'u toshlarda tentirab yursam, kishilarda ko'proq shubha uyg'otardim, lekin bu yerda hech kim shaxsim bilan qiziqmasdi. Yo'lga tushganimga qadar Belkiderda va qo'mi-qo'shnilar orasida men haqimda eshitmagan odam qolmadi hisob; bu davrda xonadonga juda ko'p kishilar tashrif buyurishdi — tog'liklarning rasm-rusumiga ko'ra, yangilik albatta bexabar kimsalarga yetkazilardi. Boz ustiga, bizni qo'lga tushirish xususidagi qaror ham e'lon qilingan edi. Shunday e'lonnomadan birini karavotimning oyog tomoniga — devorga yopishtirib qo'yishgan edi va o'zinning tashqi ko'rinishim borasidagi yoqimsiz izohotni qayta-qayta o'qishim mumkin edi. E'lonnoma oxirida boshim uchun tikilgan mukofot ham eslatib o'tilgandi. Shubhasizki, Alan bilan kelganimni ko'rgan kishilar kamining kim ekanini aniq bilishardi; bu sirdan unchalik voqif bo'lmagan kimsalar esa o'zlaricha taxmin qilishardi, xolos. Hartugul, kiyim-boshimni almashtirib olgan bo'lsam-da, o'z qiyofamni, yoshimni o'zgartirishga qodir emasdim; no'inch zamonda pasttekislikda yashaydigan o'n sakkiz yashar yigitcha bu ovloq o'lkaga ko'ngilxushlik qilish uchunagina kelganini ahmoq ham bilardi; qolaversa, voqea-hodisalarni shunchaki taqqoslab ko'rgan kishi qarorda kim to'g'risida gap ketayotganini ilg'ab olishi mushkul emasdi. Nima bo'lganda ham, kamini biror bezovta qilma-

di. Boshqa o'lkalarda inson ikki-uchta ishongan do'stiga sirini aytadi-yu, ko'zini yumib ochguncha sir fosh bo'lib qolganini o'zi ham sezmay qoladi; tog'lik qabilalar orasida esa bitta sirni butun muzofot ahli biladi, ammo yuz yil o'tguncha ham biror og'zidan gullamaydi.

Kunlar qanday o'tganini bilmay qoldim. Bu payt moyunda menda katta tinsaret qoldirgan bitta hodisa haqida alohida to'xtalib o'tishim lozim: aynanly Rob Royning o'g'illaridan biri bo'lib Robin Oyg ataylab kamimni ziyorat qilgani kelib, bemor ko'nglim bag'oyat shod edi. Kechasiyu kunduzi bu zotni qidirishardi, u Belfrondan balog'atga yetmagan qizaloqni o'g'irlashda ayblanardi; gusoblik belchalaricha, zo'rlik yo'lli bilan o'sha oji-zotni xotin qilib olibdi: o'zi xuddi otasining chorbog'ida yurgandek belkiderda bemaol sayr etaverardi. U qo'sh buydayotgan Jeyms Maklarenni otib o'ldirgan edi-yu, o'shandan beri o'zaro urush-jangallar tinmasdi. Lekin uning uyi xuddi daydi savdogarlar tinaydigan karvonsaroyga o'xshardi; ashaddiy dushmanlariga ham boshpana beraverardi.

Dunkan bu kishining kim ekanini qulog'imga shipshtidi-yu, xavotirlanib bir-birimiz bilan ko'z urishtirib oldik. Gap shunda ediki, har daqiqada Alan kelib qolib, o'rada jangal ko'tarilishi ehtimoldan uzoq emasdi; to'g'ri, Alanni ogohlantirib qo'yishimiz, qandaydir imo-ishoralar qilishimiz mumkin edi, ammo xavf-xatardan qochib yurgan inson bizning sa'y-harakatimizdan albatta shubhalanib qolardi.

Xonaga Makgregor kirib keldi. U o'zini nihoyatda sipo tutardi, odamlarga yuqoridan nazar tashlardi: missis Maklaren qarshisida shlyapasini yechdi-yu, ammo Dunkan bilan gaplasha boshlagan chog'da yana shlyapasini kiyib oldi; go'yoki shunday qiliq'i bilan o'zining kim ekanini pisanda qilmog'chi bo'lardi. U men yotgan joyga kelib ta'zim bajo keltirdi.

— Ser, eshitishimga qaraganda, nomingiz Belfur ekan, — dedi u.

— Ismi-sharifi Devid Belfur, — dedim. — Ser, xizmatlaringizga tayyorman.

— Ser, o'zim ham ismi-sharifimni ayitishim lozim edi, — dedi Robin. — Negadir keyingi paytlarda shu nimga har xil bo'htonlar yog'ilyapti. Shuning uchun fagat Jeyms Mor Drammondning tug'ishgan ukasi ekanini eslatib qo'ysam kifoya qilmasmikan-a? Harholda, Makgregor haqida eshitgan bo'lsangiz kerak, to'g'rimi?

— Eshigannan, ser, — dedim andak sarosima aralash. — Bundan tashqari, otaxoningiz Makgregor-Kempbellni ham bilaman. — O'rindan bir oz qaddimni ko'tardim-da, unga ta'zim qildim; agar otasi qarog'chi bo'lgani uchun maqtanmoqchi bo'lsa, o'pkasini bosib qo'ymog'chi edim.

Menga javoban u ham ta'zim bajo keltirdi.

— Ser, endi gapning indallosiga o'tmog'chiman, — deb davom etdi. — Oltiq beshinchi yili akam gregorlarning bir qismini uyushtirib, oltita rotaga bosh bo'lib, haq ish uchun kurashga otladi; ular orasida bitta shikasta-nafs ham bor edi, u qabilamiz safida borardi, akamga doimo ko'z-quloq bo'lib yurardi; Prestonpans ostonalaridagi janglarda akamning oyog'i sinadi-yu, adashingiz bo'lmish oliyanob inson uni jang maydonidan ko'tarib chiqadi. O'sha zot beytlik Belfurning akasi edi; agar oliyanob jentelmenga uzog'yaqin qarindosh bo'lsangiz — aytin, men va mening odamlarim har qanday xizmatlaringizga tayyormiz.

Rostini aytisam, ota-bobolarimni qandaydir ko'pkalik ham bilmasdim; to'g'ri, amakim mashhur qarindoshlarim haqida erimmasdan gapirib berardi, ammo u aytgan zotlar orasida beytlik Belfur degan kimsa yo'q edi. Shuning uchun qizarib-bo'zarib, unday kishi haqida hech narsa bilmasligimni tan olishga majbur bo'ldim.

Robin bemavrid bezovta qilgani uchun uzug'-yulug' uz so'radi-da, xayr-na'zurini ham nasiya qilib eshik tomon yo'l oldi; ostonaga yetgan chog'da Dunkanga g'azab bilan lug'ma tashlaganini eshitib qoldim: «Bezot ekan, hatto o'z otasini ham tanimaydi-yal!» Bu so'zlar qulog'imga cha-

linganidan so'ng nihoyatda jahlim chiqdi, o'z yog'imga o'zim qovurildim — hammasiga o'zim aybdor edim. Bir kundan kulgim qistardi: qonun hukumat avovsiz ta'qib qilayotgan bu odam (uch yil muqaddam sirtdan o'qib o'ldirilishga hukm etilgan edi) tanish-bilishlariga aloqador barcha ikr-ehklarni bilardi.

Tuygusdan u ostonada Alan bilan yuzma-yuz kelib qoldi: ikkalasi ham erigaga cheklandi-yu, bir-biriga shekov nazar tashladilar — xuddi begona itardak bir-birlarini g'ajib yuborishga ham shay edilar. Bo'yli past bo'lsa-da, kekayib tushgan uchun odatlardan xiyala novcharoq ko'rinishardi. Yonlarida qilichi o'ylig'liq edi va qorinlarini ichlariga tortib, bir zunda qilich dastasini ushlab olishga tayyor turlishardi.

— Agar ko'zlaring pand bermayotgan bo'lsa, o'zlari mister Styuart bo'ladi, — dedi Robin.

— Haqiqatan ham shunday bo'lsa, o'zlari mister Makgregor bo'ladi, — deb javob berdi Alan. — Bunday ismi-sharif hech kimni uyaltirsa kerak.

— Ser, yurtimizga tashrif buyurganingizni bilmagan edim, — dedi Robin.

— Men esam, shu choqgacha do'stlarim Maklarenlar yurtida yurgan bo'lsam kerak, deb o'ylagan edim, — dedi Alan.

— Hozircha bu muhim masala, — deb javob qaytardi Robin Oyg. — Munozarali masala. Qolaversa, eshitishimga qaraganda, siz har qanday munozarali masalalarni qiliyordamida hal etishga usta ekansiz-da?

— Mister Makgregor, mabodo tug'ma garang emas-misiz, ishqilib? Aks holda, boshqa gaplarni ham eshitgan bo'lardingiz, — deb subbatdoshining g'ashiga tegmog'chi bo'ldi Alan. — Epinda mendan boshqa ham qilich ushlashni biladigan insonlar bor. Masalan, qarindoshim, yo'lboshchim Ardashil bir necha yil muqaddam aynan adashingiz bo'lgan jentelmen bilan jiddiy ravishda gaplashib olishgan edi, lekin oxirgi so'zni Makgregor aytganini negadir eslolmayapman.

— Ser, mening otaxonimni nazarda tutmayapsizmi? — deb so'radi Robin.

— Ehtimol, — dedi Alan. — O'sha jentelmen ham o'z ismining ortiga «Kempbell» degan so'zni shartakka olishga or qilmadi.

— Unda otam keksayib qolgan edi, — deb e'tiroz bildirdi Robin. — O'sha yakama-yakka olishuv adolati bo'lmagan edi: kuchlar teng emasdi. Ser, biz bir-birimizga munosib raqib bo'lsak kerak.

— Men ham xuddi shunday fikrdaman, — dedi Alan.

Karavodan oyog'larimni ositirib o'tirib oldim. Dunkan esa boyadan beri bu urishqoq xo'rozlar tovaragida parvona bo'lardi-yu, ammo mojaroqa aralashishga sira ham qulay fursat topolmasdi. Biroq oxirgi so'zlardan ma'lum bo'ldiki, endi birpas ham ikkilanib turish yaramasdi: Dunkan hayajonlanganidan xiyala rangi oqargan ko'yi ularning o'rtasiga g'ov bo'lib turib oldi.

— Jentelmenlar, men butunlay boshqacha fikrdaman, — dedi. — Ko'ryapsizlarni, huv anavi yerda sibizg'alarim turibdi: sizlar esa, jentelmenlar, taniqli sozanda hisoblanasizlar. Ko'pdan buyon ikkalangizdan qaysi biringiz mohir cholg'uchi ekaningiz haqida munozara qilinadi. Hozir esa azaliy munozaraga chek qo'yiladigan fursat keldi!

— Ser, bilasizmi, — deb gap boshladi Alan nigohini Robin dan uzmay, ayni paytda raqibi ham undan ko'zini uzmay tikilib turardi, — yanglishmasam, o'zim ham shunaqa mishmishlarni eshitgan edim, chamamanda. Aytilsharicha, ernak uchun musiqa bilan shug'ullanar ekansiz-a? Biror marta sibizg'a chalganmisiz?

— Sibizg'a chalish bahsida har qanday Makrimoning belini sindirib tashlayman! — deb xitob qildi Robin.

— O'h-o', dadil ekansiz-ku! — deb qo'ydi Alan.

— To'g'ri, dadil gapiraman, doimo to'g'ri so'zlayman, — deb javob berdi Robin. — Hatto dushmanimga ham yaxshi munosabarda bo'laman.

— Huni tekshirib ko'rish oson, — dedi Alan.

Dunkan Du eng qimmatli bo'yliqi bo'lmish bir juft alibizg'asini oldi va mehmonlar oldiga turib-tuman noz-ne'matini to'kib tashladi: dasturxonda pishgan qo'y sonlari, bir shisha ichimlik (bu eski viskiyi ko'pirtirib — Atolecha usulda tayyorlangan o'tkir araq edi), qaymoq, suzgichdan o'tkazilgan xushbo'y asal (bu ham qat'iy tartib bo'yicha tayyorlanadigan tamsiq taom hisoblanardi) paydo bo'ldi.

Raqiblar hamon bir-birining yopqasiga yopishadigan alfozda edilar; shunga qaramay, ikonkorona ravishda bodoblik bilan tezak yonayotgan o'choqning ikki tomoniga o'tirdilar. Maklaren ularni zo'r berib qo'y go'shtidan olishga unday boshladi; ichimlikni ko'klarga ko'tarib maqtadi, aytilshicha, xotini Atoldan kelin bo'lib tushgan ekan va bunday ichimlikni tayyorlash bo'yicha o'lkada dong taratganmish. Biroq Robin ichimlikdan partez qilar-kan; chunki ichsa nafasi gisar ekan.

— Ser, mana, o'n soatdan beri kamina tuz ham toganim yo'q; bu hol butun Shotlandiyada tayyorlanadigan spirtili ichimliklardan battar nafasni qisishini hisobga olib qo'yishingizni iltimos qilardim, — dedi Alan.

— Mister Styuart, o'zinga beriladigan har qanday imtiyozdan yuz o'girmayman, — deb e'tiroz bildirdi Robin. — Yeb-ichavering; men esam sizdan o'rnak olaman.

Har kim bir parchadan son go'shtini yedi-da, missis Maklaren sog'lig'i uchun bir stakandan araq ichishdi, sizni bizlardan so'ng, nihoyat, Robin sibizg'ani qo'liga oldi-da, epchillik bilan qandaydir tarona chala boshladi.

— Hm-m, bilar ekansiz, — dedi Alan va raqibidan sibizg'ani olib dastlab o'sha taronani xuddi avvalgidек epchillik bilan chaltib berdi, so'ngira sibizg'a imkoniyati darajasida juz'iy o'zgarishlar yasadi; yangroq raqs kuyini ijro eta boshladi.

Robinning o'yini ma'qul bo'ldi, lekin Alanning mahorati kamini hayrda qoldirdi.

— Mister Styuart, unchalik yomon emas, — deb

e'tiroz etdi raqib. — Biroq yangiroq kuyingiz mazmunan sayozroq ekan.

— Nima? — deb qichqirib yubordi Alan. Uning yuzi qizarib ketdi. — Yolg'on gapirayapsiz!

— Demak, cholg'uchi sifatida o'zingizni mag'lubiyatga uchratganingizni tan olyapsiz, — dedi Robin. — Nazarimda, sibizg'ani qilichga almashitishni sabrsizlik bilan kutayapsiz, shundaymi?

— Topib aydingiz, mister Makgregor, — deb javob berdi Alan. — Shuning uchun hozircha (ma'nodor ohangda ohista so'zladi) boya aytgan so'zimni qaytarib olaman. Dunkandan qattiq iltimos qilardimki, u bizga xolis baho bersa!

— Bas, birovdan iltimos qilishning sira ham keragi yo'q, — dedi Robin. — Belkiddedagi birotta Maklaren ham o'zingizdan a'loroq hukm chiqara olmaydi. Chunki Styuart ekaningiz e'tiborga olinsa, nihoyatda noqobil sibizg'a cholg'uverschisi ekaningiz kunday ravshan bo'ladi-qoladi. Sibizg'ani uzatib yuboringiz!

Alan iltimosni bajo keltirdi; shundan so'ng Robin Alan ijro etgan sho'xchan kuyilarni birin-kecin takrorlay boshladi: ma'lum bo'lishicha, u hammasini to'la-to'kis eslab qolgan ekan.

— Ha, musiga ilmidan boxabar ekansiz, — deb to'ng'illadi Alan asabiylashib.

— Mana, endi, mister Styuart, o'zingiz baho beringchi! — dedi Robin va benihoya uyg'un bir kuyini mohirona ijro etdi: unga xilma-xil jilolar samimiyat baxsh etdi, o'jar xayollariga erk berib yubordi, xullas, o'ynogi kuy chaldi.

Men esam, musiqani tinglab beixiyor yogamni ushladim. Alan qoshlarini chimirib o'tirardi; yuzlari lov-lov yonardi, barmoqlarini og'ziga tiqib, tirnoqlarini kemira boshladi; aftidan, o'zini haqoratlangandek his etardi.

— Bas qiling! — deb qichqirdi. — Ko'rinish turibdi, soz chalishga usta ekansiz! — U shaxd bilan o'rmidan turmoqchi bo'ldi.

Lekin Robin tinchlik saqlashni so'rab qo'lini ko'tartiraydi, birlan shotlandecha xalq kuyini ijro eta boshladi. Kuy dillarni o'rta yuborardi; bundan tashqari, bu epinlik Styuartlar azaldan tildan qo'ymay aytib yuradigan milliy qo'shiqning kuyi bo'lib, Alan uchun nihoyatda qadrdon edi. Ohang yangrashi bilan do'stining yuzlari yoritilib ketdi; kuy avj pardalarga chiqqani sayin joyida jimgina o'tira olmay qoldi; cholg'uverschisi musiqani poyoniga yetkazuncha Alanning qiyofasida gina-kuduradan asar ham qolmadi — u musiqaga matn bo'lib qolgan edi.

— Robin Oyg, benazir sibizg'achi ekansiz! — dedi. — Siz bilan musobaqalashishga qodir emasman. Xudo haqqi, ro'molingizning tolasida ham bebaho iste'dod mujassamdirl! To'la ishonchim komil bo'lmasa-da, lekin sovuq po'lat munozarimizni boshqacharoq hal etishi mumkin edi, deb o'ylayman. Qoyilmagom sibizg'a chaladigan insomni qiyimalab tashlashga qo'l bormaydi!

Shunday qilib, raqiblar yarashdilar; tun bo'yi ichimlik suvday oqib kelib turdi, sibizg'a ham qo'ldan qo'lga o'taverdi. Robin yo'lga o'tlanish g'amini yeyuvotgan chog'da tong yorishgan edi; uchalarniz ham shirakayf edik.

Yigirma oltinchi bob

OZODLIK

BIZ FORTDAN O'TMOQCHIMIZ

Ma'lumingizkim, salkam bir oy betob bo'lib yotdim va, nihoyat, darninga kirdim: aytilishlariga qaraganda, bemalol safarga o'tlanishim mumkin ekan. Ayni pishiqchilik, dalalarda bu yilgi issiq obi havoda mo'l-ko'l hosil yetishtirilgandi. Pulimiz juda kam qolgandi, shuning uchun tezroq harakat qilib Rankler huzuriga yetib bormasak yoki biz borgan chog'da u yordam berishga qodir bo'lmasa

bormi, oqibatda och-nahor qolishimiz tayin edi. Boz us-tiga, Alanning hisob-kitoblariга ko'ra, izimizdan ta'qib etib kelayotgan askarlar ham endi xiyala hovurlaridan tushib qolishgan bo'lsa ajab emasd: fort sohillari, hatto Sterling-brij — daryodagi asosiy ko'priк ham nomigagina qo'riqlanardi, xolos.

— Harbiy holat paytida sira kutilmagan joylarda paydo bo'lib qolsang, yutasan! — dedi Alan. — Fort — boshimiz-ga bitgan balo. «Tog'liklarga Fortdan keyin yo'llar doimo ochiq turadi», degan maqolni eshitganmisan? Agar irmoq-larni aylanib o'tib, Kippen tekisliklariga yoki Belfronga qadam qo'ysak, qo'lga tushishimiz turgan gap. Chunki hammasi shuni kutib o'tirishibdi. Mabodo yo'lni tikkasiga kesib chiqsak-chi? Qilichimni qo'limga olib qasam icha-manki, eski Sterling-brijga omon-esson o'tib ketamiz.

Shunday qilib, yigirma birinchi avgustga o'tar kecha-si Stratida yashaydigan Dunkanning qarindoshinikiga — o'sha yerlik Maklarenning uyiga yetib bordik: kun bo'yi uxlab, oqshom chog'i yana yo'lga olandik va ertalabga qadar hech qiyalmasdan ketaverdik. Yigirma ikkinchi avgust kuni Yum-Varsk nishabligidagi to'qayda quyosh botishini kutib yotdik: shu yaqin atrofda bug'u podasi o'tlab yurardi; oftobshuvogda o'n soat mobaynida maza qilib uxladik — bunchalik huzur-halovaiga sira ham duch kelmaganman! Kechasi Allan-Uoter daryosi tomon yo'l oldik va quyi oqim bo'ylab odimladik. Tuyao'rkach adir ustiga chiqqanimizdan so'ng, poyimizda yasanib yotgan Sterling sohillari ko'z o'ngimizda namoyon bo'ldi: xud-di tuxumquymoqqa o'xshardi; tepalikda shahar-qo'rg'on joylashgan, oy nurida ilonizi Fort o'zani yaqqol ko'rinish turardi.

— Xo'-o'sh, — dedi Alan. — Bilmadim, senga qan-day tuyuladi-yu, lekin biz yurtingga qadam qo'ydik — tungi soat birlardayoq tog'lik o'lka chegarasini kesib o'tdik; endi mana shu egri-bugri daryodan narig'i sohliga chiqib olsak, — bas, shlyapamizni osmonga irg'itib xur-sand bo'lishimiz mumkin.

Allan-Uoterning Fortga quyilishiga yaqin joyda qum-loq orolcha bor ekan: ustini qariqiz, otquloq kabi o't-o'lamlar qoplagan edi; agar odam yo'tib olsa, ko'rinmasdi. Shu joyda nafasimizni rostdab olish uchun to'xtadik: Ster-ling qo'rg'oni baralla ko'rinish turardi — o'sha tomon-dan do'mbralar sadosi eshitilmoqda edi; qandaydir har-biy qism jangchilari safga tizilishardi, chammal. Sohilning bir tomonida kun bo'yi dehqonlar tinmay mayna o'rishdi; chalg'i-yu o'roqlarning toshga urilgan tovushi va uzun-yulug gaplar eshitilib turdi. Biz miq eymasdan cho'zilib yotishimiz lozim edi. Issiqgina orolchada ko'm-ko'k may-salarga bosh qo'yib, mizg'ib olsak ham bo'lardi; oziq-ovqatimiz yetarli, muhimi — ozodlikka chiqishimizga oz-gina qolgandi.

O'roqchilar ishlarini tugatishgan paytda oqshom cho'ka boshladi; sohliga tushdik-da, pana joylardan yu-rib, dala bo'ylab ko'priкka yaqinlashaverdik. Sterling-brij ko'priги qo'rg'on joylashgan tepalikdan boshlanardi: ulug'vor, ko'hna, torgina-yu, lekin panjara to'siq yonida minorasi ham bor edi. Tarixda nom qoldirgan joylarga to'ymasdan qaraganim o'z-o'zidan tushunarli bo'lsa ke-rak, albatta. Qolaversa, Alan ikkalamiz uchun ko'priк — najot darvozasi edi. Ko'zlagan manziliimizga yetib bor-gan chog'imizda hali oy chiqmagandi; qo'rg'on devorlari bo'yida, har yer-har yerda gulxan yoqilgandi, pastlikda — shahar xonadonlari derazalaridan shu'la ko'rinardi, biroq atrofda sokinlik hukmron edi; hozircha ko'priкka soqchi ham qo'yilmagandi.

Men olg'a intildim, lekin Alan hamon ehtiyokkorlikni unutmagani edi.

— Bir qarashda tinch, suv sepgandek ko'rinyapti, — dedi. — Ehtiyot shart huv anavi ko'tarma ortiga yashirilib turaylik-chi, nima bo'lar ekan!

Chorak soat atrofida goh shivirlashib, goh lom-min demasdan yotdik, ammo birovta tirk jon tovushi qulog'imizga chalmadi, fagat to'liqlar ko'priк tirgo-vuchlariga shaloplab urilardi, xolos. Ana, yonimizdan

ingillab-singillab, hassasini to'qillatgan ko'yi bitta kam-pir o'ta boshladi; u salgina narida nafasini rostlash uchun to'xtadi-yu, manzili olishigidan, kam quvvatligidan to'vushini chiqarib nolidi, keyin oqsoqlanganicha ko'prika ko'tarlaverdi. Kampirsho bir tutamgina bo'tib qolgan edi; shuning uchun tez orada uning qorasini ham ilg'amay qoldi; hali oy chiqmagan; qulog'imizga so'rib borayotgan qadam tovushlari-yu, hassaning to'qillashi elas-elashlinardi, xolos. Ba'zan bo'g'iq yo'tal tovushi ham eshitib qolardi.

— Tamom, nariyi sohilga o'tib oldi, — deb shivirladim.

— Yo'q, — dedi Alan. — Qadam tovushining aks sa-dosi eshitiyapti, demak, hamon ko'prikan tushgan emas.

Shu payt tuyqus kimdir baqirdi:

— Kim kelyapti?

Piltamiliq qo'ndog'i toshga urilganini aniq eshirdik. Nazarimda, postda turgan askarning ko'zi ilinib qolgan edi, lekin tuyqustdan uyg'onib ketdi; agar sal ilg'aroq baxtimizni sinab ko'rganimizda bormi, omad kulib bo'gardi, endi qulay fursat boy berildi.

— Unday usul bizga yaramaydi, — deb shivirladi Alan. — Yo'-o'q, David.

Shundan so'ng bir og'iz ham gapirmasdan emaklagan ko'yi dala bo'ylab orqa tomonga ketdi; birlasdan keyin oyoqqa qalqdi — endi bizni ko'prikan ko'tib bo'lmasdi; sharq tomonga yo'l oldik. U nima uchun bunday qilayotganiga sira ham aqlim bovar qilmadi; qolaversa, shu darajada charchagan edimki, biror narsani o'ylashga ham hollim qolmagan edi. Aytaylik, bor-yo'g'i uch daqiqaga avval ham mister Rankiler eshigini qanday taqillatishni xayolan tasavvur etardim (xuddi o'z merosini talab etadigan man-zuma qahramoni kabi); endi esa ilg'aridek quvg'inga uchrab, uy-joyisiz, begona sohilda tentirab yurardim.

— Xo'sh? — deb so'radim.

— Mana senga «xo'sh», — dedi Alan. — Endi nima qilamiz? Ular men o'ylaganchalik nodon emas ekanlar.

Yo'q, David, Fortni hozircha zabt etmadik: la'natining suvi qurib, o'rindan o't-o'lan o'sib chiqsini!

— Nima uchun sharq tomon borayotmiz? — deb so'radim.

— Shunchaki omadimni sinab ko'rmoqchiman-dal! — dedi Alan. — Daryodan o'tib olish nasib etmadimi, endi ko'ramiz — balki, ko'rfaзда biror narsa o'ylab topamiz.

— Daryoda kechuv bor edi, ko'rfaзда esa uning joy umuman bo'lmaydi.

— Yo'g'-e, kechuv ham, ko'prikan ham huj' anavi yerda bor-ku, — deb e'tiroz bildirdi Alan. — Biroq, nima foy-dasi bor, axir atrofta qorovullar to'lib yotishibdi?

— Hech bo'lmasa, daryodan suzib o'tish mumkin-ku, — dedim.

— Agar uddasidan chiga olsak, nega suzib o'tmas-ligimiz lozim ekan? — dedi norozi ohangda Alan. — Ammo bu ish qo'limizdan kelmasmikan, deb xavotirlana-man. O'zim haqinda gapiradigan bo'lsam, toshga o'xshab birlasda cho'kib ketaman, vassalom!

— Alan, siz bilan munozara qilmog'chi emasman, ammo befordan bekorga o'zimizni o'tidan cho'qqa uray-pmiz, xolos, — dedim. — Daryodan o'tish shunchalik qiyin bo'lsa, o'z-o'zidan ravshanlik, dengizdan o'tish yanada mushkuroqdir.

— Biroq, yangilishmayotgan bo'lsam, dunyoda qayiq degan matoh ham bor, — dedi Alan.

— Bundan tashqari, dunyoda pul degan zormanda ham bo'ladi-dal! — dedim. — Mabodo unisi ham, bunisi ham bo'lmasa, ularni kimdir o'ylab topganidan ne foyda!

— Shunaqami? — dedi Alan.

— Ha, shunaqa, — dedim.

— David, ziyirlik bobida sendan mushuk afzal ekan, ishonching ham sariq chaqaga qimmat. Agar kallamni ishlatsam bormi, albatta, biror narsani o'ylab topaman; qayiqni butunlay berishga ko'nishmasa, vaqinchalik so'-rab olaman; o'g'irlamayman-u, ammo shunday qilamanki, oxiri o'z qo'llari bilan topshirib yuborishadi.

— Bo'lmamam-chi! — dedim pishqirib. — Keyin esa, aytaylik, ko'prikdan omon-esson o'tib olamiz, hech kim miq etmaydi, ammo qayiqni narigi sohilda qoldirib ketsak, kimdir suzib o'tgani ma'lum bo'ladimi, demak, zudlik bilan butun o'lkani payhon qilishadimi?..

— Menga qara! — deb o'dag'ayladi Alan. — Agar qayiqni qo'lga kiritam, uni qaytarib olib ketadigan qayiqchini ham yollayman, bildirgimi? Bo'ldi, hadeb bema'ni gaplaring bilan boshimni qotiraverna; men chizgan chiziqdan chiqmasang — bas, Alan g'amingni yeydi.

Shunday qilib, tun bo'yi daryoning shimoliy sohilini bo'ylab yo'l yurdik; Oxil qoyalari ortda qoldi, Al-
loa, Klakmanan, Kulrosslarni aylanib o'tdik-da, Laymkilns qishlog'i ustidan chiqdik: ertalabki soat o'nlar, och bo'rtiga o'xshardik, o'lardek charchagan edik. Bu qishloq ko'rtazning narigi yoqasida — Kuinsferri shah-
rining ro'parasidagi sohilda joylashgan edi. Har ikki qirg'oqdagi va atrofdagi qishloq uylarining mo'rtlaridan ko'kka tutun o'rlardi. Dalalarda o'rim-yig'im mavsumi boshlangan edi, ikki kema langar tashlab turardi, ko'rtazda suzib yurgan ikki qayiqdan biri to-
bora qirg'oqqa yaqinlashsa, boshqasi dengiz bo'ylab ketmoqda edi. Odamlarning uy-joylariga, ko'm-ko'k, o'zlashtirilgan qir-adirlariga-yu g'ayratli dala zahmat-kashlariga, zirol suvlarga tikilib to'ymasdim.

Mister Ranklarning uyi hamon janubiy sohilda turardi, men esam shimoliy qirg'oqda g'aribona ahvolda yurardim: ust-boshlarim faqirgina edi, cho'ntagimda arzimmas uch shilling pulim bor; boz ustiga, kamimani qo'lga tushirgan kishiga mukofot berilardi, yagona hamrohimni qonun sirtidan o'lim jazosiga hukm etgan edi...

— Eh, Alan, o'ylasam yuragim orziqib ketadi-ya! — dedim. — Huv, anavi joyda ko'nglim tusagan narsa muhayyo; u yoqqa qushlar uchib borishi mumkin, qayiqlar ham o'sha tomonga suzib ketayapti, xullas, xohlagan jon-zotga yo'l ochiq, faqat bita men borolmayman! Oh, yuragim yoritilib ketmayotganiga hayromman!

Laymkilnsda qahvaxonaga kirdik, u boshqa uylardan eshik tepasidagi belgisi bilan ajralib turardi, mutoloyimgina xizmatkor qizdan pishloq bilan non xarid qildik. Ozuqamizni bo'xchaga tugib oldik-da, qishloq chetidagi — besh yuz qadam naridagi o'rmonchaga kirib ketdik; o'sha yerda birpas nafasimizni rostdab, tamaddi qilib olishni ma'qul ko'rdik. Yo'l-yo'lakay narigi sohilga mgoh tashladim-u, sekingina uf tortib qo'ydim; Alan, nazrimda, terran o'yga tolgan edi. Yarim yo'lga yetganimizda taqqa to'xtadik.

— Bizga oziq-ovqat solgan qizga sinchiklab razm sol-
dingmi? — deb so'radi, bo'xchaga shappatlagan ko'yl.

— Bo'lmamam-chi! — deb javob berdim. — Yaxshi qiz ekan.

— Senga yoqdimi? — deb xitob qildi. — E-e, do'stim David, ana shuni ajoyib yangilik desa bo'ladi!

— Xudoyim-ey, nima uchun axir? — deb so'radim. — Bundan nima foyda?

— Bilasammi, endi qayiq topishimiz mumkin, deb umid qilaman, — dedi Alan. Uning ko'zlarida uchqun —
tanish shaytonlik nishonasi porlardi.

— Buning aksi bo'lsa ham ajablanmayman, — dedim.

— Bu sening fikring, — dedi Alan. — Men esam, David, o'sha qizgina seni sevib qolishini aslo istamayman; mayli, sal-pal rahmi kelesin, lekin ro'parasida sho'lg'omdek qizarish shart emas. Qani, kuyovni bir qur ko'zdan kechirib qo'yayin-chi! — U kamimani sinchiklab tomosha qila boshladi. — Ha, yana biroz rang-ro'yingni oqartirsang yomon bo'lmadi, ammo, umuman olganda, pichogga il-
nadigan ko'rinasan: maymoq cholgami-yey, chorbog'dagi qo'g'irchoq qorovulgami-yey quyib qo'ygandek o'xshay-san. Organgga qayt-da, qahvaxonaga qaytib borib, qayiq undirib kel, yuguri!

Miyig'imda kulganimcha uning izidan organgga burildim.

— David Belfur, o'zingga yarasha xushchaqchaq yig'itsan, shubhasizki, bunaqa ishlar sen uchun shuncha-
ki ermak, xolos. Boshing tildodan, seni yaxshi ko'raman

(albatta, o'zing ham meni azaldan yaxshi ko'rasan); shuning uchun marhamatingni darig' tutmay, hangomaga jiddiy munosabatda bo'lg'in. Bilasan, sevgi — o'yin emas, ammo jazmanlarning yo'rig'i boshqa. To'g'ri, men bitta hazinamo mashg'ulotni «sahnalashirmoqchiman», ammo kosa ostida nimkosa bor — shunga hushyor bo'lg'in: xato qilsang bormi, oqibatda bironing dorga osilishi hech gap emas. Xullas, marhamatingni ayamay, so'zlarimni qulog'ingga qo'rg'oshinday quyib olgin-da, vaziyatga qarab harakat qilaver.

— Bo'pti, siz aytganchalik bo'la qolsin, — dedim.

Qishloq chetiga yetgan chog'imizda Alan, meni qo'lliqab olgin, dedi: butun og'irligimni unga tashlasam, dar'atan qaragan odam, bechora-yey, adoyi tamom bo'libdi-ku, deb o'ylashi lozim edi. U qahvaxona eshigini bir tepib ochdi-yu, ostonadan meni deyarli sudrab ichkarriga qadam bosdi. Atidan, xizmatkor qiz tezda ortimizga qaytib kelganimizni ko'rishi bilanog (aynan shunday bo'lishini kutgan edik) taraddudlanib qoldi: Alan hech qanday gap-so'zsiz meni yetaklagan ko'yi bir burchakdagi stulga eltib o'tqazdi va bir stakan araq berishlarini so'radi: araqni qultum-qultum ichirdi-da, so'ng enaga misoli nonu pishloqni mayda-mayda bo'laklarga bo'lib yedira boshladi; bularning hammasini g'amboda qiyofada, ziyraklik va nihoyatda g'amxo'rlik bilan amalga oshirdiki, bu hol har qanday sinchokov tergovchini ham dog'da qoldirishi turgan gap edi. Shubhasizki, xizmatkor qiz ham ta'sirchan manzaraga befarq qaray olmadi: bechoravash, so'lg'in yuzi, holdan toygan yigitcha-yu, unga otalarcha mehribonlik qilayotgan sadog'atli do'st timsoli «sahnalashirilgan» edi. Qiz yonimizga keldi-da, narigi stolga qo'llarini tiragan ko'yi bizga tikilib qoldi.

— Unga nima bo'ldi? — deb so'radi u yurak yutib.

Meni hayron-u-lol qoldirib, Alan birdan o'shig'ira boshladi:

— Nima bo'lardi?! — dedi. — Yigitcha iyagining tuklaridan ham ko'proq — yuzlab chaqirim yayov yo'l

bo'ldi; boz ustiga, issiq to'shak nima ekanini ham unutib yubordi — jiqqa bo'l archagullarga yumalab uxlatdi. Siz bo'lsangiz, «nima bo'ldi?» deb so'raysiz-al! Nima bo'lsa bo'ldi-da! Yana «nima bo'ldi?» emish... — O'zicha nimalaridir to'ng'illagancha meni ovqatlaniraverdi.

— Nihoyatda yosh ekan, olis yo'lga yurmaydi-da, uzultilib qoladi, — dedi xizmatkor qiz.

— Yosh ham gapmi, hali ona suti og'zidan ketmagan-kul — dedi Alan boshini ko'tarmasdan.

— Uni otga mindirib yurish kerak edi, — deb qo'shib qo'ydi qiz.

— Oni qayerdan olaman? — deb baqirib yubordi Alan va boshini ko'tardi-da, qizga g'azab bilan tikildi. — Seningcha, o'g'irlik qilishim kerak edimi?

Bunday qo'pol muomaladan so'ng qiz shartta orgasiga burlilib, ketib qolisa kerak, deb o'ylagan edim. Darhaqiqat, u ma'lum vaqtgacha lom-mim demadi. Lekin do'stim nima qilayotganini juda yaxshi bilardi; turmush urinishlarida xiyala sodda ko'rinsa ham, hiyla-mayranglar o'ylab topish borasida shaytonga dars berardi.

— Ko'rinib turibdiki, oliyanob insonlarga o'xshaysizlar, — dedi xizmatkor qiz.

— Xo'sh, nima bo'pti? — dedi Alan biroz muloyimlashib (menimcha, g'ayrixotiriy ravishda shunday qildi); nazarimda, qiz nihoyatda samimiy so'zlardi. — Oliyjanoblik birovning qornini to'ydirganini, hamyonini qap-paytirganini hech eshitganmisan?

Qiz ham go'yo merosdan mahrum etilgan xonim kabi chuqur uf tortib qo'ydi va:

— Ha-ya, — dedi. — Gaplaringiz mutlaqo to'g'ri!

Men roldan chiqmay, miq etmay o'tirardim: bir tomondan — uylardim, boshqa tomondan — kulgim qis-tardi; oxiri toqatim toq bo'ldi va Alanga, endi o'zingizni urintimay qo'ya qoling, ahvolim tuzuk, dedim. So'zlarim bo'g'zimda tiqilib qolganday bo'ldi; yolg'on gapirishini jinnimdan battar yomon ko'rardim, shunday bo'lsa-da, gap-ga aralashuvim Alanga qo'l keldi; chunki xizmatkor ka-

minaning xirgirqov tovushini eshitdi-yu, buni betoblikka yo'ydi.

— Nahotki, birorta ham qarindoshi bo'lmasa? — deb so'radi qiz yig'lagudek bo'lib.

— Borlika bor-u, lekin ularning huzuriga qanday qilib yetib olisin, axir! — deb qichqirdi Alan. — Boy-badavlat qarindoshi bor, u ham yumshoq o'rinda uxlashi, lazizlati taomlar iste'mol qilishi, eng zo'r tabiblar xizmatidan foydalanishi mumkin, ammo hozircha loy kechib yurishga, daydi it misoli archagullarga yumalab yotishga majbur.

— Nima uchun bunday qilyapiti? — deb so'radi qiz.

— Azizam, sirni fosh etishga haqim yo'q, — dedi Alan. — Istaysanmi, javob o'rimga hushtakda bitta kuy chalib beraman?!

U stol ustiga engashdi-yu, labini qizning qulog'iga tagaganicha «Dunyoda shahzoda Charlidan ko'ra qadrliroq kimsa yo'q» qo'shig'ining boshlanish qismini hayajonlanib, ohista chaldi.

— Shunaqami hali! — dedi qiz va yelkasi osha eshikka nigoh tashlab qo'ydi.

— Yo'qsa-chi, — deb tasdiqladi Alan.

— O'zi juda ham yosh-kul! — dedi qiz xo'rsinib.

— Buning uchun... — Alan panjalari bilan bo'yini «so'yib» ko'rsatdi, — yoshni surishtirib o'tirishmaydi.

— O'h-ho', uvol bo'lib ketadi-kul! — deb yubordi qiz yuzlari qip-qizarib.

— Agar bir ilojini topib ularning changalidan qutulib ketmasak bormi, baribir o'sha mudhish hodisa ro'y beradi, — dedi Alan.

Shundan keyin qizgina sharta orqasiga burildi-yu, yurgunicha tashqariga chiqib ketdi va biz yolg'iz qoldik: hamma ish xamirdan qil sug'urgandek silliqqina ketayotganidan Alan mamnun edi, men bo'lsam o'zimni xuddi yosh boladay ernak qilishayotgani va yakobinchi deb atrofimdagi gurgitton bo'lishayotgani uchun ich-ichimdan og'rinarдим.

— Alan, toqatim toq bo'ldi! — dedim zardam qaynab. — Toqatim toq bo'lsa ham chidaysan endi, Devi, — deb e'tiroz bildirdi Alan. — Agar hozir o'yinni buzib yuborsang, o'z joningni saqlab qolishing mumkin, biroq Alan Brek boshidan judo bo'ladi.

Bu gapda jon bor edi. Illoisiz qolganimga chidamay ingrab yubordim-u, ammo oh-vohim ham Alanga qo'l keldi: chunki tovushimni xuddi shu tobda cho'chqaga go'shtidan tayyorlangan ovqat bilan bir shisha kuchi arag ko'tarib kelib qolgan xizmatkor qiz baralla eshitib qoldi.

— Voy, bechora-vey! — deb yubordi u va ovqatni oldimizga qo'yib, mehribonlik bilan yelkalarimni siladi. Keyin, hech tortinmasdan ovqatlanishimni, bizdan pul olmasligini aytdi; chunki qalvaxona shaxsiy mulki ekan, aniqrog'i, olasiga qarashi bo'lib, bugun u Pittenkrifga jo'nat ketibdi.

Albatta, uni yalintirib o'tirmadik; quruq non bilan pishloq kavshagandan ko'ra, issiq ovqat tanovul qilgan ming marta afzal edi: kolbasaga ko'zimiz tushgan zahoti ishtahamiz ochilib ketdi; lunjlarimizni shishirganimizcha ovqatlanish boshladik. Qiz esa hamon avvalgi holatda qo'llari bilan narigi stolga suyanib turardi; shosha-pisha ovqatlanayotganimizni tomosha qilardi va peshonasini tiritirgan ko'yi bir nimalarni o'ylardi va ayni paytda far-tugining bog'ichini barmoqlariga o'rash bilan mashg'ul edi.

— Yanglishmasam, tilingiz bir qarich ekan, — dedi nihoyat Alanga murojaat etib.

— Lekin kim bilan gaplashish mumkin-u, kim bilan mumkin emasligini bilaman, — deb e'tiroz bildirdi Alan.

— Sizlarni hech qachon sotmayman, ko'nglingiz to'q bo'lsin, — dedi qiz.

— Albatta, pastkashlar toifasidan emassan, — dedi Alan. — Senga bir gap aytaman: bizga yordam berishing lozim.

— Nima deyapsiz, axir! — qiz bosh chayqadi. — Bu ish qo'limga kelmaydi.

— Agar qo'lingdan kelisa-chi? — deb o'smoqchilab so'radi Alan.

Qiz lom-mim demadi.

— Yaxshi qiz, gapimga quloq sol: biz qishloqlariga yaqinlashayotgan paytimizda Fayda — yuringda qayiq turganini ko'rdim. O'z ko'zim bilan ikkitasini aniq ko'rdim, aslida undan ham ko'p bo'lsa kerak. Qisqasi, kechasi Lotianga o'tib olishimiz uchun qayiq topilsa va kelishilgan joyga uni keltiradigan eshakchi tiliga mahkam inson bo'lsa, og'zidan gullab qo'ymasa, ikki kishining hayoti zavor topmaydi: aks holda, men xavf-xatariga yo'lliqaman, u boshidan ajraladi. Agar qayiq topilmasa, demak, cho'ntagimizdagi uch shilling bilan ko'chada qolamiz: keyin qayovga boramiz, nima qilamiz? Gapimga ishonaver, bo'yimizga sirtmoq solinishini kutishdan boshqa ilojimiz qolmaydi. Azizam, nahotki, bu yerdan ikkala qo'llimizni burtimizga tiqib chiqib ketsak? Axir, issiq ko'rpaga o'tranib yolgancha quvurlarga, tomlarga tiqirlab yomg'ir tomchilayotgan osoyishta damlarda vijdoning qiyalmasdan o'y surishni istarsan-ku? To'kin dasturxon atrofida o'tirgan paytingda, o'choqda lov-lov yonayotgan gulxanga termilganingcha ovqatlana boshlasang, tomog'ingdan lugma o'sha paytda isitmalab, ochlikdan barmog'ini so'rib o'tirsa yoki allaganday boiqoqlikda muzlab qolsa nima bo'ladi? U soppa-sog' bo'ladini, xasta bo'ladini, faqat olg'a intilishga majbur; ramagijon bo'lib tursa-da, ammo baribir, yomg'ir-u qorni pisand etmay olis manzil sari intilaveradi; u sovuq toshlarga bosh qo'yganча jon berayotgan so'ngi damlarda tepasida bi-rorta ham jigargo'shasi bo'lmaydi: tepasida faqat men bilan xudo bo'ladi, xolos.

Alanning otashin so'zlari qizni shoshirib qo'ydi; bizga yordam berishni juda istardi-yu, yovuz niyatli kishilarga hamtovog bo'lib qolishdan qo'rqardi, chamasasi. Shuning uchun oz bo'lsa-da, haqiqatni aytib, qizning dilidagi gu-moni tarqatib yubormoqchi bo'ldim.

— Feritlik Rankler haqida biror gap eshitganmiz? — deb so'radim.

— Qozilik bilan shug'ullanadigan Rankler haqidami? — dedi qiz. — Bo'lmassam-chi, eshitganman!

— Eshtigan bo'lsangiz, men o'sha kishining huzuriga ketayman. — dedim. — O'zingiz o'ylab ko'ring, badi'dor kishiga o'xshaymanmi? Sizga boshqa muhim gaplarni aytib qo'yishim mumkin: anglashilmoqchilik tufayli, taqdir taqozosi bilan shu tobda hayotim qil ustida turgan bo'lsa ham, lekin butun Shorlandiyada qiro'l Georgga mendan ko'ra sodiqroq inson topilmaydi.

Shundan so'ng qizning yuzlari birdan yorishib ketdi, ammo Alan qovoq-tumshug'ini ositirib oldi.

— Endi bundan ortiq ilimoslarning hojati yo'q, — dedi qiz. — Mister Rankler — taniqli zot.

U tezroq ovqatlanishga undadi; zudlik bilan qishloq tashqarisiga chiqib, sohildagi chakalakzorga yashirinishimiz lozim ekan.

— Mendan ko'nglingiz to'q bo'lsin, — dedi qiz. — Sizlarni nargi sohilga o'tkazib qo'yish uchun biror chora o'ylab topaman.

Endi vaqtni zo'ye ketkazmaslik lozim edi: pinhoniy niyatimiz to'la-to'kis amalga oshdi — bir-birimizning qo'llimizni siqib qo'ydik va kolbasani ham pok-pokiza tushirdik-da, Laymkilisdagi o'sha chakalakzor tomon yo'l oldik. U joyda bir to'p daraxtlar pala-partish o'sib yotardi: yigirma tupcha do'lanayu buta, ora-orada esa shumtol ni-holchalari qagqayib turardi, xullas, daraxtlar siyrak bo'lib, yo'lovchilar ham, sohildan shu tomonga qaragan kishilar ham bizni bemalol ko'rishi ehtimoldan xoli emasdi. Biroq oqshom cho'kishini mana shu joyda kutib o'tirishimiz darkor edi: havo iliqqina; ko'nglimiz ravshan — tez orada barcha azob-ugubatlardan qutulamiz. Endi kelajakda qiladigan ishlarimizni bafurja maslahatlashib olsak kifoya edi.

Kun bo'yi diqqatga sazovor bita hodisa ro'y berdi: yashirilib o'tirgan chakalakzor tomonga qandaydir daydi sibzig'achi tashrif buyurdi; aftidan, aroqxo'rga

o'xshardi — burni qip-qizil, cho'ntagida bir shisha arog'i ham bor edi; u kela solib dunyodagi jamiki odam zotidan noliy boshladi; Oliy sudning lord-raisi unga yetarli darajada e'tibor bermabdi, Inkerkning sherifi esa huda-behuda bezovta qilaverar ekan. O'z-o'zidan ravshanlik, u bizga shubhalanib qaray boshladi: kap-katta ikki erkak kuppa-kunduzi chakalakzorda bekordan bekorga biqinib yotishardi. Atrofimizda parvona bo'lib yurgan paytda biz o'zimizni xuddi ignaning ustida o'tirgandek his etdik, har xil savollari bilan jonimizni halqumimizga keltirdi; daf bo'lgandan so'ng esa tezroq bu joylarni tark etishga shoshildik; chunki aroqxo'r gullab qo'yishi hech gap emasdi.

Kun kech bo'ldi, sokin oqshom cho'kdi; kulbalar-da, qishloqda gulxan yoqildi, keyin birin-keini so'ndi; faqat yarim kechaga yaqin — nima qilishimizni bilmay, bo'larimiz bo'lib turgan paytda eshkak qulog'ining g'iyqillashi eshitila boshladi. Tashqariga nigoh tashladik va biz tomonga kelayotgan qayiqni ko'rib qoldik: taajjub-ki, qahvaxona sohibasi bo'lmish o'sha qizning o'zi eshkak eshmoqda edi. U sirimizni hatto kuyoviga ham (kuyovi borligini aniq bilmayman, albatta) ishonib aytmagan edi. U otasining uxlashini kutib o'tirgan shekilli: keyin derazadan oshib tushgan-u, qo'shnisining qayig'iga o'tirib, bizga yordam berishga oshiqqan edi.

Qanday qilib minnatdorlik bildirishni bilmasdim; darvoqe, biz unga qizg'in tashakkur aytganimizdan so'ng o'zini yo'qotib qo'ydi; vaqtimizni zo'ye ketkazmasdan tezroq yo'lga otlashimizni iltimos qildi; asosli ravishda ta'kidlashicha, iloji boricha tinchlik saqlashimiz va tezroq harakat qilishimiz lozim edi. Ko'z ochib-yumganimizcha qiz bizni Lotiansk sohligiga tushirdi-da, Korriden yaqinida xayr-xo'slashib, yana Laymklins tomon suzib ketdi — biz bo'lsak minnatdorlik izhor etish uchun bir og'iz ham so'z aytolmasdan qolaverdik.

Qiz ko'zimizga ko'rinnay ketgandan keyin ham tilimiz kalimaga kelmadi; rostini aytganda, bunday oliyja-

noblik uchun har qanday so'z g'arib tuyulardi. Alan esa boshini chayqagan ko'yi sohilda uzoq vaqt turib qoldi.

— Yaxshi qiz ekan, — dedi nihoyat. — David, u qiz emas, farishta ekan!

Chamamda, oradan bir soatcha vaqt o'tgach, ko'rfazdagi g'orga kirib olganimizdan keyin, endi mud-ray boshlagan chog'imda Alan yana o'sha qizni ko'klarga ko'tarib maqashga kirishdi. Nima ham derdim; u nihoyat-da sodda ekan. Unga yolg'on gapirganimdan pushaymon qilardim: go'lligidan foydalandik — boshimizda charx urayotgan xavf-xatarga uni ham sherik qildik. Alaus, ming afsusi!

Yigirma yettinchi bob

RANKILER HUZURIDA

Shartlashganimizga ko'ra, ertasi kuni qosh qoraygan-cha Alan ko'cha-ko'yda aylanib yurishi lozim edi; quyosh botishi bilan Nyuxolls atrofidagi yo'l chetida yashirilib yotadi va men hushtak chalmagunimcha o'tridan jilmay-di. Shartli belgi sifatida «Dong'i kelgan Erti xonadoni» go'shig'im kuyini taklif etdim, lekin u ko'nmadi: chunki bu go'shigini juda ko'pchilik yoddan biladi, dalada go'sh haydayotgan birorta dehqon ham o'zicha xirgoyi qilib qolishi hech gap emas, dedi. So'ngra, tog'liklarning bitta go'shig'ining naqorat qismini o'rgatib qo'ydi; o'sha tarona hamon yodimda turibdi, o'yaymanki, o'lgunimcha unutmam kerak. O'sha ohang esimga tushgan zahoti xayolim uzoqlarga ketadi: oxirgi kuni taqdirim hal bo'lishi darkor edi. Alan g'or burchagida hushtak chalib, barmoqlari bilan yerni chertib o'tirardi; yuzlari tobora yorishmoqda edi; asta-sekin tong otardi.

Kuinsferining katta ko'chasida shaxdam qadam tashlab ketayotgan paytimda hali quyosh chiqmagan edi. Shahrar xiyala puxta qurilgandi: uylar juda mustahkam — tosh-

dan barpo etilgandi, tomlari shiferlangan bo'lib, ayvonlari Piblidagi uylariga nisbatan odmiroq ko'rinar; qolaversa, ko'chalarga ham unchalik zeb berilmagan edi-yu, ammo umumiy manzara oldida juldurvoqi ust-boshlarim nihoyatda g'arib tuyulardi.

Tong otdi. Mo'rildan tutun o'ray boshladi, derazalar ochildi, ko'chada odamlar paydo bo'ldi; mening tashvishim, tushkun kayfiyatim yanada ortdi. Nogahon barcha orzu-umidlaring beihoya omonat ekanini sezib qoldim: qo'limda haq-huquqlarimni himoya qilishga yaraydigan ishonchli dalil yo'q edi; hatto o'zim — bu o'zim ekanimni ham isbotlay olmasdim. Arzimas tasodif tufayli hammasi sovun ko'pigi misoli yoritib ketishi mumkin edi, keyin barcha orzularim xomxayol bo'lib chiqishi hech gap emasdi. Xullas, hozirgi holatim havas qilishga arzimadi. Ishlar o'ylaganidek oson ko'chgan taqdirda ham, da'volaring asosli ekani isbotlanishi uchun ma'lum vaqt o'tishi lozim edi, ammo o'sha vaqgga qanday qilib erishardim, axir?! Cho'ntagimda bor-yo'g'i uch shilling pulim bo'lsa; boz ustiga, qonun tomonidan sirdan oliy jazoga hukm etilgan hamrohimi yashirincha yo'l orqali xorijiy mamlakatlarga o'tkazib yuborish joiz-ku, jin ursin?! Xudo ko'rsatmasin-u, ishlar chappasiga ketsa bormi, ikkalamiz ham dorga osilishimiz hech gap emas. Katta ko'chada u yoq-bu yoqqa yura boshladim; o'tgan-ketgan yo'lovchilar menga miyig'ida kulishgancha qarab qo'yishardi yoki birlarini nuqisib, o'zaro bir nimalar haqida shivir-shivir qilishardi, ba'zan derazalardan ham kaminaga o'qrayib nigoh tashlashardi. Qisqasi, tashvishim yanada ko'paydi: qozini bir gapga ishonitirish o'limdan qiyinligi aniq, ayni paytda uning huzuriga kirib olish ham oson emasdi.

Shu tobda o'limga rozi edim-ku, ammo olifla shaharliklarning birortasi bilan gaplashishga jur'atim yetmasdi; juldurvoqi, kir-chir ust-boshlarim bilan ularga yaqin yo'lagani uyalardim; birovdan mister Ranklerdek ulug' zotning xonadoni qayerda ekanini so'rasam-u, basharamga tikilib turgancha tirjayib, lom-min demasdan ketaversa-da

ajab emasdi. Shunday qilib, ko'chada tentirab yuraverdim; ko'chaning u boshidan bu boshiga bo'zichining mokisiday borib-kelaverdim, bandargohda ham xiyla vaqt sandirachlab yurdim; ko'kragim achishib og'irdi, rubim cho'kib, hammasiga qo'l siltab jo'nab ketgim kelardi. Bu orada rasmana tong otdi, yangilishmasam, soat o'nga yaqinlashdi, maqsadsiz izg'iyverish jonimga tegdi-yu, ko'rtaizning qarana-qarshi tomonidagi dang'illama imorat to'parasiga borgan chog'ida shunchaki bir nafas to'xtadim; derazalarni top-toza, to'kachalarda gulluvaklar qatorlashib turardi, devorlari yangigina oqlangan, ostonada xonadonning tozi iti talaygan ko'yi mudrab yotardi. Rostini ayt-sam, hatto ana shu tilsiz maxluqqa havasim keldi. Birdan eshik ochildi-yu, qaddi-qomati kelishgan, qip-qizil yuzli, istarasi issiq, upa sepilgan yasama soch va ko'zoynak taqan kishi ostonada paydo bo'ldi. Tashqi ko'rinishim rasvorog bo'lgani tufayli ko'pchilik yonimdan yuzini teskari burib o'tib ketishardi; bu zot esa, aksincha, kamina-ga sinchiklab razm soldi (keyinchalik iqrar bo'lishicha, bechorahol turq-atvorimni ko'rib hayratlangan ekan) va darhol yonimga keldi-da, bu yerda nima qilib turganimni so'radi.

Kunsferriga muhim ish yuzasidan kelganimni aytdim va biron dadillashib, undan mister Ranklerning uylariga qaysi yo'l dan borish mumkin, deb so'radim.

— Hm-m, — dedi u kishi og'zini ochmay. — Hozirgina o'sha zotning uyidan chiqdim. G'alati tasodifni qarangi, kamina xuddi siz so'rayotgan kishi bo'ladi.

— Ser, unday bo'lsa, marhamatingizni darig' tutmang; ijorat bersangiz, bir-ikki og'iz gap aytmoqchiman, — dedim.

— Men nomingizni bilmayman-ku, — deb e'tiroz bildirdi u. — Qolaversa, sizni birinchi marta ko'rib turibman.

— Nomin — Devid Belfur, — deb o'zimni tanishtirdim.

— Devid Belfur?! — deb hayrat aralash takroran

so'radi. — Mister Devid Belfur, biz tomonlarga qanday kelib qoldingiz? — deb qo'shib qo'ydi, yuzlariga nigohini qadagancha.

— Ser, juda olis joylardan keldim, — dedim. — O'ylashimcha, xoliroq joyda batilsil so'zlab bersam yomon bo'lmadi.

U lablarini tishlagancha bir zum o'yga toldi: goh men-ga, goh tosh yo'lga nazar soldi.

— Ha-ya, — dedi. — Albatta, shunday qilsak yaxshi bo'lardi.

Meni ichkariga taklif etdi-da, o'zi uyga qaytib kirdi; choshgohgacha band bo'laman, yoninga hech kim kirmasin, deb qichqirdi kimgadir, ammo uy ichida odam ko'rimadi. Kiroblaru qog'ozlarga liq to'la torgina chang bosgan xonaga kirdik. O'mashib o'tirib olgach, meni ham o'tirishga taklif qildi va kir-chir ust-boshimga ko'zi tushib, ta'bi tirrilanganini yashira olmadi; top-toza stulga achinib qarab qo'ydi.

— Shunday qilib, ishingiz bo'lsa, iloji boricha lo'n-daroq gapirishingizni iltimos qilaman — Nec dermino bellum. Troianum orditab ovo.* Nima demogchi ekanimni angladigizmi? — deb so'radi xavotirlanib.

— Ser, albatta Goratsiyning maslahatiga amal qila-man, — deb javob berdim kulimsirab. — Darhol sizni in medias res** bilan tanishtiraman.

Rankiler mamnun qiyofada bosh iring'ab qo'ydi; aslida, mening bilimimni sinab ko'rish maqsadida gapiga lotincha so'zlarni aralashtirgan edi. Mannun ekanini ko'rib ko'nglim ko'tarilgan bo'lsa-da, so'z boshlashim bilanog qonim qaynab keldi.

— Qonun bo'yicha Shos qo'rg'onining merosxo'ri bo'lishim lozim.

Vakolatli vakil qutidan qozilikka doir daftarini chiqardi-yu, oldiga olib ochib qo'ydi.

* «Troya urushi haqidagi hikoya tuxumdan boshlangani yo'q edi» (Goratsiydan).

** «Asl muddao» (lotincha).

— Xo'sh, nima bo'пти? — dedi.

Ko'nglimdagi gapni aytganimdan so'ng birdan tilidan qoldim.

— Mister Belfur, gapiring, gapirsangiz-chil! — dedi gozi. — Bir gapni boshlagandan keyin oxiriga yetkazish kerak-da! Qayerda tug'ilgansiz?

— Essendinda tug'ilgannan, ser, — dedim. — Bir mung yetti yuzu o'ttiz uchinchi yilning o'n ikkinchi mart kuni.

U so'zlarini daftardagi yozuvlar bilan taqqoslab ko'rardi; ammo nima uchun bunday qilayotganini tushunmasdim, albatta.

— Ota-onangiz kim? — deb so'radi.

— Otam Aleksandr Belfur, Essendin maktabining muallimi edi, — dedim. — Onam Greys Piterrou; yanglish-masam, Engusdan kelin bo'lib tushgan edi.

— Yoningizda shaxsingizni tasdiqlaydigan birorta hujjat bormi? — deb so'radi mister Rankiler.

— Yonimda yo'q, ser, — dedim. — Lekin ruhoniyimiz mister Kempbell talab qilgan zahotingiz kerakli hujjatlarni beradi. O'sha mister Kempbell kafolat berishi mumkin. Agar faqat shu xususda bo'lsa, o'ylashimcha, amakim ham kim ekanimni aytishdan bosh tortmasa kerak.

— Mabodo mister Ebenezer Belfurni nazarda tutma-yapsizmi? — deb so'radi gozi.

— Aynan o'sha kishini nazarda tutyapman, — dedim.

— Siz u bilan uchrashgansiz?

— U meni o'zi xonadonida kutib olgan edi, — deb javob berdim.

— Mister Xozison degan kimsa bilan ham uchrashma-ganmisiz? — deb so'radi mister Rankiler.

— Baxtga qarshi, ser, u bilan ham uchrashganman, — dedim. — Axir, o'sha odamning marhamati tutayli (amaki-mning niyati ham shunday edi) mana shu shaharga kiritib kelishimga ikki qadam qolganda o'g'irlab ketidim, zo'rlab dengiz safariga jo'natidim, kema halokatiga duch keldim va boshimdan minglab kulfatlarni kechirdim; endi esa qarshingizda juldurvoqi qiyofasida turibman.

— Kema halokatiga duch kelganingizni eslatib o'ldingiz, — dedi Rankler. — O'sha hodisa qayerda ro'y bergan edi?

— Mal orolining janubiy chegaralari yaqinida, — dedim. — To'liqin meni Irreyd degan orolga itqitib tashladi.

— E-e, jug'rofiyani mendan ko'ra yaxshiroq bilarsiz, — dedi u miyig'ida kulganicha. — Nima ham derdim, rostini aytсам, bu gaplaringiz boshqa manbalardan olingan ma'lumotlarga aynan mos kelyapti. Sizni o'g'irlab ketishibdi-a? Qaysi ma'noda so'zladingiz?

— Ser, bo'lgan gapni aytdim, — dedim. — Uyingizga kelayotgan paytimda aldab-sulda meni savdo kemasi bortiga chiqarishdi-yu, boshimga nima balo bilan tushirib, hushimdan ketkazib qo'yishdi va kemaning ostki qismiga uloqtirib yuborishdi; o'z-o'zidan ravshanki, men ochiq dengizda o'zimga keldim. Mustamlakachilarga qul sifatida sotib yuborishmoqchi edi, biroq xudoyimning rahmi keldi shekilli, qutulib qoldim.

— Kema yigirma yettinch iyun kuni halokatga uchragan edi, — dedi Rankler daftarga ko'z yugurtirib. — Bugun esa yigirma to'rtinchi avgust. Mister Belfur, hazilakam vaqt o'tmabdi — salkam ikki oy o'tibdi. Bu vaqt mobaynida do'stlaringiz bo'laricha bo'lishgandir, hoynahoy. Nazarimda, o'tgan muddat haqida to'la-to'kis ma'lumotga ega bo'lganimcha baribir ko'nglim to'lmaydi.

— Ser, to'g'risini aytсам, osonlikcha ko'nglingizni to'q qilib qo'yishim mumkin, — dedim. — Hikoyamni boshlashdan avval, xayrixoh inson bilan suhbatlashayotganimga ishonch hosil qilsam, xursand bo'lardim.

— Noto'g'ri tasavvur xuddi shu yo'sinda hosil bo'ladi-da, — deb e'tiroz bildirdi qozi. — Gaplaringizni oxirigacha eshitmasam, qat'iy bir qarorga kelolmayman. Toki qo'limda yetarli darajada asosim yo'q ekan, o'zinni sizga do'stman, deb ayto olmayman. Sizning yoshingizdagi yigitchalar ishonuvchan bo'lishadi. Bilasizmi, mister Belfur, g'alati maqolimiz bor: yomon odam yomonlikdan qo'rqadi.

— Ser, esingizda bo'lsinki, ishonuvchanligim oqibatida bir marta pand yegamman, — dedim. — Bittahincha, meni qul qilib sotib yubormoqchi bo'lgan kishi sizga ham xizmatlaringiz uchun haq to'laydi.

Bu vaqt mobaynida asta-sekin mister Rankler bilan qanday gaplashmoq kerak ekanini o'rganib oldim: oyog'im zaminda mustahkam turganini his etganimdan so'ng, o'zimga nisbatan ishonchim ham ortdi. Miyig'ida kulganimcha hamla qilganimdan keyin u baralla xaxolab yubordi.

— Bay-bay-bay, salgina oshirib yubordingiz-ku! — dedi. — Fui, non sum. * Rostidan ham, bir paytlar amakimgizning ishonchli vakili bo'lgamman, ayni chog'da siz (imberis juvenis custode pemoto)** g'arbda tarallabedod qilib yurgan kezlarda ko'p suvlar oqib ketdi; agar qulog'ingiz qizimagan bo'lsa, meni bu yerda g'iybat qilishmabdi-da, deb o'ylamang tag'in. Sizlar dengizda baxsizlikka uchragan kuni mister Kempbell idoramga tashrif buyurdi-da, nima qilib bo'lsa ham sizning ulushingizni unga olib berishimni talab etdi. Bu dunyoda siz bor ekaningizni xayolingimga keltirmagan edim; amakimgizni esa yaqindan bilardim, shuning uchun qo'limdagi ma'lumotlarga qaraganda (bu haqda keyinroq to'xtalaman), har qanday og'ir natija ro'y berishi mumkin edi. Mister Ebenezer esa siz bilan uchrashganini tan oldi; guvohlik berishicha, go'yoki u sizga ancha miqdorda pul bergan emish (albatta, uning so'zlariga ishonib bo'lmasdi) va siz tahsil ko'rish uchun Yevropaga jo'nab ketbsiz — bu gapga qisman ishonish mumkin edi. Bu haqda nima uchun yigitcha mister Kempbellga hech narsa demasdan ketdi, degan savolga u: «O'tmishga bog'liq barcha rishtalarni uzib tashlamoqchi edi», deb javob berdi. Hozir qayerda ekaningizni so'rasam, aniq bilmayman-u, harholda Leydenda bo'lsa kerak, deb mujmal javob qaytardi. Suhbatimizning qisqacha mazmu-

* «Bo'lgamman, faqat ilgari» (lot.).

** «Mo'ylovi sabza urmagan boshvog'siz yigitcha» (lot.).

ni shulardan iborat. Uning gaplariga hech kim ishommasa kerak, — deb so'zida davom etdi mister Rankler kulim-sirab. — Ba'zi bir gumonlarim amakingizning fig'onini falakka chiqarib yubordi va oxiri kavushimni to'g'ri lab go'ydi. Shunday qilib, boshi berik ko'chaga kirib qoldik; taxminlarimiz qanchalik ogilona bo'lsa-da, lekin ularni mutlaqo isbotlab bo'lmadi. Xuddi o'sha paytda go'yo osmondan tushgandek darg'a Xozison yangilik topib ketdi: go'yo siz cho'kib ketgan emishsiz; shundan so'ng kalavangning uchi topildi — ishlar xamirdan qil sug'urgandek silliq ko'chdi; faqat mister Kempbellning yurak-bag'ri o'rtaib ketdi, mening hamyonim zarar ko'rdi va amakingiz nomiga yana bitta dog' tushdi; shundog ham nomi balchiqqa qorishib yotibdi. Xullasi kalom, mister Belfur, voqealar mundariyasi bilan deyarli tanishishingiz va endi menga qay darajada ishonishingiz mumkin ekanini bilsangiz kerak, — deb so'zlarini yakunladi.

Gapning indallosini aytganda, u bo'lib o'tigan voqealarni lo'ndagina qilib tasvirlab berdi, men esam «shirasi»ni o'zinga olib, «to'ppasi»ni qog'o'zga tushirapman, xolos; qolaversa, subbatdoshim nutqiga lotincha iboralar bilan jilo berishni xush ko'rardi; so'zlayotgan paytida qarashlaridan, sa'y-harakatlaridan ezgulik alomatlari balqib turdiki, beixiyor oramizdagi begonalik pardasi ko'tarilib, yuragim erib ketdi. Shubha-gumonlar uning ko'nglini tark etgani ko'rinish turardi, mening kimligimga to'la-to'kis ishonch hosil qilgan edi, demak, dastlabki dovondan o'tib olgandim.

— Ser, boshimdan kechirgan voqealarni oqizmay-tomizmay aytib beradigan bo'lsam, do'stimning hayotini garovga tikishim lozim, — dedim. — Unga tegishli sir-asrorni dilida saqlashga va'da berishingizni iltimos qilaman. Men o'zim uchun qandaydir kafolat so'rayotganim yo'q, chunki munosabatishingizni yuzingizdan bilib turibman.

U nihoyatda jiddiy qiyofada menga va'da berdi.

— Faqat bir narsani ta'kidlab qo'ymogchiman: gap-

so'zlaringiz kishini hushyor tortirib qo'ydi; agar hikoyangizda qonunga xilof ishlar xususida gap ketma, kamina qonun xizmatkori ekanimni e'tiborga olishingizni, o'shanday o'rinlarga batafsil to'xtalib o'tirmashingizni so'rayman, — dedi.

O'z tariximni hikoya qilishga kiritishimni zabotib ko'zoymagini peshonasiga surib qo'ydi-da, ko'zlarini yumgan ko'yi tinglay boshladi; ahuning uchun, nazarimda, uxlab qolgandek tuyulardi. Biroq uyquni xayoli-ga ham keltirmadi. Keyinchalik amin bo'ldimki, har bir so'zining ohorini to'kmasdan eslab qolardi; xotirasi kuchligiga qoyil qoldim. Hatto quloqqa g'alati eshitiladigan, g'ayritabiiy getcha ismlar tasodifan atigi bir bora aytilgan bo'lsa-da, ammo u baribir unutmasdi; oradan ko'pyillar o'tigundan so'ng o'sha ismlarning birortasi haqida menga savol berardi. Nihoyat, Alan Brekning ismi sharifini to'liq aytganidan keyin o'rtamizda qizg'in munozara bo'lib o'tdi. Ravshanki, Epindagi qotilikdan va qotilni tutgan odamga va'da qilingan mukofotdan so'ng Alan-ning ismi butun Sho'landiyaga mashhur bo'lib ketgan edi; uning nomi og'zimdian chiqishi bilanog qozi o'tirgan joyida bir qimirladi-yu, ko'zlarini ochdi.

— Mister Belfur, agar o'zingizda men bo'lganimda, ortiqcha ismlarni tilga olmagan bo'lardim, — dedi. — Ammo bir gapni boshlagandan keyin uni oxirigacha yetkazish lozim. Balki unday emasdir, — deb e'tiroz bildirdi mister Rankler. — Ehtimol, o'zingiz ham sezgan bo'lsangiz kerak, qulog'im vaznimroq, shuning uchun ba'zi bir so'zlarni to'g'ri eshitganimga kafolat berolmayman. Ijizat bersangiz, bundan keyin do'stingizni «mister Tomson» deb ataymiz; chunki ortiqcha gap-so'zlardan hech qanday naf bo'lmaydi. Mabodo yana-tag'in birortatog'liklar nomini (tirik yoki abadiy uyquga ketgan bo'lishidan qat'iy nazar) tilga olish lozim bo'lsa, sizning o'ringizda men aynan shunday qilardim.

U men aytgan ismini aniq-ravshan eshitgan edi va endi qotilik haqida gapira boshlashimni sezib qolgandi. Umu-

man, agar istasa o'zini garanglikka solishi mumkin — ix-tiyori o'zida; men «Tomson» tog'liklarga unchalik yarash-maydigan ism ekanini shunchaki eslatdim-u, miyig'inda kulib qo'ydim va taklifga rozi bo'ldim. Shunday qilib, hikoyaning oxirigacha Alan «mister Tomson» bo'lib qoldi; eng qizig'i shundaki, huyla-nayrang do'stinga ham ma'qul bo'lardi, albatta. Kelishuvimizga binoan Jeyms Styuart «mister Tomsonning qarindoshi» deb ataldi; Kolin Kempbellni «mister Glen»ga almashirdik; Klunga navbat yetganda uni tog'liklarning yo'lboshchisi «mister Jem-son» deb atadim. Bularning hammasi oq ip bilan bichib-chaatilgan edi, men nima uchun qozi bunday o'yinga ishqivoz ekaniga hayron bo'lardim; aslini olganda, bu o'sha davr ruhiga hamohang bo'lib, mamlakatda ikki gu-ruh o'rtasida qaqshatqich kurash ketayotgan bir zamon-da tirikchilikdan boshqa g'am bo'lmagan beozor inson zinhor-bazinhor bir tarafning yonini olishni istamasdi; im-kon tug'ilgan joyda o'z ulushini qo'ldan boy bermaslikka intilardi: ayni chog'da six ham, kabob ham kuymaydigan tarzda harakat qilardi.

— Ana xolos, — dedi gozi hikoyanni tugatganim-dan so'ng. — Xuddi nasriy asarga o'xshaydi-ya, o'ziga xos «Jangnoma» ekan. Olim bo'lganingizdan so'ng bar-cha gaplaringizni lotin tiliga tarjima qilib qo'ying; lo-zim topsangiz, ingliz tilida qog'ozga tushirib qo'ysangiz ham bo'ladi, lekin lotin tilining imkoniyatlari kattaroq, deb o'ylayman. Anchagina sarson bo'libsiz. Jahongasha-lik chog'ingizda quoe regio in ferris* (siyqa gapirayotgan bo'lsam, ma'zur ko'rasiz), Shottlandiyaning siz bormagan muzofoti qolmabdi hisob! Buning ustiga, bema'ni ahvolga tushib qolgan bo'lsangiz ham, lekin tan berish lozimki, o'zingizni yo'qotib qo'yabsiz. Nazarimda, mister Tom-son binoyidek jentelmen ekan; faqat andak qasoskor she-killi. Shunday bo'lsa-da, agar u (barcha ijobiy xislatlari bilan birgalikda) Shimoliy dengiz qatriga cho'kib ketgan-

* «Yer yuzining biror joyi» (lot.).

da nihoyatda xursand bo'lardim va o'zinni ancha bax-tiyor his etardim; chunki bu odam, mister Devid, doimo birorta jangalni kavlashirib topaveradi. Shubhasizki, unga sadoqat ko'rsatib mutlaqo to'g'ri qilyapmiz, axir u ham do'stiga sodiq edi-da. Ayitish mumkin, munosib ham-roh bo'libdi, shuningdek, paribus curia vusitig'ia figit,* meningcha ikkovlarning ham bekorga dorga oqish haqida o'ylanganisizlar, axir. Nima ham derdim, omadlaring yu-rishibdi — qaro kunlar orda qolibdi. O'ylaymanki, yaqin orada (qonunshunos sifatida emas, odamgarahlik yuzasi-dan shunday deymman) barcha azob-ugubatlardan forig' bo'lasizlar.

U marguzabtlarim xususida safсата sotardi-yu, lekin mendan melir to'la, beg'araz nigobini uzmasdi; o'zim zo'rg'a quvonchimni yashirib o'tirardim. Ma'lumki, qonun-ponunga itoat etmaydigan kimsalar orasida bir qancha vaqt o'ralshtib yurdim, tog'larda — ochiq havoda turlarni bedor o'tkazdim; mana endi rasman boshpanada o'tirardim, top-toza xona ko'zimga mo'jizadek ko'rinar-di. Ayniqsa, movut chakmon kiygan bama'ni zot bilan suh-batlashib o'tirishning gashli o'zgacha edi! Shu payt ni-gohim egnimdagi jildlar kiyimlarga tushib qoldi-yu, yana o'zinni noqulay his eta boshladim. Qozi menga ko'zi tushgan zaboti ko'nglindan nimalar kechayotganini dar-hol angladi va o'rindan turdi-da, mister Belfur bilan birga nonushta qilamiz, ikkalamizga dasturxon tuzab qo'yinglar, deb qichqirdi. So'ngra, yuqori qavaddagi yotoqxonaga er-gashtirib chiqdi. Qo'limga suv to'la ko'za, sovun, taroq tutdi; o'g'liga atalgan kiyimlarni ko'rpa ustiga yoyib tash-ladi. Keyin o'zinni tartibga keltirib olishim uchun xoli qoldirdi: lotincha lutf qildi-yu, xonani tark etdi.

* «Bir xildagi ish bilan qoldiribsiz» (lot.).

Yigirma sakkizinchi bob

MEROSIMNI AJRATIB OLGANI OTLANDIM

O'zimga imkon boricha oro berdim; ko'zguga qarab juldurvoqi yigiticha o'limishda qolib ketganiga va uning o'mida yana David Belfur hayotga qaytganiga ishonch hosil qilsang, qalbing beixtiyor quvonchga to'lar ekan. Lekin baribir bu o'zgarish ko'nglimda unchalik o'tirishmasdi, ayniqsa, biroyning kiyimi yelkandan zil-zambil toshdek bosib turgandek tuyulardi. Yasan-tusanimi poyoniga yetkazganidan so'ng, ostonada mister Rankler qarshi oldi va tashqi ko'rinishini olqishladi-da, tag'in ishxonasiga ergashtirib ketdi.

— Mister David, marhamat, o'tiring, — dedi. — Ana endi sal-pal asl holatingizga qaydingiz. Qani, ko'raylik-chi, balki ba'zi bir yangiliklarni bilib olishingizga yordam beraman. Nazarimda, otangiz bilan amakingizning munosabatlari qanaqa bo'lganini o'zingizcha taxmin qilayotganga o'xshaysiz-a? Ha, bu juda ham g'aroyib hodisa. Rostini aytsam, uni aynan sizga tushuntirib berishga majbur bo'lganimdan xijolat chekayaman. Chunki buning asosiy sababi — muhabbat mojarosiga borib taqaladi. — Qozi haqiqatan ham o'ng'aysiz ahvolga tushib qoldi.

— To'g'risi, amakimning turish-turmushiga bunday izoh sira ham mos tushmaydi, — dedim.

— Biroq, mister David, u bir umr gari chol bo'lgan, — deb e'tiroz bildirdi qozi. — Bundan tashqari, yoshligidan boshlab yaramaslikni kasb qilib olmagan edi desam, yana hayron bo'lsangiz kerak. U nihoyatda dovyurak, oliyjanob yigit edi; asov ot ustida javlon urib yurgan kezlarda odamlar ostonaga yopirilib kelishardi. Uni o'z ko'zlarim bilan kuzatganman: sizga chin dildan ayitishim mumkin, unchalik ko'rkan yigit bo'lmaganim uchunmi, ishqilib, hasad qilardim va o'sha paytlarda hech ikkilanmay: «Odi te gui bellus es, Sabelle»* deyishim mumkin edi.

* «Hoy, o'kkan yigit, seni ko'rarga ko'zim yo'ql» (lot.).

— Bu qandaydir tushga o'xshaydi, — dedim.

— Ha, ha, — dedi mister Rankler. — Yillar yoshlikdan mana shunday qasos oladi. Qolaversa, u favqulodda, umiddi shaxs bo'lib yetishishi ham mumkin edi. Yeti yuzu o'n beshinchi yili uyidan qochib ketadi. Qo'zg'olonchilarga qo'shilib ketmoqchi bo'ladi. Hoshqiribrov emas, aynan amakingiz ularning orqasidan qurib yetadi va allaqanday jirkanda izlagan odamlarini topadi-yu, butun o'lkani boshiga ko'tarib, multum gementem* ota yurtini tark etadi. Ayni e'lon'ga, majlona emamma** og'atolalar xudai o'chakibganday bita qizga oshiq bo'lib qolishadi. Mister Ebenezer jamoatning erkatoyi edi, izzatlab bo'lib qolgandi; aytilish mumkin, qizning qalbini zabt etishga ishonchi komil edi, lekin yanglishganini angelaydi-yu, haddan oshib ketadi. O'z yog'iga o'zi qovurilib yurganini butun o'lka bilardi; goh yuragi xastalanib ko'rpatosh qilib yotib qolardi, befarosat oila a'zolari esa boshiga to'planib olishardi; gohida qahvaxonama-qahvaxona tentirib yuraverardi, burnidan chiqquncha araq ichardi va duch kelgan odamga dildagi dardini to'kib solardi. Mister David, otangiz yaxshi inson bo'lib, lekin nihoyatda irodasi bo'sh edi; o'kinchi oh-vohlariga chidayolmasdan ajoyib kunlarning birtida jigarg'o'shasini deb, qizdan voz kechadi. Ammo qiz xiyala oqla ekan (ko'rinish turibdi, aql-farosat sizga aynan onangizdan meros qolgan): o'zining xuddi koptok misoli qo'ldan qo'lga irg'itilishini aslo ishtamaydi. Ikki og'a-ini uning oyog'iga bosh urib yalinit-yolvorishadi; qiz unisini ham, burnisini ham ko'chaga haydab chiqaradi.

O'zimga ham bu bema'ni voqeadek tuyula boshladi; unutmastlik lozimki, unga otam aralashib qolgandi.

— Ser, rostini aytsam, hikoya qilayotgan voqeadan fojianting hidi kelyapti, — dedim.

— Yo'g'-e, taqsir, yo'g'-e! — deb e'tiroz bildirdi

* «Alam bilan xo'rsinayotgan» (lot.).

** «Endi ashulaning davomini aytamiz» (lot.).

gozi. — Chunki fojia ro'y berishi uchun arzigulik bahona topilishi darkor, al-qasosul min al-haq, deb bekorga aytishmaydi! Bu yerda esa bitta asov eshak hamma narsani ostin-ustin e'tib yubordi: hamma erkataverib, taltaytirib qo'ygandi; endi jilovlab olib, obdan savalash lozim edi, vassalom — shundan boshqa «malham» kor qilmadi.

Ammo otangiz ayrica fikrda edi; birin-keini yon beraverdi, amakingiz bo'lsa borgan sayin xudbin ehtiroslariga erk beraverdi va oxir-oqibatda ular o'rtasida g'alati shartnomma tuzildi; o'shaning achchiq mevasini keyingi paytlarda tatib ko'rdingiz. Og'a-inilarning bittasiga — suyuqli yor, boshqasiga — qo'rg'on nasib etdi. Mister Devid, bilasizki, oliyhimmatlik va mehr-shafqat haqida ko'p gapirildi; o'ylaymanki, agar odamlar maslahat olish uchun tez-tez qoziga murojaat e'tib turishsa, hamma ishni qonun bo'yicha amalga oshirishsa bormi, mana shunagachigal hayotiy muammolar ham ko'ngildagidek hal etilgan bo'lardi. Ummuman olganda, otangizning haybarakalla sa'y-harakatlari aslida adolatsiz edi; oqibatda adolatsizlik bolalab ketishiga zamin hozirlandi. Ota-onangiz umrlarining oxirlarigacha qashshoqlikda yashadilar, sizni risoladagidek tarbiyalay olmadilar; ayni chog'da Shos qo'rg'onining ijardorlari qanday hayot kechirganlarini bir ko'rsangiz edi! Ayni chog'da mister Ebenezer (bundan kamina zarracha ham tashvishlanmasa-da) qanday ko'rgulikka duch kelganini aytmasizmi!

— Eng hayratlanarli joyi shundaki, odamzod tanib bo'lmaydigan darajada o'zgarib ketishi mumkin ekan, — dedim.

— Bu haqda bir yoqlama hukm chiqarib bo'lmaydi, — dedi mister Rankler. — Menimcha, bu tabiiy holdir. Munosib ish qildim, deyishi uchun uning hech qanday asosi yo'q edi. Hamma gaplardan xabardor kishilar undan bezib ketishdi; bexabar kishilar esa og'a-inilarning bittasi izsiz yo'qolganini, boshqasi qo'rg'oniga yakkahokim bo'lib qolganini ko'rishdi-yu, qotilik ro'y bergani xususida mish-mish tarqatishdi: natijada amakingiz moxovga o'xshab

xalqdan ajralib qoldi. Bunday bitimdan so'ng faqat boylikka ega bo'ldi, xolos. Ravshanki, boylikka hirs qo'ydi. U yoshlik chog'larida ham xudbin edi, keksaygan paytida ham xudbinlik uni tark etmadi. Oliy his-tuyg'ulari, ustamonligi tuban maqsadga yo'naltirilganini esa o'z ko'zingiz bilan ko'rdingiz.

— Ser, bunday murakkab vaziyatda nima qilishim lozim? — deb so'radim.

— Shubhasizki, qo'rg'on sizniki, — deb javob berdi gozi. — Amakingiz hujjat-puljat to'g'irlab o'tirgandan qat'i nazar — barcha merosxo'r bo'lib qolaversiz. Ammo amakingiz shunaga odamki, «og'oni «qorma» deyishdan ham toymaydi; nazartunda, u sizning siz ekaningizni inkor etishga urinib ko'rsa kerak. Suddagi da'volar doimo qiymatga tushadi, oliaviy da'volar jangallar esa tillarda doston bo'lib ketadi. Bundan tashqari, mister Tomson bilan birgalikdagi sayohatingizga doir zig'irdek haqiqat fosh etilsa, xonavayron bo'lamiz. O'z-o'zidan ravshanki, agar sizning o'g'irlab ketilganingizni isbotlay olsak bormi, bu asosiy qurultim bo'ladi. Lekin uni isbotlash juda mushkul vazifa; shuning uchun o'sha voqea eslatilgan chog'da amakingizga nisbatan yaxshi munosabatda bo'lishni ko'zlab harakat qilishni maslahat beraman; hatto unga umrining oxirigacha Shos qo'rg'onida istiqomat qilishga ijozat bermog' darkor: yigirma besh yil mobaynida o'sha yerda tildiz orti, hozircha barcha intiyozdan baltiraman bo'laversin.

Yon berishga tayyor ekanimi va, tabiiyki, oliaviy mayda-chuyda gaplarni ovoza qilmaslikdan manfaatdorligimni izhor qildim. Ayni paytda xayolimga bir fikr kelib qoldi: keyingi xati-harakatlarimizga ana shuni asos qilib oldik.

— Demak, muhim — mening o'g'irlanishimda amakim bosh aybdor ekanimi bo'ymiga qo'yishimiz lozimmi? — deb so'radim.

— Albatta, — dedi mister Rankler. — Lekin buni sud zalida amalga oshirmagan ma'gul. Mister Devid, o'ylab ko'ring: «Vasiyat» kemasida xizmat qilgan birorta de-

ngizchini izlab topishimiz mumkin; ammo dengizchi guvohlik bera boshlagandan so'ng uning ko'rgazmalarini cheklab qo'yishga qodir bo'lmay qolamiz va kimdir albat ta sizning do'stingiz bo'lmish mister Tomson haqida biror og'iz so'z aytib yuboradi. Bu esa (agar sizdan eshitgan gaplaringiz ishonadigan bo'lsam) unchalik ko'ngilli emas.

— Ser, bilasizmi, ba'zi bir narsalarni o'ylab qo'ydim, — dedim.

O'z niyatimni izhor etdim.

— Ha, tuzuk. Lekin, anglashimcha, o'sha Tomson bilan uchrashmog'im darkor shekilli? — dedi u gapimni yakunlaganimdan so'ng.

— O'ylashimcha, shunday qilmasak bo'lmaydi, ser, — dedim.

— Falokat oyoq ostida, deb shuni aytisalar kerak-al — deb xitob qildi peshonasini ishqalagan ko'yi. — Eh, ko'rgilik ekan-da! Yo'q, mister Devid, bu rejani amalda tatbiq etib bo'lmaydi. Do'stingiz to'g'risida hech qanday yomon gap aytmoqchi emasman, mister Tomson nojo'ya ish qilganini ham bilmayman; agar bilganimda (mister Devid, bu tomonini ham hisobga olib qo'ying) bormi, uni tutib berish — mening burchim-ku! Endi insof bilan aytinch, biz uchrashsak, bundan nima foyda? Mabodo, uning boshqa gunohlari ham bo'lsa-chi? Mabodo sizga hammasini aytmagan bo'lsa-chi? Mabodo asl nomi Tomson bo'lmasa-chi! — deb qichqirdi qozi, ma'nodor ko'z qisib qo'ygan ko'yi. — Bu toifadagilar yurgan yo'lida o'ziga yangi nom topaveradi; hatto ba'zi bir do'lanalarning mevasidan ham ularning nomlari ko'proq bo'ladi.

— Ser, o'zingizga havola, — dedim.

Shunga qaramasdan, men ayigan fikr xayolini band etib olgani yaqqol ko'rinish turardi; chunki tushlikka taklif etishgan chog'da — missis Rankler xonining tinig ko'zlari unga qadalib turgan mahalda ham xayollari parishon edi, nimalaridir o'ylardi. Xonadon sohibasi bizni yolg'iz qoldirib ketishi bilan q (stol ustiga bir shisha may qo'yilgan edi) u men amalga oshirmoqni ko'zlagan

rejalning fikr-chikirlarini ezmalanib surishtira boshladi; do'stim mister Tomson bilan qachon, quyda uch-rashishni kelishib olganimiz; Tomson deganlarning bema'ni inson ekanligiga ishonish mumkinmi; agarda keksa tulki amaking tuzoqqa ilinsa, falon-piston shartlarga ko'nsammi kabi savollar ketma-ket ravishda mister Rankler og'zidan uchib chiqib, kamimning qulog'iga qadala-verdi. Ayni paytda maza qilib may ichib o'tirardi. Barcha savollarga javob qaytarganidan so'ng, atidan, qumrat hosil qildi shekilli, yanada teran o'yg'a toldi; hatto gul-gun may ham esidan chiqib ketdi. Keyin qo'g'oz-u qalam oldi-da, bir nimalarni yozishga kirishdi; har bir so'zni sal-moqlab ko'rardi go'yo. Xatni tugatgach, qo'ng'itroqchani chaldi-yu, ostonada mirza paydo bo'ldi.

— Torrens, kechgacha mana bu xatni chiroyli qilib ko'chirib qo'ying-da, ishini tugatganingizdan so'ng shlyapangizni kiyib, bizni — manavi jentlemen ikkalamizni bir joyga kuzatib borishga tayyor bo'lib turing; guvoh sifatida foydangiz tegib qolishi mumkin, — dedi qozi.

— Ser, nihoyat, tavakkal qilishga qaror qildingizmi? — deb so'radim mirza eshikni yopib xonadan chiqishi bilan.

— Ko'rib turibsiz-ku, — dedi mister Rankler, yana o'z qadabiga qull-qull ekazib may quyar ekan. — Endi ishini bir chetga qo'yib turaylik. Torrensqa ko'zim tushgan mahalda esimga bitta vogca kelib qoldi: bundan bir necha yil muqaddam biz ana shu sho'rumsbuq lapashang bilan Edinburgning eng katta maydonida uchrashishga kelishib olgan edik. Keyin har kim o'z yumushi bilan ovora bo'lib ketdi; soat to'rtga qadar Torrens bir stakan araq ichib olishga ham ulguribdi, oxiri u xo'jayinini ham tanimay qoldi; men esam ko'zoynagimni uyda unutib qoldiribman — xudo haqi, shapko'rligim tufayli xizmatkorimni tanimagan edim o'shanda! — Qozi tovushini baralla qo'yib xaxolab yubordi.

Odob yuzasidan men ham jilmayib, haqiqatan ham, g'alati hodisa ro'y bergan ekan, deb qo'ydim. Hayratla-

nari joyi shundaki, mister Rankler kun bo'yi o'sha hantogomani yangi va yangi tufsiyotlari bilan qayta-qayta aytaverdi, tovushining boricha xaxolayverdi; uning bunday ahmogona harakatlardan oxiri noqulay ahvolga tushib qoldim, ko'zlarini qayoqqa yashirishni bilmasdim.

Alan bilan uchrashishga kelishgan vaqtimiz yaqinlashgan paytda qozining uyidan tashqariga chiqdik: mister Rankler meni qo'ltiqlab oldi, organimdan esa cho'ntagiga xatni buklab solib olgan, qo'lga savatcha ushlagan Torrens kelardi. Shahar bo'ylab odimlayotgan chog'imizda qozi har qadanda goh o'ng tomoniga, goho so'l tomoniga qarab bosh iringib qo'yardi; yo'lovchilar dam-badam shaxsiy yoki rasmiy ishlari yuzasidan savol berishardi, bir daqiqaga to'xtashini iltimos qilishardi; mister Ranklerni o'lkada hamma hurmat qilishi shundog ham ko'rinish turardi. Nihoyat, uydin xiyala uzochlashib ketdik: bandargoh yooqalab — «Do'lan» mehmonxonasi tomon, parom to'xtaydigan joyga qarab (aynan mana shu yerda mening boshimga kulfat tushgan edi) borardik. Bu joylarga befarq nigoh tashlay olmasdim: o'sha paytda yonimda bo'lgan kishilarning juda ko'pchiligi endi oranimda yo'qligi beixiyor esimga tushib qolardi; Ransom o'sha ablahlar qo'lida jon berdi va og'ir qismatdan osomroq qutulib ketdi; Shuanning hozir qayerda ekanini tasavvur etishning o'zi kishini dahshatga solib qo'yardi; kemada so'nggi safarga otlangan baxtiqaro kimsalar dengiz qat'ida yotishardi. O'sha isqoti kemadan ham, yovuz dengizchilardan ham omadliroq ekanman; og'ir sinovlardan, dahshatli xavf-xatlardan omon-esson o'tib oldim. Daf'atan xursand bo'lishim, shukr qilishim lozimdek tuyulardi; biroq bu joyga ko'zim tushgan paytda o'tgan-keganlarning yodini eslab ich-ichimdan ezilishim va o'tmishdagi qo'rqinchli hodisalar sharpasi dilimni xufton qilishi turgan gap edi...

O'z xayollarim og'ushida borardim. Tuyusundan mister Rankler cho'ntaklariga shapatlagan ko'yi qichqirib, xaxolay boshladi.

— Yo'q, bunga siz ham qoyil qolasiz! — deb xitob

qildi. — Kun bo'yi javrayverib, quloq-miyangizni yedim, lekin baribir ko'zoynagimni uyda esimdan chiqarib qoldiribman — mana buni ernak desa bo'ladi!

Albatta, men labimni tishladim; kun bo'yi anavi «zarbulmasal» bekorga takrorlamaganimni payqadim va ataylab ko'zoynak uyda qoldirilganini bilib turardim; o'zini jo'rtaga Alanning yordamini menimayotgandek ko'rsatmoqchi bo'ladi; ish chappasiga ketisa, jhoynatchining yuziga tikilib turib guvohlik berish dahmazasidan qutulib qolishni istardi. Ha, u ustamonlik qilgan edi: ko'ib, agar ishimiz yomon tomonga aylanib ketganda, Rankler qasam ichib do'stimni tanimasligini aytarmidi? Meni badnom qiladigan ko'rsatma berishga kim majbur qila olardi? Shundaylikka shunday-ku, u allamahalgacha o'zining xotirasi sust ekanini unutib qo'ydi, chamasii: shahar bo'ylab borayotgan paytimizda yo'l-yo'lakay gaplashgan ko'plab odamlarni nomma-nom tanir ekan... Xullas, ko'zoynaksiz ham unchalik yomon ko'rmasligiga zararcha ham shubhalanmasdim.

«Do'lan» mehmonxonasi yonidan (ostonada xo'jayin trubka chekib o'tirardi; uni bir ko'rishdayoq taniydim va sira ham keksaymaganidan hayratlandim) o'tishimiz bilan mister Rankler safimizdagi tartibni o'zgartirdi; o'zi Torrens bilan orqada yura boshladi, meni esa xuddi chopar singari oldinga o'tkazib yubordi. Tepalikka ko'tarilaverdim, dam-badam gelcha qo'shiq kuyini hush-tak bilan echalib qo'yardim va, nihoyat, bunga javoban hush-tak chalinganini eshitdim-u, quvonib ketdim: buta ortidan Alan qaddini rostladi. Yakka o'zi shu atrofta yashirilib yurgani uchun, Dandas yaqinidagi faqirona pivoxonada chala-chulpa ovqatlanгани tufayli o'zini xiyala oldirib qo'ygan edi. Hartugul, ust-boshimga ko'zi tushgan zahoti yashnab ketdi; ishlarimiz chakki emasligini aytganimdan so'ng (albatta, hal qiluvchi jarayonidan u ham chekda qolmasdi) esa butunlay o'zgardi-qoldi.

— Maqtovga loyiq fikr, — deb ma'qulladi. — To'g'risini aytib qo'ya qolaman, bu rolga Alan Brekdan munosib odamni baribir topolmasdirlaring. Ayni payt-

da alohida fahm-farosot talab etiladi; sir emaski, har kim bunday fazilatga ega bo'lmaymaydi. Darvoqe, sezib turibmanki, qozi meni o'z ko'zi bilan ko'rishga juda ham ishtiyoqmand, uchirashuvni sabrsizlik bilan kutayapti.

Mister Ranklerni chaqirdim, unga qarab qo'limni silkitdim; yolg'iz o'zi yonimizga yaqinlashdi va uni do'stim mister Tomsonga tanishtirdim.

— Bag'oyat xursandman, mister Tomson, — dedi. — Baxtga qarshi, ko'zoynagimni unutib qoldiribman; mana, do'stimiz mister Devid ham aytishi mumkin (u yelkamga qoqib qo'ydi), ko'zoynagim bo'lmasa, shapko'r bo'lib qolaman. Shuning uchun agar ertaga sizni uchratib qolsam-u, yoningizdan indamasdan o'tib ketsam, sira ham ajablanmang.

Aslida, Alanga taskin berish uchun shu gaplarni aytdi, ammo tog'lik yigiting izzat-nafisini qitqlashga arzimasa bahona kifoya qilardi.

— Ser, rahmingiz kelsin, bu nima degan gap bo'ldi! — dedi u jiddiy ohangda. — Yagona maqsadimiz — mister Belfur haqiqatni topishi lozim; o'yashimcha, bizni bog'lab turadigan shundan boshqa hech qanday umumiy manfaatimiz yo'q. Shunday bo'lsa-da, uzingizni qabul qilaman; u ayni paytda aytiladi.

— Mister Tomson, mening shundan boshqa niyatim ham yo'q! — dedi Rankler zardali tarzda. — Xo'sh, endi ana shu korxonada ikkalamiz asosiy xizmatkor ekamiz shekilli, shundog bo'lgach, menimcha, barcha nozik masalalarni maslahatlashib olmog'imiz darkor. Keling, yaxshisi, qo'ltig'ingizdan ushlab olayin, aks holda yo'lni g'ira-shira ko'ryapman, xolos; qorong'i tushib qolganga o'xshaydi, boz ustiga, ko'zoynagim ham uyda qolibdi... Siz esa, mister Devid, vaqtigizni bekor ketkazmasdan shakarguftor Torrens bilan suhbatlashib turing. Faqat ijozat bersangiz, bir gapni eslatib qo'ysam, siz bilan do'stingiz mister... hm-m... Tomsonning sarguzashtlari haqida unga bafasil gapirib o'tirishning hech qanday hojati yo'q.

Ular o'zaro qizg'in suhbat boshlashdi-yu, oldinda

yo'lga tushibdi, Torrens ikkalamiz orqada shoshilmasdan yura boshladik.

Ko'paramizdan Shos qo'rg'oni ko'ringan chog'da oqshom cho'kkan edi. Soat o'n marta zang urdi; osmonda oy ko'rinnasdi, havo iliqqina; janubi-g'arbdan esayotgan mayin shabada yaproqlarni shirlatardi; qadim tovuqlarimiz deyarli eshitilmasdi; qo'rg'onga yaqin bordik, lekin bu tomonda chiroqning yilt etgan shu last ham ko'rinnasdi. Aftidan, amakim allaqachon o'ringa kirib yotib olgandi; bizga esa aynan shu narsa kerak edi. Ko'zlangan manzilga ellik qadamcha qolganda oxirgi marta shivirlashib maslahatlashib oldik; so'ngra Torrens, qozi va men ehtiyotkorlik bilan qo'rg'onning yonginasiga bordik-da, burchakka yashirindik; Alan esa namoyishkorona tarzda ostonaga yaqinlashdi-yu, eshikni mushtlab-mushtlab taqillatishga kirishdi.

Yigirma to'qqizinchi bob

MURODIMGA YETDIM

Alan ancha vaqtgacha eshikni do'mbira misoli gum-birlatib chalaverdi; tovush qo'rg'on devorlariga tegib aks sado berardi va atrofga taralardi. Nitoyat, deraza lo'kidoni ohista tushirildi; sezdimki, amakim kuzatuv marrasidan joy olgan edi. G'ira-shira ko'roydinda u faqat ostonada turgan Alanni ilg'ashi mumkin, xolos. Uchta guvoh esa qorong'ilikda ko'rinnasdi; odam o'z uyida xavotirlanib o'tirgani kishining kulgisini qisqtardi. Dastlabki damlarda chaqirilmagan mehmonni zimdan kuzatib turdi, so'ngra iktianibroq gap boshladi — go'yo pand yeb qolishini ko'ngli sezib qolgan edi.

— Kim u? — dedi. — Yaxshi kishilar kechalari daydib yurishmaydi, bemahal qichqiradigan xo'roz bilan gapni cho'zib o'tirmayman. Nima kerak?? Aytib qo'yay, qo'limda piltamiltig'im bor.

— Mister Belfur siz emasmi? — deb so'radi Alan va orqasiga bir-ikki qadam chekindi-da, qop-qorong'i derazaga nigohini qadadi. — Piltamilliqni ehtiyot bo'lib ushlab turing; juda ishonchsiz dastmoya — o'zidan o'zi otilib ketishi hech gap emas.

— Nima kerak deyapman??! Kim bo'lasiz? — dedi amakim tishlarini g'ichirlatib.

— Men o'z nomini aytib, butun o'lkaga ayyuhanos solishga orzumand emasman, — dedi Alan. — Lekin menga nima kerakligi — boshqa masala; u mendan ko'ra ham ko'proq sizga tegishli. Ijizat bersangiz, uni kuyga solib, imaykeyin sizga yetkazishim mumkin.

— Qanaqa ish o'zi? — deb so'radi amakim.

— David, — dedi astagina Alan.

— Nima? Nima bo'пти? — deb so'radi amakim butunlay boshqacha tovushda.

— Xo'sh, nomini to'liq aylaverraymi? — dedi Alan.

Sukunat cho'kdi.

— Shoshmang-chi, hozir uyga kiritaman, — dedi amakim ishonchsiz tovushda.

— Kiritmasangiz ham bo'lmaydi-da, — dedi Alan. — Lekin ichkariga kiramanmi — avval shuni so'rang-da. Ochig'ini aytсам, biz siz bilan ana shu joyda — ostona-da gaplashib qo'ya qolamiz: mana shu yerda gaplashamiz yoki umuman gaplashmaymiz, tushundingizmi? Bilasizmi, men o'jarmam; asli naslimni surishtirib kelsak, qonim xiyala toza bo'lib chiqadi.

Ishting bu darajada chappasiga ketishi Ebenezeri dovdiratib qo'ydi; bir qancha vaqtgacha esankirab turdi-yu, so'ngra:

— Nachora, shunday qilish lozim bo'lsa, shunday qilamiz-da, — dedi va derazani yopdi.

Ammo pillaپoyadan pastga tushguncha ancha-muncha vaqt o'tib ketdi, eshikning hamma qulflarini ochguncha xiyala ovora bo'ldi: chamasi, har bir pog'onaga qadam bo-sayotganda, har bir zanjirni tushirayotganda ichida o'zini koyirdi, qo'rquvdan dir-dir titardi. Nihoyat, lo'kidomning

g'iyq etgan tovushi eshitildi: amakim nihoyatda ehtiyot-kotlik bilan ostona hatlab tashqariga chiqdi va (Alamni bir necha qadam nariga ketganini ko'rgach) pillapoyaning yuqori pog'onasiga o'tirib oldi; qo'lida piltamillig'i o'tish-ga shay bo'lib turardi.

— Hushyor bo'ling! — dedi, — Piltamilliq o'qlangan, agar joyingizdan bir qadam jilangiz — asfalaotlilarga ketdim, deyavering.

— Seni qara-yul — dedi Alan. — Mulozamat ham sal evi bilan-da.

— Nima bo'пти, — dedi amakim, — vaziyat qaltis, demak, ehtiyot bo'lib turishim lozim. Xo'sh, endi kelishib oldik, qani, gapiring — muddao nima?

— Xo'p, mayli, — dedi Alan. — Siz farosati inson-siz; chumonchi, tog'li o'lkada tug'ilganini allagachon paydagan bo'lsangiz kerak, albatta. Nomining bu ishga aloqasi yo'q, faqat mening yurtim Mall oroliga yaqin ekani aytib qo'ymogchiman, xolos. O'ylaymanki, orol ha-qida eshitgan bo'lsangiz kerak. Tasodifi qarangki, xuddi o'sha joyda bita kema halokatga uchradi; ertasi kuni qarindoshim qumloq sohilda siniq yog'ochlarni terib yursa birdan suvga cho'kib yotgan bita yigitchaga duch kelib qolibdi. U o'smirning oyog'ini ko'tarib, ichiga to'lib qotgan suvni chiqarib tashlabdi, keyin sheriklarini yordamga chaqiribdi. Xullas, ko'plashib yigitchani eski qo'rg'onga olib ketishibdi; hozir o'sha yerda xastalanib yotibdi. Lekin qarindoshlarim uni boqishga qiyalishyapti. Ular — ko'chmanchilar; boshqalar kabi qonunga itoat etib, bir joyda muqim o'tirishavermaydi; anqlanishicha, yigitcha boy-badavlat xonadon arzandasi ekan; mister Belfur, u tug'ilgan amakivachchangiz bo'lar emishi; shuning uchun meni o'sha xususida gaplashib kelgani jo'natishdi. Avvalboshdan ogohlantirib qo'ymogchimanki, agar kelisha olmasak, bundan keyin uni tirik ko'rishingiz dushvor. Negaki, qarindoshlarim unchalik o'ziga to'q kishilar emas, — deb shunchaki qo'shib qo'ydi Alan oxirgi so'zlarini.

Amakim tomoq qirib qo'ydi.

— Qayg'urishga ham arzimaydigan musibat ro'y beribdi, — dedi. — U azaldan sariq chagaga qimmat pan-davagi edi. Xo'sh, nima uchun men uni qutqarib olishim lozim ekan?

— E-e, ha, nimaga ishora qilayotganingizni bilib turibman, — dedi Alan. — Uni arzon-garov narxda sotib olish maqsadida jo'rttaga o'zingizni beparvo qilib ko'rsatmoqchi bo'lyapsiz.

— Aslo unday emas, bor haqiqatni aytapman, — dedi amakim. — Yigitchaning taqdiri meni mutlaqo qiziqmaydi, uni qutqarib olish uchun pul to'lamayman; istasalar, yigitchani so'yib, yog'idan sovun qilinglar.

— Jin ursin, ser, qondoshlik — hazil gap emas! — deb qichqirdi Alan. — Hech jahonda akaning o'g'ildan ham voz kechish mumkinmi, bu axir isnod-ku! Uyal-ing-e! Agar shu gapingizdan qaytmasangiz, butun o'lkaga gap tarqatib yuboramiz: o'ylaymanki, keyin o'zingizga qiyin bo'ladi.

— Menga hozir ham oson bo'layotgani yo'q, — dedi Ebenezer. — Qolaversa, odamlarga bu gaplarni isbotlab bo'lmaydi-ku? Albatta, hech kim bu haqda miq etmaydi. Do'sti aziz, bekorga safsata sotib o'tiribmiz.

— Unday bo'lsa, demak, Devidding o'zi gapirib beradi, — dedi Alan.

— Qanday qilib? — deb so'radi amakim xavotirlanib. — O'z og'zi bilan gapirib beradi, vassalom, — dedi Alan. — Sir emaski, qarindoshlarim tutqun evaziga mo'may pul ishlab olishdan umidini uzgunlariga qadar jiyanchangizni ushlab o'tirishadi; umidlari puchga chiq-gach esa ketiga bir tepib haydab yuborishadi: to'rt tomo-

ning qibla, deyishadi.

— Yo'q, bunday qilish yaramaydi, — dedi amakim. — Bu oqilona ish emas.

— Shunday bo'lishini bilardim, — dedi Alan.

— Qayerdan bilardingiz? — deb so'radi Ebenezer.

— Nega bilmas ekaman, axir, mister Belfur? —

dedi Alan. — Eshitishimga qaraganda, ish teskari to-monga aylanib ketishi mumkin: Devidni asrab qolish uchun pul to'laysiz va huzuringizga chaqirib olasiz yoki asosli sabablarga ko'ra, uning kelishini aslo ista-maysiz: biz uni ozodlikka qo'yib yubormasligimiz uchun haqimizni berasiz. Ko'rinib turibdi, birinchi yo'lni tanlamogchi emassiz; xo'p, mayli, demak, ikkin-chi yo'ldan ketamiz — bundan qarindoshlarim xafa bo'lishmaydi, albatta. Chunki qabllamiz bir kishi hiso-biga ko'payadi...

— Negadir maqsudingizni unchalik anglay olmayap-man, — dedi amakim.

— Rostdammiz? — dedi Alan. — Ma'lumotingiz uchun, men aslzodaman; qirol ham bizning urug'imizdan; qandaydir daydi savdogar emasman, sizning ostonangiz-da itga o'xshab yotib olmayman. Hoziroq menga birorta jo'yali javob berasiz yoki tumshug'ingizni yorib tashlay-man; Glenko qoyalari haqqi, qasam ichaman!

— Ey birodar, sal past tushing! — deb o'qirib yubor-di amakim, zo'rg'a o'midan turar ekan. — Nima balo, pashsha chaqib oldimi? Men oddiy odamman, raqs mual-limi emasman, har doim jo'yali gapiraman. Og'zingizdan bodi kirib, shodi chiqapdi; hatto gaplaringizni esh-itish ham uyat. Jag'imni yorib tashlar emish, gapini-qaranglar-al! — deb to'ng'illadi. — Qo'limdagi piltamil-tiqni ko'rmayapsammi?

— Puturdan ketgan qo'lingizdagi miltiq Alan-ning qilichi qarshisida nima bo'libdi? — deb javob berdi do'stim. — Bular go'yo mudroq bosgan shilliq-qurtu tezuchar qaldirg'ochga o'xshaydi-ku! Qilichim ko'ksingizning titig'ini chiqarib yuborgan chog'da hatto tepkini bosishga ham ulgurmay qolasiz!

— Ha, mayli, lekin birov munozara qilayotgani yo'q-ku, axir?! — dedi amakim. — Mayli, siz aylangancha bo'la-qolsin, mutlaqo e'tiroz bildirmayman. Faqat o'zingizga nima kerakligini aytasangiz — bas, biropasda kelishib ola-miz.

— Ser, bir narsani istayman, xolos, — dedi Alan. — Ya'ni til-yog'lama'lik qilmasinlar. Qisqasi, lo'nda qilib aytganda: yigitchani o'ldirish kerakmi yoki tutqunlikda saqlaylikmi?

— O'h, seni qara-yu, bu juda og'ir gunoh-ku! — dedi Ebenezer sarosimaga tushib. — Gunohi azim-ku! Hatto aytishga ham til aylamaydi-ya!

— O'ldirilsinni yoki tirik qolsinni? — deb savolini takrorladi Alan.

— Tirik qolsin, tirik! — dedi amakim zorlanib. — Shafqat qiling, hech qanday qon to'kilmasin!

— Nachora, o'zingiz bilasiz, — dedi Alan. — Lekin bu juda qimmatga tushadi.

— Qimmatga tushadi? — deb qichqirib yubordi Ebenezer. — Nahotki, qo'lingizni qonga bulg'ashdan hazar qilmasangiz?

— Voy-bo'! — deb xitob qildi Alan. — Baribir emasmi, har ikki holat ham jinoyat-ku! Lekin o'ldirib qo'ya qolsak, ishimiz oson ko'chardi. O'smirmu ushlab o'tirishning turgan-bitgani dardisarlilikdan iborat.

— Barbir tirik qolishini afzal ko'rardim, — dedi Ebenezer. — Umrimde harom ishlarga qo'l urmaganman; qandaydir tog'dan tushgan yovvoyi odamning ko'nglini olish uchun qing'irlik qilishni istamayman.

— Qaranglar-a, vijdonli odam ekan-ku... — dedi Alan mazaxlab.

— Men e'tiqodi mustahkam insonman, — dedi Ebenezer soddadilik bilan. — Shuning uchun jazoga loyiq bo'lsam, mayli, jazolanayin. Boz ustiga, esingizda bo'lsin, o'sha o'smir — tug'ishgan akamning o'g'li bo'ladi, — deb qo'shib qo'ydi.

— Hm-m, ana xolos, — dedi Alan. — Unday bo'lsa, narx-navoni kelishib olsak. Aniq qiymatni ayitish xiyala mushkul; avvalambor, ba'zi bir ahaliyatsiz o'rinlarga oydinlik kiritish kerak. Masalan, Xozison-ga bay puli sifatiga qancha berganingizni bilib olsam yomon bo'lmasdi.

— Xozisongami? — deb baqirib yubordi amakim hayratga tushib. — Nima uchun pul bergan ekanman?

— Devidni o'g'irlab ketish uchun-da! — dedi Alan.

— Yolg'on, qip-qizil yolg'on! — deb hayqirdi amakim. — Uni hech kim o'g'irlagani yo'q. Uyalmay-netmay sizni aldashibdi. O'g'irlagan emish! Hech qachon bunday bo'lmagan!

— Agar o'g'irlab ketishmagan bo'lsa, buning bizni sizga hech qanday aloqasi yo'q, — dedi Alan. — Hatto Xozisonga ham aloqador emas; agar so'zlari rost bo'lsa, albatta.

— Buni qanday tushunmoq lozim? — deb qichqirdi Ebenezer. — Demak, Xozison hammasini gapirib beribdi-da?

— Bo'lmamam-chi, nima deb o'ylovding, qari to'nkal! — deb qichqirib yubordi Alan. — Bunday gaplarni yana kimdan eshitishim mumkin? Xozison ikkalamiz aslida bita odamimiz; u albatta o'z ulushimini beradi. Endi amin bo'lgandirsizki, yolg'on gapirishdan sizga zararcha ham foyda bo'lmaydi... Ha, rostini aytib qo'ya qolay: o'sha dengiz shungoriga sirlaringizni ochib, ahmoqona ish qilgansiz. Biroq so'nggi pushaymondan naf yo'q: har kim ekanini o'radi. Gap boshqa yoqda: siz unga qancha bergansiz?

— O'zi aytmadimi? — deb so'radi amakim.

— Bu bilan ishingiz bo'lmasin, — deb javob berdi Alan.

— Xo'p, hammalarning bir go'r-ku, — dedi amakim. — U nimalar deb saytagan bo'lsa ham, hammasi qip-qizil yolg'on; haqiqat esa, xudo shohid, mana bunday: unga yigirma funt to'laganman. Rostini aytсам, bundan tashqari, o'smiri Karolinada sotib yuborgandan so'ng pulning ma'lum qismini berishim lozim edi. Lekin aslo cho'ntagimdan ketmasdi, tushunarlini?

— Mister Tomson, tashakkur sizga! Shuning o'zi kifoya, — dedi qozi burchakdan chiqar ekan. — Xayri kech, mister Belfur! — dedi yolg'ondakan mulozamat bilan.

— Xayri kech, Ebenezer amaki! — dedim.

— Mister Belfur, ob-havoning ajoyibligini qarang-al! — deb qo'shib qo'ydi o'z navbatida Torrens.

Amakim miq etmadi; zinapoya ustida lom-mim demasdan turaverdi: tildan qolgandek ko'zlarini lo'q qilgancha tikilib qoldi. Alan uning qo'lidagi piltamitqini tortib oldi; qozi esa qo'ltig'idan oldi-yu, ostona batlab ichkariga o'tdi va oshxona tomon boshladi (ularning ortidan biz ham ergashdik); o'choq yonidagi stolga o'iqazdi: o'chib qolayozgan olovdan iliqqina taft yuzimizga urildi.

Dastlab, hammaniz tik turgancha unga tantanali nazar tashladik; ishimiz muvaffaqiyatli yakunlanganidan mamnun edik. Ayni paytda shartmandayi sharmisor bo'lgan raqibimizga ich-ichimizdan achinaridik, albatta.

— Yetar, mister Ebenezer, qo'ying endi, — dedi qozi. — Nounid bo'lmang, sizni xoru zor qilib qo'ymaymiz. Chin so'zim — shu, ishonavering. Hozir esa, marhamat qilib, sandiqning kalitini bersangiz-u, Torrens otangizdan qolgan vinodan bir shisha olsa va ana shu tantanani munosib nisbonlasak! — Keyin orqasiga o'g'irildi-da, qo'lindan tutdi va: — Mister Devid, hayotingizda ro'y bergan ajoyib o'zgarish bilan qizg'in tabriklayman! Menimcha, siz shunga loyiqsiz, — dedi. So'ngra jiddiy qiyofada Alanga yuzlantib: — Mister Tomson, ijozat bersangiz, sizga ham chin dildan minnatdorchilik izhor etsam! — dedi. — O'z rolingizni mohirona ijro etdingiz. Ammo baribir unchalik tushunmadim: ismingiz Jeymsmi yoki Karlmi? Agar unday bo'lmasa, demak, Georgsiz-a?

— Ser, nima uchun men ana shu uch nomdan bittasi bilan atalishim lozim, axir?! — dedi Alan jangariligi tutib. Aftidan, xafta bo'lib qolganga o'xshardi.

— Yo'g'-e, ser, o'zingiz qirollar avlodidan bo'lsam, deb eslatib o'tganingiz uchun shunday deydaman, xolos, — deb javob berdi Ranklier beg'araz ohangda. — Hartugul, shu paytgacha qiroi Tomson degan zot dovrug'ini eshitganim yo'q; o'yladimki, siz cho'qintirish

marosimida berilgan ismini nazarda tutgan bo'lsangiz kerak, hoynahoy.

Nozik joyga zarba berilgan edi: ochig'ini aytсам, bu gap Alanga og'ir bo'ldi. U bir og'iz ham gapirmasdan, oshxona burchagiga bordi-da, xo'mraygancha o'tirib oldi; qachonki uning qo'lini qisib qo'yganimdan va tantanali kunlarimda xizmatlari beqiyos ekanini ta'kidlab, minnatdorchilik izhor etganimdan keyingina u labini cheti bilan ma'yus jilmaydi: davramizga qo'shilishga rozi bo'ldi.

Bu payda o'choqqa guldiratib gulxan yoqilgan edi; shisha tiqini ochilib, savatchadan olingan sarxil yemishlar stol ustiga terib qo'yildi; Torrens, Alan va men miriqib ovqatlanish boshladik, gozi esa shartnoma tuzish uchun amakim bilan narigi xonaga kirib ketishdi. Ular eshikni zichlab yopishgancha bir soatga kengash o'tkazdilar; oxiri bir to'xtamga kelishdi: so'ngira amakim bilan men hujjat ostiga imzo chekdik. Shartnomaga binoan, o'rada vositachilik qilgani uchun amakim Ranklertga haq to'lashi; menga esa har yili Shos qo'rg'onidan keladigan daromadning uchdan ikki qismini berishi kerak edi.

Shunday qilib, ertaklardagidek yalangoyoq daydi yigitcha o'z yer-mulkiga ega bo'ldi; o'sha kechasi oshxona-dagi sandiq ustiga badavlat kishi misoli, aslzoda zotining merosxo'ri kabi taltayib cho'zildim. Alan, Torrens va Ranklertlar o'zlarining qattiq o'rinlarida tinmasdan xur-rak otishardi. Men esam, necha kunlardan beri och-nahor, balchiqqa botib yoki toshlarga bosh qo'yib yotib yurgan bo'lsam-da, uyqu nimatligini deyarli unutib qo'yganimga qaramay, boz ustiga, kelajagimni o'ylab dahshat ichra yashagan bo'lsam ham, kutilmagan o'zgarishlar qarshisida esankirab qoldim; birdaniga ulkan baxt-saodatga erishganimga sira tasavvurimga sig'dirolmasdim; shuning uchun tong otguncha shiftga termilib, o'ynoplayotgan shu'lalarni tomosha qilib, kelgusi hayotimni o'ylab yotdim.

O'qitilish chil bob

XAYRLASHUV

Mana, endi boshpanam bor. Biroq Alangi o'ylasam vijdonim qiyinalardi; undan juda katta qarzdor edim. Yuragimning tub-tubida g'am-anduh og'ir toshdek cho'kib yotardi: ya'ni, Jeyms Glen nohaq ravishda qotillik-da ayblanardi. Ertalabki soat oltirlarda — Ranklert ikkalamiz Shos qo'rg'oni atrofini sayr etib yurgan paytimizda ko'nglimdagi dardlarni unga to'kib soldim. Ko'z o'ngimda bir vaqtlar ota-bobolarimga qarashli bo'lgan bepoyon dalalar, o'tmonlar yashnab turardi. Hozir bularning xo'jayini kamina edi. Xiyala sertashvish mavzuda suhbatlashayotgan bo'lsak-da, olis-olislariga zo'r qonigish bilan, quvonib nigoh tashlardim; g'ururim ichimga sig'masdi, yuragim gurs-gurs urardi.

Do'stim qarshisida burchli ekanimni gozi so'zsiz tan oldi. Qanday qilib bo'lsa ham uning Shotlandiyadan chiqib ketishiga yordam berishim lozim edi; ammo Jeymsning taqdiri masalasiga u boshqacha nuqtayi nazardan qarardi.

— Mister Tomson — boshqa masala, — dedi. — Mister Tomsonning qarindoshi esa — butunlay boshqa masala. Ikkir-chikirlardan batafsil xabardor emasman, lekin, bilishimcha, bu ishni shaxsan akobir janoblarining aralashuvisiz hal etib bo'lmaydi (ijozat etsangiz, biz u zoti oliyni G. A. * deb atay qolamiz). Taxminlarga qaraganda, u kishi ayblanuvchi to'g'risida muayyan bir to'xtamga kelgan ko'rinadilar. G. A., shubhasizki, oliyanob mulkdor hisoblanadi. Ammo baribir, mister Devid, xudobezorlardan qo'rqish lozim. Agar o'rta tushib nohaq qon to'kilishiga to'sqinlik qilmoqchi bo'lsangiz-da, doimo bir narsani yoddan chiqarmang; sizdan guvoh sifatida qutulishning ishonchli vositasi bor: o'zingizni ham sudlanuvchilar kursisiga o'tqazib

* Gersog Argaylskiy (muallif izohi).

qo'yishadi, vassalom. U yerda mister Tomson qarindoshi-ning boshiga tushadigan kulftga sherik bo'lasiz. Men aybdor emasman-ku, deb e'tiroz bildirishingiz mumkin, ammo u ham aybsiz-ku? O'zaro nizolarni tog'lik qasamxo'r maslahatchi-sudyalar ajrat qillishsa, ustiga-ustak, sudya lavozimida yana bitta baddashara tog'lik o'tirsa, bunday sud bilan dorning orasi bir qadam bo'lib qoladi.

Rostini aytсам, ana shunaga isbot-u dalillarni o'zim ham bilganimdan e'tiroz qilib o'tirmadim. Ammo sodda-dillik bilan yordam berishini iltimos qilaverdim.

— Ser, unda dor ostiga borishdan boshqa ilojim yo'q ekan-da? — dedim.

— Aziz bolajonim, xudo xayringizni bersin, boring, bilganingizni qilavering! — xitob qildi Rankiler. — Aslida, sizni to'g'ri bo'lsa-da, sharmandali yo'lga boshlayotgan o'zim ahmoqman! Aytgan so'zlaringizni qaytarib olaman, meni kechirasiz! Boring, o'z burchingizni ado etavering: lozim bo'lsa, halol inson sifatida dorga osilib o'lavering! Hayotda dorga osilib o'lishdan ham yomonroq ishlar uchrashi mumkin-ku, axir.

— Unday ishlar juda oz, ser, — dedim kulimsirab.

— Afsuski, ma'zur tutasiz, ser! — deb qichqirib yubordi Rankiler. — Unday ishlar juda serob. Masalan, uzoqqa borib o'tirmaylik: amakingiz odob yuzasidan boshini sirtmogga tutib berib, dorda osilib yotganda bormi, eng kamida yigirma marta foyda qilardi!

Shunday deb u qo'rg'onga qaytdi (hamon hovuridan tushmagan edi: ko'rinish turardiki, o'jarligim unga qimmatga tushgandi) va menga atab ikkita xat yozdi; ularni nima qilishim kerak ekanini tushuntirdi.

— Mana bu — Britaniya zig'irkorlik qarz-havola jamiyatidagi bankchilariga ishonchnoma: ulardan sizning nomingizga kirim-chiqim hisobi ochishlarini iltimos qil-dim, — dedi. — Mister Tomson barcha yo'l-yo'riqlarni o'rgatadi; u kishi bu joylarni juda yaxshi biladi. Siz qarz yordamida do'stingizning xorijiy mamlakatga chiqib ketishini ta'minlaysiz. Umid qilamanki, o'z pulingiz-

ni sal o'ylabroq sarflaysiz, ammo mister Tomson kabi do'stlarim bo'lganda, pulning yuziga qurib o'tirmasdan ishlayaverdim. Uning qarindoshi masalasiga kelib, Bosh prokuror huzuriga borsangiz, o'zingiz uchun ham yaxshi bo'lardi; hammasini bir boshdan so'zlab berib va guvohlikka o'tajagingizni ham aytib; u sizni taklifingizni qabul qilish-qilmasligi — butunlay boshqa gap; bu G. A.ga bog'liq muammodir. Sizni Bosh prokurorga tanishtirib qo'yishlari uchun olim adashingiz bo'lmish pirliglik Belfur nomiga xat yozib beryapman; u zotni juda hurmat qilaman. Agar sizni o'ldoshingiz tamlatirsa, maqsadga muvofiq bo'lardi: Pirlig sohibi huquq-shunoslar o'rtasida katta obro'ga ega, u Bosh prokuror Grantning ham ishonchini qozongan. Agar o'rningizda men bo'lganimda, ortiqcha tafsilotlar bilan uning boshini qotirib o'tirmasdim. Bilasizmi, menimcha, mister Tomson nomini eslatib o'tirishning hech qanday hojati yo'q. Mister Belfurdan o'mak olishga harakat qilsangiz kam bo'lmaysiz; u taqlid qilishga arziydigan munosib inson. Bosh prokuror bilan muomala qilayotgan chog'ingizda tilingizga nihoyatda ehtiyot bo'ling. Mister Devild, barcha ishlarigizda xudo sizga yor bo'lsin!

So'ngra u hammamiz bilan xayrlashdi-da, Torrens hamrohligida parom qatnaydigan kechuv tomon yo'l oldi. O'z navbatida Alan ikkalamiz ham Edinburg shahri sari o'tlandik. Biz mayasalar o'sib yotgan so'qmoqdan yurdik; tosh ustunlaru chala-yarim qorovulxona yonidan o'tdik: ajdodlarimdan qolgan makomni yo'l-yo'lakay tomosha qilib ketdik. Qo'rg'on nihoyatda ulug'vor edi, lekin odam yashamaydigan vayrona kabi huvillab yotardi, sovuq ko'rinar edi; faqat yuqoridagi derazadan xuddi uyasida u yotqan bu yo'qqa yugurib yurgan quyoning qulog'iday bitta qalpoq dam-badam ko'rinish qoldi. Ha, meni bu yerda quehoq ochib kutib olishmadi, yomon ko'z bilan qarshiladilar: ammo ketayotgan paytimda ortimdan pinhona kuzatib qolishdi, shunisiga ham shukr!

Alan ikkovimiz imillab qadam tashlarik; gaplashgimiz ham, ildamroq yurgimiz ham kelmasdi. Bir narsa xususida xayol surardik; aytiliq onlari yaqinlashmoqda edi, o'tgan kunlar xotirasi yelkamizdan og'ir yuk kabi ezib turardi. Albatta, biz qiladigan ishlarimiz borasida gaplashib olgan edik; Alan uncha o'lis bo'lmagan joylarda — goh u yerda-goh boshqa yerda yashirilib yurishi lozim edi. Lekin har kuni bir marta kelishilgan pakkaga kelishi shart edi; o'zim yoki uchinchi odam vositasida u bilan aloqa bog'lab turishim kerak. Ayni zamonda epinlik Styuartlardan chiqqan birorta gozi bilan bog'lanishim darkor edi; chunki unga bemaol ishoncha bo'lardi: topshiriq shundan iboratki, munosibroq birorta kema topish va Alan unga omon-eson chiqib olishi uchun sharoit yaratib berish kerak edi. Bu masalalarni muhokama etganimizdan so'ng, ma'lum bo'ldiki, iltimizga go'yo tushov tushgandi: to'g'ri, Alanni «mister Tomson» deb mazaxlardim, Alan esa yangi ust-boshlarimdan, yer-mulkimdan kulardi, ammo hozir kuladigan ahvolda emasligimizni bilib olish unchalik qiyin emasdi, balki yig'lagimiz kelardi.

Yaqin yo'ldan yuridik; Korstorfskiy dovonidan oshib o'tishga qaror qildik: Nafas Rosta degan joyga yetgan payimiz, pastlikda yastanib yotgan Korstorfskiy botqog'iga va undan-da narida — tepalikda qo'r to'kib turgan shaharga nigoh tashladik. Ikkalamiz ham birdan to'xtab qolganimizga sabab — xuddi shu yerda yo'limiz ajralishi lozim edi; buni har birimiz juda yaxshi bilardik. Do'stim boya kelishib olgan shartlarni menga qaytardan eslatib qo'ydi: qozini qayerdan topish mumkin; uni — Alanni kunning qaysi pallasida uchratamiz: belgilangan vaqtda albatta o'sha pakkaga kelib turadi; uchra-shuvga yuborilgan begona kishi qanday imo-ishora qilishi lozim va hokazo. So'ngra och-nahor qolmasligi uchun cho'ntagimdagi hamma pulimni Alanga berdim (menda Ranklerdan olganim ikki tanga bor edi, xolos). Oxiri Edinburgga termilganimizcha bir necha daqiga sukut saqladik.

— Xo'p, mayli, xayri! — dedi Alan va menga chap qo'lim uzatdi.

— Xayri! — dedim-u, qo'limi mahkam qisib qo'ydim va nishablikdan pastga qarab tusha boshladim.

Biz bir-birimizga qarashlikka harakat qilardik; u uzog'lashib ketguncha ortimga o'girilib boqmadim. Lekin shaharga ketayotib o'zinni shunchalar bechorahol, yolg'iz his etdimki, yo'l chetiga o'tirib olib yosh bolalay yerga yunalab-yunalab yig'lagim keldi.

Ueskirk va Grassmarkeni ortda qoldirib, poytaxt ko'chasiga chiqqan paytimda vaqt tushlikka yaqinlashib qolgan edi. O'n-o'n besh qavatli buland imoratlar, tor-gina, qubbali darvozalar, poyonsiz gavjum yo'l-kalar, do'konlarning peshaxtalarga yoyib qo'yilgan mol-matahar, g'ala-g'ovuru yugur-yugur, dimoqni yoradigan sassiq hidlaru bashang kiyimlar, ko'plab ajoyibot-laru mayda-chuydalar meni daf'atan esankiratib qo'ydi. Bir joyga yetganimda og'zim ochilib, lallayi-ib qolgan ekannamni — bilmadim, es-hushimni yig'ishtirib mundaq qarasaam, ko'chani to'ldirib ketayotgan olomon oqimi noma'lum tomonga surib ketayotibdi-yu, men esam faqat Nafas Rosta tepaligida turgan chog'imizdagi Alanning qiyofasini eslayman, xolos. Albatta, tez orada yangiliklar kishini hayratga solishi turgan gap. Biroq hozir ichimga chiroq yoqsa yorishmasdi, negadir dilim xufon edi: nazarimda, qandaydir ishni ko'ngilidagidek bajarmanganga o'xshardim.

Taqdir taqozosi bilan olomon oqimi meni naq Britaniya zig'irkorlik garz-havola jamiyatining ostonasiga eltib tashladi.

MUNDARIJA

Bag'ishlov	6
Birinchil bob. Men uzogqa — Shos qo'rg'oniga jo' nayapman	8
Ikkinchi bob. Manzilga yetdim	15
Uchinchi bob. Amakim bilan tanishuv	22
To'rtinchi bob. Shos qo'rg'oni — baloyi qazolar uyasi	31
Beshinchi bob. «Kuniferti» kechuvi tomon yo'l oldim	40
Oltinchi bob. Kechuvda ro'y bergan hodisa	49
Yettinchi bob. «Vasiyad» kemasida dengiz uzra safar	55
Sakkizinchi bob. Quyruqdagi boshqarma	65
To'qqizinchi bob. Tilla kamari kishi	71
O'ninchi bob. Boshqarma qamali	83
O'n birinchi bob. Darg'a taqdiriga tan berdi	93
O'n ikkinchi bob. Malla tulki	98
O'n uchinchi bob. Kema halokati	110
O'n to'rtinchi bob. Mo'jaz orol	118
O'n beshinchi bob. «Kumush tugmachali o'smir». Mall orolida	130
O'n oltinchi bob. «Kumush tugmachali o'smir». Marven orolida	141
O'n yettinchi bob. Malla tulking o'limi	150
O'n sakkizinchi bob. To'qaydagi suhbat	157
O'n to'qqizinchi bob. Qo'rguv maskani	168
Yigirmanchi bob. Sirti so'qmoq bo'ylab. Qoyalalar	176
Yigirma birinchi bob. Sirti so'qmoq bo'ylab. Korinak jarligi ...	186
Yigirma ikkinchi bob. Sirti so'qmoq bo'ylab. Archagulli tashlandiq makon	195
Yigirma uchinchi bob. Qo'nalg'a	204
Yigirma to'rtinchi bob. Sirti so'qmoq bo'ylab. Nizo	215
Yigirma beshinchi bob. Belkiddarda	228
Yigirma oltinchi bob. Ozodlik. Biz fordan o'tmoqchimiz	237
Yigirma yettinchi bob. Rankiler huzurida	251
Yigirma sakkizinchi bob. Merosimni ajratib olgani olandim ...	262
Yigirma to'qqizinchi bob. Murodimga yetdim	271
O'ttizinchi bob. Xayrlashuv	281

ROBERT LUIS STIVENSON

MEROSXO'R

Roman

«Sharq» nashriyot-matbaa
aksiyadorlik kompaniyasi
Bosh tahririyati
Toshkent — 2010

Muharrir: Barnobek Eslopo'latov
Badiiy muharrir: Fitruza Basharova
Texnik muharrir: Diana Gabdraxmanova
Sahifalovchi: Tatyana Ogay
Musahhihlar: Nodira Oxunjonova, Ma'mura Ziyamuhamedova

Terishga berildi 20.09.2010. Bosishga ruxsat etildi 22.11.2010. Bichimi
84x108^{1/2}. «Times» garniturası. Ofset bosma. Shartli bosma tabog'i 15,12.
Nashriyot-hisob tabog'i 13,68. Adadi 3.000 nusxa. Buyurtma № 1291.
Bahosi kelishilgan narxda.

«Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik
kompaniyasi bosmaxonasi,
100000, Toshkent shahri, Buyuk Turon ko'chasi, 41.